

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**SEYAHAT İŞLETMECİLİĞİ VE TURİZM REHBERLİĞİ
ANABİLİM DALI**

**TURLARDAKİ YEŞİL UYGULAMALARA İLİŞKİN
REHBERLERİN GÖRÜŞLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR
ÇALIŞMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Yusuf Kenan KARAŞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Lütfi ATAY

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SEYAHAT İŞLETMECİLİĞİ VE TURİZM REHBERLİĞİ
ANABİLİM DALI

**TURLARDAKİ YEŞİL UYGULAMALARA İLİŞKİN REHBERLERİN
GÖRÜŞLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ÇALIŞMA**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUSUF KENAN KARAŞ

Tez Danışmanı

PROF. DR. LÜTFİ ATAY

ÇANAKKALE – 2023

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yusuf Kenan KARAŞ tarafından Prof. Dr. Lütfi ATAY yönetiminde hazırlanan ve **3011/2023** tarihinde aşağıdaki jüri karşısında sunulan “Turlardaki Yeşil Uygulamalara İlişkin Rehberlerin Görüşlerini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma” başlıklı çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Prof. Dr. Lütfi ATAY
(Danışman)

.....

Doç. Dr. Hacı Mehmet
YILDIRIM

.....

Doç. Dr. Oğuzhan
DÜLGAROĞLU

.....

Tez No :

Tez Savunma Tarihi : 30/11/2023

Prof. Dr. Ahmet Evren
ERGINAL

Enstitü Müdürü

.././20..

ETİK BEYAN

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Yusuf Kenan KARAŞ

30/11/2023

TEŞEKKÜR

Tez konusunun seçiminden, sonuçlandırılmasına kadar her aşamada beni cesaretlendiren, teşvik eden ve benden hiçbir zaman yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Lütfi Atay'a şükranlarımı sunarım.

Verdikleri destek ile bugünlere geldiğim ve her anımda danışabileceğim yol göstericilerim, yardımcılarıım olan kıymetli annem, babam ve kardeşlerime, yoğun çalışma temposundan hiçbir zaman şikayetçi olmayan ve her ihtiyacımda yardımına koşan kıymetli eşime ve gülen yüzünü gördüğüm an tüm tasalarımı ardımda bırakmamı sağlayan güzeller güzeli kızım Sare' me teşekkürlerimi sunuyorum.

Yusuf Kenan KARAŞ
Çanakkale, Kasım 2023

ÖZET

TURLARDAKİ YEŞİL UYGULAMALARA İLİŞKİN REHBERLERİN GÖRÜŞLERİNİ BELİRLEMeye YÖNELİK BİR ÇALIŞMA

Yusuf Kenan KARAŞ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Seyahat İşletmeciliği ve Turizm Rehberliği Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Lütü ATAY

30/11/2023, 197

Kaynakların düzensiz ve plansız kullanımı sonucu insanoğlu tarafından çevreye verilen tahribat ve bu tahribatın sonuçları her geçen gün daha da fazla görünür olmaktadır. Turizm endüstrisinin bu tahribatı hızlandıran etkenler listesinde ön sıralarda yer aldığı söylenebilmektedir. Çeşitli politikalar ve uygulamalar kapsamında bu olumsuz etkilerin önüne geçilmesi veya en azından tahribatın en düşük seviyelere indirilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu politika ve uygulamalar, sürdürülebilir turizm kavramı altında yer almaktadır. Yeşil uygulamalar başlığı, sürdürülebilirlik kavramının alt başlıklarından birisi olup bireyden bütüne, her türlü çevreci hareket ve sistemin pratiğe dökülme sürecini ifade etmektedir. Turist rehberi; işletmeler, personel, yerel halk ve turistler ile doğrudan etkileşim halinde olan bir kişi olarak sektörünün en önemli paydaşlarından birisidir. Bu araştırmada turist rehberlerinin, turlardaki yeşil uygulamalara dair görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Farklı deneyimlere sahip 23 turist rehberi ile yüz yüze ve sanal konferans yöntemi kapsamında görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilmiş veriler analiz edilmiş ve ortaya çıkarılan sonuçlar çerçevesinde gelecekte oluşturulacak sürdürülebilir politikalar kapsamında değerlendirilebilecek öneriler aktarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Turizm, Yeşil Uygulamalar, Turizm Paydaşları, Çevreci Tutumlar, Turizm Personeli, Çevre Duyarlılığı, Sürdürülebilir Politikalar

ABSTRACT

A STUDY TO DETERMINE THE GUIDES' VIEWS ON GREEN PRACTICES IN TOURS

Yusuf Kenan KARAŞ

Çanakkale Onsekiz Mart University

School of Graduate Studies

Master of Science Thesis in Travel Management and Tourism Guidance

Supervisor: Prof. Dr. Lütfi ATAY

30/11/2023, 197

As a result of the irregular and unplanned use of resources, the destruction of the environment by humankind and the consequences of this destruction are even more visible day by day. The tourism industry is at the forefront of the list of factors that accelerate this destruction. It is aimed to prevent these adverse effects within the scope of various policies and practices or to reduce the destruction to the lowest levels. The policies and practices in question are under the concept of sustainable tourism. The title of Green Practices is one of the subtitles of the concept of sustainability. It refers to the process of the practice of all kinds of environmental movements and systems, from the individual to the whole. A tourist guide is one of the most critical stakeholders of the sector as a person who directly interacts with businesses, personnel, local people, and tourists. In this study, the opinions of tourist guides on green practices in the tours were tried to be revealed. A qualitative research method was used in the study. Interviews were held with 23 tourist guides who had different job experiences. The obtained data were analyzed, and suggestions to be evaluated within the scope of future sustainable policies to be established within the framework of the results revealed.

Keywords: Sustainable Tourism, Green Practises, Tourism Stakeholders, Environmental Attitudes, Tourism Personnel, Environmental Sensitivity, Sustainable Policies

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	i
ETİK BEYAN.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER ve KISALTMALAR.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Problemi.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	5
1.3. Araştırmanın Önemi.....	7
1.4. Sınırlılıklar.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Turizm ve Çevre.....	10
2.1.1. Turizm ve Çevre İlişkisi.....	10
2.1.2. Sürdürülebilir Turizm.....	12
2.1.3. Yeşil Uygulamalar ve Yeşil Turizm.....	14
2.2. Tur Kavramı ve Türleri.....	16
2.2.1. Günlük Tur.....	18
2.2.2. Transfer.....	19
2.2.3. Gece Turu.....	20
2.2.4. Paket Tur.....	20

2.3. Tur Paydaşları ve Yeşil Uygulamalar.....	21
2.3.1. Seyahat Acentaları.....	25
2.3.2. Konaklama İşletmeleri.....	28
2.3.3. Ulaştırma İşletmeleri.....	33
2.3.4. Yiyecek- İçecek İşletmeleri.....	41
2.3.5. Eğence İşletmeleri.....	54
2.3.6. Yerel Halk.....	56
2.4. Turist Rehberleri ve Yeşil Rehberlik Yaklaşımı.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ARAşTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Yöntemi.....	66
3.2. Evren ve Örneklem.....	68
3.3. Veri Toplama Aracı ve Geliştirilmesi.....	69
3.4. Veri Toplama Süreci.....	73
3.5. Analiz Yöntemi.....	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ARAşTIRMA BULGULAR

4.1. Rehberlerin Yeşil Uygulamaların Kullanımına Dair Görüşleri.....	76
4.1.1. Tasarruf Uygulamaları.....	78
4.1.2. Kaynaklara Yönelik Uygulamalar.....	79
4.1.3. Çevresel Duyarlılık.....	80
4.1.4. Yönetimlerin Sağladığı Maddi Desteklerden Yararlanmak.....	82
4.1.5. Sürdürülebilirliğin Sağlanması.....	82
4.1.6. Yeşil Uygulamalarda Bilgi Eksikliği.....	83
4.2. Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerine Dair Görüşler.....	83
4.2.1. Çevre ile İlgili Görüşler.....	85
4.2.2. İşletmeler ile İlgili Görüşler.....	89

4.2.3. Ziyaretçi Sayısının Fazlalığı.....	93
4.2.4. Kuralsızlık.....	96
4.3. Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalar Dair Görüşler.....	96
4.3.1. Seyahat Acentaları.....	98
4.3.2. Konaklama İşletmeleri.....	104
4.3.3. Ulaştırma İşletmeleri.....	108
4.3.4. Yiyecek- İçecek İşletmeleri.....	111
4.3.5. Eğlence İşletmeleri.....	115
4.3.6. Müze ve Ören Yerleri.....	118
4.4. Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşler.....	121
4.4.1. Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar.....	124
4.4.2. Değişken Faktörler.....	125
4.4.3. Genel Gözlemler.....	127
4.5. Turistlerin Çevre Duyarlılığına Dair Görüşler.....	127
4.5.1. Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar.....	129
4.5.2. Duyarlılık Konusunda Değişken Durumlar.....	130
4.5.3. Çevresel Duyarlılık Hakkında Görüşler.....	131
4.6. Çevrenin Korunmasına Yönelik Kişisel Uygulamalar.....	132
4.6.1. Ortaya Konulan Yeşil Uygulamalar.....	134
4.6.2. Eksikliklere İlişkin Düşünceler.....	139
4.7. Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşler.....	139
4.7.1. Olumlu Durumlar.....	142
4.7.2. Tavsiyeler.....	143
4.7.3. Olumsuz Durumlar.....	144
4.8. Yeşil Uygulamalar Adına Rehberlerin Neler Yapabileceğine Dair Görüşler.....	145
4.8.1. Yönetimlerce Verilecek Eğitimler.....	147
4.8.2. Ortaya Konulabilecek Uygulamalar.....	148
4.9. Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşler.....	151
4.9.1. Olumlu Gözlemler.....	154
4.9.2. Duyarlılığın Zayıflığı.....	154
4.9.3. Eğitim Gerekliliği.....	156
4.9.4. Yönetimlerin Duyarlılığı.....	157

BEŞİNCİ BÖLÜM
SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1. Sonuç.....	160
5.2. Öneriler.....	167
KAYNAKÇA.....	170
EKLER.....	I
ÖZGEÇMİŞ.....	II

SİMGELER VE KISALTMALAR

TDK	Türk Dil Kurumu
TUREB	Turist Rehberleri Odaları Birliği
TURSAB	Türkiye Seyahat Acentaları Birliği
UNWTO	World Tourism Organization
WFTGA	World Federation of Tourist Guide Associations

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa No
Tablo 1	Katılımcıların Demografik Özellikleri	75

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa No
Şekil 1	Sürdürülebilirlik Boyutları	7
Şekil 2	Sürdürülebilirlik ve Risk Kavramları Yer Alan Yayınların Sıklığı	8
Şekil 3	Ulaşım Araçları CO2 Salınım Oranları	37
Şekil 4	Araştırmanın Temaları	76
Şekil 5	Rehberlerin Yeşil Uygulamaların Kullanımına Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar	77
Şekil 6	Rehberlerin Yeşil Uygulamaların Kullanımına Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu	77
Şekil 7	Rehberlerin Yeşil Uygulamaların Kullanımına Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri	78
Şekil 8	Rehberlerin Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerine Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar	84
Şekil 9	Rehberlerin Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerine Dair Görüşlerinden Elde Edilmiş Kelime Bulutu	84
Şekil 10	Rehberlerin Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerine Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri	85
Şekil 11	Rehberlerin Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar	96
Şekil 12	Rehberlerin Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu	97
Şekil 13	Rehberlerin Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri	98
Şekil 14	Rehberlerin Seyahat Acentalarının Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar	100
Şekil 15	Rehberlerin Konaklama İşletmelerinin Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar	105
Şekil 16	Rehberlerin Ulaştırma İşletmelerinin Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar	109

Şekil 17	Rehberlerin Yiyecek- İçecek İşletmelerinin Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar	112
Şekil 18	Rehberlerin Eğlence İşletmelerinin Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar	115
Şekil 19	Rehberlerin Müze ve Örenyerlerinin Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar	119
Şekil 20	Rehberlerin Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar	122
Şekil 21	Rehberlerin Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu	123
Şekil 22	Rehberlerin Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri	123
Şekil 23	Rehberlerin Turistlerin Çevre Duyarlılığına Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar	128
Şekil 24	Rehberlerin Turistlerin Çevre Duyarlılığına Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu	128
Şekil 25	Rehberlerin Turistlerin Çevre Duyarlılığına Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri	129
Şekil 26	Rehberlerin Çevrenin Korunmasına Yönelik Kişisel Uygulamaları- Temalar ve Kodlar	133
Şekil 27	Rehberlerin Çevrenin Korunmasına Yönelik Kişisel Uygulamalarından Elde Edilen Kelime Bulutu	133
Şekil 28	Rehberlerin Çevrenin Korunmasına Yönelik Kişisel Uygulamaları- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri	134
Şekil 29	Rehberlerin Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar	140
Şekil 30	Rehberlerin Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu	141
Şekil 31	Rehberlerin Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri	141
Şekil 32	Katılımcıların Yeşil Uygulamalar Adına Rehberlerin Neler Yapabileceğine Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar	146
Şekil 33	Katılımcıların Yeşil Uygulamalar Adına Rehberlerin Neler Yapabileceğine Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu	146

Şekil 34	Katılımcıların Yeşil Uygulamalar Adına Rehberlerin Neler Yapabileceğine Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri	147
Şekil 35	Rehberlerin Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar	152
Şekil 36	Rehberlerin Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu	153
Şekil 37	Rehberlerin Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri	153

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde, araştırmanın problemi, amacı, önemi ve sınırlıkları başlıkları göz önüne alınmıştır. Her bir başlık ayrı ayrı ele alınmış ve detaylı şekilde açıklanmıştır.

1.1.Araştırmanın Problemi

Küresel ısınma, ozon tabakasındaki tahribat, buzulların erimesi ve arazilerin kuraklaşması gibi çevresel sorunlar görünürde 2000’li yılların başından itibaren sürekli olarak dünya gündeminde yer alan konular olarak görünüyor olsa bile, fosil yakıtların çevreye vermiş olduğu zararı ortaya çıkaran araştırmalar 1960’lere dayanmaktadır (Bonneuil vd., 2021). 2021 itibari ile çevresel endişeler konusunda ortaya konulan çalışmalar geçmişe oranla oldukça artmış, sürdürülebilirlik başlığı dünya gündeminin büyük bir bölümünde yer almıştır. 2019 yılında başlayıp, etkisini dünya genelinde uzun süre gösteren COVID-19 virüsünün bireyler üzerindeki etkisinin sosyal davranışlara da yansıdığı görülebilmektedir. Söz konusu dönemlerde dışa kapanıklığın arttığı ve insanların tüketim alışkanlıklarında değişiklikler olduğu görülmüştür. Bu durum doğrudan plastik kaynaklı tek kullanımlık malzemelerin tüketim seviyesini etkilemiş ve ortaya çıkan plastik atık oranını arttırmıştır (Patrício Silva vd., 2021). Elektrik kullanımı önceki senelere oranla büyük ölçüde yükselmiştir (Strielkowski vd., 2021). Ayrıca artış gösteren su kullanımı, çoğalan talep ile birlikte üretim kaynaklı fabrika ve benzeri faktörlerin ortaya çıkardığı salınım ve atık oranı ve ulaşımda kişiselleşme gibi durumlar, çevreye verilen zararın artışına doğrudan katkı sağlamıştır ve ortalama yıllık karbon salınımı oranını %30 civarı arttırmıştır (Battle-Bayer vd., 2020).

Temel olarak çeşitli üretim, pazarlama ve tüketim faaliyetleri döngüsü çevresel sorunları ortaya çıkartan başlıca nedenler olarak tanımlanabilir. İnsanoğlunun yaşam standartlarını yükseltmeyi amaçlayan bu girişimler, çevrenin kendisine ve içerisinde yaşamını sürdürmeye çalışan diğer canlılara zarar verebilmektedir (Atay vd., 2019). Bahsedilen olumsuz koşulların en aza indirilmesini ve bu yıkımı insanlara fark ettirmeyi amaçlayan çeşitli yaklaşımlar zaman içerisinde ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir düşünce ve davranışlar, çevresel örgütlenmeler, yönetimler tarafından kanun çerçevesinde ortaya

konulan zorunlu uygulamalar bu yaklaşımlara örnek olarak verilebilir. 21. yüzyıl itibari ile ulaşım sektöründen mimariye, mühendislikten endüstriyel üretime kadar pek çok sektörde önemsenmeye başlamış bir kavram olan sürdürülebilirlik konsepti, turizm alanında etkin olarak uygulanmakta olan bir kavramdır.

Turizm sektörü de doğru planlamaların yapılmaması taktirde çevreye verilen zararın en yüksek olacağı sektörlerden bir tanesidir (Bıyık ve Civelekoğlu, 2018; Eşitti ve Duran, 2018; Lenzen vd., 2018; Wiedmann ve Minx, 2007). Turizm sektörü, insanların ihtiyaç olarak gördükleri tatil ve seyahat etkinliklerini karşılamakta olan, doğa ile doğrudan etkileşim halinde bir yapıda bulunan ve kullanım alanı çok geniş bir sektördür. Kaplıcalar, şifalı sular, doğal güzellikler, jeolojik oluşumlar, plajlar ve benzeri pek çok doğal oluşumun günümüzde turistik amaçlarla kullanıldığı ve pazarlandığı görülmektedir.

Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda gelişen ulaşım imkanları turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilebilmesine kolaylık sağlamıştır. Ulaşım imkanlarının kolaylığı turizm faaliyetlerini hareketlendiren temel nedenlerden biri haline gelmiştir (Kahraman ve Türkay, 2006). Turizm faaliyetlerinin büyük ekonomik getirileri olduğunu keşfeden yönetimler, kitle turizmi altında destinasyonlara ziyaretçi çekme yarışına girmişler ve geri dönülemez sonuçlara yol açmışlardır (Spenceley, 2005). Özellikle 1960'lı yıllarda Türkiye'de dahil olmak üzere birçok ülke kitle turizmi kapsamında kalkınma planları oluşturmuşlardır. Bu planların genel hedefi Soyak (2013) tarafından; turizmin getirisi olan yüksek ekonomik kazanımlardan yararlanarak ülke gelirlerinin artırılması olarak yorumlanmaktadır. Bu kapsamda 1960-1990 arasında turizm adı altında gerçekleştirilen seyahatler oldukça artış göstermiştir. Bu artış ile beraber turizmin çevreye verdiği zararlarda gün yüzüne çıkmaya başlamıştır (Soyak, 2013).

Çevrenin, ekonomik kalkınma aracı olarak kullanımının sınırlandırılması gerektiği fikri gündeme gelmiş ve çeşitli politika ve uygulamalar ortaya konulmuştur (Kahraman ve Türkay, 2006). 21. yüzyıl ile sürdürülebilir turizm politikaları çevresel problemlerin önüne geçebilmek adına zorunluluk gösteren uygulamalar haline gelmiştir (Kuhn, 2007).

Sürdürülebilir hakkında yerli ve yabancı literatürde geçmişten günümüze ortaya konulmuş birçok çalışmaya rastlanmaktadır (Davutoğlu ve Yıldız, 2021; Sormaz ve Aldemir, 2021; Streimikiene vd, 2020; Akış, 1999) Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, 2018) sürdürülebilir turizm kavramını; mevcut turist ve destinasyon paydaşlarının tatmini sağlarken, gelecek toplumların da refahının göz önünde tutulduğu bir uygulama biçimi olarak ele almıştır. Bu kavram çerçevesinde kitle turizmine seçenek olmayı amaçlayan çeşitli turizm çeşitleri ortaya çıkarılmıştır. Bunlara; kontrollü turizm, küçük ölçekli turizm, eko-turizm, sorumlu turizm ve yeşil turizm kavramları gibi alternatif turizm çeşitleri örnek olarak verilebilir (Newsome vd., 2002). Bahsedilen turizm çeşitlerinden birisi olan Yeşil turizm; turistik seyahat sırasında çevre dostu, doğaya zarar vermeyen ve geri dönüştürülebilen, atık oluşumunu en alt seviyeye indiren ve verimli kullanım sağlayan turizm ürün ve hizmetlerinin vurgulanmasında kullanılır. Yeşil pazarlama konseptinden gelen yeşil turizmin hedefinde çeşitli sebeplerle doğal çevreye verilen zararın en düşük seviyeye indirilmesi vardır (Atay vd., 2017).

Yeşil Pazarlama; sürdürülebilirlik kavramı altında yer almakta olup, üretimin ve ekonomik döngünün devamlılığını sağlarken diğer yandan da doğal çevreye ve ekosisteme verilen zararın en düşük seviyeye indirilmesi adına atılabilecek adımların araştırılması sonucu ortaya konulan bir kavramdır (Güngör vd., 2018; Korkmaz vd., 2017; Sezgin ve Karaman, 2008; Ayaş, 2007; Dilek ve Atay, 2012; Cooper, 1998'den aktaran; Lee vd., 2010: 901). 21. yüzyıl itibari ile Yeşil Pazarlama kavramını sektörler tarafından kabul görmüş ve uygulanmakta olan bir kavram olduğu söylenebilmektedir. (Dilek ve Atay, 2012). Yeşil Pazarlama uygulamalarının kabul edilmesinin işletmelere kurumsal itibar ve rekabet avantajı kazandırdığı Korkmaz ve Atay'ın (2016) ortaya koyduğu araştırma sonucu anlaşılabilmektedir. Bu durumun işletmelerin Yeşil Pazarlama uygulamalarını benimsemesinde önemli rol oynadığı söylenebilir.

Turist rehberleri, tur boyunca turistler tarafından sürekli olarak ilgi ve dikkat odağı olan kişiler olarak konumlandırılabilirler. Geniş manada turun lideri olarak da tanımlanabilen turist rehberlerinin hal hareket ve davranışlarının, turistler üzerinde çeşitli etkilerinin olabileceği bilinmektedir. Carmody (2013) ve diğer çeşitli araştırmacılar (Black, 2007; Moscardo, 1998; Weiler ve Davis, 1993) çalışmalarında; turist rehberlerinin çevresel anlamda turist gruplarına örnek olacak davranışlar sergilemelerinin önem ve

etkilerinden bahsetmiştir. Tur süresince rehberin çevresel konularda farkındalık oluşturu hareketlerinin, turistler üzerinde etkisi olacaktır. Çevre kirliliği oluşturmamaya karşı dikkatli olma, kaynak israfından kaçınma, geri dönüşüme duyarlı olma gibi örnekler bahsedilen hareketlere örnek gösterilebilir. Çevresel konularda bilgi sahibi olan turist rehberlerinin, tur sırasında turistlerin gözünde farkındalık oluşturu bir tavır sergilemeleri gereklidir (Carmody, 2013). Paco ve Raposo (2009) çevresel farkındalığın, çevresel olumsuzluklara karşı endişe duyma, çevre dostu tutum ve davranışlara yatkınlık gibi kişilik özellikleri ile doğrudan ilişkili olduğunu belirtmiştir. Özellikle doğal çevre ile iç içe olarak gerçekleştirilen eko-turizm turlarında, rehberin çevresel duyarlılığının farkındalık oluşturma konusunda önemli bir rol oynayacağı düşünülebilir. Bu bağlamda rehberin çevre hakkında görüşü, duyarlılığı ve tutumu farkındalık açısından önemlidir.

Literatürde turist rehberlerinin çeşitli konulara yönelik bakış açılarının değerlendirildiği çeşitli çalışmalar mevcuttur (Akyurt Kurnaz, 2020; Efendi ve Karakaş Tandoğan, 2020; Çakmak, 2020; Büyüktepe vd., 2019; Erkol Bayram, 2019; Abdelrahman, 2018). Bu tür çalışmaların mevcudiyeti, turist rehberi olarak görev yapan kimselerin turizm kapsamında gerçekleşen olay ve gelişmelere bakış açılarının önemsenebilecek ve akademik çalışmalarda kullanılabilir seviyede olduğunu göstermektedir. Ayrıca ülkemizde yürütülmek istenen her türlü tur organizasyonunda en az bir turist rehberinin görev yapması kanunlarca ortaya konulan bir zorunluluktur (TUREB, 2012; TURSAB, 1972). Bu durum turist rehberlerini, turların vazgeçilmez bir parçası haline getirmektedir.

Yeşil uygulamalar, Çevre Dostu (eco-friendly) uygulamalar olarak da isimlendirilmektedir (Wong vd., 2015; Kim ve Han, 2010). Elektrik tasarruf sistemlerinin kullanılması, tasarruflu temizlik aletlerinin kullanılması, su tasarrufu için su oranı ayarlanabilir sifonların kullanılması, atıkların ayrıştırılması, çevresel farkındalık adına müşterilerin bilgilendirilmesi gibi örnekler “Yeşil Otelcilik” kavramı altında yer alan çeşitli yeşil uygulamalara örnek olarak gösterilebilir (Dilek ve Atay; 2012).

Aynı şekilde literatürde çeşitli işletmelerde ve alanlarda kullanılan yeşil uygulamalar hakkında bilgiye ulaşılabilmektedir (Çavuş ve Tancı, 2013; Erbaşlar, 2012; Türk ve Gök, 2010). Fakat turizm acentaları vasıtasıyla, rehber eşliğinde faaliyete geçirilen

paket turların başlangıçtan bitişine kadar olan süre içerisinde yürütülebilecek yeşil uygulamalar hakkında literatürde kapsamlı bilgiye ulaşamamıştır.

Bu çalışmada paket tur programları kapsamında yürütülen yeşil uygulamaların ortaya konması ve bu konu hakkında turist rehberlerinin görüşlerinin tespit edilmesini amaçlanmaktadır. Turizmin en önemli paydaşlarından olan turist rehberlerinin konu hakkında görüşlerinin tespit edilmesiyle, turizmde sürdürülebilir politikalar hakkında literatüre katkı sağlanması ve ilgili konu hakkındaki boşluğun doldurulması öngörülmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Turizm sektörü içerisinde pek çok alt sektörün ve paydaşların yer aldığı geniş bir alandır. Seyahat acentaları, konaklama işletmeleri, ulaştırma hizmetleri, yerel halk gibi turizm paydaşlarının yanında turist rehberinin de turizm sektöründe çok önemli bir yeri bulunmaktadır (Değirmencioğlu ve Kurnaz, 2021). Türkiye Cumhuriyeti'nin belirlediği yasalara göre; Türkiye sınırları içerisinde gün sayısı fark etmeksizin düzenlenecek her türlü turda en az bir adet Profesyonel Turist Rehberi bulundurma zorunluluğu vardır (TUREB, 2012). Turist Rehberliği Meslek Kanunu'na göre (2012) Profesyonel Turist Rehberi, kanunca belirlenmiş gereklilikleri yerine getirmiş ve rehberlik hizmetini sunma yetkisine hak kazanmış kimsedir. Dünya Turist Rehberleri Birliği Federasyonu ise ("What Is A Tourist Guide", 2023) Turist Rehberliği mesleğini tanımlarken; ziyaretçilerin tercih ettiği dili konuşan, kültürel ve doğal miraslar hakkında bilgi sahibi olan ve bu konuda kılavuzluk edebilme yeteneğine sahip, yönetimler tarafından tanınan kişi yorumunu yapmıştır. Turist rehberi kavramı hakkında literatürde birçok çalışmaya ulaşılabilmektedir (Korkmaz vd., 2021; Vij ve Upadhyay, 2021; Şahin ve Acun 2015). Bu durumda, turist rehberliği mesleğinin ulusal ve uluslararası literatürde ilgi gören bir konu olduğu söylenilebilir.

Turist rehberinin tutum ve davranışlarının, turizm sektörü üzerinde çeşitli etkilerinin olduğu düşünülmektedir. Demircioğlu ve Kurnaz (2021) bu etkileri; destinasyonların tanınırlığının artması, bölgesel kalkınmanın artması ve tekrar ziyaret oranının artması şeklinde ifade etmektedirler. Bunun yanında mevcut turun sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde turist rehberinin davranış ve tutumları etkilidir. Bireyler,

memnuniyet beklentisi ile turistik faaliyetlere katılır. Turist rehberlerinin bu memnuniyetin sağlanmasında rol oynayan önemli aktörlerden birisi olduğu söylenebilir. Rehberin tutum ve davranışları, gelişen olayları yorumlayışı ve bilgi seviyesi gibi faktörler, turistin memnuniyet seviyesini etkileyebilmektedir (Küçük, 2019; Ön Esen ve Gülmez, 2017; Carmody, 2013). Tetik (2017) çalışmasında turist rehberlerinin çevresel farkındalık içeren davranışlarının, tutumlarının ve bilgilendirilmelerinin, turistler üzerinde farkındalık yaratabileceğini ve gerçekleştirilen tur sonrası turistlerin çevresel davranışlarına etki edebileceğini ifade etmektedir.

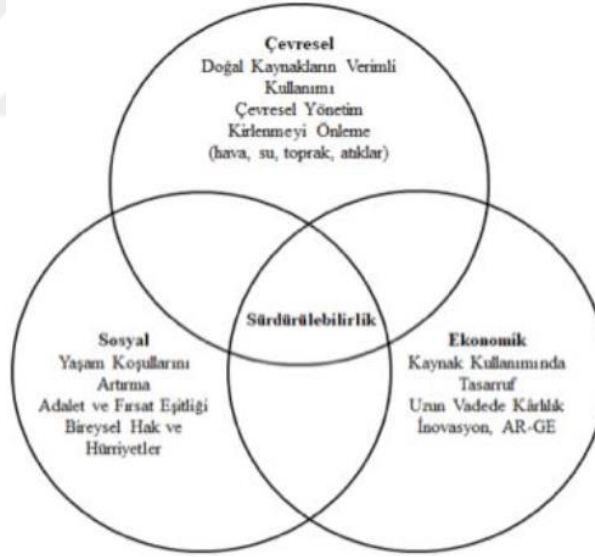
Turizmde sürdürülebilir politikalarının ve turist rehberlerinin çeşitli yönlerle ilişkilendirildiği çalışmalar yerli ve yabancı literatürde mevcuttur (Francis vd., 2019; Tatar vd., 2018; Avcıkurt ve Demirbulat, 2016; Pereira ve Mykletun, 2012). Fakat literatürde turist rehberlerinin, tur sürecince kullanılan yeşil uygulamalar hakkında bilgi ve görüşlerinin belirttiği bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Yanı sıra, tur sürecince kullanılan yeşil uygulamaların kavramlaştırılması hakkında bir çalışmaya da rastlanılamamıştır. Bu nedenle bahsedilen yeşil uygulamaları belirleyip literatüre kazandırmak, söz konusu boşluğu doldurmak adına önem arz etmektedir.

Bu çalışmada; tur sırasında kullanılan yeşil uygulamaların belirlenmesi ve ortaya çıkan kavramlar hakkında tur rehberlerinin görüşünün alınması planlanmaktadır. Turizm faaliyetlerinin neredeyse her anında yer alan ve en önemli turizm paydaşlarından birisi olan turist rehberlerinin bu konudaki görüşünün; gelecekte sürdürülebilirlik politikaları altında yönetimler tarafından yapılacak planlamalara öneriler oluşturacağı, mevcut politikaların geliştirilmesine ve yeni politikaların oluşturulma süreçlerinde göz önüne alınabileceği ve konu ile ilgili gelecekte gerçekleştirilecek akademik çalışmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın söz konusu süreçlerin yürütülmesinde göz önüne alınabilecek nitelikli bir kaynak olması amaçlanmaktadır. Ayrıca turizmin çevresel etkileri kapsamında turist rehberlerine, işletmelere, turistlere, yönetimlere, turizm personeline, yerel halka ve diğer paydaşlara farkındalık oluşturması çalışmanın bir diğer amacı olarak göz önüne alınmaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Konsept olarak geçmişinin çok daha öncesine dayandığı düşünülen, fakat kavramsal çerçevede karşımıza sanayi devriminden sonra çıkan sürdürülebilirlik kavramı, 1987 yılında Brundtland Raporu olarak isimlendirilen duyuru ile resmîyet kazanmıştır (Nobanee, 2021; Baghirov, 2020). Sürdürülebilirlik, genel olarak 3 boyut altında incelenmektedir. Bunlar: Sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlar olarak adlandırılmaktadır (Kuhlman ve Farrington, 2010: 3436).

Baghirov (2020), bu boyutların alt başlıklarını şu şekilde sıralamıştır: Sosyal boyut; yaşam koşullarını iyileştirme, adalet ve fırsat eşitliği sağlama ve bireysel hak ve hürriyetlerin korunmasında göz önüne alınırken; ekonomik boyut ise, kaynak kullanımında tasarrufu, uzun vadede kirliliğin azaltılması, çeşitli inovasyon ve AR-GE çalışmalarının gerçekleştirilmesi sürecinde göz önüne alınır. Çevresel boyut ise; doğal kaynakların verimli kullanımını, çevre yönetimini ve haya-su-toprak kirliliğini göz önüne almaktadır.

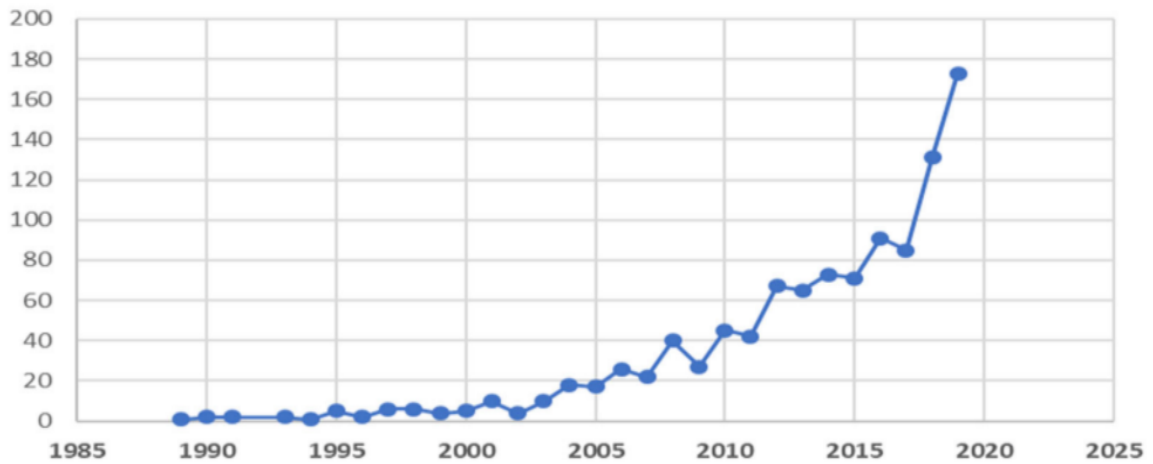
Şekil 1. Sürdürülebilirlik Boyutları

Kaynak: Baghirov, 2020

Sürdürülebilirlik kavramı, 1987 yılında Brundtland Raporu ile resmileşmiş olmasına rağmen 2010 yılından sonraki dönemlerde ciddi manada göz önüne alınmaya başlandığı söylenebilir (Nobanee vd., 2021; Kuhlman ve Farrington, 2010: 3436). Phillis

ve Andriantiatsaholiniaina'nın 2001 yılında yapmış oldukları yayında; o tarihlerde sürdürülebilirlik kavramının hala tam olarak bilimsel ölçüde tanımlanamadığından ve belirsizlik içeren bir kavram olduğundan bahsedilmiştir. Nobanee ve diğerlerinin 2021 yılında yapmış olduğu bibliyometrik çalışmaya dayanarak özellikle 2010 yılından sonra sürdürülebilirlik ile ilgili araştırmaların artış gösterdiği çıkarımı yapılabilmektedir.

Nobanee ve diğerlerinin (2021) yaptığı araştırmada; 1989-2020 yılları arası yayınlanmış ve içerisinde sürdürülebilirlik ve risk kavramları yer alan yayınların sıklığı incelenmiştir. Araştırma belirli kısıtlılıklar içermesine rağmen, yayınlanmış olduğu dergi açısından konu hakkında yapılabilecek yorumlamalara kaynak gösterilebilecek düzeydedir. Küresel ısınma ve diğer çevresel sorunların dünya gündeminde yer almaya başladığı 2000'li yıllar sonrası, konu ile ilgili yayınlanmış bilimsel çalışmalarda artış olduğu Şekil 2'de görülmektedir. Bu durumda "sürdürülebilirlik" kavramının, çevresel sıkıntıların oldukça artmış olduğu günümüz dönemlerinde göz önünde bulundurulması önem arz etmekte olduğu söylenebilir. Diğer bir benzer çalışma olan Kim ve arkadaşlarının (2017) araştırmasında da benzer bir sonuç ortaya çıkarılmıştır. Araştırmada 2000'li yıllardan sonra sürdürülebilirlik ve yeşil uygulamalar hakkında yayınlanmış olan akademik çalışmaların sayısında büyük oranda bir yükseliş olduğu ortaya çıkarılmıştır.

Şekil 2. Sürdürülebilirlik ve Risk Kavramları Yer Alan Yayınların Sıklığı

Kaynak: Nobanee, 2021

Birçok sektörde önemli bir yer kaplayan başlamış bir kavram olan sürdürülebilirlik kavramının, turizm alanında etkin olarak uygulandığı söylenebilir. Sürdürülebilir turizm, destinasyonlarındaki doğal kaynakların ve ekolojik düzenin bozulmadan ve herhangi bir kayba uğramadan gelecek nesillere aktarabilmeyi amaçlarken, diğer taraftan da yerel yönetimlerin ve destinasyon içerisindeki turizm paydaşlarının ekonomik anlamda kazanabilecekleri kazancı da üst seviyelerde tutabilmeyi amaçlar (Doğan ve Yağmur, 2017; Alkan, 2015; Kozak, 2014; Ayaş, 2007).

Araştırmanın amacı doğrultusunda “sürdürülebilirlik” konseptinin alt kavramlarından birisi olan “yeşil” kavramı incelenecek ve turlar sırasında kullanılan yeşil uygulamalar araştırılacaktır. Bu çalışmada; son yıllarda akademik alanda sıkça çalışılan sürdürülebilir turizm konusunda, turlarda kullanılan yeşil uygulamalar ve bu uygulamalar hakkında turist rehberlerinin görüşlerine ilişkin bulgular tespit edilerek literatüre katkı sağlanmaya çalışılacaktır. 2021 yılı itibari ile ülke yönetimleri tarafından politika olarak ortaya konulan “yeşil” konusunun (T.C. Cumhurbaşkanlığı, Yeşil Mutabakat Eylem Planı, 2021) araştırılması ve yazılı literatüre bu konuda katkıda bulunulması önem arz etmektedir.

1.4. Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında Türkiye üzerinde mesleklerini icra eden bütün Turist Rehberlerine ulaşılamamıştır. Çalışma imkanlarının kısıtlılığı, zamansal sınırlılıklar ve mevcut Turist Rehberi sayısının fazlalığı bu duruma engel olmuştur. Daha yüksek katılımcı sayıları ve farklı metotların kullanılacağı gelecek çalışmalar ile konunun derinlemesine analizinin yapılabileceği düşünülmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, araştırmada kullanılmış olan terimler ile ilgili kapsamlı bilgi sunulmuştur. Turizm ve çevre ilişkisi konusundan ortaya çıkmış olan, sürdürülebilir turizm, yeşil uygulamalar, turist rehberliği ve diğer başlıklar irdelenmiştir.

2.1. Turizm ve Çevre

Bu bölümde turizm ve çevre ilişkisi, sürdürülebilir turizm, yeşil uygulamalar ve yeşil turizm kavramlarına değinilecek, yapılan literatür taraması dahilinde konu başlıkları hakkında ayrıntılı açıklamalara yer verilecektir.

2.1.1. Turizm ve Çevre İlişkisi

Siyasi, sosyal, teknolojik ve ekonomik durumların geçen yıllar ile değişime uğraması geçmişten günümüze dünya düzeninin değişmesine, insan yaşamının farklılaşmasına ve önceden ihtiyaç olarak görülmeyen pek çok üretimin artık insani birer ihtiyaç olarak görülmesine sebebiyet vermiştir. Bu ihtiyaçların karşılanabilmesi adına ardu arkası kesilmeyen üretim tesisleri kurulmuş, doğaya zararlı maddelerin kullanımı artmış ve tüketilen ürünlerden ortaya çıkan atıklar birikmeye başlamıştır. Bu durumun sonucu olarak doğada ve atmosferde geri dönüşümü olmayacak zararlar verilmiştir. Avrupa’da ortaya çıkan sanayi devrimi ile makineleşmenin genişlemesi ve kontrolsüz üretim anlayışının ortaya çıkarmış olduğu bu olumsuz durum, ancak 1970’li yıllara gelindiğinde fark edilmiş ve göz önüne alınmıştır (Kahraman ve Türkay, 2006). Fakat sanayileşmenin ve bilinçsiz kullanımın ortaya çıkardığı zehirli atıklar, zararlı gazlar ve diğer faktörler, çevresel düzeyde dünyamıza pek çok zarar vermiş ve atmosferi, denizleri ve kara parçalarını geri dönüşümü olmayan bir zarara maruz bırakmıştır (Doğan ve Yağmur, 2017; Korkmaz ve Atay 2016; Alkan, 2015; Sezgin ve Karaman, 2008). 1970 döneminden sonra ortaya çıkan bilinçli tüketiciler ve çevresel örgütlenmeler ile birlikte kontrolsüz üretim anlayışı yerini çevreye duyarlı üretime bırakmayı amaçlayan görüşler ortaya çıkmıştır (Atay vd., 2019; Kahraman ve Türkay, 2006; Ayaş, 2007).

Bahsedilen olumsuz koşulların en aza indirilmesini ve bu yıkımı insanlara fark ettirmeyi amaçlayan çeşitli yaklaşımlar zaman içerisinde ortaya çıkmıştır. Çevresel örgütler, bu yaklaşımları savunan ve farkındalık ortaya koymaya çalışan örgütlerdir. Çevre bilincinin ve çevresel farkındalığın son dönemlerde artış göstermesi, tüketicilerin bilinçlenmesi ve olumsuz durumlara tepkilerin artış göstermesi çevresel farkındalığın ön plana çıkmasını sağlamış, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması adına çeşitli uygulamalar ortaya konulmuştur (Yetkin ve Güzel, 2020; Atay vd., 2019; Ayaş, 2007; Kahraman ve Türkay, 2006).

Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği turizmin tanımı olarak “insanların devamlı ikamet ettikleri, çalıştıkları ve her zamanki olağan ihtiyaçlarını karşıladıkları yerlerin dışına seyahatleri ve buralardaki, genellikle turizm işletmelerinin ürettiği mal ve hizmetleri talep ederek, geçici konaklamalarından doğan olaylar ve ilişkiler bütünü” açıklamasını yapmıştır. (Kozak vd., 2002). Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü ise benzer olarak turizmi; “Kişilerin ikamet ettiği yer dışındaki bir yerde bir yılı aşmamak üzere, boş zaman değerlendirme, iş veya diğer benzeri amaçlarla yaptıkları seyahat ve konaklama aktiviteleri” açıklaması ile tanımlamaktadır.

Turizm sektörü, insanların ihtiyaç olarak gördükleri tatil ve seyahat etkinliklerini karşılamakta olan, doğa ile doğrudan etkileşim halinde bir yapıda bulunan ve kullanım alanı çok geniş bir sektördür. Kaplıcalar, şifalı sular, doğal güzellikler, jeolojik oluşumlar, plajlar ve benzeri pek çok doğal oluşumun günümüzde turistik amaçlarla kullanıldığı ve pazarlandığı görülmektedir. Bu doğal oluşumlardan kar elde etmek isteyen yönetimler ve şirketler, oluşumların çevresinde turistik tesisler kurarak ve destinasyonlara turistik seyahatler düzenleyerek daha fazla turist çekmeyi amaçlarlar. Bu durumun söz konusu destinasyon ve çevresine çeşitli olumlu ve olumsuz geri dönüşleri olur. Bölgenin bir turizm destinasyonu olarak kabul edilmesi aslında bir bakıma bölgenin koruma altına alınmasına sebebiyet verecektir. Bu tür destinasyonlarda alt yapı çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve turistik etkinlikler için uygun yapının oluşturulması beklenir. Bu durum çevresel kaliteyi üst seviyeye çıkaracaktır ve destinasyonların turizme katılmasının olumlu etkilerinden bazıları olarak göz önüne alınabilir.

Bazı olumsuz etkilerden ise şu şekilde bahsedilebilir; destinasyonda görüntü, su ve hava kirliliğinin ortaya çıkması, turistik etkinlikler sırasında tarihi ve doğal alanlara zarar verilebilmesi, saha kullanım problemlerinin ortaya çıkması ve turistlerin arkalarında bıraktıkları atıklar. Destinasyonların taşıma kapasitesinin kararlaştırılması ve bu kapasiteye göre planlamaların yapılması, turizmin sürdürülebilmesi adına büyük önem arz etmektedir (Korkmaz ve Atay, 2017; Ciinioğlu vd., 2016; Atay ve Dilek, 2013; Kahraman ve Türkay, 2006). Örnek olarak, 1980 döneminde Türkiye’de, özellikle Akdeniz ve Ege bölgesi turizm destinasyonları üzerinde taşıma kapasitesi gözetmeksizin uygulanan politikalar, kampanyalar ve teşvikler kısa dönemde ülkenin ziyaretçi sayısını arttırmış ve bölgelerin yabancı inşaat şirketleri tarafından büyük yatırımlar almalarını sağlamıştır. Fakat, bu uygulamalar başlangıçta her ne kadar kazanım olarak görünüyorsa bile, ilerleyen dönemlerde başıbozuk yapıların oluşmasına ve çevre kirliliğinin artmasına sebebiyet vermiştir (Kozak, 2001). Ohajionu ve diğerlerinin (2022) yaptığı araştırmada, çeşitli destinasyonlardaki finansal gelişmelerin bölgedeki çevresel koşulları dolaylı olarak olumsuz etkilediği gözlemlenirken; uygun politikalar kapsamında gelişimini sürdüren ve yüksek düzey finansal kazanım sağlayan diğer bazı destinasyonların salınım oranlarını düşük düzeyde tutabildiklerinden bahsedilmiştir. Bu durum, doğru politikalar ve uygulamalar eşliğinde destinasyonlara değer kazandırılabilirken aynı zamanda çevresel faktörlere dikkat edilebileceği gerçeğinin bilimsel olarak kanıtlandığını gösterebilir.

2.1.2.Sürdürülebilir Turizm

Çevresel sıkıntıların ortaya çıkması ve ekosistemde oluşan normal dışı hareketlerin çoğalması durumunun gözlemlenmesi ile “sürdürülebilirlik” kavramı pek çok sektörde ön plana çıkmaya başlamıştır. Kaynaklardan faydalanma düzeyini tatmin edici bir seviyede tutarken, bir taraftan da kaynakların tükenmesi ve gelecek nesillere aktarılamaması durumunu engellemek için yapılan çalışmalar “sürdürülebilirlik” teriminin açıklaması olarak kabul edilebilir. Ulaşım sektöründen, endüstriyel üretime kadar pek çok sektörde önemsenmeye başlamış bir kavram olan sürdürülebilirlik kavramı, turizm alanında önem arz eden bir kavramdır (Doğan ve Yağmur, 2017; Kozak, 2014).

Turizm aktivitelerine talebin arttığı destinasyonlarda, kaynak tüketiminin de aşırı yönde artış gösterdiği gözlemlenebilmektedir (Liu vd., 2011). Bu durum, çevre kirliliğinin artmasını ve doğal ve beşeri kaynakların tahribini doğrudan etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilir (Ohajionu vd., 2022). Bu görüşü destekler nitelikte bir araştırma olan Katircioglu ve diğerlerinin (2014) sürdürdüğü çalışmada destinasyonlardaki turizm faaliyetleri artışının, orantılı olarak enerji tüketimi ve karbon emisyon oranını arttırdığı ortaya konulmuştur.

Sürdürülebilir turizm, destinasyonlarındaki doğal kaynakların ve ekolojik düzenin bozulmadan ve herhangi bir kayba uğramadan gelecek nesillere aktarabilmeyi amaçlarken, diğer taraftan da yerel yönetimlerin ve destinasyon içerisindeki turizm paydaşlarının ekonomik anlamda kazanabilecekleri kazancın üst seviyelerde tutabilmeyi amaçlamaktadır (Doğan ve Yağmur, 2017; Alkan, 2015).

Turizme kaynak oluşturan, destinasyonlar üzerindeki doğal, beşeri ve kültürel kaynakların gelecek nesillere aktarılabilmesi, destinasyonun kurulu olduğu coğrafya üzerindeki turizmin devam ettirilebilmesi ve bölgeden uzun vadeli kazançlar sağlayabilmek adına büyük önem teşkil etmektedir. Bunlara ek olarak sürdürülebilirlik politikaları uygulanırken, bölgeyi ziyaret etmek isteyen turistlerin seyahatleri sırasında ve bölgede yaşayan yerel halkın doğal yaşam döngüsünde herhangi bir sıkıntı veya eksiklik ile karşılaşmamaları sürdürülebilir turizm politikasının önem arz eden bir diğer maddesidir (UNWTO, 2018; Kozak, 2014; Ayaş, 2007).

Sürdürülebilir turizm, gerek yerli gerekse yabancı literatürde özellikle 2000'li yıllardan sonra üzerinde sıklıkla çalışılan bir konudur (Davutoğlu ve Yıldız, 2021; Sormaz ve Aldemir, 2021; Streimikiene vd., 2020; Hashemi ve Gaffary, 2017; Siewvd., 2017; Hongsongvd., 2017; Akış, 1999) Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, 2018) sürdürülebilir turizm kavramını; mevcut turist ve destinasyon paydaşlarının tatmini sağlanırken, gelecek toplumların da refahının göz önünde tutulduğu bir uygulama biçimi olarak ele almıştır. Bu kavram çerçevesinde kitle turizmine alternatif olmayı amaçlayan çeşitli turizm çeşitleri ortaya konulmuştur. Kontrollü turizm, küçük ölçekli turizm, ekoturizm, sorumlu turizm ve yeşil turizm kavramları söz konusu alternatif turizm çeşitlerinden bazılarıdır (Newsome vd., 2002) Dünya Turizm Örgütü'ne (2017) göre,

destinasyonlarda sürdürülebilir turizm politikalarının uygulanması sırasında, destinasyonun kendisini geliştirmesine ve mevcut kapasitesinin kullanımında kısıtlamaya gidilmemesi gerekmektedir. Bu durumun gerçekleşmesinin sürdürülebilir turizm yaklaşımına uygun olmayacağı söylenebilir. Sürdürülebilir turizm kapsamında, mevcut kaynakların günümüz neslinin büyük kısıtlamalara uğramadan etkin kullanımı ve aynı kaynakların gelecek nesillere tahribata uğramaksızın aktarabilmek çabası yer almaktadır. Inskeep'in (1991) sürdürülebilir turizm hakkında yaptığı "mevcut turizmin tatminini sağlarken gelecek turizm fırsatlarını korumaya çalışmak" yorumu, bu söylemi destekler niteliktedir. Ek olarak; Weaver (2012) ve birçok farklı araştırmacı (Baghirov, 2020; Kuhlman ve Farrington, 2010) sürdürülebilir turizmi sosyal, ekonomik ve çevresel olmak üzere üç başlık altında tanımlamışlardır.

Sürdürülebilir turizm uygulamalarının turizm destinasyonları üzerinde doğru şekilde planlanmaları ve eyleme geçirilebilmeleri, turizm sektörünün geleceğini koruma altına alan ve uzun vadeli ekonomik gelir elde edilebilmesini sağlayabilecek çalışmalar olarak görülmektedir. Yerel yönetimlerin sağladıkları hizmetler çerçevesinde destinasyonların altyapı çalışmalarının güçlendirilmesi ve bölgedeki yerel turizm paydaşlarının konu hakkında bilgilendirmesi gerekli olan eylemlerden birisidir. Sürdürülebilir turizm kavramı uzun yıllardır turizm alanında yapılan akademik araştırmaların odak noktası olan ve önem arz eden kavramlardan bir tanesidir. Sürdürülebilir turizm çerçevesinde; turizm planlamaların yapılması, yerel yönetimlerin çeşitli ortaya koyabileceği çeşitli politikaların gün yüzüne çıkarılması ve turizmin işleyişinin takip edilmesi konularında akademik çalışmalar devamlı olarak sürdürülmektedir. Çalışmaların sonucu olarak sürdürülebilir turizm çerçevesinin altında genel olarak aynı amaçlara hizmet eden ılımlı, kırsal, düşük etkili, yeşil, sorumlu ve uygun gibi pek çok kavram ortaya çıkarılmıştır (Alkan, 2015; Tükeltürk ve Boz, 2013; Sezgin ve Karaman, 2008).

2.1.3 Yeşil Uygulamalar ve Yeşil Turizm

Sürdürülebilirlik kavramının eyleme geçirilmesi ve üzerinde yapılan araştırma ve çalışmaların çoğalması ile ortaya çıkan çeşitli alt başlıklar mevcuttur. "Yeşil" kavramı bu alt başlıklardan birisi olup çevre dostu, doğaya zarar vermeyen ve geri dönüştürülebilir,

atık oluşumunu en alt seviyeye indiren ve verimli kullanım sağlayan mal ve hizmetlerin vurgulanmasında kullanılır. Çevre dostu (eco-friendly) teriminin bir diğer kullanımı olarak kavramlaştırılabilir (Wong vd., 2015; Kim ve Han, 2010).

Yeşil uygulamalar ise, sürdürülebilirlik politikaları kapsamında ortaya konulan ve bütünden bireye; yönetimler, işletmeler ve personellere kadar inen bağlantıda, çevreye verilen zararın azaltılmasını amaçlayan uygulamalardır (Bıyık ve Civelekoğlu, 2018; Eşitti ve Duran, 2018; Atay vd., 2017; Korkmaz ve Atay, 2017; Gökdeniz, 2017; Korkmaz vd., 2017; Korkmaz ve Atay, 2016; Line ve Hanks, 2016; Yuliawati vd., 2016; Baykal ve Çimen, 2015; Atay ve Dilek, 2013; Dilek ve Atay, 2012). Bu uygulamaların gerçekleştirilmesi ile su, hava, toprak kirliliği ve karbon salınımının ortaya çıkarabileceği tehlikeli durumlardan en yüksek oranda kaçınılabilmek amaçlanır. İnsan yaşamının sürdürüldüğü gezegenimizdeki doğal kaynakların sınırlı olduğunun anlaşılması ve gerçekleştirdiğimiz çeşitli eylemlerle bu kaynakların yok olma hızının arttırıldığı fark edilmesi sonucu işletme ve kurumların ilgi odağı olan sürdürülebilirlik ve yeşil kavramları, aynı zamanda ekonomik getirileri de oldukça yüksek olduğu bir alandır (Korkmaz ve Atay, 2016). Yeşil ürünlerin tercih eden kitlenin yüksek oranda artış gösterdiği 2000 yılı ve sonrası dönemlerde, bu kavram çerçevesinde hizmet veren kurum ve işletmeler arasında rekabet olanakları artmış ve kar oranı yükselmiştir (Yetkin ve Güzel, 2020; Aydın ve Tufan, 2018; Hancıoğlu vd., 2018). Bu durumda işletme ve kurumların yeşil kavramını bir tutum olarak görmelerinin yanı sıra bir satış stratejisi olarak da kullandıkları aşikardır.

Bir işletme veya kurumun yeşil kavramına uyum sağlayabilmesi için öncelikle içerisindeki çalışanların bu çerçevede belirli bir bilinçle sahip olmaları önemli bir durumdur. Turizm sektörü içerisinde yıllardır sürdürülmekte olan kitle turizmi faaliyetleri, turizmin sürdürülebilirliği karşısında tehdit oluşturan en büyük faktördür. Kısa süreli kar elde etmek isteyen turizm paydaşlarının çevre ve doğaya verilen zararı önemsemeden sürekli olarak verdikleri hizmetin ortaya çıkardığı olumsuz durumların etkisi her geçen gün daha da hissedilmektedir. Turizmin sürdürülebilirliği adına yeşil uygulamaların kullanımının arttırılmış olduğu turizm hizmetleri “yeşil turizm” olarak adlandırılmaktadır.

Tsagarakis ve diğerklerinin (2011) araştırmasında, çevre bilinci yüksek olan turist adaylarının enerji tasarrufu tedbirleri uygulayan otelleri daha fazla tercih ettikleri ortaya konulmuştur. Özellikle; Kanada, Japonya, İsviçre ve Finlandiya gibi enerji tasarrufu yönünde politika sahibi olan ülkelerin vatandaşları tarafından, konaklama işletmesi tercihlerinde çevreye duyarlı otellerin daha ağırlıklı tercih edildiği söylenebilmektedir. Ayrıca Chia- Jung ve Pei- Chun (2013) çalışmalarında; cinsiyet, ekonomik gelir ve yaş gibi demografik faktörlerin yeşil ürün tercihinde etkisinin olduğunu belirtmişlerdir.

Gün geçtikçe sayıları çoğalan, çevre kaygısı taşıyan ve yaptıkları seyahatlerde yeşil uygulamaların kullanıldığı destinasyon ve hizmetleri tercih eden turist profili yeşil hizmet sunan tesislerin artmasında oldukça etkili olmuştur (Sarıahmetoğlu ve Vatansever Toylan, 2020; Yetkin ve Güzel, 2020; Ciinioğlu vd., 2016; Yuliawati vd., 2016).

2.2. Tur Kavramı ve Türleri

Tur kelimesi Fransızca kökenli bir kelime olup (tour) Türk Dil Kurumu (TDK) Sözlüklerinde (2022); “dolaşma”, “bir sonuca varılıncaya kadar yapılan iş” ve “başladığı noktada biten, bir veya daha fazla yere önceden belirlenmiş bir programa göre yapılan seyahat” anlamları ile karşımıza çıkan bir sözcüktür. Türkçe dilinde “tur” sözcüğü cümle içerisinde birkaç farklı anlamda kullanılabilir (TDK, 2022).

Turizm alanında kullanılan “tur” kavramından bahsederken ise; genellikle tur operatörleri ve acentalar iş birliği ile düzenlenen ve yürütülen, günübirlik veya konaklama ile birlikte belirli bir gün sayısınca gerçekleştirilebilen, başlangıç noktası ile bitiş noktası aynı veya farklı alanlar olabilen ve kültürel, eğlence vb. gibi çeşitli amaçlar kapsamında düzenlenen etkinlikler yorumu yapılabilir (Uygur vd., 2017; Demircan, 2007; Mitchell, 1992’den aktaran; Ahıpaşaoğlu, 2006: 73). 14/9/1972 tarihli ve 1618 sayılı Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanununun 4. ve 10. maddeleri hükmüne dayanılarak hazırlanmış olan Seyahat Acentaları Yönetmeliği’ne göre Tur kavramı şu şekilde tanımlanmıştır: “Türkiye’nin tarihî, doğal, kültürel, turistik değerlerinden en az birini tanıtmaya ve ulaştırmaya birlikte kapsayan, bu hizmetlerin dâhil olduğu tek bir fiyatla satılan veya satış taahhüdü yapılan ve hizmeti yirmi dört saatten kısa bir süreyi kapsayan veya konaklama içermeyen ticarî faaliyet”

1618 Sayılı Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu ve 6326 Sayılı Turist Rehberliği Mesleği Kanunu ve bu kanunlara bağlı yönetmeliklerde ‘‘Günlük Tur’’ ifadesi geçmemektedir (TUREB, 2014; TUREB, 2012; TURSAB 1996; TURSAB, 1972). Bunun yanında her yıl Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından güncellenen ve TUREB web sayfasında paylaşılan Rehber Taban cretlerinde ‘‘Günlük Tur’’ ifadesi, kategoriler içerisinde yer alan 5 hizmet alanı içerisinden birisi olarak görülmektedir (TUREB, 2022). Günlük Tur ifadesi, Keskin ve Dedeoğlu’nun (2020) alışmasında; en fazla 1 günlük (24 saat) olup herhangi bir konaklama içermeyen, tur operatörleri veya seyahat acentalarınınca planlanan ve yerli veya yabancı turistler ile gerçekleştirilebilen turlar olarak ifade edilmektedir. Keskin ve Dedeoğlu’nun ifadesini göz önünde bulundurarak, Seyahat Acenteleri Yönetmeliği’nde bahsedilen ‘‘Tur’’ kavramının, ‘‘Günlük Tur’’ kavramı ile örtüştüğü yorumu yapılabilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında içerisinde gerçekleştirilen turlar, Kültür Turizm Bakanlığı tarafından kanunlaştırılmış olan belirli kurallar çerçevesinde yürütülmektedir. Bahsedilen kanunlarca belirtildiği üzere; T.C. sınırları içerisinde resmi olarak, içeriği fark etmeksizin düzenlenecek herhangi bir tur etkinliğinde en az bir adet Turist Rehberi bulundurma zorunluluğu vardır (TUREB, 2012; TURSAB, 1972). Turist rehberinin gerçekleştireceği turlardan alacağı ücret, söz konusu kanunlarca belirlenen oranlarda yıllık olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenmektedir. Düzenlenen cretler TUREB tarafından internet aracılığı ile paylaşılmaktadır (‘‘Rehber Taban cretleri’’, 2022). Yıllık olarak belirleniyor olan Rehberlik Taban cretleri, turist rehberinin verdiği hizmet karşılığında alması gereken creti gerçekleştireceği tur türüne göre kategorileştirmektedir. Bu kategoriler ‘‘Hizmet Grupları’’ olarak isimlendiriliyor olup beş ayrı başlığa ayrılmaktadır. Bu başlıklar sırası ile şu şekildedir (TUREB, 2022):

- ✓ Günlük Tur
- ✓ Transfer
- ✓ Gece Turu
- ✓ Paket Tur
- ✓ Aylık cret

Türkiye sınırlarında görevlerini devam ettiren turist rehberleri, acenta görevi üstlenmeksizin (paket tur planlama vb.) kişi veya gruplara kanunlarca belirlenen ve tur öncesi imzalanan resmi sözleşme ile bağımsız olarak tur düzenleyebilmektedir. Bunun yanında turist rehberleri acentalar tarafından organize edilen günlük, paket, gece ve transfer turlarında, rehber-acentası arasında kanunen yapılması gereken sözleşmenin gerçekleştirilmesi şartı ile mesleklerini icra edebilmektedirler (TUREB, 2012; Ahıpaşaoğlu, 2006; TURSAB, 1972). Turist rehberinin, önceden imzalanmış olan sözleşmedeki tur programının tamamlanması ile birlikte, bahsi geçen acenta ile arasında yasal olarak hiçbir bağı kalmaz. Ahıpaşaoğlu'na göre (2006) bu durum, turist rehberini acentanın geçici elemanı haline getirmektedir.

Yukarıdaki açıklamaya istinaden Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen Rehberlik Taban Ücretleri içerisindeki hizmet gruplarından bahsederken “Günlük Tur”, “Transfer”, “Gece Turu” ve “Paket Tur” hizmet gruplarını birer tur çeşidi olarak kabul edilebilirken, “Aylık Ücret” hizmet grubunu bir tur çeşidi olarak kabul edilemez olduğu söylenebilir.

Tur türlerinden bahsederken, Kültür Turizm Bakanlığı tarafından belirlenen ve Turist Rehberleri Birliği tarafından yayınlanan söz konusu kategorileştirmeyi göz önüne almak doğru bir yaklaşım olacaktır. “Aylık Ücret” hizmet grubu yukarıdaki açıklamaya istinaden Tur Türleri başlığının altına alınmamıştır.

2.2.1. Günlük Tur

Günlük turların en belirgin özelliği, tur süresinin 24 saati yani bir günü geçmemesidir. Genellikle hedef destinasyonun tarihini ve kültürel yapısı gibi turistik değerlerinin tanıtılması amaçlanır (Keskin ve Dedeoğlu, 2020; İşler ve Güzel, 2014; Demircan, 2007). Bunun yanında gezi, spor, eğlence, dini, sağlık, eğitim, bilimsel ve mesleki inceleme teşvik veya destek amaçlı olarak da gerçekleştirilebilir (TURSAB, 1996). Özellikle kültürel ve tarihi öneme sahip olan destinasyonların ekonomik gelişimi adına günlük turlar önem arz etmektedir (Keskin ve Dedeoğlu, 2020). Günlük turlar, seyahat acentaları veya tur operatörleri tarafından düzenlenip gerçekleştirilebileceği gibi, aracısız bir şekilde turist rehberi ve turist arasında Turist Rehberliği Meslek Kanunu'na uygun bir

şekilde yapılan anlaşma ile birlikte de gerçekleştirilebilir (TUREB, 2014). Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu ve Turist Rehberliği Mesleği Kanunu'nda ve bu kanunlara bağlı yönetmeliklerde “Günlük Tur” ifadesi yerine “Tur” ifadesi kullanıldığı görülmektedir. 1618 numaralı Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu içerisinde söz konusu ifade şu şekilde betimlenmiştir:

“Türkiye'nin tarihi, doğal, kültürel, turistik değerlerinden en az birini tanıtmaya ve ulaştırmaya birlikte kapsayan, bu hizmetlerin dahil olduğu tek bir fiyatla satılan veya satış taahhüdü yapılan ve hizmeti yirmi dört saatten kısa bir süreyi kapsayan ticarî faaliyeti.”

2.2.2. Transfer

Eser ve Çakıcı (2018) transfer turlarını; turistin kendisi veya bagajının bir terminalden diğer bir diğer terminale, terminalden otele, otelden terminale veya otel-terminalden herhangi başka bir noktaya araç ile ulaşımının sağlandığı hizmetler olarak açıklamıştır. Transfer turları veya transferler, turist rehberi eşliğinde yapılabildiği gibi turist rehberi olmadan da acenta görevlilerince gerçekleştirilebilir (TURSAB, 1972). Ahıpaşaoğlu'na (2006) göre, kendisinin “Transferci” olarak ifade ettiği bahsedilen acenta görevlilerinin, misafir turistin dilini iyi şekilde konuşuyor olması ve transfer sürecince gerçekleştirilecek işlemlere son derece hakim olmaları, bunun yanında yolculuk sırasında; yol ve hava durumu, ülke ve hedef destinasyon hakkında turiste ayrıntılı bilgi verebilmeleri gerekmektedir. Bahsedilen görev ve sorumluluklar çerçevesinde transfer turları için turist rehberlerinin görevlendirilmesi daha olumlu geri dönüşler alınabilmesini sağlayacaktır (Ahıpaşaoğlu, 2006).

Seyahat Acentaları Yönetmeliği (2007) 4. Maddede ise transfer turlar; “Turistin; düzenlenen paket turun başlangıç noktasına kadar, herhangi bir safhasında veya sonunda, sınır giriş ve çıkış kapıları, marinalar, şehirlerarası veya uluslararası ulaşım hizmetlerinin sunulduğu otopark, gar, liman, havalimanı gibi yerlerden konaklama yapacağı tesise veya tesislerden bu ulaşım hizmetlerinin sunulduğu yerlere veya programın başladığı yerleşim yerinden konaklama tesisine veya programın bitiminde, tesislerden yerleşim yerine bir araçla bir tarifeye bağlı kalmaksızın seyahat acentası tarafından verilen ulaşım hizmeti” Olarak tanımlanmıştır.

2.2.3. Gece Turu

Gece turları; acentalar veya turist rehberleri tarafından, belirli dönemlerde organize edilen etkinlikler kapsamında (“Avrupa Müzeler Gecesi”, 2019) veya etkinliklere bağlı olmaksızın (“Size Özel Gece Ayasofya Gezisi”, 2020) düzenlenen, rehber eşliğinde gerçekleştirilen (“Gece Turlarına İlgi Artıyor”, 2019) ve teori açısından günlük turdan farkı olmayan fakat akşam ve gece vakitlerinde gerçekleştirilen tur çeşididir. Sanat, tarih, kültür vb. amacı ile gece turları düzenlenebileceği gibi; spor ve eğlence amacıyla da gece turları düzenlenebilmektedir. Gece turlarının genellikle akşam yemeklerinden sonra ve iki-üç saat süreli düzenlendiği söylenebilir.

2.2.4. Paket Tur

Genellikle konaklama ve ulaştırma olmak üzere en az iki farklı hizmetin veya daha fazlasının bir arada sunulduğu, 24 saatlik zaman diliminden daha uzun süren tur hizmetidir (Hacıoğlu, 2016; Demircan, 2007). Paket turlarda, tur programı seyahat acentaları tarafından önceden belirlenmiş olup, tek bir satış fiyatı ile turistlere sunulur ve genellikle ücret yapılacak sözleşme işlemi ile birlikte tur başlamadan önce alınır (TURSAB, 1996; Demircan, 2007). Hacıoğlu (2006) paket turları içerik açısından iki ayrı gruba ayırmıştır:

- ✓ Yalnız konaklama ve ulaştırma hizmetlerinin bulunduğu basit-normal paket turlar.
- ✓ Konaklama ve ulaşım hizmetinin yanında animasyon, yeme-içme, eğlence, gezi turları ve rehberlik hizmeti içeren karmaşık-kapsamlı paket turlar.

Literatüre geçen ilk paket tur 1841 yılında İngiltere’de Thomas Cook isimli girişimci tarafından gerçekleştirilmiştir (Sheldon, 1986). Thomas Cook tarafından işletilen ilk paket turlar da günümüz paket tur formatından biraz farklı olarak; ulaşım aracı olarak sadece tren taşımacılığı, konaklama adına ise Avrupa’nın dört bir yanından anlaşmalı otellerde kullanılabilen açık kupon sistemi kullanılmıştır.

1920 yılında buharlı gemi turlarının başlaması ile önemli bir yol kat eden paket tur hizmetleri, katılımcıların genellikle iletişim ve konfor konusunda sıkıntılar yaşaması ve turların yüksek fiyatlara mal olması sebebi ile fazla rağbet görmemiştir. İkinci dünya

savaşı sonrası, savaşta kullanılan hava araçlarının ve diğer havacılık faaliyetlerinin gelişmesi ve ulaşım-taşımacılık endüstrisi için kullanılmaya başlamasından sonra, turizm faaliyetlerine olan ilgi de artış göstermiştir. Hava ulaşımı sayesinde daha hızlı, daha konforlu ve daha ucuz bir şekilde boş zaman zamanlarını değerlendirmek isteyen turist adayları; içerisinde söz konusu ulaşım imkanlarının yanında konaklama ve diğer çeşitli servislerin bulunduğu paket tur hizmetlerini tercih etmeye başlamışlardır (Hacıoğlu, 2006; Sheldon, 1986).

6502 numaralı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'a (2013) göre Paket tur sözleşmesinin kurulmasından önce tüketiciye ön bilgilendirme amaçlı broşür verilmesi zorunludur. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından 2015 yılında oluşturulan Paket Tur Sözleşmeleri Yönetmeliği'nin 5. Maddesine göre turist adayına verilecek olan broşürde veya ekinde; turun ücreti, başlangıç-bitiş noktaları ve tur güzergahının belirtilmesi mecburiyetinin yanı sıra; tur sürecince kullanılacak olan ulaşım araçları ve bu araçların türü, yeme-içme eylemleri, konaklama işletmelerinin yeri, türü, nitelikleri ve sınıfı hakkında bilgi verilmesi zorunludur. Bu zorunluluğun doğru politikalar ile kullanımı, destinasyonların sürdürülebilirliğini tehdit eden kitle turizm aktivitelerinin (Soyak, 2013) en önemli aracısı olan (Kozak vd., 2015:22) paket turların tanıtım aşamalarında; özellikle konaklama, yeme-içme ve ulaşım alanlarında kullanılan yeşil uygulamalar hakkında bilgi verilmesi çevre duyarlılığı yüksek yeşil turist (Yıldırım, 2018) adaylarının tur hakkında bilgi sahibi olmasına katkı sağlayacağı söylenebilir.

2.3. Tur Paydaşları ve Yeşil Uygulamalar

İnsanoğlunun doğal çevre üstünde olan etkisi geçmişten günümüze durmaksızın devam etmektedir. Bu etki olumsuz düzeyde yorumlanıp; insanoğlunun, doğal kaynakları planlama olmaksızın düzensiz kullanımı ve kullanırken ortaya çıkardığı katı, sıvı ve gaz atıklar olarak gözlemlenebilmektedir. Özellikle 2000 yılı sonrası söz konusu etkiler hissedilir bir şekilde artmış, 21. yüzyılın ilk çeyreği itibari ise işletmelerden devletlere kadar olan gruplarda bu mevzu önemli bir hale gelmiş, sürdürülebilirlik adına politikalar geliştirilmeye ve çeşitli yeşil uygulamaların yürürlüğe geçirilmesin çalışılmasına başlanmıştır (sifiratik.gov.tr, 2022; T.C. Cumhurbaşkanlığı, Yeşil Mutabakat Eylem Planı, 2021; emirates.com/tr/turkish/about-us/our-planet, 2022). Turizm sektörünün, bahsedilen

olumsuz etkilere verdiği sebebiyet oldukça fazladır. Aksu ve İpar (2018), iklim değişikliğine yol açan temel faktörler arasında turizm sektörünün payının %4,6 olduğunu belirtmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, turizm sektörünün olmazsa olmazı olan tur programları dahilindeki tur paydaşları ve bu paydaşların ortaya koyabileceği yeşil uygulamalardan bahsedilmektedir.

Paydaş kavramı Freeman (1984) tarafından; “işletmenin başarısından etkilenen ve/veya işletmenin başarısını etkileyen kişi veya gruplar” olarak tanımlanmıştır (Freeman, 1984:46’dan aktaran; Dönmez ve Çevik, 2010: 190). Tur paydaşları başlığı ise Freeman’ın ortaya koyduğu tanım doğrultusunda, tur sürecince turizm hareketlerinden etkilenen ve etkileyen turist dışı kişi ve gruplar olarak tanımlanabilir. Söz konusu kişi ve gruplara; seyahat acentaları, turist rehberleri, konaklama işletmeleri, ulaştırma işletmeleri, yeme-içme işletmeleri, eğlence işletmeleri, yerel halk ve benzeri kişi ve gruplar örnek olarak verilebilir (Oflaz, 2021; Vatansever Toylan vd. 2021). Araştırma boyunca üzerinde durulacak olan turizm paydaşları aşağıdakiler olacaktır:

- ✓ Seyahat Acentaları
- ✓ Konaklama İşletmeleri
- ✓ Ulaştırma İşletmeleri
- ✓ Yeme-içme İşletmeleri
- ✓ Eğlence işletmeleri
- ✓ Yerel Halk
- ✓ Turist Rehberleri

Byrd’a göre (2003), söz konusu paydaşların destinasyonların gelişimi ve sürdürülebilirliği açısından önemli etkileri bulunmaktadır. Yönetimlerin ve diğer söz sahibi turizm gruplarının, destinasyonların gelişmişlik düzeylerini arttırabilmeleri adına paydaşlar ile sürekli olarak birliktelik içerisinde çalışmaları gerekmektedir (Oflaz, 2021). Bu birlikteliğin uyumlu bir şekilde yönetilmesi, iş fırsatlarını, ekonomik gelişimi, sosyal ve kültürel birlikteliği olumlu yönde arttırabileceği gibi (Büyükkuru, 2020); uyumsuz ve denetimsiz şekilde devam ettirilmesi durumu paydaşlar arasında çeşitli çıkar çatışmalarına sebebiyet verebilir (Byrd, 2003:4). Vatansever Toylan ve arkadaşlarına (2021) göre, söz konusu çatışmalar büyük oranla ekonomik sebeplerden kaynaklanmakla birlikte, olumsuz

çevresel etkilerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle, paydaşların çevresel konularda bilinçlendirilmesini ve standartlaştırılmasını sağlayabilmek adına yönetimler ve diğer söz sahibi grupların denetimlerinin hafife alınmamasının gerekliliği söylenebilir.

Tur paydaşları içerisinde yer alan işletmelere en kapsamlı şekilde; seyahat acentaları, konaklama işletmeleri, ulaştırma işletmeleri, yeme-içme işletmeleri ve eğlence işletmeleri örnek verilebilir. Üst başlıkta bahsi geçen denetimler ve standartlaşmalar, destinasyon üzerindeki yerel yönetimler tarafından yapılabileceği gibi turizm işletmelerinin çeşitli grup, örgüt ve kuruluşlardan gerekliliklerin karşılanması durumunda sağlayabileceği çevreci sertifika programlarının da konu ile ilgili katkısının büyük olduğu söylenebilir. Bu sertifikalar turizmden ekonomik olarak gelir elde etmeyi amaçlayan kuruluşlara verilmektedir (Vatansever Toylan vd. 2021; Aksu ve İpar, 2018).

Söz konusu grup, örgüt ve kuruluşlar; başvuruda bulunan seyahat acentaları, konaklama işletmeleri, ulaştırma işletmeleri, yeme-içme işletmeleri ve eğlence işletmeleri gibi turizm paydaşlarının yeşil uygulamalar kapsamında yerine getirilmesi gereken koşulları denetler ve uyum sağlayan paydaşlara “Yeşil Etiket” olarak da isimlendirilen sertifikaları taktim ederler (Yetiş, 2019; Aksu ve İpar, 2018; Ertaş vd., 2018; Atay vd., 2017; Baykal ve Çimen, 2015). Bahsi geçen sertifika programlarının temel amaçları şu şekildedir:

- ✓ Paydaşların destinasyon üzerindeki çevresel etkilerini kontrol altına almak,
- ✓ Paydaşların çevresel bilinçlerinin ve farkındalıklarının artırılması,
- ✓ Destinasyonlar üzerindeki üretim-tüketim vb. faaliyetlerde çevre dostu (yeşil) standartların oluşturulması (Sasidharan vd., 2002’den aktaran Aksu ve İpar, 2018).

Aksu ve İpar (2018), turizm işletmelerinde söz konusu çevreci sertifika programlarını beş madde altında yorumlamıştır ve maddeler altında örneklendirmiştir. Bunlar sırasıyla şu şekildedir:

- ✓ Küresel Yeşil Sertifikalar- Dünya genelinde kabul görmüş olan programlar
 - Yeşil Anahtar Programı Sertifikası

- Yeşil Küre Sertifikası
 - Biyosfer Sorumlu Turizm Sertifikası
 - Mavi Bayrak Sertifikası
 - Earth Check Sertifikası
 - Yeşil Anahtar Eko Değerlendirme Sertifikası
 - ISO 14001 Çevre Yönetim Standartları Sertifikası
 - Avrupa Birliği Eko-Yönetim ve Teknik Programı (EMAS) Sertifikası
 - Travelife Sertifikasyon Programı
 - TripAdvisor Yeşil Liderler Sertifikası
 - Yeşil Yaprak Sertifikası
- ✓ Yarı Küresel Yeşil Sertifikalar- Birkaç ülke arasında yapılmış iş birliği ile ortaya çıkan programlar
- Korunan Alanlarda Sürdürülebilir Turizm Belgesi
 - Avrupa Birliği Eko Etiketi
 - Turizmde Adil Ticaret Sertifikası
 - The Quality Coast Sertifikası
 - Avrupa Ekolojik ve Tarım Turizmi Merkezi Sertifikası
 - Yeşil Otel Sertifikası- Almanya
 - Nordic Eko Etiketi- İskandinavya
 - Yeşil Turizm İşletme Programı- Birleşik Krallık
 - Yağmur Ormanları Birliği Sertifikası
 - Mavi Kırlangıç Sertifikası
 - Yeşil Restoran Sertifikası
- ✓ Ulusal Yeşil Sertifikalar- Ülkelerin kendi içerisindeki işletmeler için ortaya koyduğu sertifika programları
- Eko Etiket- Avusturya
 - Eko Sertifika- Malta
 - Eko-Romanya Sertifikası
 - Yeşil Yıldız Sertifikası- Mısır
 - Sürdürülebilir Turizm Sertifikası- Kosta Rika
 - Namibya Eko Sertifikası

- Eko Sertifika- Avustralya
 - Ekoturizm Etiket-i- İrlanda
 - Eko-Değerlendirme Sertifikası- Kenya
 - Ecolodge Sertifikası- Japonya
 - Yeşil Sertifika- Litvanya
 - Yeşil Konaklama Sertifikası- İrlanda
 - Smart Voyager Sertifikası- Güney Amerika
 - Beyaz Yıldız Sertifikası- Türkiye
 - Yeşil Yıldız Sertifikası- Türkiye
- ✓ Bölgesel Yeşil Sertifikalar
- Yeşil Macera Sertifikası- Alaska
 - Yeşil İşletme Programı- Hawaii
 - Yaprak Sertifikası- Kanada
- ✓ Yeşil Bina Sertifikaları- Uluslararası
- LEED Enerji ve Çevresel Tasarımda Liderlik Sertifikası
 - Bina Araştırma Kuruluşu Çevresel Değerlendirme Metodu (BREEAM) Sertifikası
 - Alman Sürdürülebilir Yapı (DGNB) Sertifikası
 - SEEB-TR Sertifikası

2.3.1. Seyahat Acentaları

Seyahat acentaları, içeriğinde rehberlik hizmeti, konaklama, ulaşım, yeme-içme, eğlence gibi çeşitli aktiviteler içeren paket ve günlük turlar oluşturarak maddi kar elde etmeyi amaçlayan kuruluşlardır. Diğer paydaşlar ile (konaklama işletmeleri, ulaştırma işletmeleri vb.) etkileşim halinde olup, söz konusu hizmetleri tek bir paket altında sabit bir fiyat ile tüketiciye sunmak, seyahat acentacılığı hizmeti altında yer almaktadır. T.C. sınırları içerisinde faaliyet gösteren seyahat acentalarının Kültür Turizm Bakanlığı belgeli ve TURSAB üyesi olmaları zorunludur (Çelebi, 2019; Hacıoğlu, 2016; TURSAB, 1972).

Seyahat Acentaları Yönetmeliği'nde (2007) seyahat acentaları şu şekilde tanımlanmaktadır; “Kâr amacı ile turistlere turizm ile ilgili bilgiler vermeye, paket turları ve turları oluşturmaya, turizm amaçlı konaklama, ulaştırma, gezi, spor ve eğlence hizmetlerini görmeye yetkili olan, oluşturduğu ürünü kendi veya diğer seyahat acentaları vasıtası ile pazarlayabilen ticarî kuruluş”. Eser ve Çakıcı (2018) ise seyahat acentalarını; “Ticari kuruluşlar olmakla birlikte, seyahat faaliyetine katılan bireylerin seyahat süresince tüm ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak hizmet veren kuruluşlar” şeklinde tanımlamışlardır.

Turizm çatısı altında yapılan seyahatlerin hareketliliğini devam ettiren en büyük etkenlerden olan seyahat acentaları, turizmin geleceğinin belirlenmesinde rol oynayan önemli kuruluşlardır (Alaeddinoğlu ve Can; 2007). Bunun sebebini Alaeddinoğlu ve Can (2007); destinasyonların başarısının, seyahat acentalarının söz konusu destinasyonu tur içerisine alıp almamalarına bağlı olması olarak açıklamaktadır. Seyahat acentaları, destinasyonların imaj algılarının oluşturulması adına önemli derecede etkilidirler (İlban, 2008).

Bu nedenler ışığında, yeşil etiketli işletmelere sahip olan ve çevre dostu olarak tanımlanabilecek destinasyonların, seyahat acentaları tarafından etkili bir şekilde tanıtılmasının, yeşil (çevreci) destinasyonların imajı adına faydalı olacağı gibi, yeşil turizm ve turizmdeki yeşil uygulamalar adına tüketiciler üzerinde farkındalık oluşturabileceği ve yönlendirici etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Bu nedenlerle seyahat acentalarının sürdürülebilir turizm ve turizmde yeşil uygulamalar adına önemli bir etki kabiliyetinin olduğu yorumu yapılabilir.

Ekmekçi'nin (2005) seyahat acentalarının sürdürülebilir turizmde yeşil uygulamalar adına sunabileceği çeşitli çevreci yaklaşımlara verdiği bazı örnekler şunlardır:

- ✓ Çevresel farkındalığı gelişmiş olan ve bu farkındalığı tur esnasında doğru bir şekilde turistlere aktarabilen turist rehberleri ile çalışmak.
- ✓ Kitle turizmine oranla daha çevreci sayılabilecek eko-turizm, doğa turizmi ve sorumlu turizm gibi alternatif turizm türlerine yönelik turlar oluşturmak ve bu tur turizm faaliyetlerini cazip hale getirmek.

- ✓ Turistin ve yerel halkın çevresel konularda bilinçlendirilebilecek tanıtım çalışmalarında bulunmak.

Söz konusu bu yaklaşımlara ilaveten seyahat acentlarına şu maddeler de seyahat öneri olarak aktarılabilir:

- ✓ Karbon salınımlarında yeşil uygulamaları gözetilen ulaştırma işletmeleri ile çalışmak.
- ✓ Sıfır atık uygulaması (sifiratik.gov.tr, 2022) gibi israftan kaçınmayı gözetleyen yeme-içme işletmeleri ile çalışmak.
- ✓ Yeşil etiketlere sahip ve çevre hassasiyeti bulunan konaklama işletmeleri ile çalışmak.

Atay ve diğerlerinin (2017) yaptığı araştırmada; turizm alanında nitelik göstergesi olarak görülen ve uluslararası bir organizasyon olan Dünya Seyahat Ödülleri'nin (World Travel Awards), Yeşil Tur Operatörleri Ödülü (World's Leading Green Tour Operator) kategorisinde 2017 yılına kadar en çok ödül almış olan tur operatörlerinin yürütmekte olduğu yeşil uygulamalar ortaya konulmuştur. Ülkemizde tur operatörlüğü hizmeti sunan işletmeler görülmemektedir. Seyahat acentaları tur operatörlerinin görevlerini üstlenmektedir. Bu nedenle Atay ve Diğerlerinin (2017) çalışmasında ortaya koyduğu çeşitli yeşil uygulamaların, ülkemiz genelinde hizmet sunan seyahat acentaları tarafından da uygulanabileceği düşünülmektedir. Söz konusu uygulamalar şunlardır (worldtravelawards.com; 2022; Atay ve diğerleri, 2017):

- ✓ Çevresel projelerde var olmak, iş birliği yapmak, ar-ge çalışmalarında yer almak.
- ✓ Çevresel farkındalık adına bilgilendirici kılavuz ve broşürler hazırlayarak yerel halkın, personellerin ve turistlerin üzerinde farkındalık oluşturmaya çalışmak.
- ✓ Çeşitli kampanya ve programlar ile turistlerden çevreci amaçlarla kullanılmak üzere bağış toplamak.
- ✓ Tren başta olmak üzere, karbon salınımı daha az olan ulaşım araçlarını kullanmak ve bu hususta dikkatli olan ulaştırma işletmeleri ile iş birliği yapmak.
- ✓ Geri dönüşüm hususunda özenli olmak.

2.3.2. Konaklama İşletmeleri

Öztekin ve İlhan (1994) konaklama endüstrisini ve konaklama işletmelerini şu şekilde tanımlamışlardır; “Konaklama endüstrisi, İnsanların kendi konutlarının bulunduğu yer dışında değişik nedenlerle yaptıkları seyahatlerde birinci planda geçici konaklama, ikinci planda yeme-içme gibi zorunlu ihtiyaçların karşılanması için hammaddeden veya yan mamul maddelerden yararlanarak mal ve hizmet üreten ticari nitelikli işletme faaliyetleridir. Konaklama işletmeleri ise, turistlerin konaklama ve yiyecek-içecek, kısmen eğlence ve diğer bazı sosyal ihtiyaçlarını karşılama amacıyla turistik mal ve hizmetleri ekonomik prensiplere uygun olarak hazırlayan, üreten, arz eden ve sonunda da katma değer yaratan ekonomik birimlerdir.”

Dünya genelinde yaklaşık 18 milyon odadan oluşan konaklama sektörü (Andabarı, 2022), turizm alanında olumsuz çevresel etkileri ortaya çıkaran en büyük hizmet gruplarından birisidir. Bu kadar büyük ve hizmet odaklı bir faaliyet pazarının kaynak kullanımının da aynı oranda büyük olduğu söylenebilir. Sloan ve diğerleri (2013) çalışmasında; konaklama işletmelerinin, hizmet sektöründeki en büyük doğal kaynak tüketicisi ve çevre kirleticisi işletmeler listesinde ilk sıralarda olduklarını belirtmişlerdir. 2009 yılında turizm kaynaklı karbon salınımı oranlarında konaklama işletmeleri %21’lik bir pay almıştır (Aksu ve İpar, 2018). Bu nedenler ile turizm alanında gündeme getirilen yeşil etiketlerin büyük bir kısmı konaklama işletmeleri için oluşturulduğu söylenebilir. Ertaş’a (2018) göre yeşil etiketlerin ortaya çıkışının temel sebebi çevre bilinci ve farkındalığı yüksek turist gruplarının gün geçtikçe artması ve bu artış sayesinde yeşil otellere olan talebin çoğalmasındır. Bir başka sebebi ise, konaklama işletmelerinin doğru politikalar ve uygulamalar kapsamında yürütülmemesi halinde çevreye vereceği olumsuz etkilerin çok büyük oranlarda olması olarak belirtilebilir. Ecolodge, ecohotel, green hotel, ecotel, ecoresort, green resort, green suit ve green room gibi tanımlar çevre farkındalığı yüksek olan konaklama işletmelerinin tanımlanması için kullanılan başlıklardan bazılarıdır. Yeşil etiketlerin konaklama işletmelerine sağladığı faydaları Kahraman ve Türkay’ın (2006) çalışmasında şu şekilde maddelendirmiştir:

- ✓ İşletme maliyetlerinde yüksek oranda tasarruf sağlanması
- ✓ İşletme çalışanlarının motivasyon ve bağlılıklarında olumlu etkiler oluşması
- ✓ Kalite artışı gözlemlenmesi

- ✓ Yerel halk ve yerel otoriteler ile olumlu ilişkiler geliştirilmesi
- ✓ Çevresel zararlara yol açan toplumsal alışkanlıklarda azalma gözlemlenmesi
- ✓ Uzun vadeli destinasyon gelişimi

Elektrik kullanımı, ortam sıcaklığının ayarlanması ihtiyacı, yemek üretim süreçleri, temizlik, yeşil alanların sulanması gibi konaklama işletmelerinin temel gereksinimlerinin dünya genelindeki kullanımı düşünüldüğünde, söz konusu işletmelerinin gerek yenilenebilir gerekse yenilenemez kaynakların tüketiminde oldukça fazla rol oynadığı düşünülebilir (Güneş, 2011). Bu duruma örnek olarak; bir işletmede 14 günden fazla konaklama yapan bir bireyin tüketmiş olduğu yenilenemez enerji kaynağının yüz kilogramdan ve bir günlük oluşturduğu katı atık miktarının bir kilogramdan fazla olduğu Mastny (2002, 2001) tarafından belirtilmiştir (Mastny, 2002:51'den aktaran; Atay ve Dilek, 2013:205; Mastny, 2001:28-30'dan aktaran; Güneş, 2011:47). Sloan ve diğerleri (2013), Avrupa kıtasındaki sürdürülebilir politikalar kapsamında ortaya koydukları yeşil uygulamalar ile yönetimi sağlanan işletmelerin odaklandıkları önceli konular şunlardır:

- ✓ Enerji tasarrufu önlemleri
- ✓ Su tasarrufu önlemleri
- ✓ Yeşil satın alma
- ✓ Atık minimizasyon uygulamaları

İlk aşamada su, enerji ve diğer kaynakların korunmasını ve sürdürülebilirliğini amaçlayan politikalar, sonrasında daha geniş alanlarda kullanılmaya başlamıştır. Ahn ve Pearce'nin (2012) çalışmasında; konaklama işletmelerindeki doğal enerji kaynaklarının tüketimi kapsamındaki yeşil uygulamaların, sadece doğal enerji kaynaklarının kontrollü tüketimini sağlanması ile uygulanmayacağı; söz konusu uygulamaların işletmenin inşaatı sırasında başladığını belirtmişlerdir. Bu kapsamda, konaklama işletmelerinin sürdürülebilirlik adına ilk adım olarak alabileceği çeşitli önlemler şu şekildedir (Ahn ve Pearce, 2012):

- ✓ Konaklama işletmelerinin inşaat sürecince yeşil ürün ve materyal kullanımı.
- ✓ Güneş ışığından en yüksek derecede faydalanılabilir sistemlerin kurulumu.
- ✓ Hafriyat atığı yönetimi.

- ✓ Elektronik ses cihazlarının daha az kullanımını sağlamak ve ortam gürültüsünü uygun seviyede tutmak adına bina içi akustik performansın artırılmasına dair işlemler.
- ✓ Isı kaybını ve aşırı ısı artışını önlemek ve bu sayede aşırı enerji gereksinimi olan elektronik ısı aletleri kullanımının azaltılması adına gelişmiş yalıtım sistemlerinin kullanımı.
- ✓ Su yönetimi adına yağmur suyu depolama sistemleri ve alanlarının planlanması ve su tasarrufu sağlayan sarf malzemelerinin kullanılması.

Konaklama işletmelerindeki yeşil uygulamalar ana başlıklar halinde şu şekilde sıralandırılabilir (Dilek, 2018; Atay ve Dilek, 2013; Sloan vd., 2013; Ahn ve Pearce, 2012; Güneş, 2011; Cooper vd., 2008; Kasavana, 2008):

- ✓ Enerji Yönetimi
 - Yeşil alanların korunması
 - Havayolları ve otobüs terminallerine toplu taşımacılık hizmeti
 - Aydınlatmada gün ışığından yeterince faydalanılması
 - Enerji tesisatlarında sızdırma tedbirleri
 - Yenilenebilir enerji kaynaklarının daha fazla oranla kullanılmaya çalışılması
 - Güneş enerjisi sistemlerinin kullanımı
 - Rüzgar enerjisi
 - Yağmursuyu depolanması
 - Enerji kullanımının denetimli kullanımı
 - Yeşil üretimli elektrik enerjilerin satın alımı
 - Güneş, rüzgar, termal vb. kaynaklı
 - Enerji verimliliği sağlayan aletlerin kullanımı
 - Enerji tasarruflu lambalar
 - Mekan ve su sıcaklığını sağlanırken alınabilecek tedbirler
 - Dedektör ve sensör kullanımı
- ✓ Su Yönetimi
 - Su tasarruflu temizleme yöntemlerinin kullanılması
 - Buhar, hava temizlemeli sifonlar

- Su Tesisatlarında sızdırma yönetimi
- Temizlik için (çarşaf, yastık kılıfı, havlu vb.) kullanılan aletlerin tasarruf programlı olması ve programlı bir şekilde çalıştırılması
- Yüzme havuzu, hamam, spa gibi imkanların tasarruf kapsamında kullanımı
- Sulama için uygun filtreleme işlemi görmüş ve geri dönüştürülmüş atık su kullanımı
- Su kullanımının kontrollü bir şekilde yapılması
 - Dedektör ve sensör kullanımı ile su kullanımının kontrollü olması
 - Yağmur suyu geri kazandırma sistemleri oluşturulması
 - Tasarruflu musluklar vs.
- ✓ Atık Yönetimi
 - Kağıt atığı kullanımının önüne geçilmesi adına elektronik veri sistemleri
 - Yemek atıklarının geri dönüşümünün sağlanması ve gübre olarak tekrar kullanımı
 - Atık depolama ve ayrıştırma alanları oluşturulması, geri dönüştürülebilen atıkların ayrıştırılması
 - Eskimiş veya yıpranmış mobilya vb. aletleri çöpe atmak yerine tamir edilmesi ve kaplama ile yenilenmesi
 - Çevre dostu ürünlerin kullanımı
 - Geri dönüştürülebilir veya doğada yok olabilen ambalaj
 - Lobi, koridorlar ve odalarda geri dönüşüm kutularının bulundurulması
 - Tekrar kullanılabilir aletlerin yaygınlaştırılması
 - Tek kullanımlık yerine tabak, bıçak, çatal vb. yerine temizlenerek tekrar kullanılabilir olanların kullanılması
 - Kağıt peçeteler yerine kolay temizlenebilir kumaş kullanılması
 - Satın alımlarda geri dönüştürülebilir ve geri dönüştürülmüş mal kullanımı
 - Atık su arıtım tesisleri
 - Yemekte kullanılan yağ atıklarının ayrıştırılması

- Paketlenmiş sabun, şampuan vb. yerine doldurulabilir sıvı maddelerin tercih edilmesi
- Temizlik için kullanılan kimyasalların oran ve içeriklerinin denetimi
 - Yeşil temizlik ürünlerinin kullanılması
- ✓ Farkındalık Oluşturma Çabaları
 - Misafir eğitim programları
 - Çeşitli broşürler ve bilgilendirme çalışmalarının yapılması
 - Çevresel projelere katkı sağlamak

Enerji kaynaklarının, suyun ve atıkların düzenli yönetilmesi, işletmenin yer aldığı destinasyon içerisindeki kaynakların korunması ve sürdürülebilirliği adına çok önemli olduğu söylenebilir. Söz konusu uygulamaların, ekonomik kazanımlarını uzun vadeli olarak devam ettirmek isteyen işletmeler için muhakkak göz önüne alınması gerekmektedir (Korkmaz ve Atay, 2016). Fakat bazı işletmeler, bahsi geçen uygulamaları çevresel kaygıları ve ekonomik sürdürülebilirlikleri adına değil, politik ve kanuni mecburiyetler ile devreye sokmak zorunda bırakılabilirler. İşletmelerin bu uygulamaları kendi istekleri ile uygulamaya koymamalarının temel nedeni, söz konusu uygulamaların işletme maliyetlerini artırıcı etkilerinin bulunmasıdır (Alkan, 2015; Atay ve Dilek, 2013; Sezgin ve Karaman, 2008).

Yeşiltaş ve diğerlerinin (2022) bulgularına göre bir işletmedeki çevresel farkındalık seviyesinin yüksekliği, o işletmenin çalışanlarına kişilik ve davranışsal olarak pozitif çevre bilinci aşılamaktadır. Bunun yanında, konaklama işletmesinin büyüklüğünün artması ile yeşile verilen önemin arttığı ve tüketicilerin büyük otellerde yeşil uygulama beklentilerinin yüksek olduğu Korkmaz ve Atay'ın (2017) çalışmasında belirtilmiştir. Fakat bazı araştırmalar ise yeşil uygulamalar ve bu kapsamda verilen yeşil etiketlerin konaklama işletmecileri tarafından bir formalite işlemi veya bir pazarlama aracı olarak görüldüğünü (Yeşiltaş vd., 2022) ortaya koymaktadır. Bu uygulamalar ve etiklerin pazar içerisinde performans değerlerinde olumlu gelişmelere yol açtığı bilinmektedir (Korkmaz ve Atay, 2016).

Kahraman ve Türkyay'ın (2006) çalışmasından anlaşıldığına göre, hükümetlerin ortaya koyacağı politikalar ve kanun çalışmaları ile konaklama işletmeleri üzerinde hakimiyet kurması gerekmektedir. İlk aşama olan inşaat aşamasından, tesisin işletilmesine kadar pek çok alanda gerekli denetimler ve yönlendirilmeler ile çevre duyarlılığı yüksek işletmelerin ortaya çıkması sağlanmalıdır. Bunun yanında uluslararası çevre örgütlerinin de bu konuda önemi büyüktür. Yeşil uygulamaların, konaklama işletmeleri üzerinde etkisinin önemi iyi değerlendirilmeli ve doğru şekilde aktarılmalı ve etkin şekilde denetimi yapılmalıdır. Bu şekilde yeşil etiketlerin öneminin gün geçtikçe daha da artacağı söylenebilir.

Sürdürülebilir yeşil uygulamaların, konaklama işletmelerinin lükslüğünden ödün verip vermeyeceği konusunda ise Sloan ve diğerleri (2013) ve Pereira ve diğerleri (2021) çalışmalarında; söz konusu uygulamaların konaklama işletmelerinin lüks anlayışlarından ödün vermeden gerçekleştirileceğine dair örnekler vermiştir. 21. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru küresel sebepler nedeni ile artık zorunlu olması gereken bu uygulamaların doğru şekilde uygulanması halinde sürdürülebilir yeşil politikaların, konaklama işletmelerinin lüks anlayışları ile büyük oranda örtüşebildiği söylenebilir (Legrand, 2021).

2.3.3. Ulaştırma İşletmeleri

Ulaştırma işletmelerinin sunmuş olduğu hizmetin, Page ve Ge (2009) tarafından turizmin olmazsa olmazı niteliğinde olduğu ve turizm- çevre ilişkisinde ulaşım faktörünün büyük önemi olduğu belirtilmektedir. "Paket Tur" bölümünde belirtildiği gibi acentacılık faaliyetlerinin ortaya çıkış sürecinde ulaştırma işletmelerinin öncü bir etkisinin olduğu söylenilebilmektedir. Yılmaz ve Arıkan'a (2015) göre ulaştırma sektörü, büyümesi ve gelişmesinin turizme doğrudan katkı sağlayan ve sektörün devamlılığını sağlayan önemli etkenlerden birisidir. Arıkan ve Ahipaşaoğlu'na (2005) göre ise turizm ve ulaştırma birbirlerinden ayrılması muhtemel olmayan sektörlerdir ve kitle turizmi ile havayolu şirketleri paralel olarak gelişim göstermektedir. Yabancı bir turist kafilesinin veya kişisel olarak turizm faaliyetinde bulunmak isteyen bir kimsenin öncelik olarak buldukları bölgelerden, faaliyetin gerçekleşeceği alana ulaşmaları gerekmektedir (Page ve Ge, 2009). Turizm faaliyetinin bitişinde de aynı şekilde kişilerin yaşadıkları alana dönüşleri, ulaştırma

işletmeleri kapsamında yapılmaktadır (Arıkan ve Ahipaşaoğlu, 2005:12). Kişilerin turizm adına motivasyonlarının oluşması ve acentalar veya tur operatörleri aracılığı ile satın alım işlemlerinin gerçekleştirilmesi aşamasından sonra eylemsel olarak ortaya koyulan ilk adımın “ulaşım” olduğu söylenebilir. Page ve Ge’ye (2009) göre ulaştırma ve turizm birbirlerinden bağımsız devamlılık gösteremezler.

Kavramsal olarak ele alındığında “Ulaşım” teriminin, canlı ve cansız nesnelerin bir bölgeden farklı bir bölgeye hareket etmesi; “Ulaştırma” terimini ise bu nesnelerin bir alandan farklı bir alana taşınması faaliyetleri olarak tanımlanabilmektedir (Yılmaz ve Arıkan, 2015). Sanayi devrimi ile birlikte çağ atlayan ulaştırma hizmetleri, Arıkan ve Ahipaşaoğlu’na (2005) göre ülkelerin kalkınmasında önemli rol oynayan ekonomik, sosyal ve siyasi işlevlere sahip bir sektördür. Ulaştırma işlemleri genel çapları ile kara, hava ve deniz yolu ile yapılmaktadır. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2022) verilerine göre ülkemize yurtdışından gelen ziyaretçilerin öncelik ile havayolu ulaşımını tercih ettiği söylenebilir. Havayolu ulaşımından sonra sırası ile karayolu, denizyolu ve tren ile yapılan seyahatler izlemektedir. Bahsedilen sıralamanın 2022 yılı için rakamlar ile gösterimi şu şekildedir:

- ✓ Hava- 570.7421
- ✓ Kara- 160.5815
- ✓ Deniz- 391.790
- ✓ Tren- 8.110

Dünya genelinde de bu sıralama aynı olarak gözlemlenmektedir. Turistler tarafından öncelik ile hava ulaşımını sonra motorlu kara taşıtlarını daha sonra ise deniz ve tren ulaşımı tercih edilmektedir (Sagevik, 2013’ten aktaran; Atay ve Dilek, 2013: 205). Hava taşımacılığının ilk sırada gelmesinin sebebi olarak; zaman (Zhao vd., 2023), konfor, güven ve maliyet açısından sağladığı rahatlık belirtilebilir. Fakat yapmış olduğu zararlı salınım oranları sebebi ile ulaşımda çevreye verdiği zararın en yüksek olduğu yöntem hava taşımacılığıdır (Yuliawati vd., 2016).

Ulaşım sektörünün ortaya çıkardığı zararlı salınım miktarı, elektrik ve ısı enerjisi üretimi sırasında ortaya çıkan karbon emisyonu oranı ardından ikinci sırada gelmekte ve küresel ölçekte yapılan salınım oranının %23'ünü oluşturmaktadır (Zhao vd., 2023). Ayrıca ulaşım sektörü, fosil yakıt kullanımında liderliği çekmektedir (Conrady, 2012'ten aktaran; Taş, 2014: 227). Fakat ulaşım kaynaklı kaynak tüketimi ve zararlı salınımın sadece ulaştırma faaliyeti sırasında değil, öncesinde ve sonrasında da (terminal faaliyetleri, bakım- onarım işlemleri vb.) gerçekleştiği görülmektedir (Zhao vd., 2023; Qiao ve Huang 2022; Yuliawati vd., 2016; Şanlıöz Özgen vd., 2016; Taş, 2014; Arıkan ve Ahıpaşaoğlu, 2005).

Havaalanlarının ulaşım sırasında yoğun şekilde kullanılan terminallerdir. Öyle ki 2022 yılında İstanbul genelinde havalimanlarından geçen yolcu sayısı 95 milyon 255 bin 906'dır ("İstanbul Havalimanlarından Gecen Yıl 95 Milyonu Askın Yolcu Yararlandı", 2023). Otobüs terminalleri, tren istasyonları ve gemi limanlarından kat kat daha fazla yolcu ağırlayan havalimanlarında yeşil uygulamaların kullanılmasının öneminin büyük olduğu görülmektedir.

Uçuş sırasında oluşabilecek karbon salınımının yanında havaalanları içerisinde yer alan yer hizmetleri, destek hizmetleri, bakım onarım hizmetleri ve üretim hizmetleri gibi birimlerin çalışması sırasında da çevre kirliliği oluşturabilecek olaylar meydana gelmektedir. Temizlik, tamirat, bagaj taşınması, yiyecek içecek üretimi gibi çalışmalardan ortaya çıkan atık ve enerji kullanımı miktarı bu olaylara örnek olarak verilebilir (Arıkan ve Ahıpaşaoğlu, 2005).

Havaalanlarını, ülkenin dünyaya açılan kapıları olarak görülebileceğini belirten Taş'ın (2014), çalışmasında havaalanlarının işleyişinde ortaya çıkabilecek çevresel sıkıntılardan bahsedilmiştir. Bu olumsuz durumları yerel ve küresel düzey olmak üzere iki gruba ayrılabilceğini belirten araştırmacı, yerel düzeyde sıkıntılara; iniş, kalkış ve taksi sırasında uçağın ortaya çıkardığı gürültü kirliliği, ortaya çıkan salınım sebebi ile bölgenin hava kalitesinin düşmesi, havaalanının işleyişi sırasında oluşan katı, sıvı, gaz ve kimyasal atıklar, uçakların rutin bakımlarının yapılması sırasında ortaya çıkabilecek kirlilik (Qiao ve Huang 2022; Arıkan ve Ahıpaşaoğlu, 2005), doğal yaşam ve çevreye verilen tahribat gibi

durumları örnek vermektedir. Küresel düzeydeki problemlere değinir iken ise; iklim değışikliği, küresel ısınma ve ozon tabakasının incilmesi gibi örnekler göstermektedir.

Taş (2014) çalışmasında aynı zamanda havaalanlarının inşa edileceği alanın seçiminin doğal kaynaklar ve çevre açısından ehemmiyetinden ve inşaat sırasında alınması gereken önlemlerin gerekliliğinden bahsetmiştir. Havaalanı inşaatlarının Türkiye içerisinde “Türk Sivil Havacılık Kanunu” ve “Çevre Kanunu” ile kapsamında değerlendirildiği ve gerekli zorunlulukların getirildiği belirtilmektedir. Kurallara uygun olarak ortaya çalışılan inşaat çalışmalarının, inşaat ve havaalanının işleyişı sırasında pek çok problemi giderebileceği söylenebilmektedir. Bu kapsamda havaalanlarında çevresel manada dikkat edilmesi gereken ölçülerin; gürültü kirliliği, hava kalitesi, su kalitesi, enerji tasarrufu ve atık yönetimi olduğu gözlemlenmektedir. Taksi mesafesini en az uzunluğa indirmeyi amaçlayan pist projesi ve elektrik ihtiyacının tamamını havaalanı içerisinde bulunan güneş paneli tarları ve rüzgar türbinlerinden karşılayan Brisbane Havaalanı (Avustralya) bu duruma örnek olarak verilebilir. 2025 yılına kadar çeşitli uygulamalar ile yüzde yüz yenilenebilir enerji kullanmayı amaçlayan havaalanı yönetimi, ses kirliliğinin önüne geçmek amacı ile de çeşitli çalışmalar gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır (“Brisbane Airport Set To Be 100 Renewable By 2025”, 2023).

Havaalanları gibi, havaalanlarının dışında kalan otogar, istasyon ve liman gibi terminallerin olumsuz çevresel etkilerinin oranını azaltmaya yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesinin önemi göz önüne alınmalıdır. Fakat ulaştırma işletmeleri tarafından ortaya çıkarılan zararlı salınım ve çevre kirliliği miktarının çok büyük bir kısmı yer hizmetlerinden değil ulaştırma işlemleri sırasında gerçekleştirilmektedir (Şanlıöz Özgen vd., 2016).

Ulaştırma işlemleri uygulanırken önemli oranda karbon ayak izi oluşumuna yol açılmaktadır (Zhao vd., 2023). Karbon ayak izi; “birim karbondioksit cinsinden ifade edilen, üretilen sera gazı miktarı açısından insan faaliyetlerinin çevreye verdiği zararın bir ölçüsüdür” (Bıyık ve Civelekoğlu, 2018). Kılıç Ekici’ye (2021) göre bir kişinin karbon ayak izini oluşturan etmenlerin %6’sını tatil ulaşımı kapsamaktadır. Bunun yanında söz konusu etmenlerin %10’nu özel araç kullanımı, %3’ü ise toplu taşıma ulaşımından

meydana gelmektedir. Bu oranlar dahilinde insanoğlunun ulaştırma kaynaklı ortaya çıkardığı doğaya zararlı atıkların oranının oldukça yüksek olduğu söylenebilir.

Şekil 3. Ulaşım Araçları CO2 Salınım Oranları

Kaynak: "Sustainability", 2023

Şekil 3'te yer alan verilerde, bir kişinin ulaşımını gerçekleştirdiği araca göre kilometre başına ortaya çıkardığı gram bazında CO2 salınımı gösterilmiştir. Görüldüğü üzere, havayolu ulaşımında ortaya çıkan sarınım miktarı diğer ulaşım türlerine göre oldukça yüksektir. Yaptığı zararlı salınım oranları ile çevre kirliliği konusunda liderliği çeken havayolu ulaşım şirketlerinin bazılarının sürdürülebilirlik kapsamında ortaya koymaya çalıştıkları çeşitli politikalar ile çevreye verilen zararı minimize etmeye çalıştıkları gözlemlenmektedir (emirates.com, 2022; jal.com, 2022; qatarairways.com, 2022).

Örneğin World Airline Awards tarafından 2022 yılında en başarılı havayolu şirketleri arasında ilk 10 içerisinde yer alan Türk Hava Yolları'nın (THY) (worldairlineawards.com, 2022) çalışan, müşteri, tedarikçi ve diğer tüm paydaşları ile çevreci bir strateji yürütmeyi amaçlayan "Turkish Airlines Sustainability Policy" başlıklı bir politikaya sahiptir. Bu politika kapsamında şirket; iklim değişikliği ile mücadele, gelişirken insanı ve çevreyi göz önünde bulundurmamak, inovasyon çalışmalarına destek, çalışanlar ve diğer paydaşların farkındalığı konularında çalışmalar gerçekleştirmektedir (Turkish Airlines Sustainability Policy, 2022). 2021 yılında şirket yönetimi tarafından kurulan Sürdürülebilirlik Komitesi, sürdürülebilirlik üzerine gerçekleştirilen şirket strateji ve politikalarının, kısa- orta- uzun vadeli olarak hedefleri belirlemek ve uygulamaya koyulmasına karar vermek amacı ile hizmet etmektedir. Şirket, IATA Çevre Değerlendirme Yönetim Sistemi (IATA Environmental Assessment-IEEnvA) gibi çevreye

verilen zarar oranının düşürülmesini amaçlayan birlikler ile birlikte çalışıp yeşil etiketlere sahip olmayı amaçlamaktadır.

Türkiye'nin de anlaşmaya katılan ülkeler arasından biri olduğu 2015 Paris İklim Anlaşması kapsamında karbon emisyonunu düşük oranlara indirecek çalışmaları gerçekleştirmektedir. Bu duruma örnek olarak İstanbul Havalimanı- Paris Charles De Gaulle hattında sürdürülebilir havacılık yakıtı kullanmaya başlanılmıştır. İlk aşamada haftada 1 gün kullanılıyor olan söz konusu yakıtın ilerleyen aşamalarda farklı destinasyonlar üzerinde de olmak üzere daha yoğun şekilde kullanılması planlanmaktadır (Turkish Airlines Faaliyet Raporu, 2021). THY 2021 faaliyet raporuna göre: “Sürdürülebilir havacılık yakıtının kullanılması ile gerçekleşen temiz yanma sayesinde; aynı orandaki geleneksel yakıtlara kıyasla sera gazı emisyonunda %87'ye varan azalma sağlanabilecek ve küresel sera gazı salımının azaltılmasına katkı sağlanacaktır”. Bunun yanında Boğaziçi Üniversitesi tarafından yürütülen ve Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TUBİTAK) tarafından desteklenen “Mikroalg Tabanlı Sürdürülebilir Biyo-Jet Yakıtı Projesi” isimli çalışmaya verilen destek ile firmanın iklim değişikliğine karşı mücadelesi kapsamında sürdürülebilir projelere yatırımları ve iş birliği çabası gözlemlenmektedir. Aynı zamanda yıllık emisyon oranlarını bağımsız dış firmaların yaptığı çalışmalar ile şeffaf bir şekilde yıllık olarak raporlayan ve kamuoyuna sunan şirket, gerçekleştirdiği sürdürülebilir çalışmalar ile emisyon oranlarının nötrlenmesini amaçlamaktadır.

Atık yönetimi konusunda da çeşitli projeleri olan THY, atık oluşumunu azaltmaya yönelik uygulamalar ve yeterli imkanların bulunduğu uçuşlarda kabin içi atık ayrıştırma çalışmaları gerçekleştirmektedir. Faaliyet raporunda belirttiğine göre; yolculara dağıtılan çeşitli sarf malzemeler plastik ambalajsız olarak sunulmakta bunun sonucu olarak uçuşlarda milyonlarca plastik atığın oluşumu önlenmektedir. Söz konusu uygulamalar ile belirtilene göre iki yıllık bir süreçte 17.935.026 adet plastik poşetin kullanımının önüne geçilmiştir. Bu kapsamda yolcuların konfor ve memnuniyetlerine herhangi bir zarar uğratılmayacak şekilde çalışıldığı bildirilmektedir. Plastik ambalajın kullanımının elzem olduğu kulaklık, battaniye ve benzeri malzemelerde ise ambalajlama-biyolojik parçalanma ve kompostlama ile geri kazanılabilir (biyobozunur), mısır nişastası içeriğine sahip ambalajların sunulduğu bildirilmektedir. Söz konusu ambalajların, günlük hayatta

kullanılan diğer ambalajlara oranla daha yüksek üretim maliyetlerinin olduğu fakat plastik atık oluşumunun çevreye verdiği tahribatın önüne geçmek ve diğer paydaşlara çevresel manada farkındalık oluşturmak adına geri kazanılabilir ambalajların kullanıldığı konusu da raporda yansıtılmaktadır.

Ayrıca çocuk yolculara özel hazırlanan çeşitli hediyelerde farkındalık oluşturmak adına plastik malzeme yerine ahşap malzemelerin kullanıldığı ve bu kapsamda World Wide Fund for Nature (Dünya Doğayı Koruma Vakfı) ile ortak çalışmalar gerçekleştirildiği belirtilmiştir. Plastik atık yönetimi kapsamında gerçekleştirdiği bu çalışmalar kapsamında THY, “Travel Plus- 2021 Amenities Initiatives” isimli yarışmada dereceler kazanmış ve “2021 Onboard Hospitality” ödülünde ise “Best of Onboard Sustainability” ödülüne layık görülmüştür. Raporda ayrıca, uçuş süresince dijital aletlerin kullanımını sağlamak adına yolculara teslim edilen kulaklık setlerinin yolculuk sonunda geri toplanıp gerekli temizlik ve arındırma işlemleri yapılarak sonraki uçuşlarda tekrar kullanımı sağlandığı belirtilmektedir. Elektronik aksamında bozukluk olup kullanılamayacak durumda olan aletler ise ayrılıp, içerisindeki geri dönüştürülebilir maddelerin tekrar kullanımını adına anlaşmalı firmalara gönderilmektedir.

THY diğer firmalar ile yaptığı anlaşmalarda çevresel sürdürülebilirlik kapsamındaki maddelere de yer vererek önem verdikleri çevresel politikaların tüm ortaklıklarına sirayet etmesini amaçlamaktadır. Son olarak, firma sürdürülebilirlik çerçevesinde diğer paydaşlar tarafından öne sürülen bütün fikirlere önem göstermektedir. Kurmuş oldukları “Bireysel Öneri Sistemi” aracılığı ile paydaşlar tarafından gelen öneriler değerlendirilmekte ve uygulanabilir olan projeler gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda yenilikçi fikirlerin ortaya çıkması adına THY, 2022 yılında “Sürdürülebilirlik Odaklı Yenilikçi Fikirler” isimli bir yarışma başlatarak, konu üzerine paydaşlar tarafından ortaya konulabilecek fikirlerin ortaya çıkarılmasına yardımcı olmuştur.

Dünyaca ünlü havacılık organizasyonlarından biri olarak bilinen Airline Passenger Experience Associationve (APEX) kurumunun taktim ettiği güvenlik standartları, sürdürülebilirlik ve hizmet kalitesi kavramları çatısında havayolu şirketleri arasında en prestijli ödüllerden birisi olarak kabul edilen APEX World Class Award ödülünün 2022 yılındaki ödülüne layık görülmüş firmalardan birisi THY’dir (apexworldclass.com, 2022).

Ödül listesinde Emirates, Japan Airlines ve Qatar Airways gibi uluslararası çapta üne sahip olan diğer havayolu şirketlerine de yer verilmiştir. Söz konusu firmaların her birinin sürdürülebilirlik kapsamında birbirlerine benzerlik gösteren çeşitli politikalara sahip olduğu gözlemlenmiştir (emirates.com, 2022; jal.com, 2022; qatarairways.com, 2022). Genel olarak havayolu şirketleri tarafından karbon salınımını azaltımı adına yakıt yönetimi, atık yönetimi ve farkındalık oluşturma adına çeşitli projeler ortaya koyma gibi benzerlik içeren çeşitli uygulamaların ortaya konulduğu söylenebilmektedir. Havayolu şirketlerinde ortaya konulan yeşil uygulamaları belirleyebilmek adına bahsedilmiş olan dünyanın en iyi havayolu şirketlerinin ortaya koyduğu yeşil uygulamaları göz önüne almanın doğru bir yaklaşım olabileceği düşünülmektedir.

Kişinin turizm faaliyeti sırasında tükettiği enerjinin %90 oranındaki kısmı ulaşım aşamalarında sarf edildiği söylenebilmektedir (Atay ve Dilek, 2013). Faaliyette bulunulmak istenen destinasyona varıldıktan sonrasında da ulaştırma faaliyeti sürekli olarak devam etmektedir. Kalabalık bir tur grubunun, bir destinasyondan başka bir destinasyona geçiş sürecinin gerçekleştirilebilmesi için gruba mahsus bir ulaşım aracının mevcudiyeti önem arz etmektedir. Bu ihtiyacı karşılamak adına genellikle karayolu ulaşım araçlarından bir tanesi olan ve grup halinde seyahat etmeyi kolaylaştıran tur otobüsleri kullanılmaktadır. Santos'a (2018), acentalar tarafından sağlanan tur programlarında ulaştırma sırasında ortaya çıkan salınım oranının, kişisel uygulanan turizm etkinliklerine oranla oldukça düşük olduğunu belirtmiştir. Bu durumun nedeninin çok sayıda insanın aynı anda tek bir otobüs ile ulaşımının sağlanması olduğu açıklamıştır. Özellikle kişisel araçlar ile uygulanan turizm etkinliklerinde daha çok sayıda aracın daha az sayıdaki insan ulaşımını sağlaması sonucu ulaşım sırasında ortaya çıkan zararlı salınım oranlarının, turlarda ortaya çıkan oranlara göre oldukça yüksek olacağı söylenebilmektedir. Karayolu seyahatlerinin sunmuş olduğu serbestlik (istenilen zaman dur- kalk yapabilme, araçtan ayrılabilme ve rota değiştirebilme) ve diğer herhangi bir ulaşım aracının sağlayamadığı seyahat özgürlüğünü sağlaması (asgari nitelikte bir karayolunun olduğu her yere ulaşılabilmesi) gibi avantajlar bu araçların gerek tur içerisinde gerek ise destinasyona ulaşım esnasında oldukça yaygın olarak kullanılmasına ön ayak olmuştur (Arıkan ve Ahipaşaoğlu, 2005).

Türkiye’de dahil olmak üzere Avrupa genelinde ve Amerika kıtasında en geniş kara yolu seyahat ağına sahip olan şirketlerden birisi olan Flixbus, çeşitli sürdürülebilir politikaları hayata geçirmiş ulaştırma şirketlerinden bir tanesidir. Sıfır karbon salınımı ile yolculuğun mümkün olmadığını belirten şirket, yolculuklar sırasında ortaya çıkan salınımın nötrlenmesi adına çeşitli uygulamalar gerçekleştirmektedir. Sürdürülebilirlik ilkesinin sosyal boyutu altında çeşitli yeşil uygulamalar sergilemektedir. Bunlardan bir tanesi ve en şirketin beyanına göre en etkili olan “Karbon Emisyonu Katkısı” olarak nitelendirdikleri sistemdir. Bu katkı; bilet satın alım işlemi sırasında önerilen bir seçenek olup, müşterilerden isteğe bağlı olarak bilet fiyatının yanında ekstra küçük oranda ücret talep ederek elde edilen katkı parası ile çeşitli kuruluşlar aracılığı sayesinde az gelişmiş ülkelere karbon salınımı azaltıcı teknolojilerin kullanıldığı yatırımlar yapılmakta ve gelişimlerine katkı sağlanmaktadır. Bu katılara örnek olarak gösterilebilecek ısı enerjisi üretimi için kullanılan odun yakımını azaltan akıllı fırınlar yatırım yapılan bölgedeki karbon salınımını büyük oranda düşürmüş ve alanda yaşayan insanların solunum yolu hastalıklarına yakalanma oranlarında düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. Bir diğer katkı örneği ise sürdürülebilir bir enerji kaynağı olan rüzgar türbini üniteleridir. Şirketin belirttiğine göre bu destek sayesinde sistemin uygulandığı bölgelerde enerjide dışa bağımlılık azalmış, tesislerde sisteme uygun olarak altyapı ve istihdam kaynağı oluşmuş, daha öncesinde fosil enerji kaynaklar kullanılarak üretilen ve yüksek salınım oranına sahip olan elektrik enerjisi, çok daha düşük salınım oranları ile üretilebilmeye başlanmıştır. Söz konusu katkı uygulamasının aynı zamanda müşteriler üzerinde farkındalık oluşturmada katkısının olduğu düşünülmektedir. Düşük salımlı yakıt, yenilenebilir enerji ve atık yönetimi gibi çeşitli yeşil uygulamalarda da varlık gösteren şirket, arkalarında daha düşük karbon ayak izi bırakmayı amaçladıkları planlamalar yapmaktadır (“Sustainability”, 2023).

2.3.4. Yiyecek- İçecek İşletmeleri

Yiyecek- içecek işletmelerinde sürdürülebilirlik dendiğinde akla gelebilecek ilk başlığın israf konusu olduğu söylenebilir (Youngs, 1983). Öyle ki dünya genelinde yıllık üretilen gıda oranının 1.3 milyon tona denk gelen 3/1’lik kısmı tüketilmeden israf edilmektedir (Gustavsson vd., 2011). Kişilerin ihtiyaç fazlası olarak sofrasında yer verip, sonrasında atık duruma gelen gıdanın yanı sıra, üretim sürecince doğru kullanımın

uygulanamaması veya ürünlerin takipsizlik sonucu son kullanma tarihlerinin geçirilmesi sonucu olarak israf oluşumu kaynaklanabilmektedir (Erik ve Pekerşen, 2019).

İsraf edilen gıdanın bir sonucu olarak pareler şekilde dünya genelinde 1.4 milyon hektarlık tarım arazisi üzerinde yapılan tarımsal faaliyetler çerçevesinde kullanılan çeşitli enerji kaynakları, doğal kaynaklar (yakıt, elektrik, su vb.) ve insan emeğinin de israfı söz konusudur (Paritosh, 2017). Aynı konu başlığı altında üretim sonrasında gerçekleştirilen gıdaların otel, restoran veya alış-veriş noktalarına kadar olan ulaştırma işlemleri sırasında harcanan enerji kaynakları ve doğal kaynakların tüketiminin de alınabileceği düşünülmektedir. Söz konusu israf durumunun sadece bitkisel gıdalarda değil, hayvansal gıdalarda da meydana gelmektedir. Gıda olarak kullanılmak üzere hayvan yetiştiriciliği sebebiyle zararlı salınım miktarının dünya genelinde oldukça büyük oranlarda olduğu O'Mara tarafından (2011) belirtilmiştir. Beyaz et, kırmızı et, günlük süt ve yumurta üreticiliği bu başlık altında değerlendirilmektedir (Cederberg vd., 2012). Amacı çerçevesinde tüketilmeyen her gıdanın maddesel olarak atık duruma düşmesi sonucu, gıda ile birlikte üretim süresince harcanan birçok kaynağında israf edilmiş duruma düşmesi konusunun tüketicilere doğru aktarılması ve bu doğrultuda farkındalık ve bilinçlendirme çalışmalarının gerçekleştirilmesinin gerekliliği düşünülmektedir.

Üretilen bitkisel ve hayvansal gıdalar; üretim, ulaştırma ve tüketim aşamaları kaynaklı olmak üzere yıllık 3.3 milyon ton karbondioksit salınımına sebep olmakta ve sonuç olarak karbon ayak izi oluşumuna büyük etkisinin olduğu görülmektedir (Paritosh, 2017). Bu durumda gıda israfının çevreye ve insan sağlığına büyük zarar veren bir durum olduğu söylenebilir. Bu oranların artan nüfus ve gelişen ekonomiler ile birlikte gelecek yıllarda büyük oranlarda artacağı düşünülmektedir (Filimonau vd., 2020)

Filimonau ve arkadaşlarına göre (2020), gıda israfının kişilerin kültürel yeme- içme alışkanlıkları ile ilişkisi bulunmaktadır. Bu durumda birçok milletten ve farklı kültürlerle sahip insanların destinasyonlar üzerindeki yiyecek- içecek işletmelerinde sürdürülebilir politikalar ve yeşil uygulamalarının öneminin göz önüne alınması gerektiği söylenebilmektedir.

Yiyecek- içecek sekt6r6; insanların yeme- içme ihtiyaçlarını karşılamak adına kurulmuş işletmelerin b6t6n6 olarak tanımlanabilir (S6kmen, 2006'dan aktaran; S6nnetioğlu ve Selin Yılmaz, 2018: 129). Turizmde bunlardan birisi olduğu çeşitli sebeplerden kaynaklı evlerinin dışında olan ve yeme- içme ihtiyaçlarını karşılaması gereken bireyler genellikle yiyecek- içecek işletmelerini tercih ettiği s6ylenebilmektedir. Yiyecek- içecek işletmelerini, 6 ve daha fazla yıldıza sahip konaklama işletmelerinin içerisinde yer alan restoranlar ve konaklama işletmelerinden bağımsız olarak hizmet veren şirketler olarak ikiye ayırmak m6mk6n6d6r (Kozak vd., 2015:86). Konaklama işletmelerinde ele alınan yeşil uygulamalara geçtiğimiz b6l6mlerde bahsedilmiş olup, bu b6l6m genelinde yiyecek-içecek hizmeti veren otel restoranları ve 6zel şirketlerde uygulanabilecek politikalara tek çatı altında “yiyecek-içecek işletmeleri” kavramı ile yer verilecektir.

Yiyecek- içecek işletmelerinde ele alınması gereken en 6nemli konuların başında gıda israfı geldiği s6ylenebilir. Kalkan ve arkadaşlarının (2020) oteller ve diğer restoranlar 6zerinde gerçekleştirdiği araştırmada, s6z konusu işletmelerdeki g6nl6k toplam atık miktarının yarısından fazlasının gıda 6r6n6 olduğu belirtilmiştir. Bu durumun temel sebebinin ise kişilerin ihtiyaç duydukları miktarlardan daha fazla gıdaya sofralarında yer vermek istemeleri olduğu s6ylenebilmektedir (Filimonau vd., 2020; Kalkan vd., 2020; Erik ve Pekerşen, 2019). Bunun yanında işletmelerin gıda 6r6nlerini satın alırken doğru oranları belirleyememe, uygun saklama koşullarının oluşturulamaması, kullanım sırasında gerçekleştirilen hatalar ve 6r6n6n işletmeye ulaşımından 6nceki tedarik sistemi 6zelindeki yanlış uygulamalar da israfa yol açabilmektedir (Erik ve Pekerşen, 2019; Filimonau ve Gherbin, 2017). Filimonau ve Gherbin'in (2017) bu konuda yapılmış çalışması kapsamında çeşitli alanlarda ortaya çıkan gıda israfını azaltmaya y6nelik atılabilecek adımlara, gıda geri d6n6ř6m6 ve gıda bağışı, son t6ketim tarihlerine odaklı promosyon kampanyaları, indirimli satışlar veya 6r6n6n işletme çalışanlarına verilmesi 6rneklerini vermiştir.

Gıda geri d6n6ř6m6 giderek daha fazla g6z 6n6ne alınan bir konu olup, israfa karşı alınabilecek 6nlemlerde en etkili y6ntem olduğundan s6z edilmektedir (Pleissner, 2018). Gıda geri d6n6ř6m6 sonucu, hayvan yemi 6retimi, çeşitli farklı alanlarda kullanılabilecek kimyasal maddeler ve enerji 6retimi elde edilebilmektedir (Pleissner, 2018; Filimonau ve Gherbin, 2017; Paritosh, 2017).

Literatürdeki daha önce yapılmış olan çalışmalarda yiyecek- içecek işletmelerindeki yeşil uygulamalar ile ilgili çeşitli bulgular ve üzerinde durulması gereken başlıklar incelenmiştir. Bu kapsamda; Lorenzini (1994), yeşil restoranları şu şekilde tamamlamıştır; “çevre dostu ve enerji tasarruflu bir şekilde tasarlanan, inşa edilen, işletilen ve yıkılan yeni veya yenilenmiş yapılar.”

Gilg ve diğerlerine göre (2005), yeşil restoranlar 5 temel üzerine odaklanmalıdır. Bu temeller şu şekildedir:

- ✓ Kullanımı azaltma
- ✓ Yeniden kullanma
- ✓ Geri dönüştürme
- ✓ Verim
- ✓ Enerji

Wanga ve diğerlerinin (2013), yeşil restoran yönetimi hakkında yaptığı çalışmada ise konunun 3 ana başlık altında toplanabileceği aktarılmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- ✓ Yeşil gıda
- ✓ Yeşil ortam (yapı, bina)
- ✓ Yeşil yönetim ve sosyal sorumluluk

Tan ve Yeap (2012) ise yiyecek- içecek işletmelerinde yeşil uygulamalar konusundaki gerçekleştirdikleri çalışmalarında şu noktalara değinmişlerdir:

- ✓ Biyolojik olarak parçalanabilen ürünlerin kullanımı
- ✓ Enerji ve doğal kaynaklardan aktif olarak tasarruf etmek
- ✓ Enerji tasarruflu ekipman satın almak,
- ✓ Atıkları azaltmak ve geri dönüştürmek
- ✓ Çevre koruma programlarına katılmak

Sünnetçioğlu ve Selin Yılmaz (2018) ise, yiyecek- içecek işletmelerinde ortaya konulan yeşil uygulamalar hakkında gerçekleştirdiği çalışmalarında 6 alt başlıktan bahsetmişlerdir. Başlıklar sırası ile şu şekildedir:

- ✓ Yapı, Tasarım ve Bina
- ✓ Kullanılan Malzemeler
- ✓ Enerji Yönetimi
- ✓ Su Yönetimi
- ✓ Atık Yönetimi
- ✓ Sürdürülebilir Gıda

Söz konusu maddeler, bahsedildiği üzere literatürde yiyecek- içecek işletmeleri üzerinde sürdürülebilirlik kavramı hakkında ortaya konulmuş başlıklar olup, büyük önem arz etmektedir. Yiyecek- içecek işletmelerinde yeşil uygulamalardan bahsederken yazılı literatürde yer alan maddelerin yanında; işletmelerin yürüttüğü sürdürülebilir politikaları denetleyen ve bu denetimler sonucu işletmelerin yeşil etiketler, sertifikalar ve rozetler taktim eden çeşitli kuruluşların ödöl koşulları göz önüne alınabileceği düşünölmektedir.

1990 yılında kurulan ve günümüzde hala işleyişine devam eden bir kuruluş olan ve yiyecek- içecek işletmelerine yeşil uygulama gerekliliklerinin yerine getirmesi üzerine çeşitli yeşil sertifika ve etiketler taktim eden Yeşil Restoranlar Birliği (GREEN RESTAURANT ASSOCIATION) söz konusu kuruluşlardan bir tanesidir (“Green Restaurant Association”, 2023). Amerika Birleşik Devletleri merkezli bir kuruluş olan birlik aynı zamanda Kanada içerisinde de hizmet vermektedir. Yürüttükleri sertifikasyon sistemi ile birçok yiyecek- içecek işletmesinin daha sürdürülebilir şekilde işlerini gerçekleştirdiklerini aktaran birlik; enerji yönetimi, su yönetimi, atık yönetimi, yeniden kullanılabilir ve tek kullanımlık malzemelerin yönetimi, kimyasal arık yönetimi, gıda yönetimi, bina yapısı, sürdürülebilir mobilya, eğitim ve şeffaflık başlıklar ve alt maddeler üzerinden puanlama yapmakta ve belirli standartlara ulaşan işletmelere sertifikalarını taktim etmektedir. Yiyecek- içecek işletmelerinde ortaya konulan yeşil uygulamaların belirtildiği bu standartların önemli olduğu düşünölmektedir. Söz konusu başlık ve maddelerin derlenirmiş hali şu şekildedir:

Enerji Yönetimi

- ✓ Ortam ısıtma, soğutma ve havalandırma
 - Yenilenebilir enerji ısıtma kullanımı
 - Enerji verimli jeotermal ısı pompası
 - Jeotermal ısı pompası
 - Güneş enerjili yerden ısıtma
 - Enerji verimli havalandırma sistemleri kullanımı
 - Hareket sensörleri kullanımı
 - İklimlendirici klimaya sahip olmama
 - Enerji verimli yapı malzemeleri kullanımı
 - Enerji verimli havalandırma fanı
 - Enerji verimli nitelikli pencereler
 - Enerji verimli fırtına pencereleri
 - Enerji verimli çatı ürünleri
 - Enerji verimli kapıları
 - Enerji verimli çatı pencereleri
 - Enerji verimli bina önlemleri kullanımı
 - Soğuk çatı sistemi (güneş ışınlarını emmeyip, geri yansıtabilen renklerin ve malzemenin kullanılması)
 - Güneş ısısını emmeyen pencere sistemleri
 - Ana giriş ve dışarı arası bariyerli giriş (dönen kapılar, çift kapı)
 - Enerji verimli yalıtım malzemelerinin kullanımı
 - Enerji verimli termostat
- ✓ Su ısıtma
 - Yenilenebilir sıcak su kullanımı
 - Jeotermal yöntemler ile su ısıtma yöntemleri
 - Güneş enerjisi ile su ısıtma
 - Enerji verimli depo ve ısıtıcılar kullanımı
 - Yalıtımlı borular
 - Enerji verimli temizlik makineleri kullanımı
 - Lavaboların akış hızının kontrol edilmesi

- ✓ Aydınlatma
 - Enerji verimli led lamba kullanımı
 - Sensör kullanımı
 - Zamanlayıcı kullanımı
 - Güneş enerjisi kullanımı

- ✓ Mutfak araç- gereci ve yemek pişirme
 - Enerji verimli saklama kapları kullanımı
 - Enerji verimli buharlı pişiriciler, elektrikli ve gazlı ocakların-ızgaraların kullanımı
 - Enerji verimli davlumbazların kullanımı
 - Isı geri kazanımlı davlumbazlar
 - Davlumbazın uygun konumda olması
 - Enerji verimli buz dolabı ve dondurucuların kullanımı

- ✓ Yıllık bakımların yapılması

- ✓ Güneş ve rüzgar enerjisi ile elektrik üretimi

Su Yönetimi

- ✓ Çevre düzenlemesi
 - Yağmursuyu toplama teknikleri
 - Su deposu veya yeraltı tankına sahip olmak
 - Sulama için kullanılan su da azalım
 - Damla sulama sistemleri

- ✓ Mutfak
 - Tasarruflu ve sensörlü muslukların kullanımı
 - Tasarruflu bulaşık makinalarının kullanımı
 - Tasarruflu buz makinelerinin kullanımı

- ✓ Tuvaletler
 - Tasarruflu sifon sistemlerinin kullanımı
 - Tasarruflu pisuvarların kullanımı

- Tasarruflu ve sensörlü çeşmelerin kullanımı

✓ Diğerleri

- Su geri dönüşümü
- Alternatif susuz buz küplerinin kullanımı

Atık Yönetimi

✓ Geri dönüşüm

- Ana geri dönüştürülebilir maddelerin ayrıştırılması
 - Plastik
 - Cam
 - Alüminyum
 - Kağıt
- Diğer geri dönüştürülebilir maddelerin ayrıştırılması
 - Atık yağ geri dönüşümü
 - Saç ağları geri dönüşümü
 - Tek kullanımlık eldivenler
 - Ambalajlar
 - Su filtreleri
- Elektronik geri dönüştürülebilir maddelerin ayrıştırılması
 - Floresan lambalar
 - Batarya, akü
 - Toner
- Yapı yenilemede ortaya çıkan malzemelerin geri dönüştürülmesi

✓ Atık azaltımı

- Genel yöntemlerin uygulanması
 - Kağıtsız faturalama
 - Çift taraflı yazıcılar
 - Çevrimiçi belgeleme
 - Eski mobilya bağışı
 - Eski araç- gereçlerin bağışı
 - Eski dekorların bağışı

- Tek kullanımlık ürün ve ambalajların yönetimi
 - Toplu paketleme yöntemleri
 - Tekrar kullanılabilir tabak- bardak ve diğer servis araçları kullanımı
 - Yeniden doldurulabilir su kapları kullanımı
 - İçme suyu yeniden dolun istasyonları
 - Satın alınan malzemenin yeniden kullanılabilir araçlar ile taşınması (kutu, kumaş torba vb.)
- İstek üzerine servis edilen malzemelerin yönetimi
 - Çalışanların, müşterinin tek kullanımlık ürün ve meze isteyip istemediğini sorması
- ✓ Gıda atıkları yönetimi
 - Gıda atıklarının hayvan yemi olarak kullanılması
 - Gıda atıklarının biogaz gibi enerji ürünlerine dönüştürülmesi
 - Gıda atıklarının gübre olarak kullanımı
- ✓ Gıda atığının azaltılması
 - Düzenli yemek bağıışı (fazlalık veya son kullanma tarihi yaklaşan malzemelerin)
 - İndirimli yemek satışları
 - Çalışanların müşterilere porsiyon küçültme önerileri sunması (israf oluşmaması adına daha küçük porsiyonlar)
 - Mezelerin talep üzerine getirilmesi
 - Bitkisel yağların filtrelenmesi ve yeniden kullanımı
 - Tadımlık ikramı (müşterilere tadımlık ikramı ettirerek yemek hakkında fikir vermek ve israftan kaçınmayı sağlamak)
- ✓ Eğitim ve öğretim
 - Çöp kutuları ve geri dönüşüm kutularında yazılı ve görsel uyarılar

Yeniden Kullanılabilir ve Tek Kullanımlık Malzemelerin Yönetimi

- ✓ Tek kullanımlık malzemelerin kısıtlanması
 - Personel lavabosunda yeniden kullanılabilir havluların bulunması
 - Yeniden şarj edilebilen aküler
 - Doldurulabilir kartuşlar
 - Çevrimiçi menüler
 - İşletme içerisinde tabela menü (tahta üzerine el ile yazılmış büyük tabela menüler)
 - Personel yemeklerinde yeniden kullanılabilir servis kullanımı

- ✓ Yeniden kullanılabilir malzemelerin kullanılması
 - Çeşitli mutfak araç- gereçlerin, kapların torbaların vb. Yeniden kullanılabilir olması

- ✓ Tek kullanımlık kağıt malzemelerin yeniden kullanılabilir alternatiflerinin bulundurulması (kağıt havlu, kahve filtreleri, fiş kağıtları, yemek kutuları vb.)

Kimyasal Atık Yönetimi

- ✓ İşletme için çevreye en az düzeyde zarar verilecek bir alanın seçilmesi
- ✓ Atıkların bırakıldığı alanlara dikkat edilmesi
- ✓ Işık kirliliğinden uzak durulması
- ✓ İşletmenin ulaşımı kolay olan bir noktada yer alması (daha az ulaşım kaynaklı salınım sebebiyet verme)
 - Toplu taşıma hatları yakınlarında yer alma
 - Bisiklet yolu ve istasyonları yakınlarında yer alma
 - Elektrikli araç şarj istasyonları bulundurma veya yakın olma
 - Çalışanların toplu taşıma kullanması karşılığı ek gelir elde etmelerinin sağlanması
 - Paket siparişlerin daha çevreci yollar ile ulaştırılması
 - Yemek artıklarının alternatif enerji kaynağı olarak kullanımı
 - İçten yanmalı motora sahip olanlar yerine elektrikli çim biçme makinelerinin kullanımı

- ✓ Kimyasal kullanımının azaltılması
 - Odun- kömür vs. Yakıtlardan ortaya çıkan havanın filtrelenmesi
 - Kimyasal içermeyen aydınlatmalar
 - Organik bitkiler dekorasyon
 - Soya veya organik üretim mürekkep kullanımı
 - Kimyasal içermeyen mum kullanımı
 - İşletme içerisinde ve çevresinde sigara kullanım yasağı

- ✓ Zararlı atık yönetimi
 - Özel şirketler ile iş birliği yapma

- ✓ Çevre dostu temizlik malzemeleri kullanımı

Gıda Yönetimi

- ✓ Vegan ve vejetaryen menü seçeneklerinin sunulması

- ✓ Yerel gıdaların tercih edilmesi

- İşletme bünyesinde yetiştirilen ve üretilen gıdaların kullanımı (sebze, meyve, süt ürünleri, dana, tavuk vb.)
- Yakın çevrede yetiştirilen ve üretilen gıdaların kullanımı (sebze, meyve, süt ürünleri, dana, tavuk vb.)

- ✓ Sürdürülebilir deniz ürünlerinin tercih edilmesi (çeşitli kuruluşlar tarafından onaylanmış olan deniz ürünleri)

- ✓ Sürdürülebilir yiyecek ve içeceklerin tercih edilmesi

- Çeşitli kuruluşlar tarafından sürdürülebilir olduğu onaylanmış yiyecek ve içeceklerin kullanımı

Bina Yapısı ve Sürdürülebilir Mobilyalar

- ✓ Mobilyaların sürdürülebilirlik standartlarına uyması
- ✓ Kumaşların ve diğer eşyaların sürdürülebilirlik standartlarına uyması
- ✓ Kaplama ve yapıstırıcıların sürdürülebilirlik standartlarına uyması

- ✓ İç mekan materyallerinin sürdürülebilirlik standartlarına uyması
- ✓ İnşaat yapı ürünlerinin sürdürülebilirlik standartlarına uyması

Eğitim ve Şeffaflık

- ✓ Eğitim
 - Personellerin yeşil restoran standartlarına uyumluluk göstermesi
 - Personellerin yeşil standartlar için özel kuruluşlardan eğitim alması
 - Müşteriler için bilgilendirici ve farkındalık oluşturucu el kitapçıklarının bulunması

- ✓ Şeffaflık
 - Menü ve web sitesinde yeşil restoranlar birliği logosu bulundurmak
 - Yeşil restoranlar birliği sosyal paylaşım yapmak
 - Restoran içerisinde yeşil restoranlar birliği sertifikasını sergilemek
 - Restoran içerisinde tasarruf belgesi sergilemek
 - Web sitesinde sürdürülebilirlik başlıklı bir web sayfası bulundurmak
 - Çalışanların yeşil restoranlar birliği rozeti takması
 - Çalışan kıyafetlerinde yeşil restoranlar birliği logosu bulundurmak

Yiyecek- içecek işletmelerinde yeşil uygulamalara Türkiye içerisinde bir örnek gösteren Şanlıöz Özgen ve arkadaşları (2006), çalışmalarında Kentucky Fried Chicken (KFC) Bostancı- İstanbul işletmesini ele almışlardır. Yukarıda bahsedilmiş olan Green Restaurant Association gibi yeşil etiket taktim eden çeşitli kuruluşlardan sertifikalara sahip olan şube Türkiye içerisinde yeşil uygulamalar konusunda örnek gösterilebilecek bir işletme olarak gösterilebilir. Çalışmada belirtildiği üzere söz konusu işletme Amerikan Yeşil Binalar Konseyi (U.S. Green Building Council) tarafından (“U.S. Green Building Council”, 2023) oluşturulmuş, yeşil bina değerlendirme sertifika programı olan Leadership in Energy and Environmental Design (LEED) sertifikasına sahip KFC markası içerisindeki ilk işletmedir. Bina yapısını ve yapının kullanımındaki yeşil uygulama standartlarına göre işletmelere sertifika sunan kuruluş genel hatlarıyla; yapı sürdürülebilirliği, su verimliliği, enerji tüketimi ve sera gazı emisyon oranları, malzemeler ve doğal kaynakların kullanımı, iç ortam kalitesi ve karbon ayak izi seviyesi başlıkları ile puanlama yapmaktadırlar (“Leed Certification Meaning and Requirements”, 2023). Söz konusu KFC işletmesi tarafından

ortaya konulan çeşitli yeşil uygulamaları Şanlıöz Özgen ve arkadaşları (2006: 279) şu şekilde başlıklandırmışlardır:

- ✓ Alternatif Ulaşım
 - Toplu taşıma araçları ile kolay ulaşım
- ✓ Yoğun Yerleşik Bölge
 - Bölgenin etkin noktalarından biri olarak gösterilen bir alanda yer almakta
- ✓ Açık Renk Kaplama Malzemesi
 - Isı yalıtımı ile birlikte enerji tasarrufu
- ✓ Su Kullanımında Etkinlik
 - Enerji tasarruflu malzemelerin kullanımı.
 - Peyzaj için bölge uyumlu bitkilerin kullanımı
- ✓ Akıllı Bina Tasarımı
- ✓ Aydınlatmada Günışığı ve Kullanıcı Sensörleri
- ✓ Enerji Verimli Sistemler
- ✓ Yenilenebilir Enerji
 - İşletme içerisinde kullanılan elektrik tamamen rüzgar enerjisi kaynaklıdır
- ✓ Geri Dönüştürülebilir Atıkların Toplanması
 - Yemek, plastik, kağıt ve yağ geri dönüşümü
- ✓ Yerel Malzeme Tercihi
 - Ulaşımında kullanılan enerjiden tasarruf
- ✓ Yüksek İç ortam Kalitesi
 - Uygun pencere sistemleri ile uygun hava kalitesinin oluşturulması

2.3.5. Eğlence İşletmeleri

Toplumların turizm etkinlikleri içerisinde yer alma motivasyonlarının pek çok farklı sağlayıcısı olduğu söylenebilmektedir. Fakat eğlence ve boş zaman geçirme faktörünün turizm endüstrisinin en büyük motivasyonel aracı olduğu söylenebilir (Bodalica vd., 2020). Adeboye'e göre (2012: 13) göre bireyler; oyun salonlarını (kumar), popüler restoran ve barları, diskotekleri, kulüpler, sinemalar ve konserleri ziyaret amaçlı turistik seyahatlere çıkabilmektedir.

Eğlence işletmelerinin, anlamca bire bir örtüşmüyor olsa bile (Warn, 1999: 4) literatür üzerinde rekreasyon işletmeleri olarak da ifade edildiği görülmektedir (Kozak vd., 2015: 90). Tütüncü'ye göre (2012), “rekreasyon kavramının açıklaması şu şekilde yapılabilmektedir; “insanın yaşam kalitesini artırmak için serbest ve boş zamanında doğaya zarar vermeden, kendi istemi ve gönüllü olarak yaptığı faaliyetleri kapsayan multidisipliner bir çalışma alanı”. Kozak ve arkadaşlarının (2015) çalışmasından elde edilen bilgilere göre ise eğlence işletmelerinin, çeşitli rekreasyonel faaliyetlerin gerçekleştirilebileceği uygun alanlar olarak tanımlamak mümkündür.

Genel olarak eğlence işletmelerinin, eğlence endüstrisi kavramı altında yer aldığı söylenilebilmektedir. Stein ve Evans (2009), eğlence endüstrisini tanımlarken; televizyon işletmelerinden, tema parklara, alış-veriş alanlarından müzelere ve çeşitli diğer işletmelere kadar geniş kapsamlı bir işleyiş alanından bahsetmişlerdir. Anlaşılacağı üzere eğlence işletmelerini turizm endüstrisi dışında da pek çok alan ile bağdaştırmak mümkündür. Bu araştırma kapsamında yer alacak eğlence işletmeleri konu kapsamına uygun olarak turizm alanı altında yer alan çalışma ortamları üzerine yapılacaktır. Kozak ve arkadaşları (2015) tarafından, rekreasyon işletmelerini şu şekilde gruplandırılmıştır:

- ✓ Doğal unsurlar
 - Ulusal Parklar
 - Hayvanat Bahçeleri
- ✓ Sportif Unsurlar
 - Kayak
 - Atlı Spor
 - Golf
 - Tenis
 - Paraşüt vb.
- ✓ Kültürel Unsurlar
 - Tiyatro
 - Konserler
 - Müze
 - Sinema
 - Sanat Galerileri

- Festival ve Fuarlar
- ✓ Eğlenceye Yönelik Unsurlar
 - Oyun Salonları (kumar)
 - Diskotekler
 - Barlar ve kulüpler

Korkmaz (2018), ise eğlence işletmelerinden bahsederken; sirk, go-kart pistleri, su parkları, lunaparklar, doğa müzeleri, sualtı parkları, tema parklar, kayak pistleri gibi oluşumları ele almıştır. Apanaviciene ve arkadaşları (2015), eğlence işletmelerinde çevreci yaklaşımlar için göz önüne alınması gereken en önemli yeşil uygulamanın yapı (bina) enerji verimliliğinin sağlanması olduğunu belirtmişlerdir. Yiyecek- içecek işletmeleri bölümü içerisinde ele alındığı üzere işletme yapısının çevreci olarak değerlendirilebilmesi adına öncelikle bina yapısının temel yeşil özelliklere sahip olması gerektiği söylenebilir.

Çalışmanın önceki kısımlarında çeşitli yeşil sertifikasyon programlarından ve işletmelerden istedikleri standartlardan bahsedilmiştir. Apanaviciene ve arkadaşlarının çalışmalarında belirttiği ifadeye göre, çevreci olarak anılmak istenen eğlence işletmelerinin “Building Research Establishment Environmental Assessment Method (BREEAM)” ve “Leadership in Energy and Environmental Design (LEED)” başta olmak üzere benzeri sertifikasyon programlarının standartlarına uyumluluğu oldukça gereklidir. Bahsedilen programlar; enerjinin kullanımı ve tasarrufu, atık yönetimi ve izlenmesi, geri dönüşüm teknikleri, salınım oranlarına indirgeme gibi alanlarda standartlaşmayı sağlamayı amaçlamaktadırlar (usgbc.org, 2023; bregroup.com, 2023).

Özellikle enerji ve doğal kaynaklarının oldukça yüksek miktarlarda kullanıldığı eğlence işletmelerinde bu standartlaşmaların önemiyetinin yüksek olduğu bilinmektedir (Korkmaz, 2018). Tematik parklar ve su parkları bu işletmelere örnek olarak verilebilir. Bu tarz büyük eğlence tesislerinde de diğer işletmelerde olduğu gibi bina yapılarının inşaatının sürdürülebilir yeşil uygulamalar kapsamında gerçekleştirilmesi ilk adım olarak önemli bir yaklaşımdır (Apanaviciene vd., 2015). Bunun yanında, çalışmanın önceki sayfalarında da bahsedilen salınım nötrleme uygulamaları, zararlı salınım oranlarının düşürülmesine yönelik uygulamalar, yenilenebilir enerji kullanımının artırılmasına yönelik uygulamalar, su israfını önlemeye ve uygun şartlarda yeniden kullanımını ele alan uygulamalar ve atık

yönetimini ele alan uygulamalar çevreci eğlence işletmeleri çerçevesinde değerlendirilmektedir (“Environmen at Disneyland Paris”, 2023; “Successful Sustainability Methods Water Parks”, 2023).

Ek olarak, yiyecek- içecek hizmeti sunan çevreci eğlence işletmelerinin “yiyecek- içecek işletmeleri” bölümünde yer alan yeşil uygulamalara ve standartlara uyum göstermesi gerektiği düşünülmektedir.

2.3.6. Yerel Halk

Bir destinasyonda yaşanan turizm gelişiminin, birçok olumlu ve olumsuz etkeni beraberinde getireceği söylenebilir. Ekonomik gelişim, altyapı imkanlarının artırılması, istihdam fırsatlarının ortaya çıkması gibi durumlar olumlu etkenlere örnek verilebilir iken; doğal kaynaklarının bilinçsiz kullanımı ve tahribatı, çevre kirliliği, ses kirliliği, mevsimlik dalgalanmalar, suç oranlarının artması ve bölgesel olarak alım gücü dengesinin bozulması gibi örnekler olumsuz etkenler olarak değerlendirilebilir (Kozak vd., 2015). Söz konusu olumlu ve olumsuz etkenlerden doğrudan etkilenecek olan öncelikli kitle muhakkak ki destinasyon içerisinde yaşamını sürdüren yerel halk olacaktır (How Sustainable Tourism Benefits Local Communities, 2023).

Destinasyonlar içerisinde yaşamını sürdüren yerel halklar, günümüze kadar ortaya konulmuş olan akademik çalışmalarda pek çok kez yer almış olup, turizmin en önemli paydaşlarından birisi olarak değerlendirilmektedir (Akıncı ve Öksüz, 2022; Gautam, 2022; Lai, 2022; Eslami, 2019; Mansuroğlu, 2006). Söz konusu çalışmalarda yerel halkın; turizm faaliyetlerine, gelişmelerine ve uygulamalarına yönelik düşünce ve tutumlarının üzerinde durulmuş ve bu konular çeşitli başlıklar altında ayrıntılı şekilde incelenmiştir. Sürdürülebilir turizm başlığı da bu konulardan bir tanesidir (Gautam, 2022). Akıncı ve Öksüz’e göre (2022) yerel halk, sürdürülebilir turizm kavramı söz konusu olduğunda ön plana çıkarılması gereken en önemli paydaşlardan birisidir ve yerel halkın ve görüşlerinin göz önüne alınmadan sürdürülebilir politikaların üretilmesi mümkün görülmemektedir. Bu kapsamda, turizmin destinasyon üzerindeki her türlü olumlu ve olumsuz etkisinden doğrudan etkilenecek olan yerel halkın sürdürülebilir turizm politikalarının oluşumuna ve sürdürülmesine dahil edilmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır (Stylidis, 2014). Koçoğlu

ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında yer alan ifadeye göre, yerel halkın planlamalara ve politikalara dahil edilmesi, destinasyonlardaki turizm pazarlarında başarıya ulaşımın anahtarlarından bir tanesidir.

Bu konuda yerel halkın yaklaşımlarının önemli olduğu söylenilebilmektedir. Abdollahzadeh ve Sharifzadeh'e (2014: 133) göre; turizmin olumlu etkileri ile karşı karşıya gelen yerel halklar destinasyonlarda turizmin gelişmesini ve ilerlemesini arzular iken, olumsuzlar ile yüzleşen yerel halklar ise turizm politikalarına karşı çıkabilmektedir. Aynı zamanda eğitim seviyesinin bu tutumlara etkisinin olduğu belirtilmiştir. Hadinejab ve arkadaşlarına göre (2019) turizm ve yerel halk üzerinde yapılan bilimsel araştırmalar genel çerçevesi ile sosyal, ekonomik ve çevresel faktörler ile bağlantılı gerçekleştirilmektedir (Harrill, 2004; Akis vd., 1996). Kim ve arkadaşları (2023), çalışmasında, turistin sosyal olarak yerel halk ile kurduğu olumlu iletişiminin memnuniyet düzeyinin iki yönlü olarak arttırdığını belirtmişlerdir. Bu durumun destinasyonun ekonomisine, imajına ve turistin tekrar tercih etme oranlarına olumlu yönde etkisinin olduğu ortaya konulmuştur. Yeşil uygulamalar alanında yerel halk ile ilgili literatüre göz atıldığında ise, yerel halkın sürdürülebilir turizm altında yer alan çevresel çalışmaları desteklediği görülmektedir (Hadinejab vd, 2019; Ayazlar ve Ayazlar, 2016).

2.4. Turist Rehberleri ve Yeşil Rehberlik Yaklaşımı

Geçmişini oldukça eskiye dayandığı bilinen (Tarısever vd., 2019; Eser, 2018:28) turist rehberliğinin mesleki konumu, turizm genelinde çok önemli bir yer tuttuğu söylenebilmektedir. Öyle ki tur grubu gözünde rehber, turizmin neredeyse bütün diğer paydaşlarının temsilcisi konumunda yer almaktadır (Şahin, 2017; Güzel ve Köroğlu, 2014; Köroğlu ve Avcıkurt, 2014; Ahıpaşaoğlu, 2006). Bulunduğu konum neticesinde iş veren niteliğindeki acenta veya tur operatörünün tur sırasındaki elemanı olarak gösterilebilen turist rehberleri, gerekli olduğu zaman bahsi geçen işletmeler ile turist arasındaki bağlantıyı kurabileceği gibi, konaklama, yeme-içme, ulaştırma, eğlence işletmeleri ve yerel halk ile turist arasındaki iletişimi sağlayacak tabiri caiz ise köprü görevi görecektir kimselerdir (Asmadili ve Köroğlu, 2021; Eser, 2018; Dahles, 2002; Ap ve Wong, 2001). Turist rehberleri, turistlerin ihtiyaçlarını karşılayacak, problemlerine çözüm üretecek, yol gösterecek ve destinasyon hakkında bilgilendirecek kişiler olarak tanımlanabilirler (Cansu

ve Tanrısever, 2020). Ap ve Wong'a (2001) göre turist rehberliğinin mesleğinin can alıcı noktaları, turistin şevkini arttırmaya yönelik eğlenceli ve yeterli bilgilerin kullanıldığı anlatım, turistin talep ettiği dil üzerinde uzman olmak ve yeterli seviyede bilgi düzeyidir.

Turist rehberliği mesleğinin uluslararası tanımlarına göz atmak gerekir ise; World Federation of Tourist Guide Associations (2023) (Dünya Turizm Rehberliği Dernekleri Federasyonu) turist rehberliği mesleğini; turistlere kendi seçtikleri dilde hizmet almak istedikleri bölgedeki kültürel ve doğal miraslar hakkında bilgileri aktaran ve destinasyon üzerindeki ilgili makamlar tarafından tanınmış bir niteliğe sahip kişi olarak tanımlamaktadır. Metnin devamında içeriğinden bahsedilecek olan 6326 Sayılı Turist Rehberliği Mesleği Kanunu (2012) ise turist rehberliği hizmetini “ Seyahat acentalığı faaliyeti niteliğinde olmamak kaydıyla kişi veya grup hâlindeki yerli veya yabancı turistlerin gezi öncesinde seçmiş oldukları dil kullanılarak ülkenin kültür, turizm, tarih, çevre, doğa, sosyal veya benzeri değerleri ile varlıklarının kültür ve turizm politikaları doğrultusunda tanıtılarak gezdirilmesini veya seyahat acentaları tarafından düzenlenen turların gezi programının seyahat acentasının yazılı belgelerinde tanımladığı ve tüketiciye satıldığı şekilde yürütülüp acenta adına yönetilmesi” olarak belirtmektedir.

Ülke ekonomileri açısından birçok ülke için en önemli gelir kaynaklarının başında gelen (Özkurt ve Bilgir, 2022; Lim ve To, 2021) bir alan olan turizm sektörünün önemli bir paydaşı olan turist rehberleri, Eser'e göre (2018) turistik ürünlerin tanıtımı ve pazarlanmasında önemli bir role sahiptir. Zhang ve Chow'a göre (2004) turizm piyasalarındaki başarı, destinasyonlar üzerinde mesleklerini gerçekleştiren turist rehberlerinin sundukları hizmet performansı ile doğrudan ilişkilidir. Bu kapsamda turist rehberliğinin özellikle ekonomik olarak ülkelerin turizm gelirleri üzerinde etkisinin olduğu söylenebilir. Fakat Ap ve Wong'a göre (2001) turist rehberliği bazı ülkelerde gerektiği değeri görmemekte, resmi düzeyde yönetmeliklerde yer bulamamakta ve diğer mesleklerin sahip olduğu çeşitli haklardan mahrum bırakılabilmektedir. Ülkemizde ise turist rehberliği; Osmanlı Devleti'nin son yıllarından, günümüze kadar çeşitli resmi yönetmeliklerde yer bulmuş ve mesleğin mümkün olduğunca düzen içerisinde gerçekleştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır (Eser, 2018). 1890 yılında düzenlenen “Seyyahine Tercumanlık Edenler Hakkında 190 Sayılı Nizamname”, 1925 yılında çıkarılmış olan “Ecnebi Seyyahlara Tercumanlık ve Rehberlik Edenler Hakkında Talimatname” ve 2012 yılında yasalaşmış

olan “6326 Sayılı Turist Rehberliği Mesleği Kanunu” ile turist rehberliği mesleği ülkemizde geçmişten günümüze bir düzen içerisinde sürdürülmüştür (TUREB, 2012; Ahipaşaoğlu, 2006). Bahsedilen belgelerin her biri içerisinde yazılmış olduğu dönem kaynaklı farklı ibareler içerse bile, turist rehberliğini uygulayabilmek adına istenilen gereklilikler birbirleri ile benzerlik göstermektedir. Bu gerekliliklere temiz bir sabıka kaydı, dil yeterliliği ve bilgi düzeyi yeterliliği örnek olarak gösterilebilir (Ahipaşaoğlu, 2006).

Günümüzde T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde “Turist Rehberliği Ruhsatnamesi” olarak adlandırılan belgeye sahip olmadan gerçekleştirilemeyen söz konusu meslek, 22 Haziran 2012 tarihli 6326 Sayılı Turist Rehberliği Mesleği Kanunu kapsamınca belirlenmiş maddeler dahilinde uygulanmaktadır (Yenipınar, 2019; Yıldırım ve Avcıkurt, 2019). Kanun içerisinde; kanunun amacını, kanunun kapsamını, mesleğe kabul şartlarını, mesleğin İcrasını, disiplin cezaları ve soruşturma usullerini, turist rehberi ücretlerini, mesleğin korunmasını meslek kuruluşlarını ve diğer çeşitli önemli maddeleri tanımlayan başlıklar yer almaktadır. Mesleğe kabul şartları maddeleri dahilinde yukarıda belirtilmiş olan Turist Rehberliği Ruhsatnamesi’ne sahip olabilmek için çeşitli gereksinimlere ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu maddelere göre turist rehberliği unvanını alabilmek için gerekli olan şartlar şu şekildedir:

- ✓ T. C. vatandaşı olmak ve 18 yaşını doldurmuş olmak
- ✓ Yükseköğretim kurumlarınca açılan eğitim programlarından mezun olmak veya bakanlık ve TUREB ortaklığı ile gerçekleştirilen ülkesel veya bölgesel turist rehberliği sertifika programını başarıyla tamamlamak
- ✓ En az 1 yabancı dil biliyor olmak ve kanunca geçerli sayılan bir yabancı dil sınavından gerekli puanı almış olmak
- ✓ TUREB tarafından düzenlenen en az 1 bölge gezisini başarılı bir şekilde tamamlamış olmak gerekmektedir.
- ✓ Temiz bir sabıka kaydına sahip olmak
- ✓ Daha önce meslekten çıkarılmamış olmak (6326 Sayılı Turist Rehberliği Mesleği Kanunu, 2012)

Turist rehberliği mesleğinin, ülke ve destinasyon imajları üzerindeki etkisinin oldukça fazla olduğu düşünülmektedir (Dumanlı ve Köroğlu, 2018). Geva ve Goldman'a (1991) göre tur grubunu doğru Şekilde yöneterek memnuniyeti st seviyelerde tutmak turist rehberinin öncelikli görevlerindedir. Güzel ve Köroğlu'na göre (2014) rehber, özellikle çalıştığı yabancı gruplara karşı bağlı olduğu kurumu, destinasyonu ve ülkesini temsil eden kişidir. Tur grubunun memnuniyetinin, turist rehberinin performansı ile doğru Şekilde orantılı olduğu (Güzel ve Köroğlu, 2014) ve grubun memnuniyetinin de ülke ve destinasyon imajına tesir edebilecek nitelikte bir etken olduğu söylenebilmektedir (Köroğlu ve Avcıkurt, 2014). Bu doğrultuda turist rehberin ülkesini ve kurumunu temsil eden kişi olarak grubun başından olduğunun farkında olması ve görevini yerine getirirken bu önemli durumu göz önüne alması gerektiği belirtilebilir. Tur grubunda yer alan kişiler ülkenin veya dünyanın farklı yerlerinden gelen, farklı kültürel, dini, kişisel özelliklere ve alışkanlıklara sahip insanlar olabilir. Ortak amaçları turizm faaliyeti içerisinde yer almak ve olan farklı özelliklere insanlardan oluşan gruplar karşısında turist rehberinin cinsiyet, ırk, dil ve din ayrımı yapmaksızın toplumun her kesimine sayđı göstererek görevini yerine getirmesi gerekir (Albuz ve Oğuzbalaban, 2019). Bahsi geçen konu ile ilgili, 26 Aralık 2014 tarihli Turist Rehberliği Meslek Yönetmeliğinin 30. Maddesinin C bendinde de turist rehberliği mesleğinin mesleki etiklerinden bahsedilirken “Dürüst, tarafsız, insan ve toplum değerlerine sayđılı ve nezaketli olmak” ifadesi aktarılmaktadır.

Tur gruplarının hareket yönetimi sağlayan yegane kişi olan turist rehberinin, en çok ön plana çıkan özelliklerinin liderlik ve yol gösterici rolleri olduğu söylenebilir (Köroğlu, 2013; Cohen, 1985). Turist rehberinin özelliklerinden ve rollerinden bahseden çeşitli çalışmalarda (Din, 2019; Güzel ve Köroğlu, 2014; Köroğlu ve Köroğlu, 2012; Pond, 1993; Cohen, 1985) liderlik ve yol gösterici rollerinin yanında eğitici, temsilci, ev sahibi, ara bulucu ve yönetici gibi kavramlardan bahsedilmektedir.

Vazifesi bu kadar önemli ve yetkinliği bu kadar fazla olan turist rehberliği mesleği, sahip olunan evre bilincini liderlik ve eğiticilik rolleri ile tur boyunca turistlere yansıtma ve yeşil uygulamaları kullanarak ve önererek farkındalık oluşurmaya uygun bir kariyer olarak gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda turist rehberlerinin tur boyunca ortaya konulmakta olan yeşil uygulamalar hakkında görüşleri, gelecekte ortaya çıkarılacak

olan çevreci politikalara yön verici nitelikte olacağı ve konu hakkındaki literatür boşluğunu dolduracağı düşünülmektedir.

Çalışmanın önceki sayfalarında Turist Rehberleri başlığı altında, turist rehberliği mesleği ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Bu bilgiler; turist rehberliğinin tanımı, ülke ekonomilerine katkıları, tarihsel yapısı, mesleğin gerçekleştirilmesi için sahip olunması gereken yeterlikler ve turist rehberinin rolleri olarak konuya dahil edilmiştir. Bu bölümde ise, yazılı literatürde bu kavramsal olarak rastlanamamış olan yeşil turist rehberi yaklaşımına değinilecektir.

Yazılı literatür üzerinde yapılan araştırmalarda doğrudan “yeşil turist rehberi” yaklaşımına rastlanılamamıştır. Ekoturizm kavramı altında ekoturizm rehberleri ve sürdürülebilir turizm başlığı altında turist rehberleri ile ilgili yapılmış çalışmalar literatürde mevcuttur (Pu vd., 2023; Tetik Dinç, 2019; Çeşmeci, 2018; Ön Esen ve Gülmez, 2017; Barre, 2013; Huang vd., 2010; Weiler vd., 2002). Söz konusu çalışmaların incelenmesi sonucu turist rehberinin rolleri ve turist rehberliği eğitimi başlıklarının ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

Yenipınar’a göre (2019:15), destinasyonların sürdürülebilirliklerine katkıda bulunmak turist rehberinin sorumluluklarından bir tanesidir. Turist rehberinin tur sırasındaki tutum ve davranışlarının sürdürülebilirlik çerçevesinde öneminin büyük olduğu gözlemlenmektedir (Güzel ve Köksal, 2019). Bu konu üzerine Ceylan (2019), turist rehberinin, doğal çevre ve turistler arasındaki etkileşimdeki rolünün büyük olduğunu belirtmiştir. Turistlerin, tur boyunca lider konumunda yer alan turist rehberinin her halini gözlemlemesi olasıdır (Balta, 2017). Bu neden ile gerçekleştirdiği her eylem ile turistlere örnek bir kişilik olacak olan turist rehberinin çevresel konularda takınacağı duyarlı tutum ile turistler üzerinde farkındalık oluşturabileceği ve çevresel konularda duyarlılık ve motivasyon oluşturabileceği düşünülmektedir (Tetik Dinç, 2019; Ulusoy Yıldırım ve Avcıkurt, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti Mesleki Yeterlilik Kurumu tarafından ortaya konulan Turist Rehberliği mesleğinin Ulusal Meslek Standardı içerisinde yer alan çevre koruma ile ilgili maddeler şu şekildedir (“Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü”, 2023):

- ✓ Çevre Koruma Mevzuatına Uygun Çalışmak
 - Çevre Koruma Yöntemlerini Öğrenmek
 - Çevre koruma yöntemleri konusunda işyerinin ve işyeri dışındaki kurumların eğitimlerine katılır.
 - Eğitimlerde öğrendiklerini İşinde uygular,
 - Eğitimlerde edindiği bilgi ve becerileri günceller
 - Çevresel risklerin azaltılması çalışmalarını yürütmek
 - Risk faktörlerinin belirlenmesi ve azaltılmasına yönelik yapılan çalışmalara katılır.
 - Doğal kaynakların verimli ve tasarruflu bir şekilde kullanılmasını sağlar.
 - Çalışırken yapılan uygulamaların çevresel etkilerini gözlemler ve zararlı sonuçların önlenmesi çalışmalarına katılır.
 - Çalıştığı alanlarda bulunan dönüştürülebilir malzemelerin doğru yere İletilmesine yardımcı olur.

Farklı ülkeler ve kuruluşların söz konusu konu altında ortaya koyduğu zorunluluklar da mevcuttur. Güneydoğu Asya Turist Rehberleri Birliği Meslek İlkeleri içerisinde yer alan; “turist rehberi; turistlerin çevreye, yaban hayatına ve yerel geleneklere karşı saygılı olmaları ve duyarlı davranmaları için her türlü çaba gösterilerek ülke turizminin itibarı korunmalıdır” maddesi buna örnek olarak gösterilebilir (Albuz ve Oğuzbalaban, 2019). Bu kapsamda turist rehberinin çevresel duyarlılıklar ile ilgili konularda eğitimi süresince almış olduğu bilgileri güncel tutması ve üzerine eklemesi gerektiği söylenebilir. Ülkemizde bazı lisans, ön lisans, yüksek lisans ve sertifika programlarında sunulan Sürdürülebilir Turizm eğitimlerinin yanı sıra TUREB ve çeşitli meslek odaları tarafından geçmişte konu hakkında verilmiş uzmanlık eğitimleri mevcuttur (Koroğlu ve GÜDÜ Demirebulat, 2017). 2006 yılında düzenlenmiş olan Dağ- Doğa ve Kültür Yürüyüşü Turizmi Rehberlikte Uzmanlaşma Eğitimi ve Flora/ Fauna (Endemik Bitkiler), Yaban Hayatı, Kuş Gözlemciliği ve Ekoturizm Rehberlikte Uzmanlaşma Eğitim Programı konuya dair örnekler olarak gösterilebilmektedir.

Turizmin neredeyse bütün diğer paydaşlarının temsilcisi konumunda yer almakta olduğu söylenilebilen turist rehberine atfedilen (Şahin, 2017; Güzel ve Köroğlu, 2014; Köroğlu ve Avcıkurt, 2014; Ahıpaşaoğlu, 2006) sahip olduğu liderlik ve eğitimci gibi roller (Köroğlu, 2013) ile tur esnasında yeşil uygulamaların ortaya konulması adına gerek turistlere gerek ise turizmin diğer paydaşlarına doğrudan örnek teşkil edebilecek bir konumda olduğu düşünülmektedir. Çeşmeci'ye göre (2018) turist rehberinin eğitimci rolü kapsamında çevrenin korunmasına dair bilgilerin turiste aktarılması ve bu konuda teşvik sağlanması söz konusudur. Bunun yanında, Tetik Dinç'e göre (2019), turist rehberinin turistler üzerinde çevre bilinci oluşturması adına verdiği bilgiler, yaptığı yorumlar, tutum ve davranışları kaynak yönetimi rolü kapsamında yer almaktadır. Ayrıca yaptığı araştırmada, doğal ve kültürel kaynaklar konusunda turist rehberinin koruyucu rolünün ön plana çıktığını belirtmiştir. Bunun yanında Şahin ve Ünal (2019); çevreci tutum, davranış ve söylemlerin turist rehberinin ortaya koyması gereken sorumluluklarından birisi olduğunu belirtmektedir.

Tetik Dinç (2019), çalışmasında Turist rehberlerinin kaynak yönetimi rolü kapsamında ortaya koyabilecekleri yeşil eylemler hakkında maddeler ortaya koymaktadır. Bu maddeler sırası ile şu şekildedir:

- ✓ Tur grubundaki turistlerin çevreye yönelik davranışlarının takip edilmesi
- ✓ Tur grubundaki turistlerin çevreye zarar verecek ve kirlilik oluşturacak çeşitli davranışların önüne geçilmesi
- ✓ Tur grubundaki turistlerin bitki ve hayvanlara ve yaşam alanlarına yönelik gösterebilecekleri olumsuz davranışların önüne geçilmesi
- ✓ Tur grubundaki turistlerin tarihi, kültürel ve doğal kaynak ve değerlere zarar verici davranışların önüne geçilmesi
- ✓ Tur grubundaki turistlerin doğal kaynakların ve enerji kaynaklarının kullanımı konusunda kontrollü tüketime teşvik edilmesi
- ✓ Tur grubundaki turistlerin geri dönüştürülemeyen ürünlerin kullanımına karşı uyarılması

Güzel ve Köksal'ın (2019) gerçekleştirdiği çalışmada yapılan derlemelerde ise Sürdürülebilirlik Kapsamında Sorumlu Rehber Davranışları, Çevre ve Sürdürülebilirlik Kapsamında Rehber Davranışları ve Turlarda Sorumlu Rehber Davranışları başlıklarını ortaya koymuşlardır. Söz konusu başlıklarda yeşil turist rehberi yaklaşımına destekleyici nitelikte maddelerin yer aldığı düşünülmektedir. Söz konusu maddelerin bazıları şunlardır:

Sürdürülebilirlik Kapsamında Sorumlu Rehber Davranışları

- ✓ Tur grubundaki turistlere uymaları gereken kuralları belirtmek
- ✓ Tur grubundaki turistlere ziyaret noktalarında nasıl davranılması gerektiğini belirtmek
- ✓ Bilinçlendirici ve farkındalık oluşturu eylemlerde bulunmak
- ✓ Tur grubundaki turistlerin sorumlu davranışlar ortaya koymalarına katkı sağlamak
- ✓ Doğal kaynakların yönetiminde destek sergilemek
- ✓ Yaban hayatını korumaya yönelik tutumların sergilenmesine ve geliştirilmesine destekte bulunmak
- ✓ Çevre bilincini arttırmaya çalışmak
- ✓ Turist memnuniyeti ile birlikte destinasyonların sürdürülebilirliğine katkı sağlamak

Çevre ve Sürdürülebilirlik Kapsamında Rehber Davranışları

- ✓ Enerji Tasarrufu
 - Tur grubundaki turistlere konaklama işletmeleri içerisinde elektrikli aletlerin gereksiz yere kullanılmaması konusunda uyarılarda bulunulması
 - Tur grubundaki turistlere gerekliliğin bulunmaması durumunda çarşaf, havlu vs. malzemelerin günlük olarak değiştirilmemesi gerektiği konusunda bilgilendirmede bulunulması
- ✓ Su Tüketimi ve Yönetimi
 - Tur grubundaki turistlere su tüketimi tasarrufu konusunda (banyo süreleri vb.) bilgilendirmelerde bulunulması
- ✓ Çöp ve Geri Dönüşüm
 - Tur grubundaki turistlere geri dönüştürülebilir ve tekrar kullanılabilir malzemelerin kullanımına teşvik edilmesi

- Tur grubundaki turistlere geri dönüştürülebilir atıkların uygun şekilde depolanması ve uygun alanlara bırakılması konusunda tavsiyelerde bulunulması
- Tur grubundaki turistlerin her türlü atığın uygun bir depolama alanı bulunana kadar yanlarında taşınmasını ve çevreyi kirletilmemesi uyarılarında bulunmak ve gerekir ise tur sırasında atık depolama torbaları bulundurmak

Turlarda Sorumlu Rehber Davranışları

✓ Doğa Turları

- Tur grubundaki turistlere doğa turlarının kurallarını açıkça ifade etmek ve çevresel konularda hassas davranmak
- Flora ve faunanın zarar görmemesi adına çaba sarfetmek ve tur grubundaki turistleri konu hakkında bilgilendirilmelerde bulunmak
- Tur grubundaki turistlerin aşırı ses çıkararak gürültü kirliliği oluşumunun önüne geçmek
- Göze çarpan ve gerekli görünen olumsuz koşulların yönetimlere rapor edilmesi
- Tur grubundaki turistlerin atık konusunda uyarılması ve kontrollü ateş kullanımı

✓ Hayvanlara Yönelik Turlar

- Hayvanların kötü koşullara maruz bırakıldığı işletmeler desteklenmemesi
- Tur grubundaki turistlerin hayvanlar ile etkileşim mesafesi konusunda uyarılması bu sayede yaşam ve konfor alanlarına ziyanda bulunulmaması

✓ Suya Dayalı Turlar

- Atıkların suya atılmaması ve ekosisteme zarar verilmemesi konusunda tur grubundaki turistlere bilgilendirme yapılması
- Tur grubundaki turistlere sualtı flora ve faunasına herhangi bir zarar verilmemesi yönünde bilgilendirme yapılması.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Turizm faaliyetleri kapsamında turiste sunulan ürünler, her ne kadar ülkelerin ve destinasyonların ekonomik seviyelerini, refahlarını, istihdam olanaklarını ve altyapılarını olumlu yönde etkilese de faaliyetler sonucu çevresel olarak bir o kadar olumsuz durumların ortaya çıkabileceği söylenebilir. Çevre kirliliği, taşıma kapasitesinin aşımı, karbon salınım oranlarındaki artış, doğal kaynakların israfı ve düzensiz kullanımı, enerji kaynakların israfı ve aşırı kullanımı söz konusu olumsuz durumlara örnek olarak gösterilebilir. Sürdürülebilir düşünceler, davranışlar ve politikaların bahsedilen olumsuz çevresel etkilerin azaltımına büyük katkılar sağladığı yapılan literatür taraması sonucunda ortaya konulmuştur. Sürdürülebilirlik kavramının önemli bir başlığı olan yeşil uygulamaların turizmin çevreye yönelik olumsuzluklarının azaltılmasına önemli katkıları olduğu söylenebilir.

Turizm etkinliklerinin en önemli paydaşlarından birisi olan turist rehberleri, tur sırasında turistin her an yanında olan yol gösterici ve eğitimci rollere sahip rol model bireylerdir. Turist rehberlerinin, turizmde sürdürülebilirlik kapsamında gözlemlerinin ileri aşamalarda ortaya koyulacak olan sürdürülebilir düşünceler, davranışlar ve politikalarda büyük rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda “Turlardaki Yeşil Uygulamalara İlişkin Rehberlerin Görüşlerini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma” isimli bu çalışmada, sürdürülebilirlik kavramının önemli başlıklarından birisi olan yeşil uygulamalar hakkında, rehberlerin tur sürecindeki gözlem, bilgi ve deneyimlerinin tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemine yer verilmiştir. Veri toplama metodu olarak Görüşme tekniği kullanılmıştır. Merriam'e (2018) göre araştırma süreci sonucunda, daha önce elde edilmiş olan verilerin üzerine daha yenilerini ekleyebildiğimiz adımlar bütünüdür. Yalçın (2022), nitel araştırma yöntemini; “araştırmaya katılan kişilerin bakış açısını öne çıkartan, araştırmacının keşfetmesini ve yorumlamasını öngören, anlam ve anlamaya yönelik bir süreci izleyen, nitel veri toplama teknikleri (gözlem, görüşme ve doküman analizi vb.) kullanılarak yapılan bir yöntem” olarak tanımlamıştır.

Sosyal ve beşeri durumlar karşısında çeşitli topluluklar veya kişilerin bakış açılarını ortaya çıkarmayı amaçlayan bir araştırmada nitel araştırma yöntemlerinin kullanılmasının uygun olduğu gözlemlenmektedir (Creswell, 2017). Nitel araştırma, toplumsal gerçeklik ve kültürel anlam inşa etmeyi amaçlar (Neuman, 2012). Yıldırım ve Şimşek' göre (2016) nitel araştırma çeşitli disiplinlere dayanan ve güçlü kuramsal yönleri olan bir araştırma metodudur. Aynı zamanda turist rehberliği mesleğinin de disiplinler arası bir yapıya sahip olduğu söylenebilir (Taşkın, 2020). Merriam'e (2018) göre nitel araştırma sonucu ortaya konulan bulgular neticesinde yönetimlerce, politikalar ve politikaların uygulanma aşamaları tekrardan gözlemlenebilir ve ek bilgiler edinilebilir. Bu kapsamda nitel araştırma yönteminin çalışma ile uyumu gözlemlenebilmektedir.

Nitel araştırma yöntemlerinin kendine özgü çeşitli desenleri olduğundan bahseden Creswell (2017:187), bu desenler üzerinde pek çok araştırmacının tartışmalar ve araştırmalar gerçekleştirdiğini ve sonuç olarak beş ana desenin kabul edildiği ve araştırmacılara tavsiye edildiğini belirtmektedir. Bu desenler; olgubilim (fenomenoloji), anlatı, etnografi, kuram oluşturma ve durum çalışmasıdır. Bu çalışmada, araştırmaya en uygun deseninin belirlenmesi adına literatür taraması yapılmış ve uzman görüşleri alınmıştır. Sonuç olarak olgubilim deseninin araştırma için en uygun teknik olduğu kanısına varılmıştır.

Olgubilim (fenomenoloji) kavramının kökü, Yunanca bir sözcük olan fenomen kelimesinden gelmektedir. Bu kelime “görünüm” anlamını taşımaktadır (Bal, 2013'ten aktaran; Yalçın, 2022: 3). Olgubilim deseni çerçevesinde araştırmacı, araştırılan konu hakkında katılımcıların tecrübe ettiği deneyimleri belirlemeyi amaçlar (Yalçın, 2022; Creswell; 2017). Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre ise olgubilim deseni; “farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır”. Olgubilim çalışmaları, olgunun tanımlanması üzerine kurulmaktadır. Söz konusu olguyu derinlemesine anlamak adına kişilerin yaşanmışlıklarına başvurmak gerekmektedir (Yalçın, 2022). Yıldırım ve Şimşek (2016: 71), olgubilim deseni ile yürütülen araştırmalardaki başlıca veri toplama aracının “görüşme” olduğunu belirtmektedirler. Bahsedilen sebepler ışığında bu araştırmanın deseni olgubilim deseni olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda çalışmada sırası ile:

- ✓ Araştırmanın problemi, amacı ve önemi belirlenmiş
- ✓ İlgili kuramsal çerçeve dahilinde literatür taraması gerçekleştirilmiş
- ✓ Literatür taramasından ortaya çıkan veriler ışığında çalışma tasarlanmış ve uzman görüşleri alınarak araştırma soruları oluşturulmuş
- ✓ Veriler toplanmış ve analiz edilmiş
- ✓ Analizler sonucu ortaya çıkan bulgular tartışılmış, yorumlanmış sonrasında sonuç ve öneriler geliştirilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Evren, araştırmanın kuramsal çerçevesi kapsamında verilerin elde edilebileceği grup ve kişilerin bütünü olarak yorumlanabilir. Karataş'a (2015) göre nitel yöntemlerde araştırma konusu ile ilgili verilerin birinci elden karşılanması gerekmektedir. Merriam (2018), çalışmasında araştırma sırasında incelenmesi, etkileşime girilmesi ve gözlemlenmesi gereken çok sayıda durumun olduğunu belirtmiş, planlı ve seçici bir şekilde araştırmanın gerçekleştirilmesinin gerektiğinden bahsetmiştir. Bu kapsamda devreye örneklem kavramı girmektedir. Bütün evrenin çalışılmasının imkansız olduğu durumlarda evreni temsil etme özelliğine sahip sınırlandırılmış miktarda kişi, olay ve olgunun incelenmesi ve araştırılması kabul edilmiş bir yordam olarak örneklem kavramının literatürde yer aldığı görülmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırmanın evreni olarak T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından verilen Turist Rehberliği Ruhsatnamesine sahip Profesyonel Turist Rehberleri belirlenmiştir. 01.10.2023 tarihi itibari ile Türkiye'de Turist Rehberleri Odaları Birliği- Rehber İstatistikleri sisteminden elde edilen veriler ışığında 13.158 turist rehberinin olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu turist rehberlerinin 10.382'sinin aktif olarak görev yaptıkları ve sistemde eylemli turist rehberi olarak geçtikleri belirlenmiştir (tureb.org, 2023). Evrenin tamamına ulaşılmasının zamansal olarak imkan dışı olduğu ve veri analizinin güçlendireceği düşünülerek evreni temsilen daha küçük bir örneklem üzerinde araştırmanın gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

Örneklem grubunun oluşturulmasında kolayda örnekleme (uygun örnekleme) yöntemine başvurulmuştur (Koç Başaran, 2017). Elde edilmesi amaçlanan verilerin çeşitliliğinin yüksek olması amaçlanmış ve bu kapsamda örneklem kümesinin oluşturulmasında katılımcıların; yabancı dil, ülkesel veya bölgesel turist rehberi olunması ve meslekte geçirilmiş yıl sayısı gibi faktörlerin göz önüne alınmıştır. Araştırma, gözlem ve deneyimlere dayanan bir çalışma olması sebebi ile eylemsiz turist rehberleri evrenin dışarısında bırakılmıştır.

Görüşmelere başlandıktan itibaren 19. görüşme ile birlikte alınan cevapların birbiri ile benzerlikleri fark edilmiş ve veri doyumuna ulaşıldığı kararına varılmıştır (Patton, 2002). Emin olunması adına dört görüşme daha gerçekleştirilmiş fakat katılımcılardan farklı bir verinin edinilememesi sonucu görüşmeler sonlandırılmıştır.

3.3. Veri Toplama Aracı ve Geliştirilmesi

Merriam'a (2018) göre nitel araştırmalarda veri toplama ve analiz etme işlemini gerçekleştiren araştırmacı, çalışmanın aracı konumunda yer almaktadır. Nitel araştırmalar genel hatları ile çevreyle ilgili veriler, süreçle ilgili veriler ve algılara ilişkin veriler olmak üzere üç tür veri toplamayı amaçlar (LeCompte ve Goetz'den (1984) aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2016). Turist rehberlerinin görüşlerinin incelendiği bu araştırma kapsamında, bahsedilen veri türleri ile bu çalışmanın ilişkilendirilmesi amaçlandığında, algılara ilişkin veriler başlığına dahil edilebileceği görülmektedir.

Merriam'a (2018) göre nitel araştırmada araştırmacı, katılımcının deneyimlerini ne şekilde yorumladığı, ne gibi anlamlar yüklediği ve yaşamlarına nasıl etkileri olduğu gibi bulguların üzerinde durmalıdır. Bu kapsamda algı veya olay araştırmacı açısından değil, katılımcı açısından yorumlanmalıdır. Creswell'e (2017) göre ise bir durum üzerinde kişilerin ve grupların görüşlerini keşif ve idrak etme amacını nitel araştırmalar ile ortaya koyabilmek mümkündür. Nitel araştırma süreçlerinden bahseden yazar bu doğrultuyu, soruların geliştirilmesi, verilerin toplanması ve temalar oluşturularak analizlerin gerçekleştirilmesi olarak tanımlamaktadır.

Algılara ilişkin verilere değinmek gerekir ise, Yıldırım ve Şimşek'e (2016) göre bu veriler katılımcıların araştırma konusu ve süreci hakkındaki düşündükleri ile ilişkilendirilmektedir. Bu verilerin toplanması sürecinde temel yöntem olarak kullanılabilir üç adet başlık bulunmaktadır. Bunlar; görüşme, gözlem ve yazılı belgelerin incelenmesi olarak konumlandırılmaktadır. Yıldırım ve Şimşek'in söz konusu çalışmasında, nitel araştırma yönteminde en yaygın şekilde kullanılan metodun "görüşme" olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca olgubilim deseni kapsamında yapılan araştırmalara en uygun veri toplama aracının görüşme olduğu bilinmektedir. Araştırma sırasında esnek davranılabilmesi, ortam üzerindeki kontrol ve derinlemesine bilgi edinilebilmesi gibi kolaylıklara kapı açan "görüşme" aracının bu araştırma çerçevesinde en uygun veri toplama metodu olduğu değerlendirilmiştir.

Bu çalışma kapsamında yarı yapılandırılmış- açık uçlu (Polat, 2022) görüşme soruları hazırlanmıştır. Bu soruların ortaya çıkartılmasında, yapılan literatür taraması (Creswell, 2017: 31) sonucunda elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Başlangıçta 14 soru halinde olan görüşme formu, alanında uzman üç akademisyen ve bir turist rehberinin görüşlerinin alınması sonucu dokuz soruya indirilmiştir. Polat'a (2022) göre, yarı yapılandırılmış görüşme sorularının hazırlanış aşamasında uzmanların ve hatta uzman olmayanların görüşlerinin alınması önem arz etmektedir. Bunun yanında katılımcılardan; meslekte kaçınıcı yıllarında oldukları, ülkesel turist rehberi mi yoksa bölgesel turist rehberi mi oldukları, hangi dillerde mesleklerini icra ettikleri ve turist rehberliği eğitimini ne şekilde gerçekleştirdikleri soruları sorulmuştur. Bu kapsamda araştırma soruları ve soruların neden seçildiğine açıklamalar şu şekildedir:

1. Sizce yeşil uygulamaların kullanılmasının temel sebebi nedir?

Bu soruda, uygulanması halinde çok çeşitli faydalar ve uygulanmadığı takdirde gerçekleşebilecek zararlardan bahsedilmiş olan yeşil uygulamalar hakkında turist rehberinin görüşünün öğrenilmesi amaçlanmaktadır.

2. Turlardaki gözlemlerinize göre, turizm faaliyetlerinin olumsuz çevresel etkileri olduğunu düşünüyor musunuz?

Sorunun soruluş nedeni, turizm faaliyetlerinin ortaya çıkardığı negatif çevresel etkilerin turist rehberi gözünden yorumlatılmasının ve görüşlerinin elde edilmesinin istenmesidir.

3. Turlardaki gözlemlerinize dayanarak turizm sektöründe aşağıdaki paydaşlar tarafından ortaya konulan yeşil uygulamalara örnek verebilir misiniz?

- ✓ Seyahat acentaları
- ✓ Konaklama işletmeleri
- ✓ Ulaştırma işletmeleri
- ✓ Yeme-içme işletmeleri
- ✓ Eğlence işletmeleri
- ✓ Müze ve Ören yerleri

Bu soru kapsamında, söz konusu uygulamalarının araştırmanın evreni olarak belirlenen turist rehberlerinin kendi yaşanmışlıkları ve gözlemledikleri tecrübeler ile yorumlanması ve görüşlerinin alınması amaçlanmıştır.

4. Turlarda ziyaret ettiğiniz destinasyonlardaki yerel halkın çevrenin korunmasına yönelik tutum ve davranışları hakkındaki görüşünüz nedir?

Sürdürülebilir turizm kavramı özelinde destinasyonlarda öncü rolünde bir paydaş olan yerel halkın çevresel farkındalığını, evrenimiz olan turist rehberlerinin gözünden yorumlanması sorunun oluşturulma nedeni olarak belirlenmiştir.

5. Turlara katılan turistlerin çevrenin korunmasına ve yeşil uygulamalara ilişkin tutum ve davranışları nasıldır?

Turistler, turizm faaliyetleri kapsamında tüketici olarak değerlendirilmektedirler. Tüketici konumunda olan turistlerin, farklı paydaşlarca sunulan ürünlerin tüketimi sırasında ortaya çıkan çeşitli çevre kirlilikleri, temelden bakıldığında turizm faaliyetleri kapsamında ortaya çıkan çevreye zararlı durumlar ile aynı ifadeler olduğu söylenilebilmektedir.

Tur içerisindeki en yetkili kişi özelliğine sahip olan turist rehberinin, tüketici konumunda olan turistler hakkındaki görüşünün bu çalışmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

6. Turlarınızda çevrenin korunmasına ilişkin rehber olarak neler yapıyorsunuz?

Tur genelinde lider pozisyonunun yanında pek çok rol atfedilmiş olan turist rehberinin, yeşil uygulamalar kapsamında bilgilendirici ve farkındalık oluşturucu eylemlerde bulunmasının önemi yapılan literatür taraması ile ortaya konulmuştur. Örneklem olarak belirlenen turist rehberlerinin, konunun önemi hakkındaki görüşlerinin kayda değer bulunacağı düşünülmektedir.

7. Turlardaki gözlemlerinize göre, turist rehberlerinin turlarda yeşil uygulamalara ve çevrenin korunmasına ilişkin tutum ve davranışlarını nasıl?

Turist rehberlerinin turlardaki yeşil uygulamalar konusunda görüşlerinin alınması planlanan bu çalışmada, bir rehberin diğer rehberlerde gözlemlediği çevreci davranışların bilgisinin edinilmesinin önemli olduğu düşünülmüştür.

8. Turlarda yeşil uygulamaların daha yoğun kullanılması için sizce turist rehberlerinin ne tür rolleri olabilir (neler yapabilirler)?

Turist rehberliği, rehberin liderlik ve eğiticilik gibi roller atfeden bir meslek dalıdır. Rehber bu rolleri, turistlere karşı sergilediği davranışlar ve sözlü iletişimi şeklinde yansıtmaktadır. Söz konusu soru hakkında yazılı literatürde yer alan çalışmaların yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma evrenimizde yer alan turist rehberlerinin meslektaşları tarafından ortaya koyulabilecek çeşitli yeşil uygulamalara ilişkin görüşlerini öğrenmenin ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

9. Turizm sektöründe çalışan personelin (şoför, kat hizmetleri, garson, resepsiyonist, vb.) yeşil uygulamalara yönelik tutum ve davranışları hakkındaki görüşünüz nedir?

Gerçekleştirilen literatür taramasında turizm paydaşları olarak adlandırılan işletmelerdeki personelin farkındalık seviyesinin önemi ve çevreci yaklaşımlara etkisi ön plana çıkmıştır. Turizm personeli ile sürekli olarak iletişim ve etkileşim halinde olan turist rehberlerinin söz konusu çalışanların çevreci yaklaşımları hakkındaki görüşünün önemli olduğu düşünülmüş ve araştırma sorularına dahil edilmiştir.

3.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın problemi, amacı ve öneminin belirlenmesi ve kuramsal çerçeve kapsamında literatür taramasının gerçekleştirilmesinin ardından araştırma sorularının hazırlanması aşamasına geçilmiştir. Araştırma verilerinin toplanması 2023 yılı Temmuz ve Ağustos ayları boyunca sürdürülmüştür. Evreni temsil eden örneklem olarak belirlenen 23 turist rehberi ile yüz yüze ve sanal konferans yöntemi ile görüşülmüştür. Turist rehberliğinin hareketli bir meslek olmasının vermiş olduğu zamansal kısıtlar sebebi ile yüz yüze gerçekleştirilemeyen görüşmelerde, zamanlama olarak daha elverişli ve kolaylaştırıcı bir yöntem olan sanal konferanslar tercih edilmiştir.

Katılımcılara ilk olarak, araştırmacının kendisi tanıtılmış, görüşmelerin ne amaçla yapıldığı bildirilmiş ve kayıt altına alınması adına izin istenmiştir. Kayıtlı verilerin herhangi bir üçüncü kişi tarafına paylaşılmayacağı ve farklı amaçlar ile kullanılmayacağı bilgisi katılımcılara belirtilmiştir.

3.5. Analiz Yöntemi

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerin tamamlanmasından sonra verilerin analiz edilebilmesi için sesli olarak kayıt altına alınmış görüşmeler yazılı metin haline getirilmiştir. 23 katılımcı ile gerçekleştirilmiş olan görüşmelerin yazıya dökülmesinin ardından ortaya 64 sayfalık bir transkript dökümü çıkarılmıştır. Nitel araştırmalarda araştırmacıların sıklıkla kullandığı bir bilgisayar programı olan MAXQDA uygulamasından bu araştırmada da faydalanılmıştır.

Ortaya çıkan ifadeler okunmuş, analiz edilmiş ve ardından temalar, kodlar ve alt kodlar ortaya çıkarılmıştır (Creswell, 2017). Analiz aşamasının tamamlanmasının ardından ortaya çıkan bulguları oluşturan temalar ve kodlar, alanlarında uzman üç akademisyen ve bir turist rehberi tarafından kontrol edilmiş ve onaylanmıştır.

Analiz aşamasının daha rahat anlaşılabilmesi adına “Bulgular ve Tartışma” bölümü altında elde edilen bulgular tema, kod ve alt kodlar görsel grafikler ile aktarılmıştır. Ortaya çıkan bulgular ve tartışmalar neticesinde araştırmacının elde ettiği sonuçlar “Sonuç” başlığı altında sunulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI ve TARTIŞMA

Araştırmanın bu bölümünde, elde edilen verilerin analizi ile ortaya çıkan bulgulara yer verilmektedir. Katılımcıların cinsiyetleri, rehberlik eğitimlerini hangi şekilde aldıkları, ruhsatnamelerine kayıtlı olan diller, ülkesel veya bölgesel turist rehberi olduklarını belirten ruhsatname türü ve kaç senelik turist rehberliği mesleği tecrübesine sahip olduklarını gösteren bilgiler Tablo 1’de belirtilmiştir.

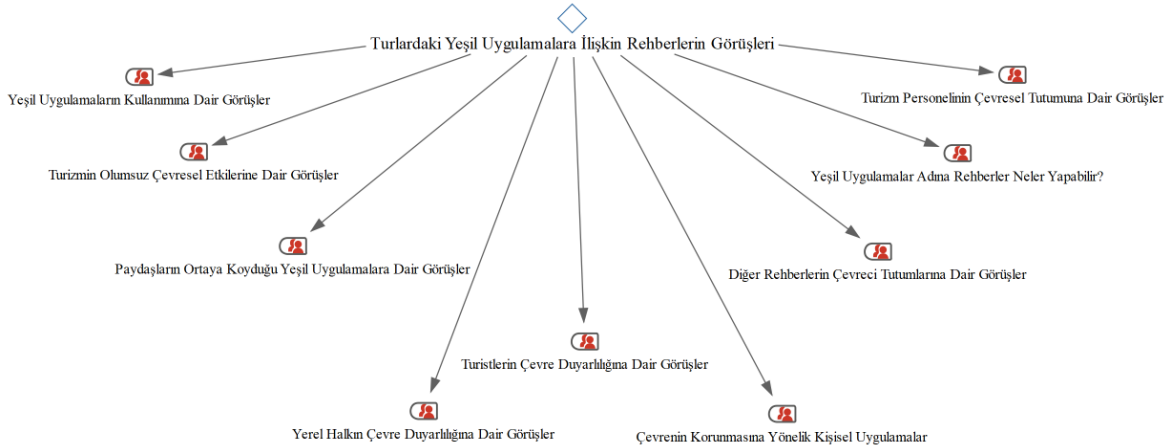
Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcılar	Cinsiyet	Rehberlik Eğitimi	Ruhsatnamede Sahip Olunan Diller	Ruhsatname Türü	Mesleki Tecrübe
Katılımcı 1	Erkek	Tezsiz Yüksek Lisans	Rusça	Bölgesel	0-5
Katılımcı 2	Erkek	Önlisans	İngilizce	Ülkesel	15+
Katılımcı 3	Erkek	Lisans	İngilizce	Bölgesel	5-10
Katılımcı 4	Erkek	Önlisans	İngilizce	Ülkesel	15+
Katılımcı 5	Kadın	Lisans	İngilizce	Bölgesel	5-10
Katılımcı 6	Kadın	Lisans	İngilizce	Ülkesel	0-5
Katılımcı 7	Kadın	Lisans	İngilizce	Ülkesel	10-15
Katılımcı 8	Erkek	Sertifika Programı	Almanca	Ülkesel	15+
Katılımcı 9	Kadın	Lisans	İngilizce	Bölgesel	0-5
Katılımcı 10	Kadın	Lisans	İngilizce	Ülkesel	15+
Katılımcı 11	Erkek	Lisans	İngilizce	Ülkesel	15+
Katılımcı 12	Erkek	Sertifika Programı	Arapça/ İngilizce	Ülkesel	15+
Katılımcı 13	Erkek	Sertifika Programı	İngilizce	Ülkesel	15+
Katılımcı 14	Erkek	Sertifika Programı	Almanca/ İngilizce	Ülkesel	15+
Katılımcı 15	Kadın	Lisans	İngilizce	Bölgesel	0-5
Katılımcı 16	Erkek	Lisans	İngilizce	Bölgesel	0-5

Katılımcı 17	Erkek	Önlisans	İngilizce	Ülkesel	15+
Katılımcı 18	Kadın	Sertifika Programı	İngilizce	Ülkesel	10-15
Katılımcı 19	Erkek	Tezsiz Yüksek Lisans	İngilizce	Bölgesel	0-5
Katılımcı 20	Erkek	Tezli Yüksek Lisans	İngilizce	Bölgesel	0-5
Katılımcı 21	Erkek	Önlisans	İngilizce	Ülkesel	10-15
Katılımcı 22	Erkek	Tezsiz Yüksek Lisans	Rusça	Bölgesel	0-5
Katılımcı 23	Erkek	Lisans	İngilizce	Ülkesel	0-5

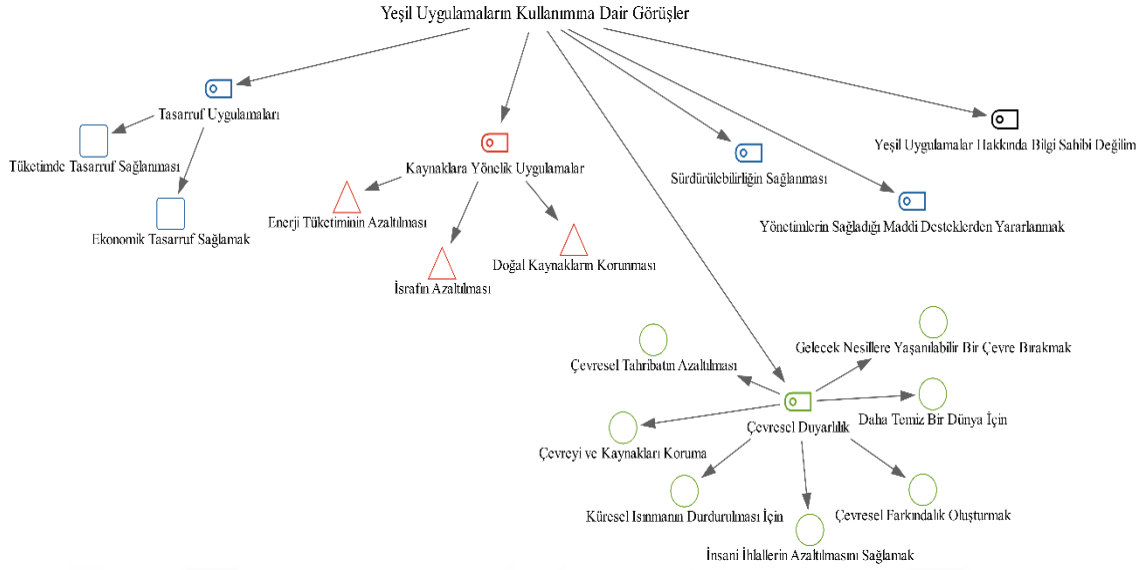
Şekil 4’te görsel olarak ortaya konulduğu gibi katılımcıların; yeşil uygulamaların kullanımına, turizmin olumsuz çevresel etkilerine, paydaşların ortaya koyduğu yeşil uygulamalara, yerel halkın çevre duyarlılığına, turistlerin çevre duyarlılığına, diğer rehberlerin çevreci tutumlarına, turizm personelinin çevresel tutumlarına dair görüşlerine, çevrenin korunmasına yönelik kişisel uygulamalarına, yeşil uygulamalar adına rehberlerin neler yapabileceğine yönelik görüşlerine ve bu görüşler göz önünde bulundurularak yapılan tartışmaya yer verilmiştir.

Şekil 4. Araştırmanın Temaları

4.1. Rehberlerin Yeşil Uygulamaların Kullanımına Dair Görüşleri

Rehberlerin yeşil uygulamaların kullanıma ilişkin görüşlerini öğrenebilmek adına katılımcılara, “Sizce yeşil uygulamaların kullanılmasının temel sebebi nedir?” sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde beş adet farklı tema altında 12 farklı kod elde edilmiştir. Söz konusu tema ve kodlar Şekil 5’te gösterilmektedir.

Şekil 5. Rehberlerin Yeşil Uygulamaların Kullanımına Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar

Şekil 6. Rehberlerin Yeşil Uygulamaların Kullanımına Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu

Rehberlerin yeşil uygulamaların kullanıma dair görüşlerinden elde edilen veriler ile ortaya çıkarılan kelime bulutu Şekil 6'da gösterilmiştir. Bu kapsamda; yeşil, sürdürülebilirlik, sürdürülebilir, uygulamalar, kaynaklar, dünya çevre doğal ve yaşanabilir sözcükleri rehber görüşleri çerçevesinde ön plana çıkmaktadır.

Bunun yanında Şekil 7’de ilgili görüşlerden meydana getirilmiş olan temalar altında oluşturulan kodlar ve alt kodlar kapsamında elde edilen verilerin sıklığı sayısal olarak gösterilmektedir. Şekil üzerinde bulunan sağdaki sütun, konu ile ilgili görüşler içerisinde geçen ifadelerin toplam sayısını göstermektedir.

Şekil 7. Rehberlerin Yeşil Uygulamaların Kullanımına Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri

4.1.1. Tasarruf Uygulamaları

Yeşil uygulamaların kullanımına ilişkin görüşlerin tespit edilmesi için katılımcılara yöneltilen soru neticesinde, Tasarruf Uygulamaları temasının altında, Tüketimde Tasarruf Sağlama ve Ekonomik Tasarruf sağlama kodlamaları ortaya çıkarılmıştır. Katılımcı 14 tüketim sonucu ortaya çıkan masrafların kısılmasına yönelik görüşü ile cevabı içerisinde “*Harcamalardan tasarruf etmek.*” cümlesine yer vermiştir. Bu görüş neticesinde, yeşil uygulamaların kullanımının, çeşitli harcamalardan tasarruf edilmesinde etkili olduğu başlığı ortaya koyulabilmektedir. Katılımcı 16 ise cevabı içerisinde “*Çok daha az para harcamak için insanlar bu işe önem veriyor.*” cümlesini kullanmıştır. Bu görüş kapsamında

yeşil uygulamaların ekonomik tasarruf sağlayıcı etkilerinin olduğu ve bu uygulamaların ortaya konuşunda motivasyonel bir araç olarak tanımlandığı yorumu çıkarılabilmektedir. Elde edilen veriler Kahraman ve Türkay'ın (2006) çalışmasında yer alan; işletmelerin bu tür tedbirleri diğer sebeplerin yanında, maaliyetlerden tasarruf edebilme adına da gerçekleştirebildikleri görüşü ile uyusmaktadır.

4.1.2. Kaynaklara Yönelik Uygulamalar

Görüşme formunda olan birinci soru neticesinde ortaya çıkan temalardan bir diğeri Kaynaklara Yönelik Uygulamalar başlığıdır. Şekil 5'te yansıtıldığı üzere; Enerji Tüketiminin Azaltılması, İsrafin Azaltılması ve Doğal Kaynakların Korunması kodları, bu tema altında yer almaktadır. Katılımcı 9'un cevabı içerisinde kullandığı cümle olan *“Daha az enerji kullanımı ve daha temiz bir ortam sağlamak.”* görüşü yeşil uygulamaların enerji kaynakları ve bu kaynakların kullanımını azaltılma çalışmaları ile ilişkilendirilebildiği görülmektedir. Katılımcı 4'ün cevabında yer verdiği *“İsrafi önlemek ve enerji tüketimini azaltmak.”* görüşü bu yorumu destekler niteliktedir. Bu desteğinin yanında yeşil uygulamalar ile israfın önlenmesi tanımının bağlantısı ön plana çıkarılmaktadır. Bu veriler Baghirov'un (2020) çalışması içerisinde, sürdürülebilirliğin çevresel boyutları kapsamında yer alan maddeler ile örtüşmektedir.

Kaynaklara Yönelik Uygulamalar teması altındaki bir diğeri kod olan Doğal Kaynakların Korunması, yeşil uygulamaların ortaya konulmasındaki diğeri bir sebebin doğal kaynaklara karşı olan duyarlılık olduğu yorumu yapılabilmektedir. Katılımcı 20'nin cevabında yer verdiği *“Tabii ki en başta doğayı ve doğal kaynakların korunması.”* cümlesi bu yorumu desteklemektedir. Konu hakkında bütünlük sağlanmasına imkan veren bir diğeri cevap Katılımcı 2 tarafından verilmiştir: *“Çevreyi ve doğal kaynakları korumaktır. Bilinçsizce tüketim olduğu için çevresel kaynaklar ihtiyacın ötesinde tüketilmektedir. Yeşil uygulamalar kullanılır ise çevreyi ve doğal kaynakları koruyabiliriz.”*

Verilen bu cevap kapsamında, doğal kaynakların bilinçsiz ve ihtiyaç fazlası şekilde kullanılıyor olduğu yorumu ortaya çıkmakla beraber yeşil uygulamalar ile söz konusu tahribatın engellenebileceği bilgisi verilmektedir. Konu hakkında bir diğeri görüş ise Katılımcı 10 tarafından belirtilmiştir; *“Halihazırda var olan doğal zenginliklerin tüketimini*

yavaşlatmak.” Bu görüşün de diğer görüşleri destekleyici bir nitelikte olduğu düşünülmektedir. Literatürde bahsi geçen görüşleri destekleyici pek çok bilgiye rastlanabilmektedir (Baghirov, 2020; Doğan ve Yağmur, 2017; Alan, 2015).

4.1.3. Çevresel Duyarlılık

Verilerin analizi sonucu; yeşil uygulamaların kullanımına yönelik görüşler başlığının bir diğer teması ise çevresel duyarlılık kavramı olarak tanımlanmıştır. Şekil 5’te yansıtıldığı üzere; küresel ısınmanın durdurulması için, çevreyi ve kaynakları koruma, gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakmak, çevresel tahribatın azaltılması, insani ihlallerin azaltılmasını sağlamak, daha temiz bir dünya için ve çevresel farkındalık oluşturmak kodları veri analizi sonucu söz konusu tema altında yer bulmuştur.

Bu başlık altında alınan cevaplar neticesinde yeşil uygulamalar kavramı ve yeşil uygulamaların kullanımın, çevresel duyarlılık kavramı ile bağlantılı olduğu gözlemlenebilmektedir. Söz konusu uygulamaların, küresel ısınma sorununa karşı bir çözüm olabileceği, Katılımcı 21’in cevabında yer alan “*Küresel ısınmayı durdurma amaçlı uygulamalar olduğunu düşünüyorum.*” cümlesi ile yorumlanabilmektedir. Bu görüş; Taş’ın (2014) çalışmasında bahsi geçen ve turizmin de içerisinde yer aldığı, ulaştırma faaliyetleri kapsamında ortaya çıkan küresel düzeydeki problemler ile örtüşmektedir. Bu çerçevede, yeşil uygulamaların pratiğe geçirilmesi ile küresel ısınma sorununun yavaşlatılabileceği yorumu ortaya çıkarılabilmektedir.

Katılımcı 2’nin cevabı içerisinde yer alan “*Çevreyi ve doğal kaynakları korumaktır.*” ve “*Bu uygulamaların temel sebebi çevrenin tahrip edilmesini önlemek olduğu görüşündeyim.*” yorumu, Katılımcı 5’in cevabı içerisinde yer alan “*Yeşil uygulamaların en temel sebebi; doğaya yararlı olabilmek, koruyabilmek.*” cümlesi ve Katılımcı 23’ün cevabı içerisinde yer alan “*Çevreye karşı hassasiyeti geliştirmek ve çevreyi temiz tutmak.*” cümlesi kapsamında yeşil uygulamalar kavramı ile olumsuz çevresel etkileri azaltma konusu ve çevreyi korumaya yönelik çalışmalar kavramı arasında bağlantı kurulduğu ortaya çıkmaktadır.

Bunlara ek olarak Katılımcı 13'ün görüşü ile birbirini destekler nitelikte olan Katılımcı 22'nin görüşü, turizmin içerisinde yer alan hassas doğal ortamların bu uygulamalar sayesinde tahribatının azaltılabileceği görüşüne yer verilebilmekte ve diğer görüşler ile ortak çevrenin korunması tanımı ve yeşil uygulamalar ile bağlantı kurulabilmektedir: *“Kapadokya bölgesinde çalışıyorum. Kapadokya bölgesi tahrip edilebilme açısından çok hassas bir yer. Oradan örnek verecek olursak Kapadokya bölgesi ve benzeri alanlarda turizmin devamlılığının sağlanabilmesi adına, bu tarz uygulamaların varlığı ve hassasiyetin korunması önem arz etmekte.”*

Bunun yanında konu ile bağlantılı olarak Katılımcı 9, Katılımcı 16, Katılımcı 18 ve Katılımcı 19; yeşil uygulamaların pratiğe dökülmesinin daha yaşanılabilir ve temiz bir dünya adına yapıldığını görüşünü belirtmişlerdir. Bu çerçevede ortaya konulmuş olan görüşlerin literatürde yer alan çalışmalar ile örtüştüğü yorumu yapılabilmektedir. Çevrenin tahribatının azaltılması ve kaynakların korunması ile ilgili literatür, sürdürülebilirlik kapsamında ortaya konulacak politika ve uygulamaların bu konuda yarar sağlayacağı görüşünü ortaya koymaktadır (Baghirov, 2020; Yetkin ve Güzel, 2020; Atay vd., 2019; Ayaş, 2007; Kahraman ve Türkay, 2006).

Bu uygulamaların pratiğe dökülüşünün gelecek nesillere bırakılacak olan çevreye de olumlu yönde etki edeceği konusu ortaya çıkan bir diğer görüş olarak gözlemlenmektedir. Katılımcı 3 cevabı içerisinde yer verdiği; *“Gelecek nesillere daha düzgün bir dünya bırakabilmek, turistik eserlerin yanında şu anda gezilebilen bütün destinasyonların ileride de gezilebilir olması ve insanların buralardan faydalanabilmesi için yeşil uygulamalara yer verilmektedir.”* cümlesi ile durumu iki boyutta ele almıştır. Birinci boyut olan, yaşanabilir bir dünyanın gelecek nesillere aktarılması ve ikinci boyut olan turistik çerçevede eserlerin ve destinasyonların gelecek nesiller tarafından da ulaşılabilir olması görüşleri ile, durum hem çevresel anlamda hem de turistik anlamda göz önüne alınmıştır. Katılımcı 7'nin cevabı içerisinde yer alan *“Bizden sonraki nesillere temiz bir dünya ve yeterli kaynak bırakabilmeyi başarmak için sürdürülebilirlik kapsamında bu tarz uygulamalar yapılmakta.”* cümlesi, Katılımcı 11'in ve Katılımcı 17'nin destekler nitelikteki görüşü ile örtüşmektedir. Bu görüşlerin, Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO, 2018) tarafından ifade edilen sürdürülebilirlik kavramı içerisindeki

maddeler ile uyuştuğu ve literatürde sıklıkla ortaya konulduğu gözlemlenmektedir (Doğan ve Yağmur, 2017; Kozak, 2014; Alkan, 2015; Ayaş, 2007).

Katılımcı 15 ise konu hakkında görüşü içerisinde; “*İnsanların ihlallerini azaltmayı amaçlayan bir tür proje, yaklaşım veya önlemler.*” cümlesini belirtmiştir. Bu görüşün yeşil uygulamaların tanımlaması üzerine bir bakış açısı olduğu ve anlamsal olarak kavram ile uyuştuğu düşünülmektedir. Ortaya çıkan çevresel problemlerinin insan kaynaklı sebeplerden kaynaklandığına literatürde sıklıkla rastlanmaktadır (Doğan ve Yağmur, 2017; Korkmaz ve Atay 2016; Alkan, 2015; Sezgin ve Karaman, 2008).

Katılımcı 14, Katılımcı 20 ve Katılımcı 23 ise, yeşil uygulamaların ortaya konulmasının çevre duyarlılığını ve çevresel farkındalığı arttıracak görüşünü belirtmişlerdir. Literatürde bu konuyu destekler nitelikte (Tetik, 2017; Carmody, 2013; Paco ve Raposo, 2009; Ekmekçi, 2005) görüşler yer almaktadır.

4.1.4. Yönetimlerin Sağladığı Maddi Desteklerden Yararlanmak

Rehberlerin, yeşil uygulamaların kullanımına yönelik görüşlerinin öğrenilmeye çalışılması adına sorulan soru neticesinde bir diğer başlık olan “Yönetimlerin Sağladığı Maddi Desteklerden Yararlanmak” teması ortaya çıkarılmıştır. Katılımcı 16’nın belirttiği görüş olan; “*Avrupa Birliği’nin bildiğim kadarıyla işletmelere ne kadar yeşil olurlar ise o kadar fazla destek verdiği programlar var.*” cümlesi, söz konusu temanın oluşturulmasına etki etmiştir. Bu ifade ile Avrupa Birliği ve çeşitli diğer yönetimlerin sürdürülebilirlik politikaları kapsamında yeşil projelere ve işletmelere maddi destekler sağlamaktadır. (; “Finance and the Green Deal”, 2023; “Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çalışmalarımız”, 2023; Liang vd., 2022). Söz konusu destekler ile yeşil uygulamaların yaygınlaşacağı ve konu ile ilgili bilincin artacağı düşünülmektedir.

4.1.5. Sürdürülebilirliğin Sağlanması

Yeşil uygulamaların kullanımına yönelik görüşler adına katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Şekil 5’te görsel olarak sunulmuş bir diğer başlık olan “Sürdürülebilirliğin Sağlanması” teması ortaya çıkarılmıştır. Yeşil uygulamalar, sürdürülebilirlik kavramının alt başlıklarından bir tanesi olarak literatürde yer bulmaktadır (Wong vd., 2015; Kim ve

Han, 2010). Sürdürülebilir politikalar ve yöntemler kapsamında ortaya konulan çevreci davranışlar olan yeşil uygulamalar, rehberlerin görüşlerinde de aynı kademede yer bulduğu söylenilebilmektedir. Katılımcı 22'nin cevabında yer verdiği; *“Yeşil uygulamaların kullanılmasının en temel sebebi bana göre sürdürülebilirliktir.”* görüşü ve Katılımcı 6'nın belirtmiş olduğu; *“Sürdürülebilirlik ve devamlılığın sağlanabilmesi adına yapılan uygulamalardır.”* görüşü, Katılımcı 7, Katılımcı 17 ve Katılımcı 22'nin görüşleri ile örtüşmektedir.

Bunların yanında Katılımcı 20 tarafından belirtilen; *“Doğayı ve doğal kaynakların korunması veya en azından sürdürülebilir hale getirilmesi için uygulandığını düşünüyorum.”* şeklindeki görüş çerçevesinde yeşil uygulamalar ile doğa ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanabileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Katılımcı 23'ün cevabında yer alan; *“Sürdürülebilir turizme fayda sağlamak.”* ifadesi ile sürdürülebilirlik ve turizm arasındaki bağ belirtilmiştir. Doğan ve Yağmur (2017) ve Kozak'ın (2014) çalışmalarında belirtildiği gibi sürdürülebilirlik kavramının turizm sektörü içerisinde yer bulması çevre, kaynaklar ve ekosistem adına büyük önem arz etmektedir.

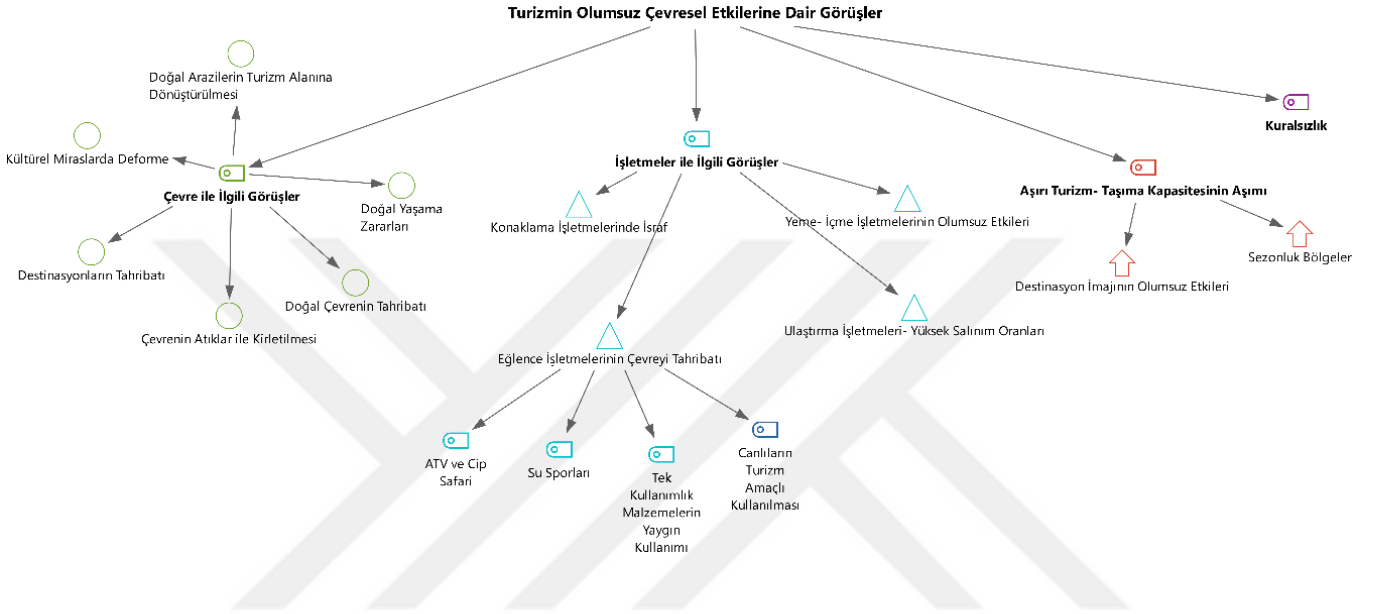
4.1.6. Yeşil Uygulamalarda Bilgi Eksikliği

Yeşil uygulamaların kullanımına yönelik rehber görüşlerinin elde edilmesinin amaçlanarak katılımcılara yöneltilen soru neticesinde *“Yeşil Uygulamalar Hakkında Bilgi Sahibi Değilim”* teması ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda, Katılımcı 12 sorulan soru karşısında; *“Yeşil uygulama Hakkında bilgi sahibi değilim.”* cevabını vermiştir. Bu çerçevede turist rehberlerinin her birinin söz konusu kavram ile ilgili bilgi sahibi olmadığı yorumu ortaya konulabilmektedir.

4.2. Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerine Dair Görüşler

Rehberlerin turizmin olumsuz çevresel etkilerine dair görüşlerini öğrenebilmek adına katılımcılara, *“Turlardaki gözlemlerinize göre, turizm faaliyetlerinin olumsuz çevresel etkileri olduğunu düşünüyor musunuz?”* sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde dört adet farklı tema altında 12 farklı kod ve alt kodlar elde edilmiştir. Bu temalar; Çevre ile İlgili Görüşler, İşletmeler ile İlgili Görüşler, Aşırı Turizm- Taşıma Kapasitesinin Aşımı ve Kurlsızlık başlıkları ile ortaya konulmuştur.

Bahsi geçen tema, kodlar ve alt kodlar Şekil 8 üzerinde görsel olarak yansıtılmaktadır. Bunun yanında Şekil 9’da rehberlerin turizmin olumsuz çevresel etkilerine dair belirttikleri görüşlerinden ortaya çıkarılmış olan kelime bulutuna yer verilmiştir. Kelime bulutu içerisinde; turizm, olumsuz, çevresel, çöp, zarar, kirlilik, kalabalık ve turist sözcüklerinin ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

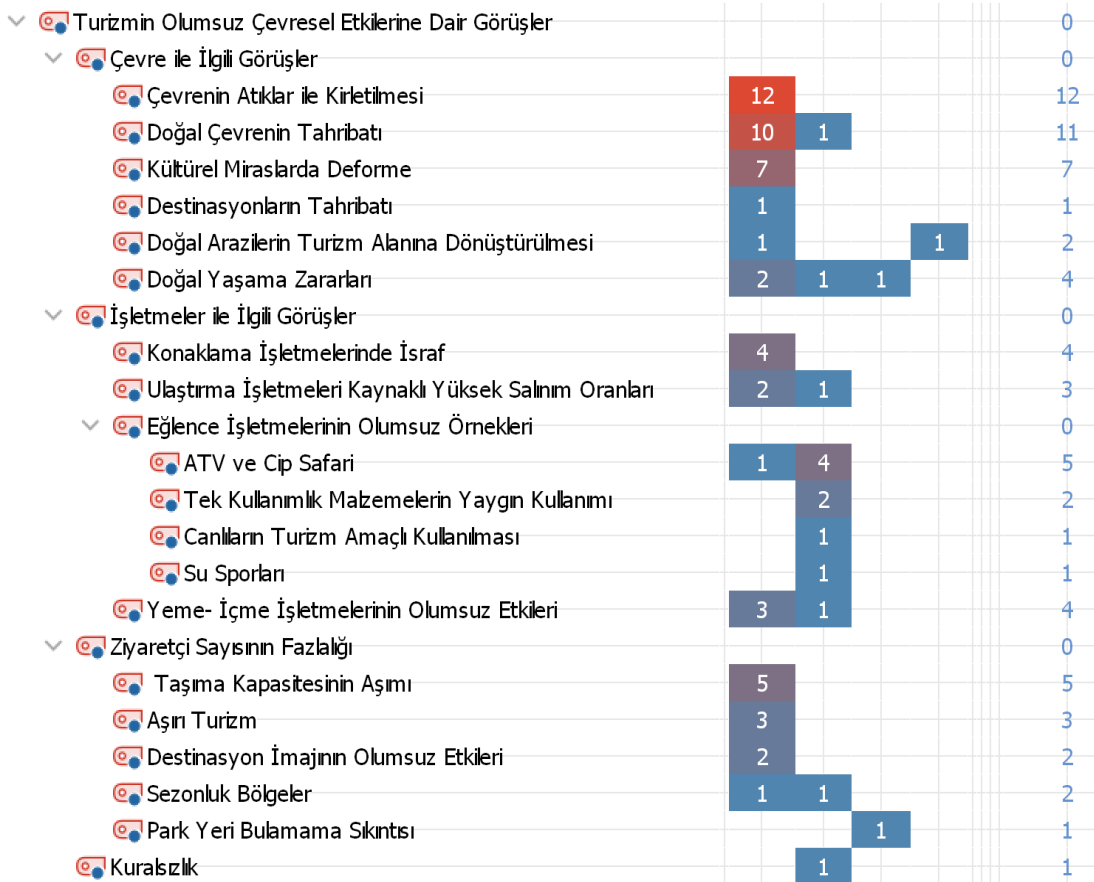

Şekil 8. Rehberlerin Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerine Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar

Şekil 9. Rehberlerin Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerine Dair Görüşlerinden Elde Edilmiş Kelime Bulutu

Bunun yanında Şekil 10'da ilgili görüşlerden meydana getirilmiş olan temalar altında oluşturulan kodlar ve alt kodlar kapsamında elde edilen verilerin sıklığı sayısal olarak gösterilmektedir. Şekil üzerinde bulunan en sağdaki sütun konu ile ilgili görüşler içerisinde geçen ifadelerin toplam sayısını göstermektedir.

Şekil 10. Rehberlerin Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerine Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri

4.2.1. Çevre ile İlgili Görüşler

Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerine Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Çevre ile İlgili Görüşler temasının altında; Çevrenin Atıklar ile Kirlenmesi, Doğal Çevrenin Tahribatı, Kültürel Miraslarda Deformasyon, Destinasyonların Tahribatı, Doğal Arazilerin Turizm Alanına Dönüştürülmesi ve Doğal Yaşama Zararları kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Turizmin çevre kirliliğine yüksek düzeyde etkisinin olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu kirliliğin, turizm faaliyetleri içerisinde yer alan üretici konumundaki paydaşların ortaya koyduğu turizm ürünlerinin üretilmesi ve tüketici konumunda olan turistler tarafından tüketilmesi sırasında ortaya çıktığı söylenmektedir (Ohajionu vd., 2022; Kozak, 2001). Söz konusu kirliliğe örnek vermek gerekir ise; katı ve sıvı atıklar ile oluşan çevre kirliliği, yüksek salınım oranları ile ortaya çıkan hava kirliliği, faaliyetler sırasında meydana gelen gürültü ve ışık kirliliği maddeleri sıralanabilir (Qiao ve Huang, 2022; Arıkan ve Ahipaşaoğlu, 2005). Bu kapsamda belirlenen rehber görüşlerinin ilgili literatür ile uyum gösterdiği çıkarımı yapılabilmektedir.

Katılımcı 2'nin görüşleri içerisinde yer alan; *“Ziyaret edilen mekanlar çöplerle kirletilebiliyor.”* ifadesi, Katılımcı 9'un *“Kalabalık ortamlarda ören yerleri kirletilip zarar verilebiliyor.”* ifadesi ve Katılımcı 17'nin *“Bireysel gelen insanlar veya turla gelen insanlar da çevreye katı ve sıvı atıklarını bırakabiliyorlar.”* ifadesi ile rehberlerin özellikle tur sırasında ortaya çıkan katı ve sıvı atıkların uygun şekilde depolanmaması ve ayrıştırılmaması sonucu çevre kirliliği oluşturduğu düşüncesini belirttikleri söylenebilmektedir. Katılımcı 10, Katılımcı 12, Katılımcı 13, Katılımcı 21 ve Katılımcı 23'ün ifadeleri de diğer görüşler ile benzerlik göstermektedir.

Katılımcı 22'nin ise belirttiği görüş ile oluşan çevre kirliliğinin farklı açılardan göz önüne alınmasına yön verecek bir açıklama yapmış olduğu düşünülmektedir: *“Turizmin olumsuz etkilerini göz önüne alacak olursak, en temel etkisinin çevre kirliliği olduğunu söyleyebilirim. Turizm, görsel bir faaliyet. Anlatımlarımızın yanında insanlar destinasyonu sürekli olarak gözlemliyorlar. Destinasyonlarımıza dünyanın dört bir yanından insanlar geliyor. Kendi ülkemizde bu tarz örneklerin olmasının hem maddi hem manevi açıdan turistler üzerinde kötü bir etki bırakacağını düşünüyorum.”*

Bu ifade ile Katılımcı 22'nin, destinasyonlar içerisindeki çevre kirliliğinin, turistler tarafından algılanan destinasyon imajı üzerinde çeşitli etkilerinin olabileceği görüşünde olduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun maddi ve manevi olarak olumsuz geri dönüşlerinin olabileceğinden bahsedilmektedir. Beerli ve Martin'in (2004) çalışması içerisinde yer alan *“algılanan turistik destinasyon imajını belirleyen boyutlar ve nitelikler”* başlıklı tabloda, çevre temizliğinin ve hava- ses kirliliğinin turistlerin destinasyon imajı

hakkındaki görüşleri üzerinde etkisinin olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla, Katılımcı 22'nin görüşünün literatürde yer alan bilgiler ile örtüştüğü düşünülmektedir.

Bunların yanında, Katılımcı 20 yöneltilen soruya karşılık vermiş olduğu cevap içerisinde diğer görüşleri destekleyici niteliktedir: *“Tur otobüsünün park ettiği yerlerde ciddi bir çöp sorunu olduğunu düşünüyorum. Gıda paketleri gibi plastik atıklar, sigara izmaritleri ve benzeri kirlilikler örnek olarak verilebilir. Bu durumun bile başlı başına turizmin çevreye verdiği olumsuz etkilerinin net bir örneği olduğunu düşünüyorum.”*

Ayrıca, Katılımcı 16 vermiş olduğu cevap içerisinde *“Plastik atıklar binlerce yıl çürümeden yeryüzünde kalabiliyor.”* bilgisini paylaşmıştır. Gerekli saklama ve geri dönüşüm süreçlerinde bulundurulmayan bir plastik atığın doğada uzun bir süre yok olmayacağı bilinmektedir. Katılımcı 16'nın verdiği bilgi ve diğer katılımcıların belirttiği görüş neticesinde, turizm faaliyetlerinin atık oluşumuna ve çeşitli çevre kirliliklerine sebebiyet verdiği yorumu yapılabilmektedir.

Elde edilen veriler ışığında turizm faaliyetlerinin doğal çevrenin tahribatına da sebebiyet verdiği yorumlanabilmektedir. Katılımcı 23'ün cevabı içinde belirttiği *“Milli parklar gibi doğal alanlarda gerçekleştirilen turların orman yangınları ile sonuçlanabildiğini biliyoruz.”* bilgisinin, Katılımcı 3'ün *“Kapadokya bölgesinde peribacalarının arasında gerçekleştirilen ATV turları ne kadar bir gelir kaynağı olsa da, bölgede çok büyük tahribatlara yol açmakta olduğunu belirtebilirim.”* görüşünün ve Katılımcı 10'un *“Bir Damlataş Mağarasına vücut ısı ile girdiği vakit, oluşum ısıdan zarar görebiliyor.”* ifadesinin bu yorumu destekleyici nitelikte kıldığı görülmektedir. Bunların yanında Katılımcı 16'nın konu ile ilgili görüşü ile diğer katılımcıların görüşleri arasında uyum gözlemlenmektedir: *“Ben yaşadığım ve sürekli olarak turlar gerçekleştirdiğim yer olan Çeşme'den örnek vermek istiyorum. Çeşme'de yönetimler tarafından halk plajlarının bulunduğu bölgelere çeşitli yeni işletmeler kuruldu. Planlamayı yapanlardan mıdır yoksa mühendislik veya mimari ile ilgili midir bilmiyorum. Fakat önceden plajların arkalarında yer alan minik minik makilik alanlar yer almaktaydı. Bu alanlar göze hitap eden bölgelerdi. İnsanlar oralara piknik amaçlı gidiyorlardı, oralara çadır kuruyorlardı. Ancak bu işletmeler ile beraber bu alanlardaki bitkiler kesildi ve*

kaldırıldı. Yerlerine kaldırımlik alanlar inşa edildi. Bu uygulamaların alanın doğallığını tamamen bozmuş olduğunu düşünüyorum.”

Katılımcı 17 ise konu hakkında; *“Marmaris’ten örnek verir isek, insanların kısıtlı sezonlar içinde kalabalık şekilde denize girmeleri ve küçük koylarda çok fazla tekne çok fazla araç kullanmaları çevre kirliliği deniz kirliliği hava kirliliğine yol açabiliyor.”* görüşünü öne sürmektedir. Katılımcı 4, Katılımcı 22 ve Katılımcı 19’un konu hakkındaki ortaya koyduğu görüşlerde, diğer katılımcılar ile benzerlik göstermektedir.

Turizm faaliyetlerinin kültürel miraslarda deformasyona sebep olabileceği de elde edilen veriler kapsamındadır. Katılımcı 10’un vermiş olduğu bilgiler içerisindeki *“Antik kentlere çok fazla ziyaretçi akınına uğruyor. Efes’in mermer yollarının yılda belirli bir düzeyde aşındığı söyleniyor.”* bilgisi ve *“Turistik faaliyetler sırasında büyük tarihi geçmişe sahip kültürel miraslara geri dönüşü olmayan zararlar verilebiliyor.”* görüşü, ziyaretçilerin istemeden bile olsa kültürel miraslara verebileceği tahribata örnek olarak gösterilebilir.

Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş (2017), kültürel miraslarda tahribata sebebiyet veren unsurları doğal unsurlar ve insan kaynaklı unsurlar olarak ikiye ayırmışlardır. Doğal unsurlara hava su ve ısı kaynaklı etkenler örnek verilirken; insan kaynaklı etkenlere yağma, bakımsızlık, vandalizm, savaşlar, terör gibi olaylar örnek gösterilmiştir. Ayrıca Yılmaz (2020) tarafından, korunma altında olmayan kültürel miras alanlarının kaçak define arama işlemleri sırasında tahribata uğrayabildiği belirtilmiştir.

Konu ile ilgili Katılımcı 23 cevabı içerisinde; *“Turizm faaliyetlerinin tarihi alanlara ve arkeolojik setlere zarar verme gibi olumsuz etkileri olabiliyor.”* görüşünü geçirmiştir. Katılımcı 2’nin cevabı da diğer cevaplar ile bağlantılı olarak; *“Kültürel miras değerleri ziyaret edilirken bu değerlere zarar verilebiliyor.”* şeklindedir. Katılımcı 7 ve Katılımcı 9’un vermiş olduğu cevaplar içerisindeki görüşler de bahsi geçen diğer görüşler ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca Katılımcı 22’nin vermiş olduğu; *“Zelve Açık Hava Müzesi’nde çevrede çekirdek kabukları ve sigara izmaritleri gibi atık maddelere sıklıkla rastlıyorum.”* bilgisi kapsamında, kültürel miras alanlarına gerçekleştirilen ziyaretler sonucu çevre kirliliğinin oluşabileceği yorumu gerçekleştirilebilmektedir. Kozak (2001)

çalışmasında, turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesinde ortaya çıkan olumsuz sonuçlara, katılımcıların görüşleri ile örtüşür biçimde, çevre kirliliğini örnek göstermiştir. İnsan yaşamının sürdürüldüğü alanlarda gerek doğal gerekse yapay atık çeşitliliğinin oluşması öngörülebilir bir sonuçtur. Uygulanacak doğru politikalar ile söz konusu atığın yönetiminin doğru şekilde yapılmasının, yeşil uygulamalar ile sağlanabileceği düşünülmektedir.

Katılımcı 6'nın cevabında; *“Turlarda kitle olarak hareket edildiği için bölgesel çöküş ve destinasyonların tahrip edilmesine sebebiyet verilebilmektedir.”* görüşüne yer verilmektedir. Görüş ile örtüşür şekilde, kitle hareketlerinin kontrolsüz şekilde gerçekleştirilmesinin geçmişte dünya üzerinde çevresel olarak olumlu etkilerinin olmadığı bilinmektedir (Soyak, 2013; Spenceley, 2005).

Katılımcı 2'nin cevabında yer alan; *“Orman arazileri turizm yatırımına açılarak doğaya zarar verilebiliyor.”* ve Katılımcı 11'in cevabında yer alan *“Özellikle Karadeniz bölgesinde turistlerin yer ihtiyacını karşılamak için yerel insanların orman arazileri içerisine ev, otel ve pansiyon gibi işletmeler inşa ettiklerini gözlemlenebiliyor.”* görüşleri ile doğal alanlara turizm arzına yönelik dönüşümlere maruz kaldığı yorumu ortaya çıkarılabilmektedir. Bu durumun, söz konusu alanlarda turizm faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi adına doğal alanların azalmasına yol açtığı düşünülmektedir. Tolunay'a (2021) göre bu tür faaliyetlerin ve planlamalarının bölge ekosistemine tehdit oluşturan faktörleri beraberinde getirmektedir ve turizm faaliyetlerinin ve yatırımlarının bu olumsuz duruma etkisi oldukça büyüktür. Katılımcı 5, Katılımcı 23, Katılımcı 4 ve Katılımcı 15'in turizmin doğal yaşama zararı hakkındaki görüşleri de söz konusu literatür ile uyum göstermektedir.

4.2.2. İşletmeler ile İlgili Görüşler

Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerinin tespitine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde İşletmeler temasının altında; Konaklama İşletmelerinde İsrar, Ulaştırma İşletmelerinde Yüksek Salınım Oranları, Eğlence İşletmelerinin Çevreyi Tahribatı, Canlıların Turizm Amaçlı Kullanılması ve Yiyeceki İçecek İşletmelerinin Olumsuz Etkileri kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcılar görüşlerinde, turizmin olumsuz çevresel etkileri konusu çerçevesinde konaklama işletmelerinde ortaya çıkan israfa değinmişlerdir. Turizmde israf konusu araştırıldığında, literatürde karşımıza çıkan kaynaklarda çoğunlukla yiyecek- içecek işletmeleri ve konaklama işletmelerinde ortaya çıkan israf konularına yer verildiği gözlemlenmektedir (Filimonau vd., 2020; Kalkan vd., 2020; Erik ve Pekerşen, 2019). Katılımcı 4'ün konu hakkındaki görüşü ile, kaynakların kullanımında herhangi bir kısıtlamanın bulunmamasının israfa yol açılabilirdiği yorumu yapılabilmektedir: “*Turizm, enerji kaynaklarının aşırı tüketimine sebebiyet veriyor. Otel odalarında kullanılan elektrik, su gibi kaynakların kullanımı vicdan esasına bağılı olarak müşteriye sunuluyor. Herhangi bir kısıtlama bulunmuyor.*”

Bu görüşü destekler nitelikte bir diğeri yanıt ise Katılımcı 15'in cevabı içerisinde yer almaktadır; “*Otellerde, müşteri memnuniyetini sağlamak adına israf durumları ortaya çıkıyor ve zararlı atıklar oluşabiliyor.*”

Çam ve Pamukçu'nun (2022) çalışmasında belirtilen, turistik memnuniyetin artmasına yönelik çeşitli hizmetlerin çeşitli israf durumlarına yol açtığı bilgisi ile örtüşmektedir. Katılımcı 2 ve Katılımcı 13'ün görüşleri konu ile ilgili diğeri katılımcılar tarafından ortaya konulan görüşlere benzerlik göstermektedir. Turizm faaliyetleri sonucu yenilenebilir ve yenilenemez kaynaklarında ortaya çıkan israf konusuna, bahsi geçen katılımcılar görüşlerinde yer vermiş olup ve elde edilen verilerin literatür ile uyum sağladığı gözlemlenmiştir.

Katılımcı 5, Katılımcı 15 ve Katılımcı 13 gözlemleri sonucu vermiş oldukları cevaplara göre, turlar sırasında genellikle yüksek salınım oranlarına sahip dizel yakıt tüketen ulaşım araçları olduğu görüşünü ortaya koymuşlardır. Ulaştırma işlemleri süresince yapılan yakıt yakılması sonucu araçlar zararlı salınımlar yapmaktadır (Zhao vd., 2023). Bireylerin karbon ayak izini oluşumlarının %6'sı tatil ulaşımı sonucu ortaya çıkmaktadır (Kılıç Ekici, 2021). Turizm faaliyetleri sırasında tur gruplarının ulaşımının sağlanmasında zorunlu bir ihtiyaç sayılabilecek ulaşım araçlarının ortaya çıkarmış olduğu zararlı salınım hakkındaki katılımcıların görüşleri literatür ile uyum sağlamaktadır.

Katılımcılar, çeşitli turizm faaliyetlerinin yürütüldüğü eğlence işletmelerinin çevreye olumsuz etkilerinin olabildiğine dair de görüşlerde bulunmuşlardır. Bu kapsamda ATV ve Cip Safari programları düzenleyen eğlence işletmelerinin doğal yaşama ve doğal çevreye çeşitli zararlarının olabildiği yorumu ortaya çıkarılmıştır. Bu duruma dair görüşler; Katılımcı 3'ün “*ATV turları büyük bir gelir kaynağı olsa bile çevresel açıdan çok büyük tahribatlara yol açmaktadır diyebilirim.*” görüşü, Katılımcı 5'in “*ATV turlarının doğal yaşama zararları olmaktadır.*” görüşü, Katılımcı 17 görüşü içerisinde yer alan Jet Ski ve Cip Safarilerin zararlı salınımları ortaya çıkardığı şeklindedir. Katılımcı 22, motor gücü ile gerçekleştirilen eğlence aktivitelerinin gerek uygulanış biçiminden gerek ise araç trafiğine oluşturduğu düzensizlikten, insan sağlığını tehdit edici unsurları ortaya çıkarabileceği görüşünü belirtmiştir. Bu tür rekreasyonel faaliyetlerin, destinasyonların doğal yapılarına ve canlı yaşamına çeşitli zararlar verebildiği bilgisi literatürde de yer almakta ve katılımcıların ortaya koyduğu görüşler ile örtüşmektedir (Ceylan, 2022).

Önceden belirlenmiş güzergahların belirlenmesi ile söz konusu etkinliklerin destinasyonların sadece belli alanların uygulanması ve belirlenmiş alan dışına çıkılmaması ile verilen zararın alt seviyelere indirgenmesi sağlanabilmektedir. Katılımcı 17, cevabı içerisinde konu hakkında aktardığı bilgi şu şekildedir: “*İşletmeler geçmiş zamanlarda istedikleri yerlerde rekreasyonel amaçlı motor gücü ile çalışan araçlar ile faaliyet gösterebiliyorlardı. Bu durum destinasyonun ekosistemine zarar veriyordu. Fakat şimdileri valilikler bu faaliyetler için eğlence işletmelerine zorunlu güzergah rotaları oluşturdu.*”

Motor gücü ile gerçekleştirilen eğlence faaliyetleri için yönetimlerce zorunlu rotaların oluşturulması ve bu sayede verilebilecek zararın en alt seviyeye indirgenmesi konusu, literatürde pek çok çalışma tarafından desteklenmiş ve yönetimlere öneri olarak sunulmuştur (Ceylan, 2022; Belber ve Sözbilen, 2017; Koçak ve Balcı, 2010). Ayrıca, çeşitli eğlence işletmelerinin destinasyon içerisinde düzenledikleri gezi turları kapsamında ulaşım aracı olarak kullandıkları at ve deve gibi canlı varlıkların bakımlarında eksikliklerin yaşanabildiği ve canlının yaşamını etkileyebilecek olumsuz durumların oluşabileceği görüşü Katılımcı 5 tarafından belirtilmiştir. Bahsi geçen konular üzerine katılımcılardan elde edilen görüşlerin, literatür ile uyum içerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

Bunların yanında, Katılımcı 20'nin "*Çoğu zaman servislerde plastik kullanımına denk geliyoruz.*" görüşü ve Katılımcı 23'ün "*Kulüpleri ele aldığımızda, yoğun yerlerde işletmeler genellikle plastik servis malzemeleri kullanıyorlar. İçeceklerin, siparişlerin yetişmesi, daha hızlı olması amacıyla.*" görüşü, kulüpler gibi çeşitli eğlence mekanlarında servis hızını arttırabilmek ve iş yükünü azaltabilmek adına yeniden kullanılabilir cam servis malzemeleri yerine (tabak, bardak, çatal, vb.) tek kullanımlık plastik servis malzemelerinin kullanılabilirdiği yorumunu ortaya çıkartmaktadır.

Katılımcılar, diğer işletmelerin yanı sıra yiyecek- içecek işletmeleri kapsamında ortaya çıkan israf konusu ve açık büfe etkinliklerine dair konulardan da görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcı 21'in "*En başta söyleyebileceğim konularda biri olarak, özellikle turlar sırasında yemek konusunda çok israf olduğunu gözlemliyorum.*" görüşü ve Katılımcı 14'ün "*Açık büfe olduğu zaman misafirler büfede ihtiyacından daha fazla yemek alıp sonra onu yemeyip bırakıyorlar.*" görüşü kapsamında, turlar sırasında insani olarak zorunlu bir faaliyet olan yeme- içme süreçlerinde çeşitli sebeplerden ötürü israf oluşumuna sebebiyet olduğu söylenilebileceği düşünülmektedir. Kişilerin ihtiyaçlarından fazla gıdaya sofralarında yer vererek, tüketilemeyen gıdanın atık duruma düşmesi ile gıda israfı durumu meydana gelmektedir (Filimonau vd., 2020; Kalkan vd., 2020; Erik ve Pekerşen, 2019). İsraf edilen her gıdanın, aynı zamanda o gıdanın tüketilebilir hale gelmesi sürecinde harcanan enerji kaynaklarının ve doğal kaynakların da israfına sebebiyet verdiği söylenilebilir.

Bunların yanında, Katılımcı 22'nin açık büfe etkinlikleri hakkında belirtmiş olduğu görüşü kapsamında, bu uygulamaların hijyenik sıkıntılara ve israf oluşumuna sebebiyet verebileceği yorumu yapılabilmektedir: "*Açık büfe restoranların, yoğunluk sebebi ile pratik çalışmak istemesi sebebi ile açıkçası çok fazla atık oluşturduklarını düşünüyorum. Ben ziyaret ettiğim çeşitli açık büfe restoranlardaki gözlemime göre hem temizlik yönünden hem de atık- israf yönünden çok fazla sağduyulu davranıldığını düşünmüyorum.*"

Katılımcı 14 cevabında belirtmiş olduğu "*Açık büfe servislerde arta kalan yemekler ertesi gün için de değerlendirilebiliyor. Burada şöyle risk var, mikrop-bakteri oluşumu. Bir gün sonraki misafirler yediği zaman onları etkileyebilir diye düşünüyorum.*" görüşü ile Katılımcı 22'yi destekler nitelikte bir yanıt ortaya çıkmıştır.

Açık büfe etkinliklerinin, gıda israfı oluşumunu arttırabileceğine dair çalışmalara literatürde rastlamak (Akmeşe ve İlyasov, 2022) mümkündür. Bunun yanında açık büfe restoranlarda işletmeler tarafından çeşitli yeşil uygulamaların ortaya konulması sonucu gıda israfında azalmaların oluştuğuna dair çalışmalara da literatürde rastlanabilmektedir. Gıda talebinin doğru tahmin edilmesi, estetik büfe- masa tasarımı, gıda israfının sürekli olarak takibi ve müşteriler ile konu hakkında iletişim kurulması ve atık oranının azaltılması sonucu fiyat indirimi tarzı ödül sistemleri oluşturmak bu uygulamalara örnek olarak gösterilebilir (Wu ve Teng, 2023; Chang, 2020). Ayrıca açık büfe aktivitelerinde oda sıcaklığından, üretici, servis sağlayıcı ve tüketici bireylerin kişisel temizliklerine kadar gıda hijyenini etkileyebilecek çeşitli etkilerin varlığından söz edebilmek mümkündür (“Food Hygiene Practices For Buffets And Events”, 2023).

4.2.3. Ziyaretçi Sayısının Fazlalığı

Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerine Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Ziyaretçi Sayısının Fazlalığı temasının altında; Taşıma Kapasitesinin Aşımı, Aşırı Turizm, Destinasyon İmajının Olumsuz Etkileri ve Sezonluk Bölgeler kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcı 10 tarafından ortaya konulan; “*Çoğu destinasyon vereceği arzdan daha çok talep alıyor ve taşıma kapasitelerinin çok üstünde turist ziyaretine maruz kalınabiliyor.*” görüşü ve Katılımcı 17’nin “*Destinasyonların taşıma kapasiteleri genellikle aşıyor.*” ve aynı içeriğe sahip olan Katılımcı 1 ve Katılımcı 7’nin görüşleri kapsamında ülkemiz içerisinde yer alan çeşitli destinasyonlarda anlık olarak gereğinden fazla turist ağırlanıyor olabileceği yorumu ortaya konulabilir. Uzun vadede pek çok olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına sebep olabilecek bir durum olan destinasyonların taşıma kapasitelerinin aşılması durumuna oluşturulan bir çözüm önerisi olarak Katılımcı 11 cevabı içinde belirttiği görüşün göz önüne alınabileceği düşünülmektedir: “*Özellikle kitle turizminin yoğun olarak gerçekleştiği yerlerde yani kalabalık şekilde gidilen noktalarda turizm faaliyetlerinin yerli- yabancı ziyaretçi fark etmeksizin bölgenin doğal güzelliklerine zarar verdiğini düşünüyorum. Yoğun zamanlarda bir şekilde bölge girişlerinin kısıtlanması ya da formüle edilerek Avrupa’da birçok tarihi alanda olduğu gibi rezervasyon sistemlerinin faaliyete geçirilmesi uygulamaları yapılabilir.*”

Katılımcı 11'in görüşüne destekçi olarak, taşıma kapasitesinin aşımı ve aşırı turizm kavramı hakkında ortaya konulmuş olan bir diğer görüş ise Katılımcı 3'ün cevabı içerisinde: *“Over (aşırı) turizm, sürdürülebilir turizmin yeşil turizmin başlı başına düşmanıdır. Destinasyonlara alabileceğinden kapasitesinden fazla misafir getirilmesi burada tahribata yol açmaktadır. Bunun bir örneğini Barcelona'da görüyoruz. Barcelona çok fazla turist ağlamasından dolayı turist sayısında bir kısıtlama getirmiştir. Aynı zamanda bildiğim kadarıyla Fransa'da bu yolu izleyecektir. Bu tür çok fazla turist ilerleyen bölgelerde kapasitenin fazla turist getirilmesinin engellenmesi gerekmektedir bu da tahribatı biraz azaltacaktır diye düşünüyorum.”*

Katılımcı 2'nin *“Aşırı turizmden kaynaklı turizmin çevre üzerinde olumsuz etkileri vardır.”* ve Katılımcı 16'nın *“Aşırı turizmin etkileri doğal güzelliklere çevreye olumsuz olarak yansımaktadır.”* görüşlerinin de diğer görüşler ile örtüştüğü söylenebilir.

Destinasyonların taşıma kapasitelerinin gerekli ölçümleri gerçekleştirerek belirlenmesinin gerektiği ve turizm etkinlikleri gerçekleştirilirken yönetimler tarafından ortaya çıkan sonuçların dikkate alınması gerekliliğinin öneminden literatürde pek çok kez bahsedilmiştir (Korkmaz ve Atay, 2017; Ciinioğlu vd., 2016; Atay ve Dilek, 2013; Kahraman ve Türkay, 2006). Turist sayısının gereğinden çok fazlalığı, kısa vadede ekonomik olarak olumlu getirilerinin olduğu düşünülse de destinasyonların taşıma kapasitelerinin aşılması, çevre kirliliği ve önü alnamayan başıbozuk yapılaşma gibi çeşitli olumsuz etkileri beraberinde getirebilmektedir (Ciinioğlu vd., 2016; Kozak, 2001). Bu kapsamda, literatürde yer alan çalışmalar ile turist rehberlerinin konu hakkındaki görüşlerinin örtüştüğü gözlemlenmektedir.

Katılımcı 16'nın görüşü kapsamında, destinasyon imajının artması ile bölgelere yoğun seyahatlerin gerçekleştirilmesi ve söz konusu turist akımından yararlanmak isteyen çeşitli yatırımcıların bölgenin yapısına aykırı çeşitli işletmeler kurması durumunun, destinasyonun çevresel ve kültürel yapısına olumsuz etkilerinin olduğu yorumunun yapılabileceği düşünülmektedir. Fakat literatürde konu ile ilgili bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Katılımcı 16'nın konu hakkında söz konusu görüşü şu şekildedir: *“Bir bölge parlıyor ondan sonra herkes oraya seyahat ediyor, sonrasında çeşitli işletmeler bölgeyi çevresel olarak olumsuz açıdan geliştiriyorlar. Yeni işletmeler kuruyorlar. Bölge*

ile alakasız işletmeler kuruyorlar mesela en büyük örnek herhalde Salda Gölü'dür. Karadeniz'deki yaylalar mesela hani son altı- yedi yılda ne kadar değiştiğini gidenler gözlemleyebilmekte.”

Katılımcı 22, Katılımcı 16'nin işletmeler ile ilgili görüşlerini destekler nitelikteki görüşü ile turizmin olumsuz çevresel etkilerine bir neden olarak gösterilen ziyaretçi sayısının fazlalığı temasına şu görüşü ile katkı yapmıştır: *“Yerel halk tarafından atılan olumsuz örnekler var ya mesela otopark alanları. Şimdi direkt açık bir şekilde örnek vereyim mesela Kapadokya'da Devrent bölgesi var. Bu bölgede bir otopark alanı var ama otopark alanının zaten yüzde altmış market ve mağazalardan oluşuyor. En büyük sorunlardan bir tanesi oradaki park alanı. İnsanlar orada mağazalardan dolayı araçlarını doğru düzgün park edemiyorlar. Doğru düzgün park edemedikleri için de orada bir sıkışıklık ve kalabalık söz konusu oluyor. Kalabalıkta her türlü çevresel etkiyi doğurabiliyor. İnsan çöpünü atmaya giderken bile çöp o kadar ulaşılmaz gözüküyor ki bazen o trafikten ötürü “ya oraya kadar kim gidecek şimdi” deyip olduğu yere çöpünü bırakabiliyor.”*

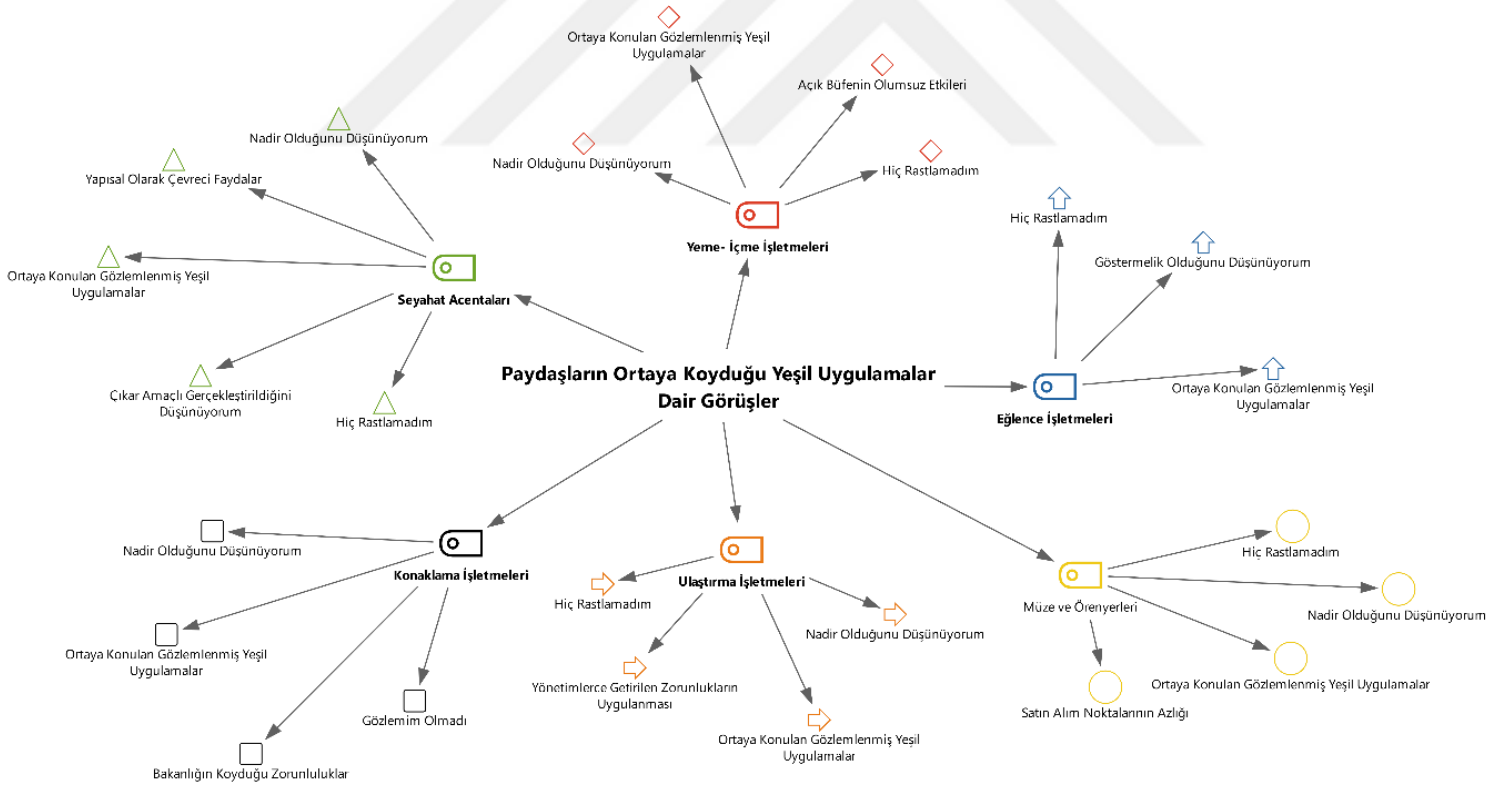
Bunların yanında, Gül ve Gül'ün (2017) gerçekleştirmiş olduğu çalışmada bahsedilmiş olan destinasyon ve altyapısal problemler ile ilgili bulgular, Katılımcı 17'nin cevabı içerisinde bahsettiği görüş ile örtüşmekte ve duruma farklı bir bakış açısı getirebileceği düşünülmektedir: *“Destinasyonlar yüksek sezon düşük sezon olarak adlandırdığımız dönemlerden geçebiliyor. Yeşil çevrelerde yani Karadeniz, Ege ve Akdeniz gibi yerlerde yılın sadece belli bölümünde turizm faaliyeti yapılıyor. Bu dönemlerde de mümkün olduğunca insanlar imkanlardan faydalanmaya çalışıyor ve çevre kirleniyor. Her ne kadar belediyeler ve bazı duyarlı turizm acentaları her ne kadar ellerinden geleni yapmaya çalışsalar da yine de kirlilik oluyor. Bunun bir diğer sebebi, söz konusu bölgelerde altyapı yetersizliği. Bodrum, Marmaris altyapısı sorunlu olan kentlerden. Bunlar yazın nüfusu 600 bine çıkıyor. Kışın ise 50 bin 60 bin civarı nüfusları var ve mevcut altyapısı da kış dönemindeki 50 binlik- 60 binlik nüfusa göre tasarlanmış. Kapasite 10 katı artıyor bu da tıkanmaya, aksamaya ve kirliliğe sebep oluyor.”*

4.2.4. Kuralsızlık

Turizmin Olumsuz Çevresel Etkilerine Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Kuralsızlık teması ortaya çıkarılmıştır. Bu tema, Katılımcı 17'nin çeşitli işletmelerde kurallara uyulmamasından veya hiç çevresel önlemlerin ortaya konulabileceği hiçbir kuralın olmamasından bahsettiği görüşü kapsamında ortaya çıkarılmıştır. Katılımcı 17'nin görüşü şu şekildedir; “Kural yok. Özellikle denize sıfır otellerde herhangi bir kural göremiyorum çevreyi kirletecek etkenlere karşı.”

4.3. Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalar Dair Görüşler

Rehberlerin, Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalar Dair Görüşlerini öğrenebilmek adına katılımcılara, “Turlardaki gözlemlerinize dayanarak turizm sektöründe aşağıdaki paydaşlar tarafından ortaya konulan yeşil uygulamalara örnek verebilir misiniz?” sorusu sorulmuştur ve cevapların altı paydaş üzerinde cevaplanması istenmiştir.

Şekil 11. Rehberlerin Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar

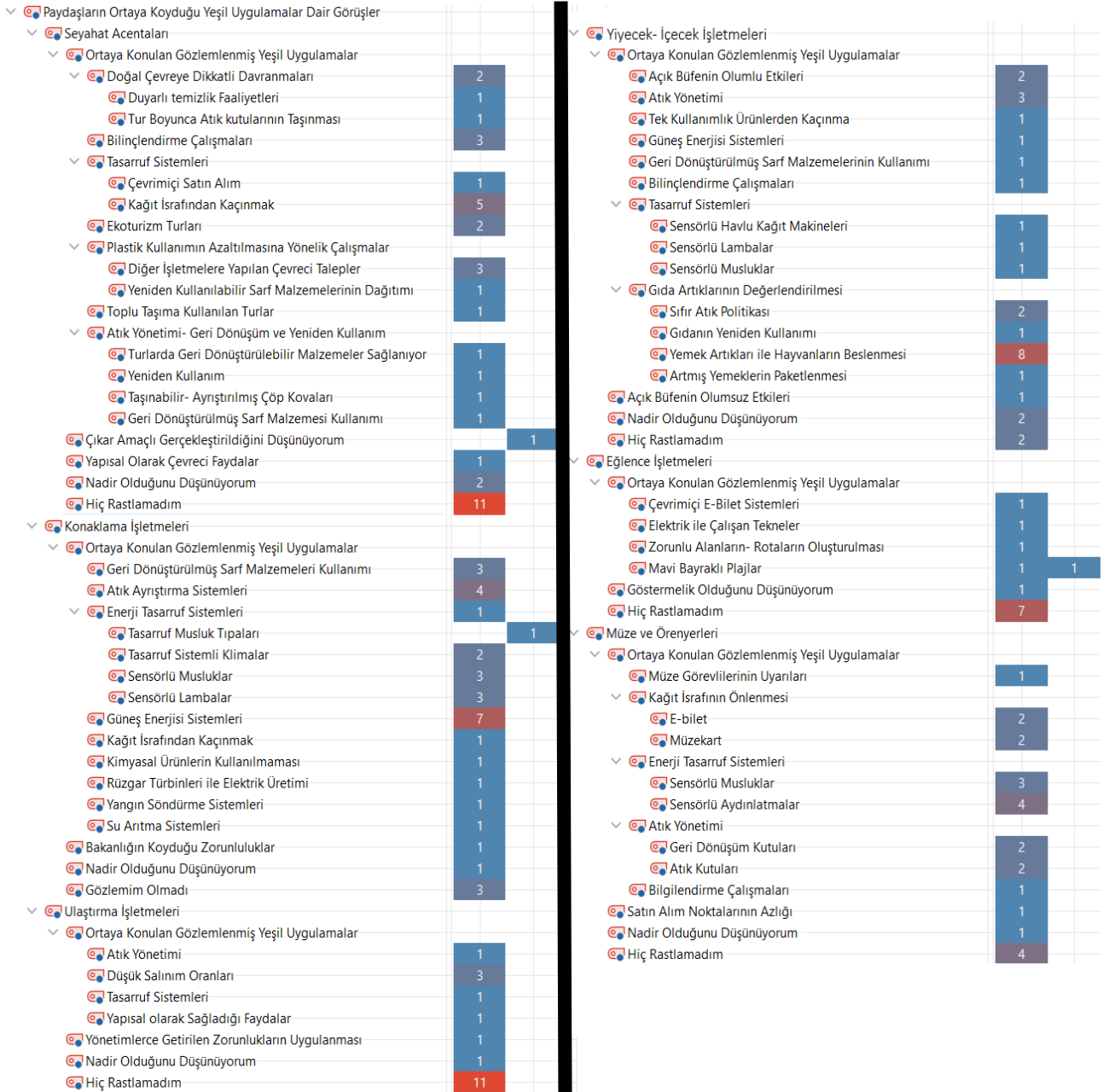
Bu paydaşlar; Seyahat acentaları, Konaklama işletmeleri, Ulaştırma işletmeleri, Yeme-içme işletmeleri, Eğlence işletmeleri ve Müze- Ören yerleridir. Alınan cevaplar neticesinde altı adet tema altında 24 farklı kod ve alt kodlar elde edilmiştir. Söz konusu tema ve kodlar Şekil 11’de gösterilmiş olup, alt kodların sayısının oldukça fazla olması gerekçesi ile Şekil 11 içerisine dahil edilmemiş, onun yerine çalışmanın devamında temalar için oluşturulan alt başlıklar içerisinde şekilsel olarak sunulmuştur.

Şekil 12. Rehberlerin Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu

Rehberlerin paydaşların ortaya koyduğu yeşil uygulamalara dair görüşlerinden elde edilen veriler ile ortaya çıkarılan kelime bulutu Şekil 12’de gösterilmiştir. Bu kapsamda; seyahat, konaklama, yeşil, ulaştırma, müze, eğlence, elektrik ve çöp sözcükleri rehber görüşleri çerçevesinde ön plana çıkarıldığı gözlemlenmektedir.

Bunun yanında Şekil 13’te ilgili görüşlerden meydana getirilmiş olan temalar, kodlar ve alt kodlar kapsamında elde edilen verilerin sıklığı sayısal olarak gösterilmektedir. Şekil üzerinde bulunan sağdaki sütun, konu ile ilgili görüşler içerisinde geçen ifadelerin toplam sayısını göstermektedir.

Şekil 13. Rehberlerin Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri

4.3.1. Seyahat Acentaları

Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalar Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Seyahat Acentaları temasının altında; Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar, Çıkar Amaçlı Gerçekleştirildiğini Düşünüyorum, Yapısal Olarak Çevreci Faydalar, Nadir Olduğunu Düşünüyorum ve Hiç

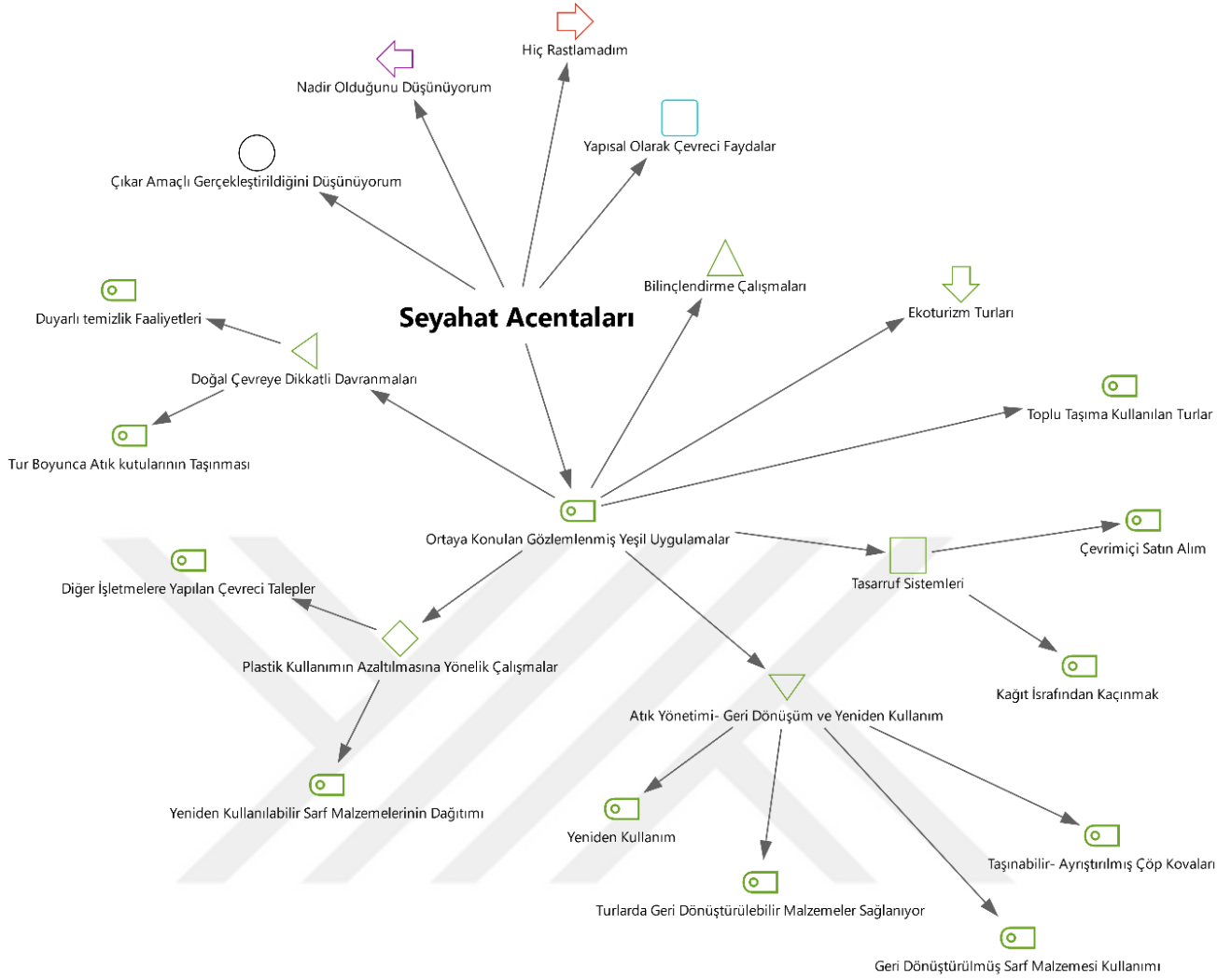
Karşılaşmadım kodlamaları ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanında ortaya çıkarılmış olan çeşitli alt kodlamalar Şekil 14’te gösterilmektedir.

Katılımcılar tarafından seyahat acentalarının çeşitli çevreci bilinçlendirme uygulamalarını gerçekleştirdikleri belirtilmiştir. Bu kapsamda, Katılımcı 23 cevabında birlikte çalıştığı çevreci seyahat acentasının varlığından bahsetmiş şu şekilde bahsetmiştir: *“Benim şu an çalıştığım acenta bir Avustralya acentası ve bu konuda bayağı hassaslar. Bu konu ile ilgili zaten tura başlamadan önce yapmış olduğumuz toplantıda sorumlu turist başlığı altında ziyaretçilere gerekli bilgilendirmeleri yapıyoruz.”*

Cevabında içerisinde, çalıştığı çevreci acentadan gelen talepler üzerine turlar sırasında çeşitli yeşil uygulamalar gerçekleştirdiğinden bahseden Katılımcı 23, bu tutumları şu şekilde aktarmıştır: *“Grubun duyarlılığına göre gittiğimiz yerlerde gezimizi gerçekleştirdikten sonra “hadi buradaki çöpleri toplayalım”, “buraya gelmişken burayı bizden sonrakilere güzel bir şekilde bırakalım, temiz bırakalım” diyerek çöp toplama uygulaması yapıyoruz. Sürekli yanımızda çöp poşeti oluyor. Gittiğimiz yerlerde çöp kutusu yoksa çöplerimizi toplayabilmemiz için bu tarz uygulamalar mevcut.”*

Bunun yanında, Katılımcı 23 ile benzerlik gösteren Katılımcı 12’nin aktardığı cevap içerisinde yer alan; *“Çevrenin kirletilmemesi için seyahat işletmesi tarafından bilgilendirme yapılıyor.”* görüşü, seyahat işletmelerince misafirlerine yapılan çeşitli çevreci bilgilendirme çalışmalarının varlığını gösterebilmektedir.

Konu ile ilgili bir başka görüş olan ve çevreci seyahat acentaları ile çalışmış olduğunu bildiren Katılımcı 17’nin ifadesi şu şekildedir: *“Dört sene boyunca çevreci bir seyahat acentası ile çalıştım. Dünyanın en büyük acentalarından bir tanesiydi. Mümkün olduğunca çevreye duyarlı olarak turlar yapıyorlardı. Örneğin ekosisteme sahip çıkmak ve korumak adına nesli tükenmekte olan canlıları korumaya yönelik sponsorluk çalışmaları vardı. Turlarda, tura katılan turistlere belli kurallar koyuluyordu. Örneğin deniz kaplumbağalarını beslememe gibi bir kuralları mevcuttu. Tekne turları için, tur biletini üzerinde “lütfen nesilleri tükenmekte olan deniz kaplumbağaları beslemeyin, beslemek yasaktır” gibi bir ibare bulunuyordu biletlerde.”*

Şekil 14. Rehberlerin Seyahat Acentalarının Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar

Katılımcılar tarafından ortaya konulan diğer görüşler ise seyahat acentalarının sarf malzemesi israfından kaçınmak adına gerçekleştirdikleri yeşil uygulamalara yöneliktir. Bu konu üzerine Katılımcı 2; “Broşür benzeri kağıt materyal yerine QR kod sistemleri ve mobil uygulamalar kullanılabilir.”, Katılımcı 10; “Acentaların, tur programlarını kağıt olarak basmaması yeşil bir uygulama olarak örnek verilebilir.” görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcı 3’ün ise konu ile belirttiği görüş şu şekildedir: “Ayrıca reklam çalışmalarını yollara asılan afişler veya dağıtılan broşürler yerine, online sosyal medya mecralarında daha yaygın hale getirmiş acentalar mevcut. Bunu bir yeşil uygulama olarak görebiliriz.”

Katılımcı 16'nın cevabı içerisinde yer alan görüş ise konu ile ilgili diğer katılımcıların belirttiği görüşler ile bağlantılı olarak şu şekilde aktarılmıştır: *“Daha önce çalıştığım bir tane acente vardı. A4 kağıdı kullanımını çok mantıklı şekilde azaltmış. Öğrencilere yönelik turlar düzenliyorlardı. Öğrencilere tur programları ve benzeri bütün gerekli belgelerin hepsini A4 kağıdı olarak değil de PDF dosyası olarak çevrimiçi şekilde iletiyorlardı.”*

Katılımcı 22 diğer katılımcıların belirtmiş olduğu konuya bir diğer yeşil uygulamayı örnek göstererek, Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından ortaya koyulan seyahat acentalarının kullanımına özel olarak sunulmuş Acente Kart (Acente Kart, 2023) uygulamasına değinmiştir: *“Mesela benim aklıma ilk gelen, biliyorsanız normalde biletler kağıt olarak basılıyor. Gidip gişelerden satın aldığımız biletler. Seyahat acentaları bunu online bir işlem üzerinden yapabiliyorlar. Seyahat acentalarının bir müze kartı oluyor ve onun içine ziyaretçi sayısına göre bilet atıyorlar. Bu en net örnek olabilir sonuçta kağıt israfı olmuyor. Seyahat acentaları kartına ziyaretçi sayısına göre bilet atıyor ve ben o barkodu okutarak ziyaretçileri girişlerden geçiriyorum, herhangi bir kağıt israfı olmuyor. Konu hakkında bunu örnek verebilirim.”*

Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar dahilinde seyahat acentalarının turlarında plastik kullanımının azaltılmasının yönelik çeşitli yeşil uygulamalara yer verdiğinden bahsedilebilmektedir. Katılımcı 23, çalıştığı yeşil acentanın çevreci hassasiyetlerinden bahsetmiş ve görüşünde şu bilgilere yer vermiştir: *“Tabii biz bu konuda hassas olduğumuz için acenta olarak restoran ve eğlence işletmelerinden plastik değil de cam veya daha sonra tekrardan kullanılabilen sürdürülebilir şekilde servislerimizin yapılmasını istiyoruz. Konaklama işletmelerinde su sebili talep ediyoruz sezon öncesinden. Buraya su sebili koyun. Bunun masrafı neyse biz ödemeye hazırız. Tek kullanımlık şişe olmasın. Misafirlerimiz çevreye duyarlı insanlar bu şekilde mataralarını, su şişelerini doldursunlar. Her seferinde plastik şişe almasınlar diye belirtiyoruz. Çalıştığım acente turlarında hiçbir plastik kullanımını desteklemiyor, misafirlerine bez torbalar dağıtıyor ya da plastik şişe kullanımını engellemek için daha çok matara kullanmalarını söylüyor. Hatta bazen misafirlerimize matara dağıtıyor.”*

Bunun yanında Katılımcı 23, cevabı içerisinde birlikte çalıştığı seyahat acentasının ulaştırma ile ilgili politikalarına da yer vermiştir: *“Biz daha çok toplu taşıma ile turlarımızı gerçekleştiriyoruz. Bu uygulamaya başka acentada rastlamadım. Böyle bir hassasiyet olduğunu düşünmüyorum. Biz daha çok backpack dediğimiz sırt çantalı gruplarla birlikte toplu taşımayla turlarımızı yapıyoruz. Hem yerel ekonomiyi desteklemek amacıyla hem de tasarruf yapmak amacıyla. Bu durumu da aslında yeşil uygulamalar dahilinde görüyorum. Aynı araç kullanmak yerine, bu tarz turlar gerçekleştirmek.”*

Sorulan soru karşısında belirtilen görüşlerden bir diğeri ise ekoturizm turları gerçekleştiren acentalar hakkındadır. Katılımcı 11’in konu hakkında görüşünü şu cümleleri ile belirtmiştir: *“Özellikle doğaya yönelik olarak programlar yapan yeşil acenta dediğimiz bunları içerisinde alıyor diye düşünüyorum. Ekoturizm, insanların hem doğayı koruyarak, doğayla bir şekilde iç içe de yaşamayı öğrenmesi etkinlikleri son dönemlerde popüler hale gelmiş durumda. Bu etkinliklere katılan insanların doğayı korumaya yönelik daha bilinçli olduğu ve acentaların da bu yönde programlar yaptığını biliyorum.”*

Katılımcılar sorulan soruya vermiş oldukları cevaplar içerisinde atık yönetimi başlığına da yer vermişlerdir. Katılımcı 16 belirttiği; *“Bavullarla kullanılan, kaybolmasın diye takılan plastikler vardır. Çalıştığım bir acenta onların içindeki kağıtları bile yeniden kullanıyordu.”* görüşü ile sarf malzemelerinin yeniden kullanımını konusuna değinmiştir. Katılımcı 14, *“Broşür için eski kağıt- dönüşüm kağıtlarını kullanıyor.”* görüşü ile geri dönüştürülmüş malzeme kullanımına ve Katılımcı 2 ise aynı görüş doğrultusunda; *“Turlarda acentalar tarafından geri dönüştürülebilir malzemelerin kullandığını gözlemliyorum. Bunun yanında, tur boyunca çevrenin kirletilmemesi için taşınabilir çöp kutuları kullanılıyor. Ayrıca çöp kutuları plastik, cam vb. şekilde ayrılarak geri dönüşüme imkan veriliyor.”* yanıtında bulunmuş geri dönüşüm konusuna değinmiştir.

Katılımcı 22 başka bir noktaya parmak basmış, seyahat acentalarının yapısal ve işlevsel olarak bireysel seyahatlere oranla daha yeşil turizm etkinlikleri ortaya koyduklarını şu cümleler ile belirtmiştir: *“Seyahat acentaları bireyselliği de öldürüyor. Kapadokya mesela münferit olarak kişinin gezebileceği bir yer. Fakat seyahat acenteleri gezilerin toplu olarak yapılabilmesini sağlıyor. Tek bir aracın kullanılması demek çevre kirliliğinde asgariye indirmek demek. Mesela 18 kişilik araçlar var. 18 kişinin bir bireysel gezmesi*

sırasında, kendi aracıyla hem kalabalık yaratması hem çevre kirliliği yaratma potansiyeli daha yüksek. Tek bir araçla toplanması bence daha faydalı.”

Konu hakkında literatüre göz atıldığında, katılımcıların konu ile ilgili bildirmiş oldukları olumlu görüşlerin geçmiş çalışmalarda yer aldığı gözlemlenmiştir (Hamid ve Isa, 2020; Atay ve diğerleri, 2017; Ekmekçi, 2005). Ayrıca turizm acentalarının, gerçekleştirdikleri yeşil uygulamalar ile sürdürülebilir turizmin gelişimine olumlu yönde rol oynayabileceği Lozano ve arkadaşları tarafından (2016) belirtilmiştir.

Katılımcı 1 ise, yeşil uygulamaların ortaya konma sebebini çevresel hassasiyetten ziyade işletmelerin çevreci konuları çıkar elde etmek için kullanabildikleri görüşünü şu şekilde belirtmiştir: *“İşletmeler bunu kendini kaliteli şekilde turistlere reklam etmek için mi yapıyor acaba yoksa gerçekten de doğayı korumak için mi yapıyorlar diye kendime soruyorum. Daha çok reklam amaçlı yapıldığını düşünüyorum. Uzaktan bakınca çevreyi koruyormuş gibi görünüyor ama kişisel işinde olduğu zaman o personelden aynı davranışları göremiyorum.”*

Gerçekleştirilen literatür taramasında seyahat acentalarının, sürdürülebilir turizm kavramını ve turizmde yeşil uygulamaları reklam amaçlı kullanabildiğine dair görüş ile ilgili bir ifadeye rastlanamamıştır.

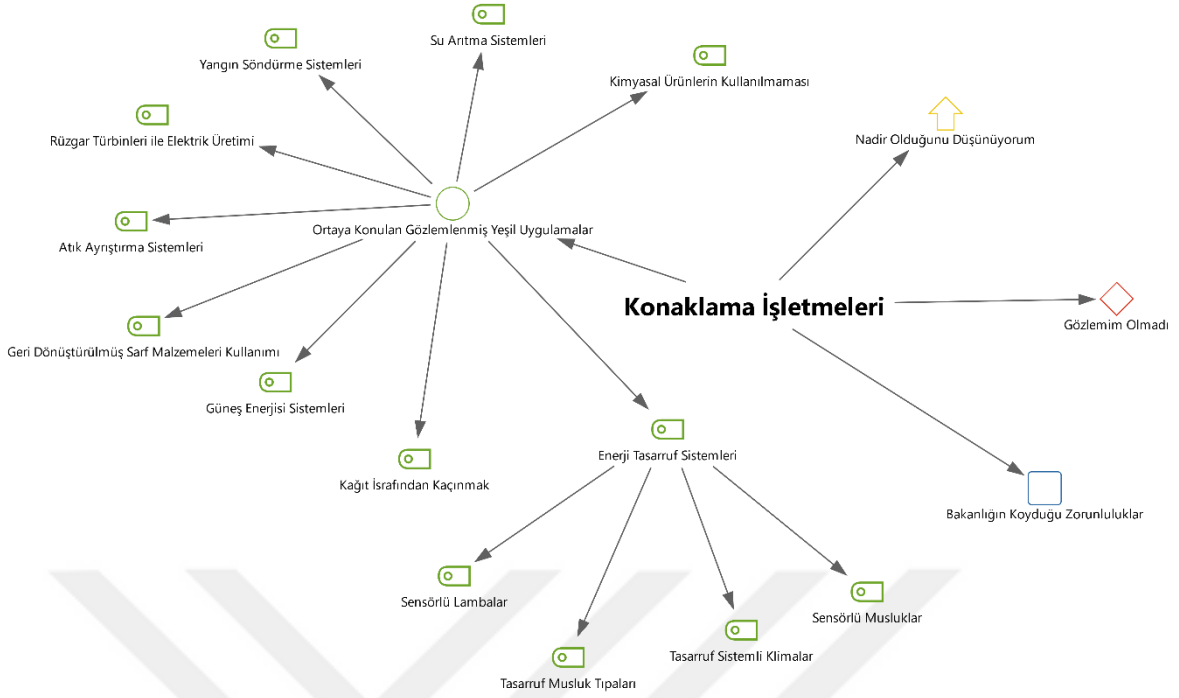
Bunların yanında Katılımcı 11 ve Katılımcı 14’ün, yeşil uygulamalar kapsamında faaliyetlerde bulunan seyahat acentalarının sayısının çok az olduğunu belirtirken, Katılımcı 4 *“Hayır karşılaşmadım. Öyle bir acentanın varlığından şüpheliyim.”* cevabını, Katılımcı 7 *“Benim bildiğim yok. O tarz bir acenta ile hiç çalışmadım ve karşılaşmadım.”* cevabını, Katılımcı 12 *“Ben yeşile hassasiyet duyan hiçbir seyahat acentesi tanımıyorum.”* cevabını ve Katılımcı 21 *“Hiç çalışmadım, hayır. Duymadım da ilk kez sizden duydum soru ile birlikte duydum şu anda.”* cevabını vermişler ve görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcı 9, Katılımcı 13, Katılımcı 18, Katılımcı 19, Katılımcı 20 ve Katılımcı 5’te diğer katılımcılar ile aynı doğrultuda görüşlerini aktarıp seyahat acentaları kapsamında yeşil uygulamalara hiç rastlamadıklarını belirtmişleridir.

4.3.2. Konaklama İşletmeleri

Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalar Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Konaklama İşletmeleri temasının altında; Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar, Bakanlığın Koyduğu Zorunluluklar, Nadir Olduğunu Düşünüyorum ve Gözlemim Olmadı kodlamaları ortaya çıkarılmıştır. Bunun yanında bazı kodların altında çeşitli alt kodlar oluşturulmuştur. Söz konusu kod ve alt kodlara şekil 15’te yer verilmiştir.

Katılımcılar turlardaki deneyimlerine dayanarak konaklama işletmeleri tarafından ortaya konulan çeşitli yeşil uygulamalar hakkında görüşlerini sunmuşlardır. Konu hakkında Katılımcı 13 *“Geri dönüştürülmüş materyallerden üretilmiş kalem- kağıt gibi sarf malzemelerinin kullanıldığını gözlemledim.”* görüşünü, Katılımcı 10 ise *“Bazı otellerimiz atıksız otel. Tüm atıkları geri dönüşümde kullanıyorlar kompost olarak kullanıyorlar.”* görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcı 1’in konu hakkındaki görüşü ise şu şekildedir: *“Şu tarz uygulamalar ile karşılaştım, otellerde plastik yerine samandan malzemeler kullanıldığını gördüm. Pipetten örnek alalım mesela, örneğin pipet plastik değil de daha çok saman tipi kullanılmış. Bir otelde dekorasyonun daha çok ağaçtan tasarlandığı dikkatimi çekti. Çevreci olduğumuz için neden ağaç kullandınız diye sorduğumuzda, kuru bitki-ölmüş ağaç kullandıklarını belirttiler.”*

Katılımcı 6 turlar sırasındaki gözlemlerini göz önüne alarak konaklama işletmelerinin kullanmış olduğu geri dönüşüm sistemlerini örnek olarak göstermiştir; *“Geri dönüşüm faaliyetlerinin varlığını örnek gösterebilirim hepsi için. Kağıt, cam ve benzeri gibi.”* Katılımcı 21 aynı konu üzerinde gözlemini belirtirken şu cümleye yer vermiştir; *“Bazı otellerde atık geri dönüşüm için kullanılan çöp konteynerleri olabiliyor, bunları rastlıyorum.”* Ayrıca Katılımcı 2’nin cevabı da bu görüşleri destekler niteliktedir. Katılımcı 3 ise turlar sırasında konaklama işletmelerin içerisinde gözlemlediği atık ayrıştırma sistemlerinden şu şekilde bahsetmiştir: *“Turlarımızda konakladığımız otellerde hemen dış arka kısımdan aracınızı park ederken gördüğümüz bazı şeyler var. Çöplerin tamamen ayrıldığını pillerin ayrı plastiklerin ayrı teneke kutularını ayrı ayrı yerlerde muhafaza edildiğini ve dönüşüme girdiğini görüyoruz. Bu oldukça sevindirici bir uygulama daha da yaygınlaşması gerekir aynı zamanda.”*

Şekil 15. Rehberlerin Konaklama İşletmelerinin Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar

Bunların yanında Katılımcı 2 gözlemlerine dayanarak konaklama işletmelerinde kullanılan çeşitli enerji tasarruf sistemlerinin varlığı hakkındaki görüşünü şu şekilde belirtmiştir: “*Sensörlü lambalar, geri dönüşüm kutuları, tasarruf sensörlü musluklar, güneş enerjisi ile ısıtma sistemleri, su ve elektrik tasarrufu sistemlerine sahip akıllı odalar ve kağıt tasarrufu için elektronik yazışmaların konaklama işletmelerinde kullanımına şahit oldum.*”

Enerji tasarruf sistemleri hakkında Katılımcı 17 yanıtı içerisinde; “*Tasarruf etmek için özellikle su konusunda, çeşmelerin hepsine tasarruf sistemini tıpa takılır. Su akışını yarı yarıya azaltan çeşme başlığı kullanılır. Eğer ki bozulmuş ise bu başlıklar her sezon yenilenir fazla su tüketilmemesi adına.*” Şeklinde görüşünü belirtmiştir. Buna ek olarak Katılımcı 19 ve Katılımcı 16 gözlemlerine dayanarak konaklama işletmelerinde su tasarrufu sağlayan sensörlü muslukların ve elektrik tasarrufu sağlayan sensörlü ışıklılandırma sistemlerinin varlığına cevapları içerisinde değinmişlerdir.

Konaklama işletmelerinde tasarruf sistemleri kapsamında Katılımcı 18, birçok otelde pencerenin açılması ile klima sistemlerinin enerji tasarrufu sağlanması adına otomatik olarak kapandığından bahsetmiştir. Katılımcı 16, bazı konaklama işletmelerinin klima sistemi tercihlerinde tasarruflu seçenekleri göz önüne aldığını şu cümleler ile belirtmiştir: *“Ben Çeşme’de oturuyorum. Zaman çok sıcak oluyor. Klimalara meraklıyım. Bu konu hakkında çok incelemede bulundum zamanında. Klima işinde tepe noktası olan, yeşil uygulamaya önem veren bir klima markası var. Bu markayı pek çok otel gördüm. Markanın en ucuz sattığı üründe dahi elektrik tüketimi rakip firmalara göre bayağı düşük olduğunu biliyorum. Tamamen çevreci, çevreciliğe önem veren bir marka. Özellikle Ankara’da pek çok otelde bu marka klimanın kullanıldığına birçok kez şahit oldum.”*

Katılımcı 14 konu konaklama işletmelerinin enerji tasarrufu adına güneş enerjisi sistemlerinin kullanıldığından bahsetmiş ve konu hakkındaki görüşünü şu şekilde belirtmiştir; *“Güneş enerjisiyle elektrik üretiyor. Çatılarda görüyorsunuz, güneş panellerini. Onlar sayesinde bazı oteller elektrik sarfiyatının bir kısmını güneş enerjisinden o karşılıyor. Aynı zamanda sıcak su temin ediyor. Suyu kömürle veyahut gazla ısıtmıyor, güneş enerjisiyle ısıtıyor.”*

Katılımcı 10 bu konu hakkında güneş enerjisi sistemlerinin, konaklama işletmeleri tarafından açık hava aydınlatmalarında da kullanıldığına dair gözlemini şu şekilde aktarmıştır; *“Bazı otellerde güneş enerjisi panelleri kullanılıyor. Açık hava aydınlatmalarını da güneş enerjisinden sağlıyorlar.”*

Aynı konu üzerine Katılımcı 7 şu görüşlerini aktarmıştır; *“En iyisi bugün güneş enerjisi olayı. Birçok otelde gözlemleyebiliyorum. Özellikle Antalya bölgesi ve çevresi çok fazla güneş alan yerlerde müthiş bir geri dönüşüm oluyor. Tamamen kâr sağlıyor bence müthiş bir uygulama.”*

Katılımcı 7 ve Katılımcı 2 de konu hakkında diğer katılımcıları destekleyen görüşlerde bulunmuşlardır. Katılımcı 14 görüşünde, bazı otellerde elektrik üretimi adına güneş enerji panellerinin yanında rüzgar türbinlerinin de kullanıldığını gözlemlediğinden bahsetmiştir.

Katılımcı 3 ise konu hakkındaki görüşlerini gözlemlerine dayanarak şu şekilde belirtmiştir: *“Artık günümüzde güneş enerji sistemleri panellerinin sıklıkla otel tepelerinde olması ve elektrik ihtiyacını en azından bir kısmını buradan sağlanması olarak konaklama işletmelerinde yeşil uygulamalara örnek verebilirim. Şöyle söyleyeyim daha çok küçük otellerde bunu göremesek de dört ve beş yıldızlı otellerdeki konaklamalarımızdan her üç otelden ikisinde bu uygulamaları görmek mümkün.”*

Katılımcı 17, gözlemlerine dayanarak bazı konaklama işletmelerinde su tasarrufu sağlamak adına su arıtma sistemlerinin kullanıldığını şu şekilde aktarmıştır: *“Bazı büyük oteller kendi arıtma sistemini kurmuş. Marmaris'te rastladığım bir oteli örnek verebilirim. Kendi arıtma sistemine su arıtma sistemi kurmuş. Kendi atık suyunu temizliyor ve onu çeşitli alanlarda tekrar kullanıyor.”*

Katılımcı 4, daha önce deneyimlemiş olduğu kimyasal temizlik ürünü konusunda hassasiyete sahip bir konaklama işletmesi hakkındaki gözlemlerini şu şekilde belirtmiştir: *“Söz konusu otel hiçbir kimyasal ürün kullanmıyor. Hep doğal ürün kullanıyor. Sabunundan şampuanına kadar hep doğal. Bu tarz bir otele bir kere denk geldim. Yeşil-çevreci uygulama olarak örnek verebilirim. Kimyasala ait hiçbir şey kullanmıyordu. Kozmetik ürünlerine yer vermiyordu. Ziyaretçilere tamamen doğal ürünler veriliyordu.”*

Katılımcılar tarafından deneyimlenen ve görüş olarak bildirilen konaklama işletmeleri kapsamında ortaya konulan çeşitli yeşil uygulama örneklerinin, literatürde yer alan çalışmalar ile benzerlik gösterdiği gözlemlenmektedir (Fernandez- Robin ve diğerleri; 2019; Bruns- Smith ve diğerleri, 2015; Sloan ve diğerleri, 2013; Ahn ve Pearce, 2012).

Ek olarak, Katılımcı 17 herhangi bir yangın durumu anında kendi alanını ve çevresindeki ormanlık alanı korumak adına yangın söndürme sistemlerine sahip olan konaklama işletmelerinin varlığını gözlemlerine dayanarak cevabı içerisinde aktarmıştır. Konu hakkında farklı bir görüş ortaya koyan Katılımcı 12, konaklama işletmelerinin çeşitli yeşil uygulamaları yönetimler tarafından getirilen zorunluluklar kapsamında ortaya koydukları hakkındaki görüşünü şu şekilde belirtmiştir: *“Konaklama işletmeleri çevreye zaten duyarlı olmak zorunda. Çünkü beş yıldızlı bir otelin Turizm Bakanlığı tarafından*

zorunlu kılınan çeşitli kıstaslara uyması gerekir. Konaklama işletmeleri, Turizm Bakanlığı tarafından zaten çok acı bir şekilde denetlenmektedir.”

2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu içerisinde T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığınca konaklama işletmelerinde çeşitli sertifikaların geçerliliği ve devamlılığını sağlamak adına denetimlerin ve cezalandırmaların yapılabileceğine değinilmiştir. Çeşitli yeşil sertifikalar da bahsedilen denetimlere tabi tutulmakta ve devamlılığı sağlanmaktadır. Katılımcı 12'nin belirtmiş olduğu bu görüş kanun ile örtüşmektedir (Sürdürülebilir Turizm Programı, 2023; Turizmi Teşvik Kanunu, 2023).

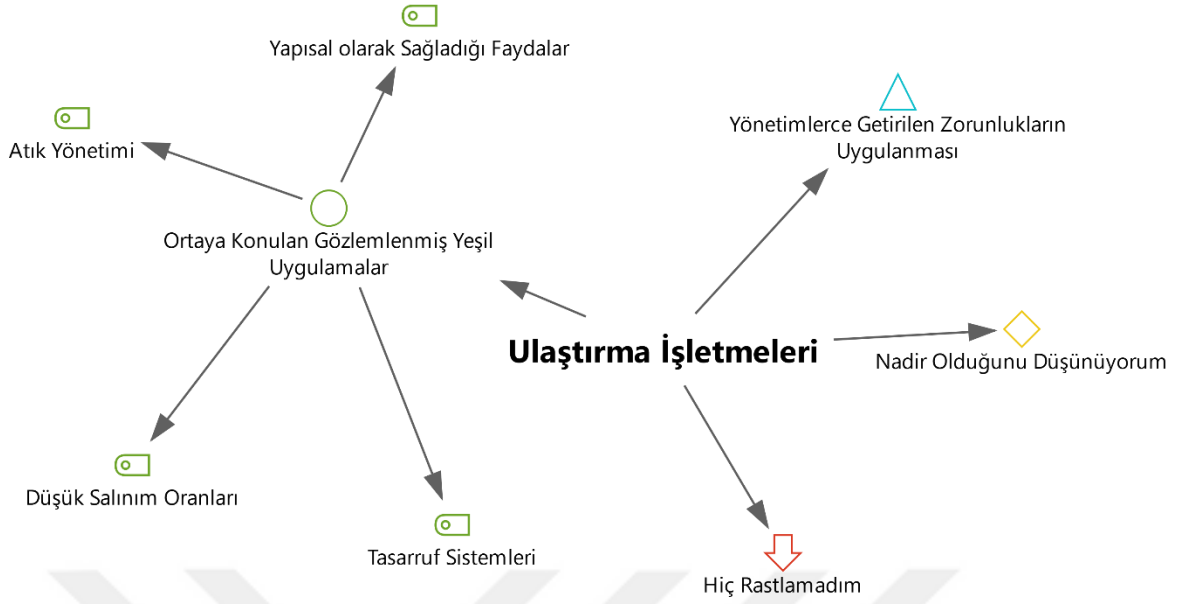
Bunların yanında Katılımcı 11'in sorulan soru karşısında verdiği cevap, söz konusu uygulamaların oldukça nadir olduğu yönündedir. Katılımcı 11 görüşlerini şu şekilde aktarmıştır; *“Bu uygulamaları dikkate alan oteller gördüm. Ancak sayıca çok fazla olmadığını teşvik edilmesi ve artırılması gerektiğini düşünüyorum.”*

Katılımcı 20, Katılımcı 9 ve Katılımcı 5 ise konaklama işletmeleri kapsamında herhangi bir yeşil uygulamaya hiçbir şekilde rastlamadıkları hakkındaki görüşlerini verdikleri cevaplar ile aktarmışlardır.

4.3.3. Ulaştırma İşletmeleri

Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalar Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Ulaştırma İşletmeleri temasının altında; Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar, Yönetimlerce Getirilen Zorunlukların Uygulanması, Nadir Olduğunu Düşünüyorum ve Hiç Rastlamadım kodlamaları ortaya çıkarılmıştır. Bu kodlamalar ve oluşturulan alt kodlar Şekil 16'da gösterilmektedir.

Sorulan soru karşılığında Katılımcı 3, ulaştırma işletmelerince ortaya konulan yeşil uygulamalar hakkında turlar sırasındaki gözlemini ve deneyimini şu şekilde yansıtmıştır: *“Turlarımızda, otobüslerin içerisinde misafirlerin hem aracı kirletmemesi hem de doğayı kirletmemesi adına sürekli çöp poşetleri dolaştırılıyor ve insanların atıkları toplanıyor. Bunu bir yeşil uygulama olarak belirtebiliriz.”*

Şekil 16. Rehberlerin Ulaştırma İşletmelerinin Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar

Katılımcı 16; “Yeni teknolojilerle, motor yapılarında sürdürülebilir yakıtlarla daha az salınım yapan ulaşım araçları kullanılıyor.” yanıtı ile tasarruflu yakıt sistemlerine değinmiştir. Katılımcı 4, motor çalışma sürelerinin kısaltılarak ekonomik tasarruf sağlanmaya çalışılması hakkında şu deneyimini paylaşmıştır: “Yakıt ücretleri daha ucuz iken, buna rehberler de dahildir sıcak havalarda bir saat önceden araç kaptanı aranıp, klimanın çalıştırılması ve aracın soğutulması isteniyordu. Şimdi ise araca gelmemize beş dakika kala arıyoruz maliyetleri kısmak adına. Fakat salınım olanlarının düşürülmesi niyeti ile değil de maliyetin düşürülmesi adına bu uygulamayı gerçekleştiriyoruz.”

Katılımcı 3, ulaştırma işletmeleri kapsamında yeşil uygulamalara nadir şekilde rastladığını belirtmiş ve ek olarak farklı bir konuya parmak basarak, sürdürülebilir pazarlama faaliyetleri kapsamında çeşitli ulaştırma firmalarının stratejileri hakkındaki görüşlerini şu şekilde aktarmıştır: “Bazı firmalar pazarlama stratejilerinde ne kadar az doğaya hasar verdiklerini bir artı yön olarak müşterilerine sunuyorlar. Dünyanın en az emisyon sağlayan ulaştırma şirketleri kategorisine girebiliyorlar. Bu onlarda hem daha fazla müşteri kazanmalarını hem de doğaya tahribat vermemelerini sağlıyor.”

Katılımcı 5 verdiği cevapta yolcu listelerinin dijitalleştirilerek ulaştırma işletmelerinde kağıt kullanımının azaltılması konusuna değinmiştir. Konu ile ilgili deneyimini şu şekilde paylaşmıştır: “İsim listeleri artık dijital sisteme giriş yapıyor. Eskiden isim listelerini biz her şekilde yanımızda bulundurmak zorundaydık. Aslında hala öyle bir zorunluluğumuz var fakat ulaştırma işletmeleri listeleri direk dijital sisteme girerek, herhangi bir çevirme veya kontrol sırasında görevlilere sistem üzerinden listeleri sunabiliyor.”

Katılımcı 22 ise sorulan soru karşılığında ulaştırma işletmelerini yapısal olarak sağladığı faydalar hakkında tur deneyimleri sonucunda oluşan görüşlerini ortaya koymuştur. Toplu seyahat ve deneyimli personel konularına değinen Katılımcı 22'nin konu hakkındaki ifadeleri şu şekildedir: “Ulaştırma işletmeleri kalabalığı önüyor. Kişilerin bireysel gezmesinden ziyade toplu bir şekilde gezmesi daha az maliyetli oluyor. Yakıt fiyatları vesaire bunları düşünecek olursak ulaştırma işletmeleri ekonomik yönden fayda sağlıyor. Ekonomik yönünün yanında bizim konumuz daha çok şey yeşil uygulamalar olduğu için bu konuya yönelelim. Herkesin bireysel kendi aracıyla gezmesi var bir de tek bir araç içerisinde her şeyi asgariye indirmesi var en net örneği yine bu bence. Bunun yanında şöyle bir şey söyleyebilirim, sonuçta dışarıdan insanlar gelip navigasyona bakıp veya tabelaları takip edip yön bulmaya çalışırken, ulaştırma işletmeleri bu alanda profesyonel elemanlar ile daha net ve daha kısa sürede trafiği ve çevreyi herhangi bir şekilde yormadan tura daha pratik bir şekilde devam etmesine katkıda bulunuyor. Bu pratikliğin içerisinde çevresel etkileri azaltmaya yönelik adımlar var. Bunları egzoz dumanları örnek verilebilir. Mesela özellikle Kapadokya bölgesi çok tozlu topraklı yollara sahiptir. Ne kadar fazla araç var ise o kadar fazla çevre kirliliği, toz, toprak ve dumanın bir araya geliyor. Araç sayısını asgariye indirdiğimiz zaman bu çevresel kirlilikte ister istemez düşüyor.”

Katılımcılar turlar sırasındaki edindikleri göz önüne alarak ulaştırma işletmelerinde yeşil uygulama örnekleri başlığı altında salınım oranlarının düşürülmeye çalışılması ve kağıt israfını önlemek adına çeşitli alanlarda dijital sistemlere geçiş konularına değinmişlerdir. Söz konusu bilgiler mevcut literatür ile örtüşmektedir (Saada, 2021; Shah, 2021).

Katılımcı 19, ulaştırma şişletmeleri kapsamında kullanılan araçlara yönetimler tarafından getirilen zorunluluklara değinerek görüşlerini şu şekilde aktarmıştır: “*Devletin zorunlu hale getirdiği, egzoz emisyonları adına belli bakımların ve kontrollerin yapılması durumu, doğaya zararlı gazların salınımını engellemeye çalışan uygulamalar olarak gösterilebilir.*”

Katılımcı 19’un cevabı içerisinde yer alan ulaşım araçlarında emisyon oranlarının zorunlu kontrolü ve standartlaşmanın sağlanmasına yönelik adımlar kapsamında T. C. Çevre ve şehircilik Bakanlığı tarafından sunulmuş olan Egzoz Gazı Emisyonu Kontrolü Yönetmeliği (2017) içerisinde rastlamak mümkündür. Konu hakkında katılımcının görüşü ve yönetmelik içerisinde yer alan bilgiler örtüşmektedir.

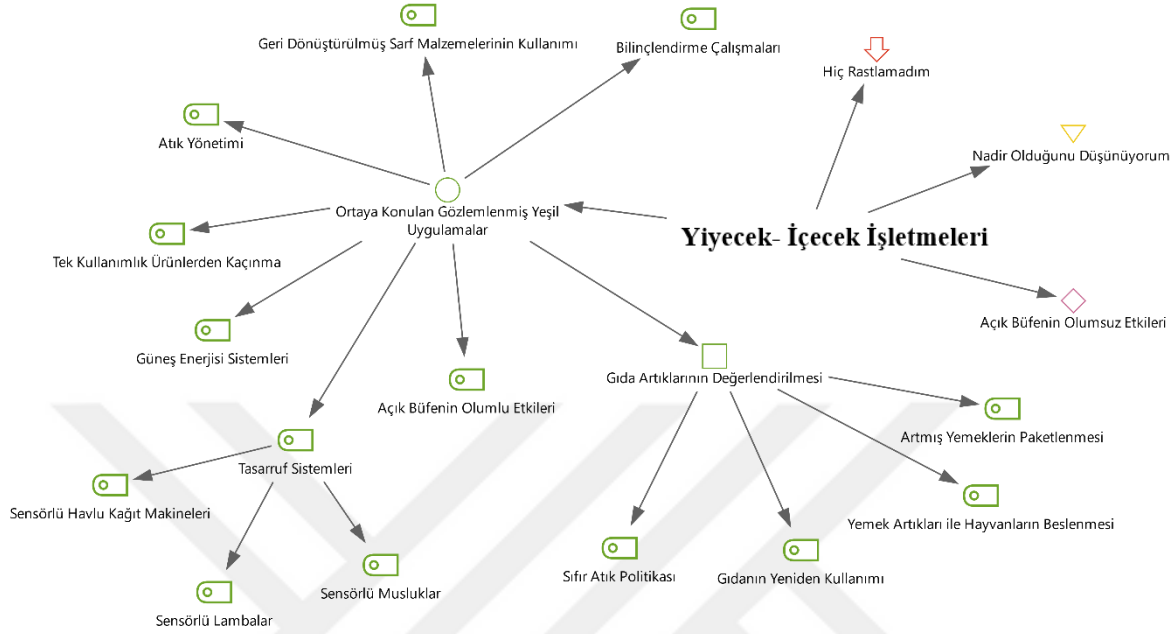
Bunların yanında Katılımcı 1, “*Hayır, ben bugüne kadar rahatlamadım çünkü zaten ulaştırma şişlemlerinin genelde çevreci olduklarını söylemek çok zor.*” görüşü ile ulaştırma şişletmeleri tarafından ortaya konulan herhangi bir yeşil uygulamaya rastlamadığını belirtmiştir. Katılımcı 4, Katılımcı 7, Katılımcı 9, Katılımcı 11, Katılımcı 12, Katılımcı 13, Katılımcı 17, Katılımcı 18 ve Katılımcı 21; Katılımcı 1’in görüşünü destekler nitelikte deneyimlerini belirtip, ulaştırma şişletmeleri kapsamında herhangi bir yeşil uygulamaya rastlamadıklarını aktarmışlardır.

4.3.4. Yiyecek- İçecek şişletmeleri

Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Yeme- İeme şişletmeleri temasının altında; Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar, Açık Büfenin Olumsuz Etkileri, Nadir Olduğunu Düşünüyorum ve Hiç Rastlamadım kodlamaları ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu kodlamalar ve bu kodlamaların bazılarının altında oluşturulan alt kodlar şekil 17’de gösterilmiştir.

Katılımcı 5, Açık Büfe uygulamalarını yiyecek- içecek şişletmeleri kapsamında ortaya konulan yeşil uygulamalara örnek olarak göstererek şu ifadeleri kullanmıştır: “*Açık büfe uygulamaları, insanların kendi istedikleri miktarda almaları. İnsanların kendi istediği*

yiyecek içecekleri, kendi yiyebilecekleri kadar almaları bence güzel bir uygulama. Benim deneyimlerim ve görüşlerime göre gıda israfı daha aza indirgenmiş oluyor.”

Şekil 17. Rehberlerin Yiyecek- İçecek İşletmelerinin Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar

Katılımcı 21, “Gözlemlerime dayanarak söylüyorum genellikle her yiyecek- içecek işletmesinde geri dönüşüm kutuları bulunuyor.” cevabı ile konu hakkındaki görüşünü belirtmiştir. Ayrıca Katılımcı 6 ve Katılımcı 7, Katılımcı 21’in görüşünü destekler nitelikte ifadelerde bulunmuştur. Katılımcı 10 ise yiyecek- içecek işletmelerinin kapsamında tek kullanımlık malzemelerden kaçınmalarının yeşil uygulamalar kapsamına dahil edilebileceği görüşünü belirtmiştir. Katılımcı 14, “Sıcak su teminini ve elektrik ihtiyacını güneş panelleri ile karşılayan işletmeler var. Fakat çok yaygın değil.” cevabı ile konu hakkındaki görüşünü belirtmiştir.

Katılımcı 16, yiyecek- içecek işletmelerinin yeşil uygulamalar kapsamında kullanılan sarf malzemelerinin geri dönüştürülmüş materyallerden oluşturulabildiğini şu görüşü ile yansıtmıştır: “Bazı işletmelerde servis açarken çatalı bıçağı yerleştirdikleri önümüze konulan masa örtüsü niteliğindeki kağıtların craft kağıttan yapılmış olduklarını

gözlemliyorum. Bahsettiğim kağıt, normal kağıtlara göre daha çevreci bir kağıt. Geri dönüştürülmüş bir malzeme.”

Katılımcı 16, yeşil uygulamalar kapsamında işletmeler tarafından gerçekleştirilen bilinçlendirme çalışmalarına yönelik deneyimlerini şu şekilde aktarmıştır: *“Çevreciliğe önem veren bir restoran deneyimlemiştim. İşe alımlarda çalışanlarına tembih ederlerdi. Çalışanlara tembihlerde bulunurlardı. Çevreci yaklaşımları öne çıkaran güzel bir internet siteleri vardı. Bu konu hakkında duyarlı bir işletmeydi.”*

Bunlara yanında Katılımcılar, gözlemlerine dayanarak yiyecek- içecek işletmeleri kapsamında kullanılan çeşitli tasarruf sistemleri hakkında da görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcı 5, *“İşletmelerde kullanılan sensörlü kağıt havlu makineleri, kağıt havlu israfını önlemek adına o da güzel bir uygulama.”* görüşünü, Katılımcı 5 ise *“İşletmelerde sensörü musluklar olsun aynı şekilde sensörlü sıvı sabun makineleri gibi bu tarz sistemler kullanılıyor. Bu sistemler ile tasarrufu sağlıyor.”* görüşünü belirtirken, Katılımcı 21 işletmelerde kullanılan sensörlü aydınlatma sistemlerine değinmiş ve bu sistemleri yeşil uygulamalar kapsamında değerlendirmiştir.

Ayrıca katılımcılar, gıda artıklarının değerlendirilmesi uygulamaları hakkındaki çeşitli gözlemlerine cevapları içerisinde yer vermişlerdir. Katılımcı 18, el değmemiş ve kullanılmamış olan çeşitli pişirilmiş gıdaların (pilav, vb.) tekrar kullanım (çorba yapımı) uygulamaları hakkında görüşünü belirtmiştir. Katılımcı 3 ve Katılımcı 7, görüşleri içerisinde Sıfır Atık kavramına değinmişlerdir. Katılımcı 23, sorulan soru karşısında yiyecek- içecek işletmelerinde ortaya konulan paket uygulamalarına değinmiş ve konu hakkındaki görüşünü şu şekilde belirtmiştir: *“Herhangi bir atık ya da israf olmasın diye işletmeler talep üzerine artan yiyecekleri paket yapıyorlar. Özellikle yabancı misafirler bu konuda çok daha hassas olabiliyorlar. Hani yemesem de ben bunu alayım. Çöpe gitmesin, daha sonra yerim ya da birisine veririm düşüncesi mevcut.”*

Ek olarak Katılımcılar, yiyecek- içecek işletmelerince gıda artıklarının değerlendirilmesi adına atık duruma düşmüş gıda artıklarının hayvan besinine dönüştürülmesi hakkında görüş ve deneyimlerini belirtmişlerdir. Katılımcı 3, konu hakkındaki görüşünü; *“...ama en sevdiğim en mutluluk duyduğum artıkların toplanıp heba*

edilmeden hayvanların beslenmesi adına onlara ulaştırılması, bu da bir çevre dostu uygulama olarak karşımıza çıkıyor.” şeklinde açıklamıştır. Katılımcı 10 konu hakkındaki görüşünü; “Restoranlar kalan yemeklerin barınaklara ulaştırılması gibi uygulamalar gerçekleştiriyor.” şeklinde belirtmiştir. Katılımcı 10’un bu görüşünün, Katılımcı 13, Katılımcı 18, Katılımcı 21 ve Katılımcı 23’ün görüşleri ile benzerlik gösterdiği ve birbirlerine yakın anlamsal nitelikler taşıdıkları gözlemlenmiştir.

Katılımcı 17 cevabı içerisinde bazı yerel yönetimlerin bu konu hakkında yardımcı olabildiğine değinerek şu görüş ve deneyimini aktarmıştır: *“Bazı yeme içme tesisleri özellikle sokak hayvanlarına göndermek için atık yiyecekleri bir kenara ayırıyorlar. Marmaris Belediyesi yapıyor bu konuda alandaki restoranlara yardımcı oluyor. Artıkları, yiyecek atıklarını toplayıp sokak hayvanlarına yiyecek olarak dönüşümünü gerçekleştiriyor ve birçok restoranda uygulamayı yapıyor.”*

Ek olarak katılımcı 22, yeşil uygulamalar kapsamında bu konu hakkında çeşitli sistemsel hazırlıklar düzenleyen işletmelerden bahsetmiş ve görüşlerini şu şekilde aktarmıştır: *“Bazı doğal ormanlık alanlar, mesire alanları gibi yerlerde restoranlar var. Bu restoranlarda yaptıkları yemeğin atık veya artıklarını evcil hayvanlara ve çevredeki hayvanlara gıda olarak kullanmasını gözlemlemiştim ve çok hoşuma gitmişti. Evcil hayvanlar veya çevredeki hayvanlar için özel yemek kapları yerleştirilip bu gıda artıklarının oralara aktarılması ve hayvanların beslenmesi açıkçası benim için çok olumluydu ve özellikle gözüme çarpmıştı.”*

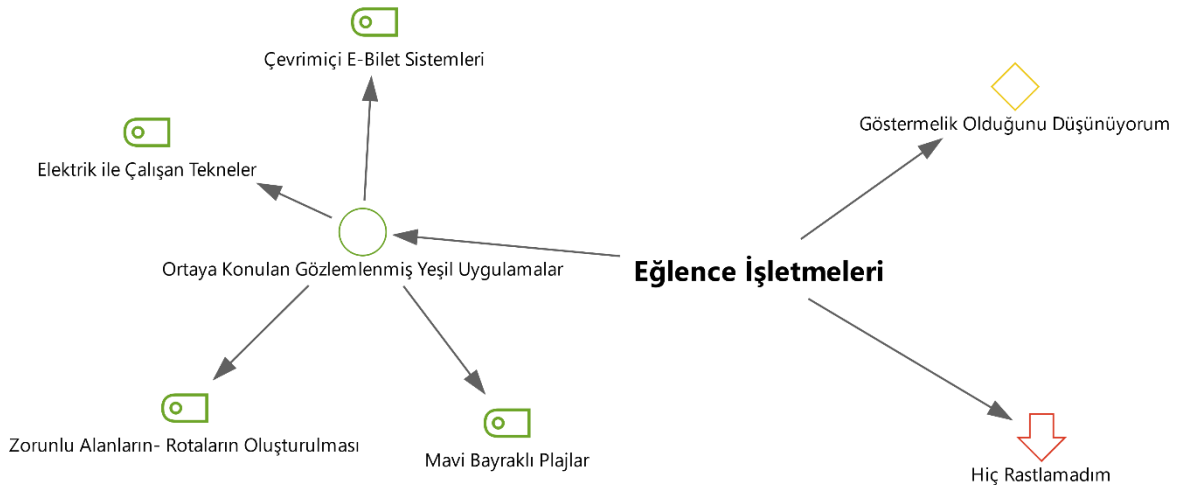
Yiyecek- içecek işletmelerinde yeşil uygulama örnekleri kapsamında Gilg ve diğerlerinin (2005) ortaya koyduğu beş temel madde ile katılımcıların konu hakkında belirttikleri görüşlerin örtüştüğü gözlemlenmektedir. Bu maddeler; kullanımı azaltma, yeniden kullanma, geri dönüştürme ve verim, enerji başlıkları olarak karşımıza çıkmaktadır. Literatürde yer alan diğer çalışmalarla da katılımcıların belirtmiş oldukları görüşlerin örtüştüğü söylenebilmektedir (Sünnetçioğlu ve Selin Yılmaz, 2018; Wanga ve diğerleri, 2013; Tan ve Yeap, 2012).

Yiyecek- içecek işletmeleri kapsamında yeşil uygulamaların nadiren uygulandığı görüşüne sahip olan Katılımcı 1 bu görüşünü şu şekilde aktarmıştır; “*Yok diyebileceğim kadar az. Özellikle büyük şehirlerde lokantalar pratiğe kaçtığı için böyle uygulamaların yok denilebilecek kadar az olduğunu gözlemliyorum.*”. Katılımcı 19’da aktardığı benzerlik gösteren cevap ile yiyecek- içecek işletmelerinde yeşil uygulamaların çok nadir gözlemlendiğinden bahsetmiştir.

Bunların yanında Katılımcı 4 konu hakkındaki deneyimini; “*12 yıldır turist rehberiyim fakat bu uygulamaları hiç görmedim maalesef.*” şeklinde aktarırken Katılımcı 9’da benzer bir cevapta bulunarak yiyecek- içecek işletmelerinde şimdiye kadar hiçbir yeşil uygulama örneğine rastlamadığı hakkındaki görüşünü belirtmiştir.

4.3.5. Eğlence İşletmeleri

Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Eğlence İşletmeleri temasının altında; Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar, Göstermelik Olduğunu Düşünüyorum ve Hiç Rastlamadım kodlamaları ortaya çıkarılmıştır. Bu kodlamalar ve bu kodlamaların bazılarının altında oluşan alt kodlar şekil 18’de gösterilmiştir.

Şekil 18. Rehberlerin Eğlence İşletmelerinin Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar

Eğlence işletmelerin ortaya koyduğu çeşitli yeşil uygulamalar hakkında görüş ve deneyimlerini aktaran katılımcılar, bu kapsamda çevrimiçi e-biletler, elektrikli taşıtlar, motorlu taşıt kullanan eğlence işletmelerine yönetimler tarafından zorunlu tutulan güzergahlar ve mavi bayraklı plajlardan bahsetmişlerdir. Katılımcı 3 konu hakkındaki görüşlerini şu şekilde aktarmıştır; *“Turlar sırasında, birçok tematik parka veya plaja gittiğimiz oluyor. Bunların bir kısmından giriş çıkışlarda hem otopark ücreti hem de bilet fiyatı alınıyor. Fakat bu biletlerin zaman zaman online olarak satılması ve faturalarının e-fatura olarak çevrimiçi sistem üzerinden gönderilmesi oldukça güzel bir uygulama. Konu hakkında bu deneyimimi aktarabilirim.”*

Katılımcının bilet satışı işlemlerinde dijitalleşmeye dair görüş ve deneyimlerini aktarmış olduğu cevabın, literatürde yer alan birçok çalışma ile uyumluluğu gözlemlenmiştir (Phalitnonkiat ve Chewwasung, 2018; Dalli ve Bri, 2016). Sulaiman ve diğerleri (2017), çalışmaları içerisinde eğlence işletmelerinde bilet satışlarının çevrimiçi şekilde yapılma oranının son dönemde çok büyük ölçüde arttığını belirtmişlerdir.

Katılımcı 14 yönetimlerce getirilen şartlar dahilinde bazı eğlence işletmelerinin salınım oranı yüksek motorlu taşıtlar yerine salınım oranları daha düşük olan elektrikli taşıtların kullanımının gerçekleştirildiği hakkındaki deneyimini şu şekilde açıklamıştır: *“Bazı bölgelerde, bazı doğal alanlarda sit alanlarında örneğin tekne turlarında motorlu taşıt kullanılması yasak. Araçların benzinle veya mazotla çalışması yasak. Elektrikle çalışan işletmeler var. Örneğin Oymapınar barajı, orada benzin ve mazotta teknelerin çalıştırılması kesinlikle yasak. Elektrikli çalışmak zorunda.”*

Katılımcının konu hakkında belirttiği görüş ve deneyimler Wahnschafft ve Wolter’ın (2021) çalışmalarında yer alan görüşler ile örtüşmektedir. Fakat söz konusu araştırmacılar; elektrikli teknelerin her ne kadar içten yanmalı motorlu teknelere oranla daha sürdürülebilir ve daha çevreci olduğunu bildirseler de elektrikli botların üretim, kullanım ve bakımları için ödenmesi gereken yüksek maddi maliyetlerin varlığını da göz önüne almışlardır.

Bir başka yönetimlerce getirilen zorunluluk kapsamında olan yeşil uygulama örneğine ise Katılımcı 17 cevabı içerisinde değinmiştir. Ekosisteme verilen zararın indirgenmesi ve çevre kirliliğinin azaltılması gerekçeleri ile belirlenen zorunlu güzergah rotaları hakkında Katılımcı 17 şu görüşlerini belirtmiştir: *“Daha önce istedikleri yerlerde yapabiliyorlardı istedikleri gibi sürüp oradaki gibi börtü böceği ezip oradaki ekosisteme zarar veriyorlardı. Fakat valilikler, özellikle orman yangınlarından sonra, cip safari, bot safari ve ATV turları gibi etkinlikler düzenleyen eğlence işletmelerine zorunlu güzergah rotaları oluşturuldu.”*

Salınım oranları yüksek içten yanmalı motorlara sahip ATV ve diğer çeşitli araçlar kapsamında yapılan rekreasyonel eğlence faaliyetlerinin çevreye verdiği zarar gerek zararlı salınım açısından gerekse araç lastiklerinin aşınması sonucu ortaya çıkan atık maddeler ve doğal çevreye verilen zarar açısından Ceylan’ın (2022) araştırmasında göz önüne alınmıştır. Literatürde bu tür zararların en düşük seviyeye indirgenmesi adına alınabilecek önlemlerden en etkilisinin, bu araçların önceden belirlenmiş rota ve güzergahların dışına çıkmaması olduğu belirtilmiştir (Belber ve Sözbilen, 2017; Koçak ve Balcı, 2010). Bu kapsamda, katılımcının değinmiş olduğu söz konusu görüş önceki araştırmalar ile örtüşmektedir.

Katılımcı 20, eğlence işletmelerinde yeşil uygulamalar konusu dahilinde mavi bayrak uygulaması ve mavi bayrak sahibi plaj işletmelerine değinmiş ve deneyimlerini şu şekilde aktarmıştır: *“Özellikle deniz kum güneş odaklı etkinlik yapılacağı zaman mavi bayrak olayı aslında hem rehberin hem de acentaların çoğu zaman dikkatini çekmekte. Biliyorsunuz mavi bayrak deyince zaten aslında başlı başına bir kurallar silsilesi olarak bunu değerlendirebiliriz. O tür işletmelere gittiğimiz zaman çevre duyarlılığının kesinlikle çok daha fazla olduğunu gözlemliyorum. Hem işletmeler hem de oralara giden konuklar tarafından da daha dikkatli olduğunu görüyorum. Bu tür işletmelerde gerek yazılı gerek görsel anlamda da çevrecilik hakkında çok fazla uyarı mevcut olur.”*

Çiçek ve Güneş’e (2022) göre mavi bayrak etiketi, işletmelerin çevreci tutumlarını müşterilerine aktarabilmelerini sağlayan bir yöntemdir. Mir-Gual ve diğerleri (2015), çalışmalarında mavi bayrak etiketi programı çerçevesinde amacın çevre ve ekosisteme yarar sağlamak olması gerekirken, bu etkenler arka plana atılarak söz konusu etiketin

sadece ticari fayda elde etmek adına kullanılabilindiğinden bahsetmişlerdir. Zeydan ve Gürbüz (2021) araştırmalarında, mavi bayrak etiketli plajlara sahip olan konaklama işletmelerinin tercih oranlarının diğer konaklama işletmelerine göre tercih edilme oranlarının daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Yılmaz ve diğerleri (2023) ise araştırmalarında mavi bayrak etiketinin kişilerin plaj seçimi konusunda etkisinin düşük olduğu sonucuna varmışlardır. Katılımcının yorumu ve literatürdeki bilgiler karşılaştırıldığında uyuşum adına net bir sonuca varılamamaktadır.

Katılımcı 1 ise farklı bir görüş öne sürerek; *“Bazı eğlence işletmeleri her ne kadar yeşil uygulamaları uyguluyor gibi görünüyor olsalar da genelde sadece reklam ve göstermelik amaçlı kullandıkları görüşümdedir.”* şeklinde cevabını aktarmıştır. Katılımcının görüşü, Mir-Gual ve diğerlerinin (2015) mavi bayrak etiketine sahip plaj işletmeleri hakkında yaptığı çalışmadan ortaya çıkan sonuç ile örtüşmektedir.

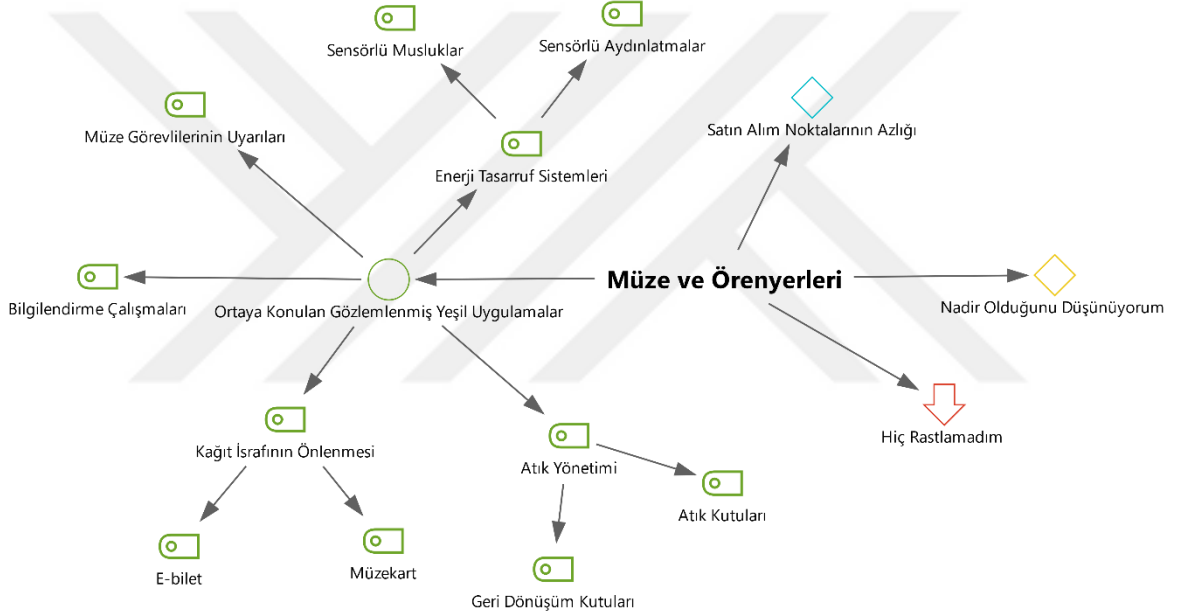
Bunun yanında Katılımcı 19; *“Ne yazık ki bu konuda olumlu gözlemim olmadı. Hatta tam tersine olumsuz gözlemlerim oluyor daha ziyade.”* görüşü ile eğlence işletmelerinde yeşil uygulamalara hiç rastlamadığını belirtmiş; Katılımcı 4, Katılımcı 9, Katılımcı 13, Katılımcı 16, Katılımcı 18 ve Katılımcı 21’de Katılımcı 19 ile aynı doğrultuda görüşlerini turist rehberliği kariyerleri boyunca ki gözlem ve deneyimlerini göz önüne alarak dile getirmişlerdir.

4.3.6. Müze ve Ören yerleri

Paydaşların Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Müze ve Ören yerleri temasının altında; Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar, Satın Alım Noktalarının Azlığı, Nadir Olduğunu Düşünüyorum ve Hiç Rastlamadım kodlamaları ortaya çıkarılmıştır. Söz konusu kodlamalar ve bu kodlamaların bazılarının altlarında oluşturulmuş alt kodlara Şekil 19’da yer verilmiştir.

Katılımcılar, müze ve ören yeri yönetimlerinde ortaya konulan yeşil uygulamalara dair gözlem ve deneyimleri hakkında sorulmuş olan soruya çeşitli örnekler dahilinde yanıtlar vermişlerdir. Katılımcı 22, farkındalık oluşturmak adına müze ve ören yeri

görevlilerince yapılan uyarıları, konu dahilinde örnek vererek şu görüşünü paylaşmıştır: “Sözlü uyarılara şahit oldum. Görevliler bazı yerlerde tabii ki gözetmenlik yapıyorlar. Boyunlarında asılı düdüklere var. Alarm şeklinde, uyarıcı şekilde ses çıkaran aletleri var. Mesela bir ziyaretçinin atmaması gereken bir yere izmarit atması, yere çöp atması veya tarihi önem taşıyan unsurlara dokunması sonucu deformasyon gerçekleştirebilecek bir durum varsa, görevliler düdükle çalışıyorlar veya yanlarına gidip uyarıyorlar. Özellikle İngilizce konuşmayı biliyor çoğu ören yerindeki personel. İngilizce dilinde uyarılarda bulunuyor. Bunlara şahit olmuştum.”

Şekil 19. Rehberlerin Müze ve Örenyerlerinin Ortaya Koyduğu Yeşil Uygulamalara Dair Görüşleri- Kodlar ve Alt Kodlar

Müze ve ören yerlerindeki yeşil uygulamalar dahilinde, bilet basımı sonucu oluşan kağıt israfından kaçınma adına kartlı ve elektronik yöntemlere yönelme konusundaki görüş ve deneyimine, Katılımcı 3 cevabı içerisinde şu şekilde yer vermiştir: “Eskiden her müzeye veya ören yerine gittiğimizde kağıt bilet satın alıyorduk. Artık müze kart uygulamasıyla insanlar bir kart alarak tüm Türkiye’yi gezebiliyorlar. Özel müzeleri bunun dışında tutmak gerekir. Aynı zamanda misafirlerimiz eğer müze kart sahibi değilse, onları doğrudan müze kartı alım noktalarına yönlendirmiyoruz. Akıllı telefon uygulaması

dahilinde kullanılan ve kare kodlu e-bilet satın alınabilen bir diğer yöntemi belirtiyoruz. Bu tür uygulamalarda yeşil uygulamalar arasına girmektedir.”

Katılımcı 5, cevabı içerisinde aynı konuya değinerek e-bilet uygulamaları hakkında görüş ve deneyimlerini öne sürmüştür: *“Son zamanlarda yapılan yeni bir uygulama var. Hani eskiden müze ve ören yerlerine bilet alıp girme gibi bir zorunluluğumuz vardı. Örnek veriyorum grubunuzda 40 kişi de olsa 40 kişilik bilet alıp okutup o şekilde içeri geçiyordunuz. Yeni bir uygulama var aslında bunu seyahat acenteleri için de söyleyebiliriz. Müze ve ören yerleri için de söyleyebiliriz. Bir kartımız var, o karta yüklenen para ve telefonunuza gönderilen barkodla geçiş yapabiliyoruz. Hani en azından hani kağıt israfı açısından bence çok güzel bir uygulama. Onun haricinde müze kartları, telefona indirilen uygulamalar var yine barkod göstererek geçebiliyorsunuz. Bu tarz uygulamalar israfının önüne geçmiş oluyor.”*

Yeşil uygulamalar kavramının altında bir diğer konu olan enerji tasarrufu hakkında katılımcılar, verdikleri cevaplar dahilinde çeşitli görüş ve deneyimlerini aktarmışlardır. Bu kapsamda Katılımcı 18; *“Fotoselli lambaları sayabiliriz. Su tasarrufuna sistemlerden bahsedebiliriz.”* görüşü ile müze ve ören yerlerinde ortaya konulan diğer yeşil uygulamalardan söz etmiştir. Katılımcı 19 ve Katılımcı 20’de cevapları içerisinde Katılımcı 18’in görüşünü destekler nitelikte cevaplarda bulunmuşlardır. Katılımcı 4 ise aynı konuyu bir başka tanım ile göz önüne alarak, cevabı içerisinde yeni nesil müzeler hakkındaki görüş ve deneyimine yer vermiştir: *“Yeni nesil müzelerin çoğunluğunda rastladım. Özellikle enerji kaynağı, ışık kaynağı olarak fotoselli aydınlatmalar var. Mesela müzedeki materyal karanlıkta geçince aydınlanıyor. Sürekli yanan bir ışık yok orda. Bu müzelerde yapmaya başlamışlar bunu. Bu da güzel bir şey.”*

Ayrıca Katılımcı 19, “atık” konusuna değinerek müze ve ören yerlerindeki atık yönetimi uygulamaları ve atık depolama alanları hakkındaki görüş ve deneyimini şu şekilde aktarmıştır; *“Genel olarak müze ve ören yerlerinde düzenli çöp toplama alanları olduğunu söyleyebiliriz. Bunların aslında müze ve ören yerleri için en temel yeşil uygulama olduğundan bahsedebiliriz.”* Katılımcı 22’de görüşünde aynı konuya değinmiş ve müze- ören yerlerindeki atık yönetimi sisteminin düzenliliği hakkındaki olumlu görüşünü belirtmiştir. Ayrıca, Katılımcı 18 ve Katılımcı 6 atık yönetimi konusunun bir

diğer başlığı olan geri dönüşüm depolama alanlarından bahsederek, müze ve ören yerlerinin genel olarak bu sistemleri düzenli olarak uyguladıkları hakkında geçmiş deneyimleri kapsamında görüşlerini belirtmişlerdir.

Cole ve diğerlerinin (2020) araştırmasından ortaya çıkan sonuçlara göre, müzelerde ortaya konulan yeşil uygulamalar beş başlık altında değerlendirilmektedir. Bunlar; geri dönüşüm, su, eko-peyzaj, yeşil malzemeler ve enerji başlıklarıdır. Söz konusu araştırmaya göre bu beş başlığın yanında, çevresel konular hakkında bilgilendirmeler ve uyarı tabelaları da müzelerde uygulanan yeşil uygulamalara dahil edilebilmektedir. Katılımcıların cevapları içerisinde ifade ettikleri görüş ve deneyimleri ile söz konusu çalışma ve literatürde konu ile ilgili rastlanan diğer çalışmalar ile uyum sağladığı gözlemlenmiştir (Chung vd., 2019; Sharanya vd., 2018).

Katılımcı 20 farklı bir konuya değinerek, destinasyonlardaki alış- veriş noktalarının nadirliği ile çöp oluşumu arasında bir bağ kurmuş ve görüşünü şu şekilde aktarmıştır; *“Efes ören yeri gibi uzun süreler boyunca gezilen yerlerde, ürün satın alınacak yer sayısının noksanlığı çöp oluşumunu da azaltmış oluyor.”*

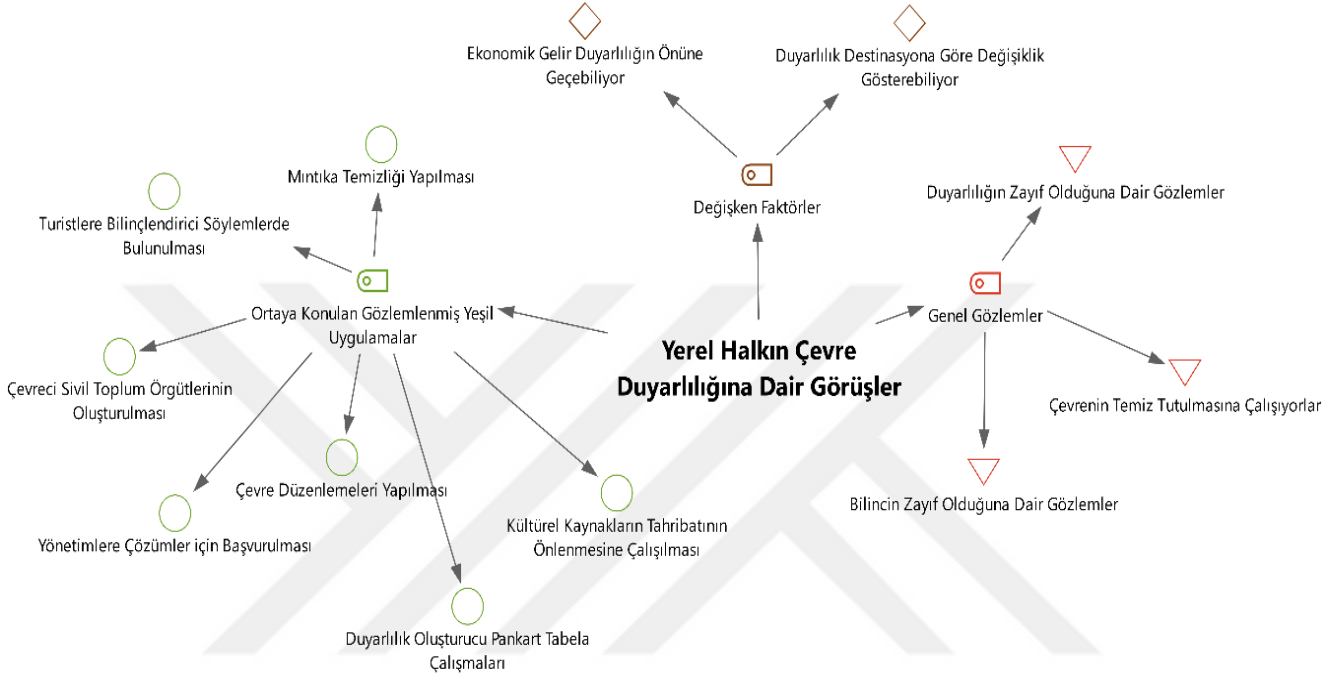
Katılımcı 19 ise müze ve ören yerlerinde yeterli sayıda çevresel konulara yer verilen uyarı levha ve tabelalarının varlığından bahsetmiş ve bunları yeşil uygulamalar kapsamında değerlendirmiştir.

Bunların yanında Katılımcı 1; *“Çok az. Özellikle tarihi yerlerde turistlerin yoğun olduğu yerlerde çoğunlukla pratiğe kaçıldığından böyle uygulamalar yok denecek kadar az.”* görüşü ile müze ve ören yerlerinde yeşil uygulamaların nadirliğinden bahsederken, Katılımcı 9 Katılımcı 13 Katılımcı 14 ve Katılımcı 16 müze ve ören yerleri kapsamında bu tür uygulamalara kesinlikle rastlamadıklarını belirtmişlerdir.

4.4. Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşler

Rehberlerin, Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşlerini öğrenebilmek adına katılımcılara, “Turlarda ziyaret ettiğiniz destinasyonlardaki yerel halkın çevrenin korunmasına yönelik tutum ve davranışları hakkındaki görüşünüz nedir?” sorusu

sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde 3 adet tema altında 12 farklı kod elde edilmiştir. Bu temalar; Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar, Genel Gözlemler, Değişken Faktörler olarak isimlendirilmiştir. Söz konusu temalar, kodlar ve kodların altlarında oluşturulmuş çeşitli alt kodlamalara Şekil 20’de yer verilmiştir.

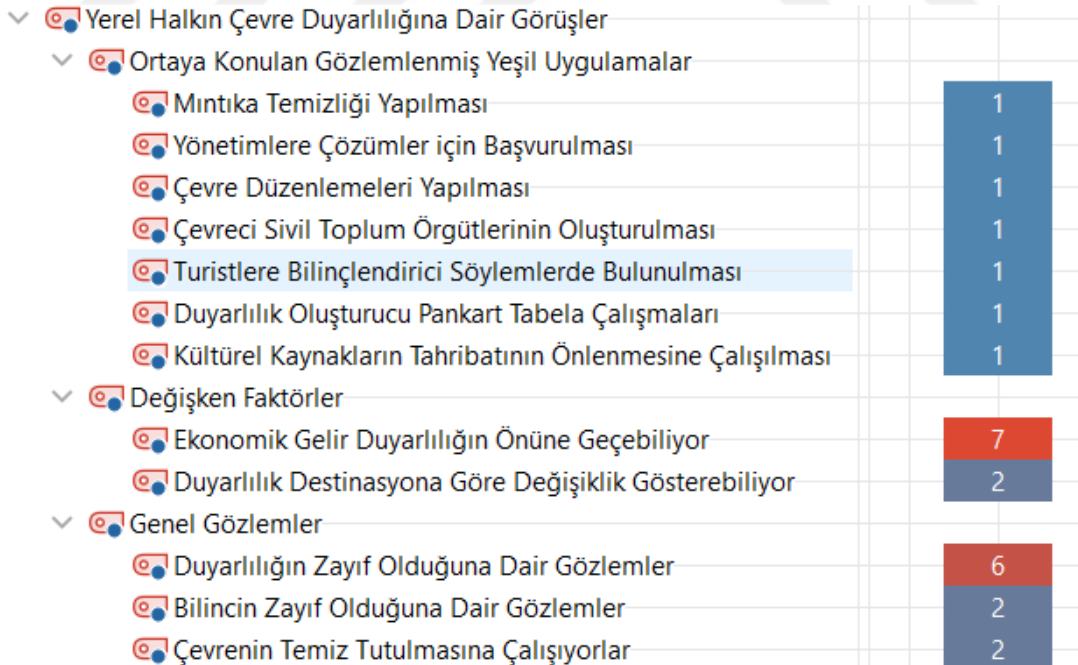
Şekil 20. Rehberlerin Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar

Rehberlerin yerel halkın çevre duyarlılığına dair görüşlerine dair elde edilen verilerden oluşturulmuş olan kelime bulutu Şekil 21’de yansıtılmıştır. Bu kapsamda; yerel, halk, ekonomik, para, turizm, çöp, bilinçli ve hassasiyet sözcükleri rehber görüşleri çerçevesinde ön plana çıkmaktadır.

Bunun yanında Şekil 22’de ilgili görüşlerden meydana getirilmiş olan temalar, kodlar ve alt kodlar kapsamında elde edilen verilerin sıklığı sayısal olarak gösterilmektedir. Şekil üzerinde bulunan sağdaki sütun, konu ile ilgili görüşler içerisinde geçen ifadelerin toplam sayısını göstermektedir.

Şekil 21. Rehberlerin Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu

Şekil 22. Rehberlerin Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri

4.4.1. Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar

Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar temasının altında; Mıntıka Temizliği Yapılması, Yönetimlere Çözümler için Başvurulması, Çevre Düzenlemeleri Yapılması, Çevreci Sivil Toplum Örgütlerinin Oluşturulması, Turistlere Bilinçlendirici Söylemlerde Bulunulması, Duyarlılık Oluşturucu Pankart Tabela Çalışmaları ve Kültürel Kaynakların Tahribatının Önlenmesine Çalışılması kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcı 16, konu hakkındaki deneyimlerini ve görüşlerini paylaştığı demecinde yerel halkın çevre duyarlılığı ve ortaya konulan yeşil uygulamalar hakkında pek çok farklı noktaya değinmiştir: *“En canlı örnek olarak Çeşme’den vereyim. Çeşme’de ben boş zamanlarımda fotoğrafçılık yapıyorum. Akşama doğru fotoğraf çekmeye çıkarım. Burada insanlar halk plajında toplanıyorlar, çöpleri topluyorlar. Tabii farklı örnekler ile çevre kirliliği ile de karşılaşabiliyoruz. Fakat yerel halk gerçekten çöpleri topluyorlar, yollarına dikkat ediyorlar. Kendileri çözemeyeceği bir sorun varsa, belediyeye bildiriyor sonrasında da takip ediyorlar, peşini bırakmıyorlar. Evlerini boyuyorlar. Çevre düzenlemesi yapıyorlar. Kaldırımlardaki otlara kadar temizlemeye çalışıyorlar. Bunların bazıları da tabii turizmden para kazanan kişiler, pansiyon sahibi olanlar.”*

Katılımcı 17, yerel halkın bir araya gelerek oluşturduğu çeşitli gruplar hakkında deneyimini cevabı içerisinde; *“Sivil toplum örgütleri var. Bu örgütler daha çok yerel halkın, daha çok entelektüel büyük şehirden gelmiş ve oraya yerleşmiş. Beldenin korunmasını sağlamaya çalışan belli başlı insanların kendi aralarında örgütlendiği halk meclisleri, halk konseyi gibi oluşumlar var. Çeşitli çevreci hareketler ve protestolarda bulunuyorlar.”* şeklinde belirtmiştir.

Katılımcı 19, destinasyonlarda yaşamlarını sürdürmekte olan yerel halkın tur grupları ile zaman zaman iletişime geçtiği ve bu konuşmalar sırasında çevre duyarlılığı konusunda söylemlerde bulduklarını şu sözler ile aktarmıştır: *“Genel olarak baktığımızda yerel halk, ziyaret edilen destinasyonun içinde bilinçli şekilde yani gezilen yerlerin değerli olduğunun farkında olduklarından dolayı genelde davranışlarında aslında çevrenin, müze ve ören yerlerinin korunmasına yönelik. Yerel halkın olumlu tutum*

içerisinde olduğunu söylemek doğru olur. Onlar da işte çevresel ormanın önemine dikkat çekiyorlar. Turistler ile sohbet muhabbet ortamı olduğunda bu konuda genelde grupları bilinçlendiriyor ve bilgilendiriyor kendilerince.”

Katılımcı 21, yerel halk tarafından oluşturulan uyarı levhalarından söz etmiş ve cevabı içerisinde deneyimini şu şekilde paylaşmıştır “*Yerel halk kendi lokasyonuna sahip çıkmak istiyor. Kirlenmemesini, biraz daha özen gösterilmesini istiyor. Konu ile alakalı şeyler gördüm diyebilirim. Çevrenin temiz tutulması konusunda alakalı olarak asılan pankartlar ya da işte levhalar tarzında şeylere rastladım.”* Katılımcı 23 ise yerel halkın kültürel ve tarihi yapılara karşı koruyucu davranışları hakkındaki görüşünü şu sözler ile aktarmıştır: “*Genellikle yerel halkta bu konuda hassasiyet duyuyor. Mesela Kapadokya'dan örnek verecek olursak özellikle çok sık peri bacalarına tırmanan, zarar veren insanlar görüyoruz fotoğraf çekmek için. Bununla ilgili gerekli şikayetler yerel halk tarafından yapıldığını gözlemliyorum. Fakat açıkçası bir aksiyon alınıyor mu? Ondan da çok emin değilim.”*

Katılımcılar tarafından ifade edilen görüşler yerel halkın turizm faaliyetleri ile birlikte gelen olumsuz durumlara karşı tepki verdiği ve çevresel konularda duyarlı olduğu yönündedir. Katılımcıların bu görüşleri, Abdollahzadeh ve Sharifzadeh'nin (2014) yerel halkın olumsuz durumlara karşı duyarlı tepkiler verebildiği ve çeşitli önlemlere başvurabildiği konusu hakkında yapılmış olan araştırma ile örtüşmektedir.

4.4.2. Değişken Faktörler

Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Değişken Faktörler temasının altında; Ekonomik Gelir Duyarlılığın Önüne Geçebiliyor ve Duyarlılık Destinasyona Göre Değişiklik Gösterebiliyor kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Bazı katılımcılar tarafından, destinasyonun bulunduğu bölgeye bağlı olarak çevresel duyarlılığının değişkenlik gösterdiğini belirtmişlerdir. Konu hakkında Katılımcı 20; “*Bazı köylerde ve deniz ve kıyısı bölgelerde bu tür hassasiyetlerin olduğunu biliyoruz. Deniz kirliliği biraz daha göze batan, yerel halkı da rahatsız eden bir şey. Farklı bölgelere*

göre daha bir farklı hassasiyetle yaklaşılabiliyor.” şeklinde görüşünü belirtirken Katılımcı 10’da benzer bir cevap ile görüşünü belirtmiştir.

Katılımcının deneyimi kapsamında ortaya koyduğu görüş Weber ve arkadaşlarının (2013) araştırmaları sonucunda ortaya çıkan sonuç ile örtüşmektedir. Buna göre yaşanan bölgenin çevre duyarlılığı üzerinde olumlu bir etkisi vardır. Katılımcının görüşü ile uyum gösteren farklı araştırmalara literatürde rastlamak mümkündür (Bonera vd., 2017; Ziadat, 2009).

Katılımcılar tarafından belirtilen bir farklı görüş ise yerel halk nezdinde ekonomik getirilerin, çevresel duyarlılığın önüne geçebildiği yönündedir. Bu konu hakkında Katılımcı 10’un *“Turizm adına elde edilecek geliri, çevrenin sağlığından ve korumasından çok daha önemli görebiliyorlar. Kısa vadeli düşünüyor turizm konusu.”* şeklindeki görüşü Katılımcı 3, Katılımcı 6, Katılımcı 10, Katılımcı 13, Katılımcı 17 ve Katılımcı 22’nin görüşleri ile doğrudan örtüşmektedir.

Katılımcı 11’in konu hakkındaki görüşleri ise şu şekildedir: *“Turizm bölgesinde yaşanan yerel halkın çevre konularına fazla duyarlı olduğunu düşünmüyorum. Çünkü maalesef bir yere turizm girdiği zaman dolaylı olarak para girdisi artmaya başladığında, özellikle köy bile olsa bu bahsettiğimiz, para birçok şeyde ön planda olmaya başlıyor. Çevre konularını insanlar çok önemsemiyor aslına bakarsanız. Aslında başlangıçta bölgenin turizm açısından canlanması, belki de o bölgenin temiz olmasından kaynaklı. Fakat bir süre sonra insanlar turizme sadece para odaklı baktıkları için maalesef bu konulara çok dikkat edilmiyor.”*

Katılımcılarca ortaya konulan görüşler Rawat’ın (2015) konu hakkındaki çalışması ile örtüşmektedir. Buna göre maddi gelir ve çevre duyarlılığı arasında olumlu bir bağlantı mevcuttur. Maddi geliri yüksek olan kişilerin çevre duyarlılığına daha çok dikkat ettiği söz konusu çalışma kapsamında ele alınmıştır.

4.4.3. Genel Gözlemler

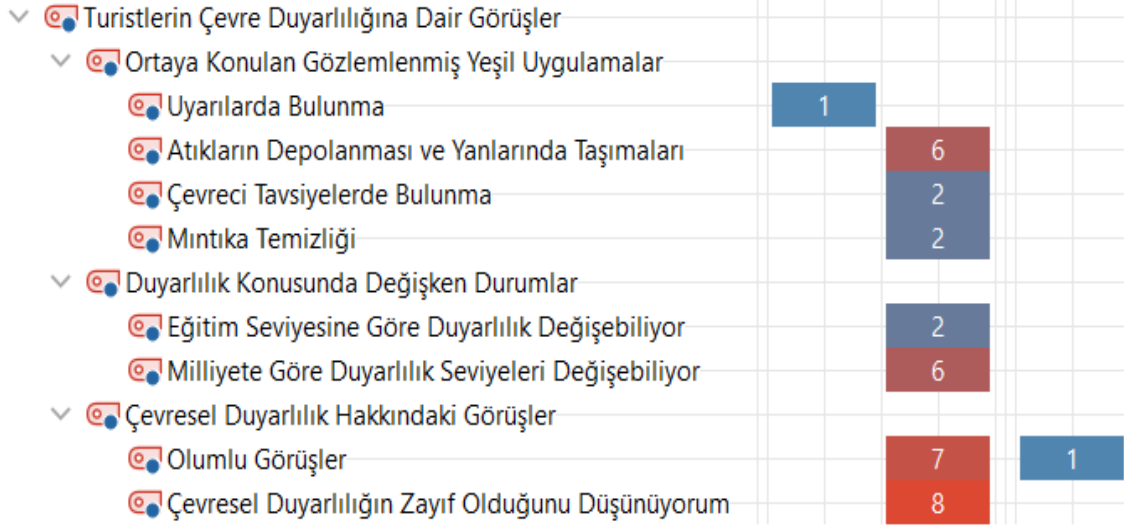
Yerel Halkın Çevre Duyarlılığına Dair Görüşlere yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Genel Gözlemler temasının altında; Duyarlılığın Zayıf Olduğuna Dair Gözlemler, Bilincin Zayıf Olduğuna Dair Gözlemler ve Çevrenin Temiz Tutulmasına Çalışıyorlar kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcı 2, turlar sırasında gerçekleştirdiği gözlemlere dayanarak; “*Genelde turlarda dikkatimi çeken yerel halkın çevreye duyarlı olmamasıdır. Kolayına gelen neyse onu yapıyorlar. Hiçbir şekilde çevreci bir yaklaşım görmedim.*” görüşünü belirtmiştir. Katılımcı 1, Katılımcı 4, Katılımcı 7, Katılımcı 9 ve Katılımcı 17’ de Katılımcı 2’nin bu görüşünü destekler nitelikte cevaplar vermiş ve turlardaki gözlem ve deneyimlerine dayanarak, destinasyon içerisinde yaşayan yerel halkın çevresel duyarlılıklarını genel olarak zayıf olarak nitelendirmişlerdir. Söz konusu duyarsızlığın sebebi olarak Katılımcı 3 ve Katılımcı 18, çevresel bilinç ve bilginin zayıf olması sebebini gösterirken, Katılımcı 5 ve Katılımcı 12 ise turlarda edindikleri deneyimlerine dayanarak, destinasyonlar içerisinde yaşayan yerel halkın çevresel duyarlılıklarının yüksek düzeyde olduğuna dair görüşlerini belirtmişlerdir.

4.5. Turistlerin Çevre Duyarlılığına Dair Görüşler

Rehberlerin, Turistlerin Çevre Duyarlılığına Dair Görüşlerini öğrenebilmek adına katılımcılara, “Turlara katılan turistlerin çevrenin korunmasına ve yeşil uygulamalara ilişkin tutum ve davranışları nasıldır?” sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde 3 adet tema altında 8 farklı kod ve çeşitli alt kodlar elde edilmiştir. Söz konusu temalara, Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar, Çevresel Duyarlılık Hakkındaki Görüşler ve Duyarlılık Konusunda Değişken Durumlar olarak tanımlamalar yapılmıştır. Söz konusu tema, kodlar ve bu kodların altında oluşturulmuş alt kodlamalara Şekil 23’te yer verilmiştir.

Rehberlerin turistlerin çevre duyarlılığına dair görüşlerinden elde edilen veriler ile ortaya çıkarılan kelime bulutuna Şekil 24’te yer verilmiştir. Bu kapsamda; turistler, duyarlı, yerli, çöp, yeşil, çevresel, hassas ve eğitim sözcükleri rehber görüşleri çerçevesinde ön plana çıkmaktadır.

Şekil 25. Rehberlerin Turistlerin Çevre Duyarlılığına Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri

4.5.1. Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar

Turistlerin Çevre Duyarlılığına Dair Görüşlerine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Ortaya Konulan Gözlemlenmiş Yeşil Uygulamalar temasının altında; Uyarılarda Bulunma, Atıkların Depolanması ve Yanlarında Taşımaları, Çevreci Tavsiyelerde Bulunma ve Mıntıka Temizliği kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Turistler tarafından ortaya konulan yeşil uygulamalar konusu hakkında katılımcılar çeşitli konular çerçevesinde görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcı 20; “*Turist gruplarının yerli halkı uyardığına birçok kez şahit oldum.*” söylemi ile çevresel duyarlılığa sahip turistlerin bu duyarlılığını sözlü olarak uyarılarda bulunarak gösterebildiği yorumu yapılabilmektedir. Katılımcılar, bir başka konu olan çevre kirliliğine karşı duyarlılık hakkında da çeşitli görüşlerini belirtmişlerdir. Katılımcı 11; “*Yürüyüş turlarından, kültür turlarına kadar yerine göre 500 metre- bir kilometre elinde çöpünü taşıyan bir turistleri gözlemliyorum.*” görüşü ile bu konu hakkında deneyimini paylaşmıştır. Katılımcı 4, Katılımcı 17, Katılımcı 1 ve Katılımcı 20’de konu hakkında benzer görüşlerini dile getirmişlerdir.

Katılımcı 22, bazı turistlerin başka insanlar tarafından oluşturulan atık kirliliğini temizlemek amacı ile eylemlerde bulunabildiğine dair görüşlerini şu sözler ile ifade etmiştir: *“Mesela ellerinde poşetlerle dolaşan grup üyelerim oluyor. Çok takdir ediyorum. Kullandığı su şişesi gibi ambalajları elindeki poşete biriktirip daha sonra buldukları çöpe atıyorlar. Yerde gördüğü herhangi bir şeyi alıp, bunu neden buraya atmışlar diye sorgulayan, elinde taşıyıp sonra çöp kutusuna rastladığında oraya bırakan turistler oluyor. Bunlar çok güzel şeyler yani açıkçası”*

Turlar sırasında, çevre duyarlılığına sahip turistlerin bu konuda çeşitli tavsiyelerde bulunduğuna dair deneyimlerini Katılımcı 14; *“Bazı gruplar otobüsün hareketsiz şekilde 10 dakikadan fazla çalışmasını istemiyorlar. Çünkü çevreyi hem ses olarak hem de egzoz salınımı olarak rahatsızlık verildiğini belirtiyorlar.”* şeklinde ve Katılımcı 4; *“Turistlerin çeşitli ortamlarda çevresel konular hakkında; zabıtalarla kontroller yapılabilir, çöp kovaları arttırılabilir, insanlar bilinçlendirilebilir gibi tavsiyelerde bulduklarına şahit oldum.”* şeklinde belirtmişlerdir. Bunun yanında Katılımcı 13 ve Katılımcı 16 tarafından, tur gruplarının destinasyonlarda çeşitli muntaka temizliği faaliyetlerinde bulunduğuna dair deneyimlerden bahsedilmiştir.

Katılımcıların görüşleri dahilinde çevre duyarlılığı yüksek olan turistlerin çeşitli yeşil uygulamalara başvurduğu görüşü ilgili literatür ile örtüşmekte ve bu konuya pek çok çalışma içerisinde rastlanmaktadır (Ren vd., 2021; Kvasova, 2015; Hudson ve Ritchie, 2009).

4.5.2. Duyarlılık Konusunda Değişken Durumlar

Turistlerin Çevre Duyarlılığına Dair Görüşlerine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Duyarlılık Konusunda Değişken Durumlar temasının altında; Eğitim Seviyesine Göre Duyarlılık Değişebiliyor ve Milliyete Göre Duyarlılık Seviyeleri Değişebiliyor kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcı 3 ve Katılımcı 6 tarafından turist gruplarının eğitim seviyelerinin çevresel duyarlılık değerlerini doğrudan etkileyebildiğine dair görüşler belirtilmiştir. Bunun yanında Katılımcı 2, Katılımcı 6, Katılımcı 7, Katılımcı 10, Katılımcı 14 ve Katılımcı 17

cevapları içerisinde tur gruplarının milliyetlerine göre çevresel duyarlılık düzeylerinin değişiklik gösterebildiğine dair görüşlerini ortaya koymuşlardır.

Katılımcıların turistlerin eğitim seviyesinin çevre duyarlılığına olan olumlu etkisi üzerine sundukları görüşler literatürde yer alan çeşitli araştırmalar ile uyum göstermektedir (Duroy, 2005; Ziadat, 2009). Bir diğer görüş olan turist milliyetinin çevre duyarlılığı üzerinde olumlu etkisinin olduğu konusu ile uyum gösteren çalışmalara da literatürde rastlamak mümkündür (Bonera vd., 2017; Weber, 2013; Ziadat, 2009). Fakat turist milliyetinin, çevre duyarlılığı üzerine olumlu etkilerinin olmadığını ortaya koyan çalışmalar da literatürde mevcuttur (Mazhenova, 2016).

4.5.3. Çevresel Duyarlılık Hakkındaki Görüşler

Turistlerin Çevre Duyarlılığına Dair Görüşlerine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Çevresel Duyarlılık Hakkındaki Görüşler temasının altında; Olumlu Görüşler ve Çevresel Duyarlılığın Zayıf Olduğunu Düşünüyorum kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcılar turlarındaki deneyim ve gözlemlerine dayanarak, turistlerin çevresel konulara karşı olumlu yaklaşımlar sergileyebildiklerinden bahsetmişlerdir. Katılımcı 6 bu konu hakkında; *“Örneğin çöpleri yere atmazlar veya plastik kullanmamaya özen gösterirler.”* görüşünü dile getirmiştir. Çevresel hassasiyeti yüksek turistlerden söz eden Katılımcı 16 cevabı içerisinde; *“Ben, “müzedeki kutulara atmaya otele gittiğimizde çöp tenekesine atarız şimdi buradaki çöplerde olmasın daha temiz dursun” şeklinde düşünmeye sahip olan turistler ile bile karşılaştım. Çok şaşırmıştım bu davranışı ilk kez gözlemlediğimde.”* deneyiminden bahsetmiştir. Katılımcı 22, çevresinde gözlemlediği olumsuz davranışlara karşı tepki gösteren turistlerden; *“Bu konuda hani kızan, şikayet eden gerçekten olumsuz eleştiri yapan turistler de oluyor. “Buranın haline neden böyle? Burası sonuçta kültürel bir miras” söylemi ile serzenişte bulunan turistler ile karşılaştım.”* şeklinde söz etmiştir. Katılımcı 5, Katılımcı 9, Katılımcı 15 ve Katılımcı 19’da konu hakkında diğer katılımcılar ile benzerlik gösteren görüşlerini paylaşmışlardır.

Katılımcı 7 ise tam tersi bir konuya parmak basmış; *“Evinden çıktıktan sonra, hiçbir şeyi önemsemeyip çok daha rahat ve duyarsız davranan turistler ile karşılaşıyorum.”* görüşünde bulunmuştur. Katılımcı 9, Katılımcı 10, Katılımcı 11, Katılımcı 12 ve Katılımcı 18’ de aynı konuya değen görüşlerine cevapları içerisinde yer vermişlerdir.

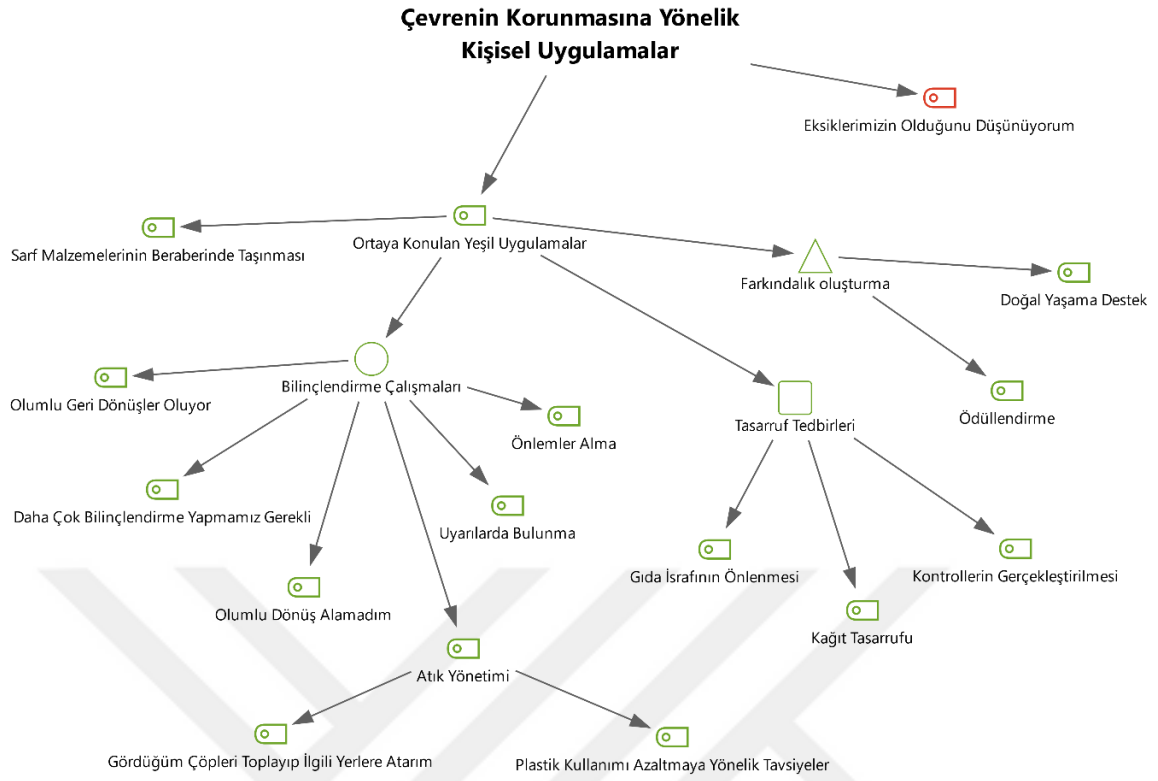
Katılımcı 21 ise konu hakkındaki görüşünü şu sözler ile belirtmiştir: *“Çoğunluğun olumlu olduğunu söyleyemeyeceğim. Özellikle pandemiden yeni çıktığımız süreçte kullanılan maskelerin ören yerlerine gidilirken yerlerde görünmesi, müze tarzı yerlerde giyilen galoşların yerlere atılması, onlara dikkat edilmemesi gibi şeylere rastlıyorum. Tabii ki duyarlılık gösterenler var, yok değil. Fakat bunu oluşturan küçük bir grup da olsa sonuçta kirlilik göze batıyor.”*

4.6. Çevrenin Korunmasına Yönelik Kişisel Uygulamalar

Rehberlerin, çevrenin korunmasına dair ne tür yeşil uygulama örneklerini ortaya koyduklarını öğrenebilmek adına katılımcılara, *“Turlarınızda çevrenin korunmasına ilişkin rehber olarak neler yapıyorsunuz?”* sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde 2 adet tema altında 7 farklı kod ve alt kod elde edilmiştir. Söz konusu temalar; Ortaya Konulan Yeşil Uygulamalar ve Eksiklerimizin Olduğunu Düşünüyorum şeklinde isimlendirilmiştir. Söz konusu temalar, kodlar ve alt kodlamalar Şekil 26’da ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

Rehberlerin çevrenin korunmasına yönelik kişisel uygulamalarından elde edilen veriler ile ortaya çıkarılan kelime bulutu Şekil 27’da gösterilmiştir. Bu kapsamda; çöp, tur, kontrol, artık, rehber, zarar ve duyarlı sözcükleri rehber görüşleri çerçevesinde ön plana çıkmaktadır.

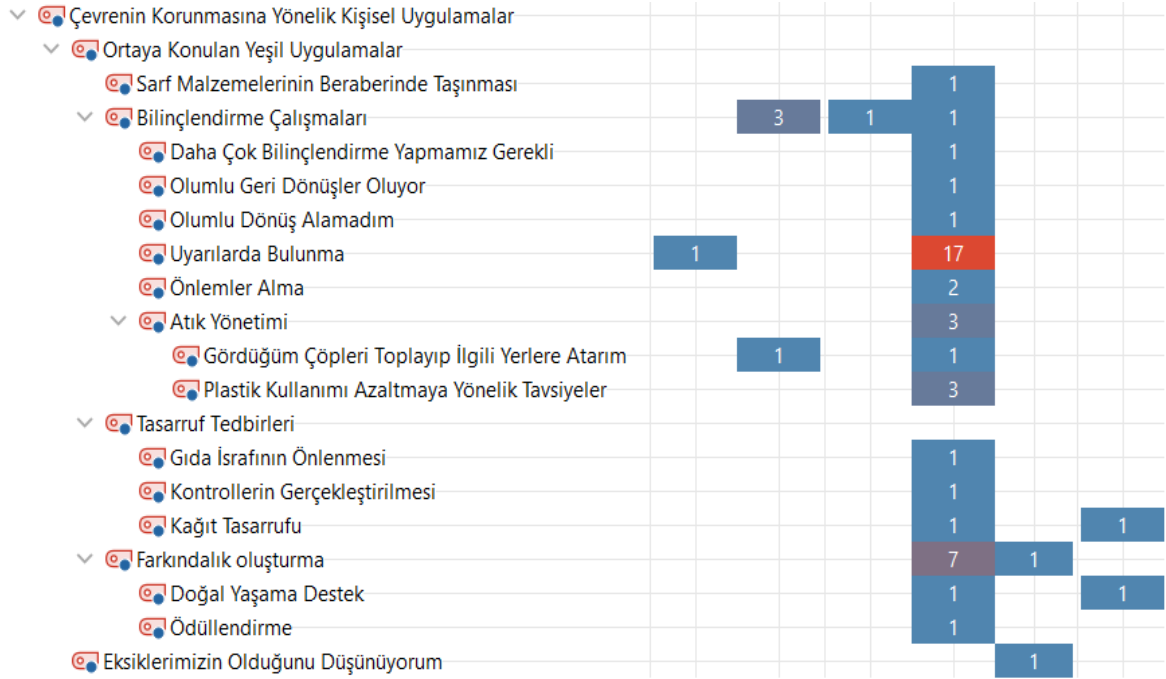
Bunun yanında Şekil 28’de ilgili görüşlerden meydana getirilmiş olan temalar, kodlar ve alt kodlar kapsamında elde edilen verilerin sıklığı sayısal olarak gösterilmektedir. Şeklin sağ tarafında yer bulan oranlar, konu ile ilgili görüşler içerisinde geçen ifadelerin toplam sayısını göstermektedir.

Şekil 26. Rehberlerin Çevrenin Korunmasına Yönelik Kişisel Uygulamaları- Temalar ve Kodlar

Şekil 27. Rehberlerin Çevrenin Korunmasına Yönelik Kişisel Uygulamalarından Elde Edilen Kelime Bulutu

Şekil 28. Rehberlerin Çevrenin Korunmasına Yönelik Kişisel Uygulamaları- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri

4.6.1. Ortaya Konulan Yeşil Uygulamalar

Çevrenin Korunmasına Yönelik Kişisel Uygulamaların öğrenilmesine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Ortaya Konulan Yeşil Uygulamalar temasının altında; Sarf Malzemelerinin Beraberinde Taşınması, Bilinçlendirme Çalışmaları, Tasarruf Tedbirleri ve Farkındalık Oluşturma kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Turist rehberliği mesleğini sürekli olarak icra eden kişilerden oluşan katılımcılar, sorulan soru karşılığında turlar sırasında çevrenin korunmasına yönelik ortaya koydukları çeşitli yeşil uygulamalar hakkındaki görüş ve deneyimlerini paylaşmışlardır. Katılımcı 17 konu hakkında, konaklama işletmeleri tarafından odalarda servise sunulan ve genellikle tek kullanımlık olan çeşitli sarf malzemelerini harcamak yerine kendi kişisel eşyalarını yanında taşıdığına dair görüşlerini şu şekilde aktarmıştır: “*Otellerde odaya geldiğim zaman eğer ki kullanmayacağım bir şey varsa dokunmuyorum. Zaten ben kendi kişisel bakım eşyalarına yanımda götürüyorum. Otelin sadece havlusunu kullanıyorum diyebilirim. Sabunlar ve şampuanları kullanmıyorum. Kendi evimde de öyleyim. Sadece otelde değil. Gereksiz bir şekilde enerji harcamıyorum. Ailemle birlikte çevreye duyarlı olmaya çalışıyoruz.*”

Katılımcılar aynı zamanda turlar sırasında uygun zaman ve uygun mekanlarda gruplarına çevre bilinci aktarmak ve farkındalık oluşturmak adına bilgilendirme çalışmaları yaptıklarından bahsetmişlerdir. Katılımcı 20'nin konu ile ilgili bahsi; *“Turlar esnasında sıklıkla uyarılarda bulunuyoruz.”* şeklinde, Katılımcı 23'ün aktarımı ise şöyledir: *“Tur sırasında özellikle ören yerlerinde tütün tüketilmemesi taraftarıyım. Tüketilmemesi gerektiğini sürekli aktarıyorum. Tüketmek isteyen insanlara en azından atıklarını yerlere atmamalarını, yanlarında çeşitli araçlar ile depolamaları hakkında uyarıyorum. Bunun dışında da çevrenin hiçbir şekilde kirlenmemesi gerektiğini bildiriyorum. Aynı zamanda tarihi yerlerde miraslara dokunmadan, zarar vermeden gezilmesi bilgisini veriyorum öncesinden.”*

Katılımcı 19, turist rehberinin turlar sırasında çevreci konularda farkındalık oluşturacak şekilde aktardığı bilgilerin, turun gidişatına önemli ölçüde etki edebileceği hakkındaki görüşünü şu şekilde aktarmıştır: *“Bence bu konuda bizlerin tutumları çok önemli. Katılımcılara tatlı dille yaklaşırsak, katılımcılar da genelde uyum içinde, hoşgörülle karşılıyor. Ben kendimden örnek verecek olursam mesela Eskişehir turuna çıktığımızda genelde konuşmama şöyle başlıyorum. Eskişehir'in tanıtımını yapmadan önce yeşil bir kent olduğundan bahsediyorum. Çevreci bir kent olduğundan bahsediyorum. Gelen grupların da bu konuda azami düzeyde dikkat etmesine rica ediyorum. Nasıl yeşil bulduysak yeşil bırakılması gerektiği noktasında gerekli uyarılara hoş bir dille, güzel bir dille anlatmaya çalışıyorum. Tabii ki katılımcılarda anlayışla karşılıyorlar. Genelde buna özen gösteriyorlar.”*

Katılımcı 11, çevresel konular hakkında gerekli tutumun gösterildiği takdirde çevreye ve dolaylı olarak ekonomilere günümüz ve gelecekte ne gibi faydalar sağlanabileceğine dair örnekler vererek yaptığı bilgilendirme çalışmaları hakkındaki deneyimini şu şekilde aktarmıştır: *“Ben de genel bilgilendirme yaparken, turda anlatım yaparken insanların bu konuya dikkatlerini çekmeye çalışıyorum. Çevrenin ne kadar güzel olduğunu, bunları koruduğumuz müddetçe sonraki kuşaklara aktarabileceğinizi, daha çok turist çekebileceğimizi ve ülke ekonomisine katkısı olabileceğini aktarmaya çalışıyorum. Fakat bu kaynakların ne kadar hızlı tüketirsek, ormanları ne kadar yok edersek, çevre ne kadar kirlenirse buna bağlı olarak ziyaretçilerin gelmeyeceği yönünde vurgu yapıp insanları hem bilgilendirmeye, bilinçlendirmeye çalışıyorum.”*

Katılımcı 20, çevresel konularda turist rehberlerine büyük bir sorumluluğun düştüğünden bahsedip konu hakkında şu görüşünü beyan etmiştir: *“Özellikle otobüse iniş binişlerde çevre kirliliğinin oluştuğunu gözlemliyorum. Aslında bu konuda biraz daha biz rehberlerin ipleri elimize almamız lazım. Daha sert uyarılarda bulunmamız lazım. Çünkü bu turistlerin bu konular hakkında dikkatli davranmadıklarını gözlemliyorum.”*

Katılımcı 23, turist rehberinin gerekli uyarılar yerinde yapması sonucu turistlerin çevresel konulardaki davranışlarının olumlu yönde değiştiği hakkındaki görüşünü şu şekilde aktarmıştır; *“Duyarsızlığın sonuçları hakkında bilgi ve verildiği zaman, bununla ilgili hassasiyet bildirildiği zaman, turist tavırları daha farklı oluyor. Olumlu yönde değişiyor”*. Bunun aksine Katılımcı 15, turlar sırasındaki deneyimlerine dayanarak, uyarılarda bulunulması halinde bile turist gruplarından olumlu geri dönüşler alamadığını belirtmiştir.

Bunların yanında katılımcılar, çevresel farkındalık oluşturmak adına bilinçlendirme çalışmalarının yanında tur boyunca konu hakkında çeşitli uyarılarda bulduklarını ve hatırlatmalar gerçekleştirdiklerinden bahsetmişlerdir. Katılımcı 18 görüşünü; *“Tur sırasında mümkün olduğunca; burada çöp kutusu var kullanabilirsiniz, kaptana arabayı kirletmeden bırakalım gibi uyarılarda bulunuyorum.”* şeklinde belirtirken, Katılımcı 7; *“Grubun bir şey yere attığını veya çevreye zararı dokunan durum görürsem mutlaka sert bir dil ile de uyarırım.”* olarak sunmuştur. Katılımcı 11; *“Örneğin benim grubundan birisi yere çöp attığı zaman onu nazik bir şekilde uyarır yaptığı hatanın farkına varmasını sağlarım.”* görüşü ile deneyimini aktarmış, Katılımcı 17 ise sert uyarılar da bulunduğu bahsederek görüşünü *“Gördüğüm olursa da yüzüne söylüyorum, uyarıyorum. Müşterim ister kırılsın ister kırılmasın zaman zaman sert davranıyorum.”* şeklinde aktarmıştır.

Katılımcı 5, Katılımcı 9, Katılımcı 10, Katılımcı 14, Katılımcı 15, Katılımcı 16, Katılımcı 18, Katılımcı 19, Katılımcı 20, Katılımcı 21 ve Katılımcı 22 diğer katılımcılar ile örtüşen görüş ve deneyimlerini paylaşırken, Katılımcı 12’ün ise sorulan soruya verdiği yanıt şu şekildedir: *“Elimden geldiği kadar insanları uyarıyorum. Çevrenin kirletilmemesi noktasında bilinçlendirici söylemlerde bulunuyorum ama yapabildiğimiz, uyarabildiğimiz kadar. Çöplerin lütfen çöp kutularına atalım, kimyasal kullanımımızı kısıtlandırılalım, doğal ürünlere yönelim gibi sohbetlerimiz oluyor.”*

Bazı katılımcı ise oluşabilecek olumsuz durumlara karşı önceden önlemler almaya çalıştıklarına dair görüşlerini aktarmışlardır. Katılımcı 17'nin konu hakkındaki görüşü; *“Araca ilk rehber girer biliyorsunuz. Araca biner binmez şoföre çöp kovasını olup olmadığını soruyorum. Eğer yok ise bir çöp poşeti tedarik edip veya arabanın belirli yerlerde çöp poşeti asıp dışarıya çöp atılmasını engellemeye çalışıyorum.”* şeklindedir. Katılımcı 3, Katılımcı 4 ve Katılımcı 6'da önceden alınabilecek tedbirler ile tur sırasında ve araç içerisinde atık yönetiminin sağlanılmasına çalıştıklarına dair deneyimlerini paylaşmışlardır. Buna ek olarak Katılımcı 1, Katılımcı 6 ve Katılımcı 20 cevapları içerisinde, turlar sırasında plastik atık oluşumunu önlemek adına konu ile ilgili tavsiyeler verdiklerinden bahsetmişlerdir. Katılımcı 12 ve Katılımcı 22 ise tur sırasında rastladıkları çevreye bırakılmış atıkları mümkün olduğunca toplayıp gerekli depolama alanlarına bırakmaya dikkat ettiklerini belirtmişlerdir.

Tasarruf tedbirleri konusu hakkında katılımcılar kişisel olarak ortaya koydukları çeşitli yeşil uygulamalardan bahsetmişlerdir. Katılımcı 17 gıda israfını önlemek adına aldığı tedbirlerden şu şekilde bahsetmiştir; *“Yemek atığı olmaması için yiyeceğim kadar alırım. Fazlasını almam. Özellikle açık büfenin etrafında dolanıp önce gözümü doyururum. Sonra alacağım şeyleri belirlerim ve arzu ettiğim miktarın yarısı kadar almaya çalışırım.”*. Katılımcı 2 yanıtında, tasarruf tedbiri kapsamında elektrik enerjisi israfı adına turlarda aydınlatmaların gereksiz şekilde yanmasını önlemeye çalıştığından bahsetmiştir.

Katılımcı 4 ve Katılımcı 3 ise yanıtlarında kağıt israfını önlemek adına çeşitli yeşil uygulamaları göz önüne aldıklarından bahsetmişlerdir. Katılımcı 3, Konu hakkındaki görüşünü şu şekilde aktarmıştır: *“Biz turist rehberleri turlara çıkmadan belli bir süre öncesinde sözleşmelerinizi acentalar ile sözleşmeler gerçekleştiririz. Genellikle acente bizden uzak bir şehirde olur. Sözleşmelerin çıktısını alınır, imzalanır iki nüsha halinde tekrar acentaya gönderilir, acenta çıktısını aldıktan sonra tekrar imzalanır gibi birçok prosedürden geçiyoruz. Artık çalıştığım acentalardan çevrimiçi olarak imzalarını istiyor, kendimin de çevrimiçi olarak imzalamak istediğimi söylüyorum. Ardından çıktılarını alıp en azından tek veya iki nüsha ile olayı çözmüş oluyoruz. Böylelikle kağıt harcamıyoruz. Çalıştığım ve temasta olduğum bütün işletmelerden yalnızca ve yalnızca e-fatura ve irsaliye gönderilmesini talep ediyorum. Bu şekilde de yine birazcık önlem almış oluyoruz.”*

Katılımcıların cevaplarında yer verdikleri bir başka bahis ise farkındalık oluşturucu hal ve hareketler ile turistlerin dikkatlerini çekme ve bilinçlenmelerini sağlamaya çalışma konusudur. Katılımcı 23 konu hakkındaki görüşünü şu şekilde paylaşmıştır: *“Turdaki rehber sonuçta göz önünde olan kişi. O grubun lideri. Sizin davranışlarınız da bir o kadar söylediğiniz şeylerden belki daha önemli. Sizin çöpi yere atmadığınızı, elinizde o çöpi tur boyunca gezdirdiğinizi gören insanlar, yere çöp atacak bile olsa sizin bu hareketinizi görünce tavırları değişiyor. O da aynı şekilde sizin yaptığınızı yapıyor.”*

Benzer bir başka görüş Katılımcı 5 tarafından ortaya konulmuştur. Hal ve hareketleri ile farkındalık sağladığını düşündüğünü bildiren Katılımcı 5 görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: *“Rehber olduğum için çevreyi kirletmemeye tabii ki çok fazla özen gösteriyorum. Aynı şekilde turistler beni gördükleri zaman, elimde bir çöpi taşıdığım zaman örnek olduğumu düşünüyorum.”*

Katılımcı 11, Katılımcı 12, Katılımcı 14 ve Katılımcı 18’de konu hakkında benzer görüşlerini paylaşmışlardır. Farkındalık oluşturma hakkında bir başka görüş ise Katılımcı 7 tarafından şu şekilde belirtilmiştir: *“Genellikle kendi su şişem ile turlarımızı gerçekleştiririm. Dışarıdan bir pet şişe almışsam atık durumuna düştüğünde çöp kovası görene kadar elimde taşırım. Ziyaretçilere de aynı uyarılarda bulunurum. Yerde bir atık görürsem, önde gittiğim için arkada da herkes görüyor tabii, mutlaka bunu alırım ve atılması çöp kutusuna atarım. Bu hareketim gruba örnek olur.”*

Buna ek olarak Katılımcı 2, farkındalık oluşturmak adına izlediği farklı bir yöntemden bahsetmiştir. Grup içerisinde ödüllendirmeler yaparak ve doğal yaşamı koruyucu davranışlarda bulunarak farkındalık oluşumu sağlamaya çalıştığını bildiren Katılımcı 2 bu durumu şöyle ifade etmiştir; *“Çevre bilinci için gruptan çevreye en duyarlı kişiyi seçip ödüllendiriyorum. Hayvanları gördüğümde insanmış gibi muamele gösterip grubun dikkatini çekmeye çalışıyorum.”*. Doğal yaşama vermiş olduğu destek ile tur grubu üzerinde farkındalık oluşturmaya çalıştığını bildiren bir diğer katılımcı ise Katılımcı 14’tür ve konu hakkında deneyimini şu şekilde aktarmıştır; *“Her zaman yanımda bir yanıma yap kedi maması ve köpek maması taşırım. Efes’te veya başka yerlerde gördüğüm kedi ve köpekleri beslerim. Hem kedi ve köpeklere iyilik yaptığımı hem de müşteri üzerinde farkındalık oluşturduğumu düşünüyorum.”*

Katılımcılar cevapları içerisinde turları sırasında ortaya koydukları çeşitli yeşil uygulama örneklerine dair görüş ve deneyimlerini paylaşmışlardır. Turist rehberinin çevreci performansı ile turist grubunun çevre duyarlılığının artması yönünde literatürde çeşitli çalışmalara rastlamak mümkündür (Alzghoul vd., 2023; Jamaliah vd., 2021; Alazaizeh vd., 2019). Bu duyarlılığın oluşması sürecinde, turist rehberinin sahip olduğu çeşitli rollerin doğrudan etkisinin olduğu bilinmektedir (Koroğlu ve Güzel, 2013; Randall ve Rollins, 2007). Bu rollerden birisi olan, Kaynak Yönetimi Rolü kapsamında, Tetik Dinç'in (2019) çalışmasında sunulan turist rehberlerin ortaya koyabileceği yeşil uygulamalar hakkındaki maddelendirmeler ve Güzel ve Köksal'ın (2019) çalışmasında yer alan konu hakkındaki başlıklar ile katılımcıların paylaştıkları görüş ve deneyimler örtüşmektedir.

4.6.2. Eksikliklere İlişkin Düşünceler

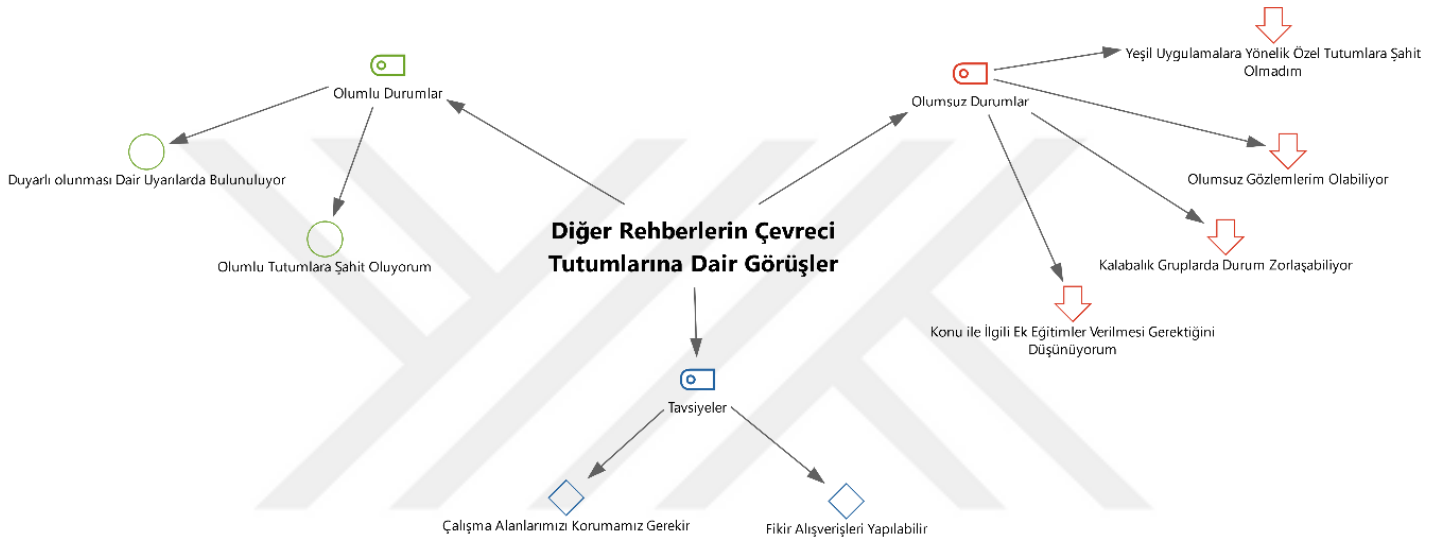
Çevrenin Korunmasına Yönelik Kişisel Uygulamaların öğrenilmesine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Eksiklerimiz Olduğunu Düşünüyorum teması ortaya çıkarılmıştır. Katılımcı 3 konu hakkında şu görüşünü belirtmiştir: *“Turist rehberleri aslında çok fazla sorumluluk alabilirler ama kendimi de bunun içine dahil ederek aldığımız lisans ve benim tabii yüksek lisans eğitimim de var bu eğitimlerin hiçbirisinde neredeyse yeşil uygulamalara misafirlere nasıl yönlendirebiliriz şeklinde bir bilgi alamadık. Bu bilgileri almamış olmamızdan dolayı kendimizi geliştiremedik ve bu noktada eksikliğimiz olduğunu düşünüyorum. Çevremdeki turist rehberlerinin de birkaç noktanın dışında çok fazla konuya önem verdiklerini görmüyorum. Hatta ATV turlarının yapılması konusu. Rehberlerin hakkediş adı altında gelir sağlaması sebebiyle ATV turlarına insanları yönlendirmesi. Yeşil uygulamalara ters gelen uygulamaları bilakis teşvik etmesi yanlış yapılan bir şeydir. Bunu gözlemlediğimi belirtmek isterim.”*

4.7. Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşler

Rehberlerin, Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşlerini öğrenebilmek adına katılımcılara, “Turlardaki gözlemlerinize göre, turist rehberlerinin turlarda yeşil uygulamalara ve çevrenin korunmasına ilişkin tutum ve davranışlarını nasıl?” sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde üç adet tema altında dokuz farklı kod elde edilmiştir. Bu temalar; Olumlu Durumlar, Tavsiyeler ve Olumsuz Durumlar olarak

isimlendirilmiştir. Söz konusu temalar, kodlar ve bu kodların altında oluşturulan alt kodlamalar Şekil 29 içerisinde ayrıntılı olarak görselleştirilmiştir.

Rehberlerin diğer rehberlerin çevreci tutumlarına dair görüşlerinden elde edilen veriler ile ortaya çıkarılan kelime bulutu Şekil 30’da gösterilmiştir. Bu kapsamda; rehber, önem, yeşil, duyarlı, uyarı, korumak, meslek ve çevreci sözcükleri rehber görüşleri çerçevesinde ön plana çıkmaktadır.

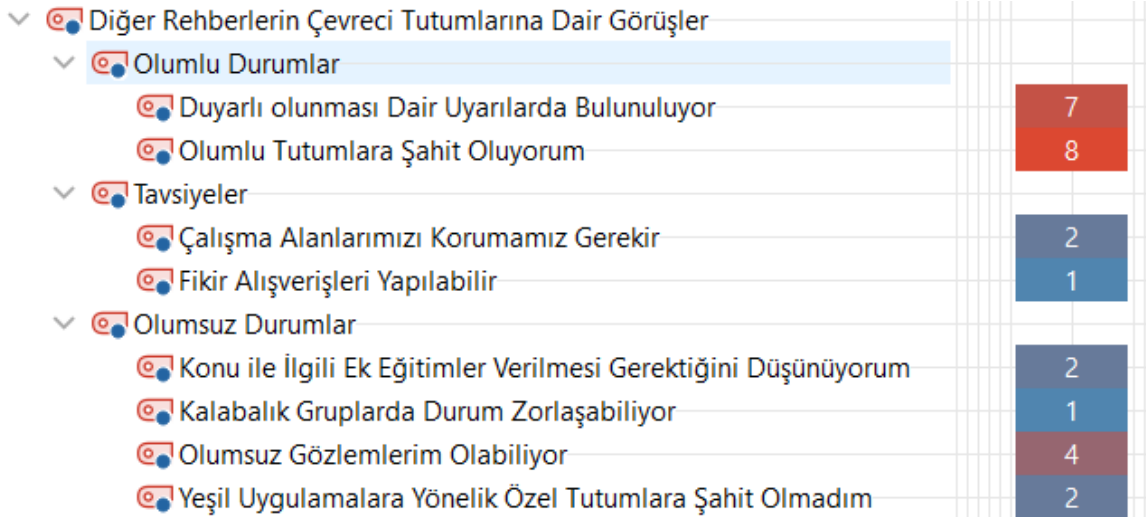

Şekil 29. Rehberlerin Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar

Ayrıca, ilgili görüşlerden meydana getirilmiş olan temalar altında oluşturulan kodlar ve alt kodlar kapsamında elde edilen verilerin sıklığı Şekil 31 içerisinde sayısal olarak gösterilmektedir. Şekil üzerinde bulunan sağdaki sütun, konu ile ilgili görüşler içerisinde geçen ifadelerin toplam sayısını göstermektedir.

Şekil 30. Rehberlerin Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu

Şekil 31. Rehberlerin Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri

4.7.1. Olumlu Durumlar

Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşlerinin öğrenilmesine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Olumlu Durumlar temasının altında; Duyarlı Olunması Dair Uyarılarda Bulunuyorlar ve Olumlu Tutumlara Şahit Oluyorum kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcılar, sorulan soruya yanıt olarak, diğer meslektaşlarının duyarlı davranışları hakkında deneyim ve görüşlerini paylaşmışlardır. Katılımcı 15 konu hakkındaki görüşünü; *“Rehberler genelde gerekli uyarı ve açıklamalarda bulunuyorlar. Mesela çiçekli doğal alanlara gidildiğinde bitkilerin koparılmaması gerektiğini oranın bir ekosisteme sahip olduğu anlatılıyor.”* şeklinde belirtmiştir. Katılımcı 22; *“Rehberlerin, uyarılarda bulunduğunu gözlemliyorum. Çevre kirliliği gibi konulara büyük özen gösteriyor açıkçası çoğu rehberler bu da benim hoşuma gidiyor.”* görüşünü aktarmıştır. Katılımcı 7, Katılımcı 9, Katılımcı 20 ve Katılımcı 21’de konu hakkında diğer katılımcılara benzerlik gösteren görüşler belirtmişlerdir.

Katılımcı 5 ise konu hakkında turlar sırasında edinmiş olduğu deneyim kapsamında ortaya koyduğu görüşünü şu şekilde belirtmiştir: *“Rehberlerin, arabalardan inmeden önce “kaptanımızı çok yormamak adına çöplerimizi alalım, çevremizi de aynı şekilde kirletmemeye özen gösterelim” tarzında ifadelerde bulduklarını gözlemliyorum. Gördükleri çevreyi etkileyecek olumsuz bir duruma karşı uyarılarda bulunan rehberleri gözlemliyorum. Yakın zamanda şahit olduğum bir olay var. Bir turist yere çöp atmıştı. Sanırım su şişesiydi. Rehberin şişeyi alıp tekrar turistin eline vermişti.”*

Katılımcı 4, Katılımcı 16 ve Katılımcı 17 soru ile ilgili belirttikleri görüşlerde, turist rehberlerinin çevresel duyarlılıkları hakkındaki genel gözlemlerinin olumlu şekilde olduğundan bahsetmişlerdir. Katılımcı 19 da aynı konu hakkında şu sözleri sarf etmiştir: *“Kendi turlarımdan özen göstermeye çalışıyorum. Çevremde gördüğüm rehberler de bu konuyu bence en az benim kadar hatta benden daha fazla özen gösteriyorlar. Benim gördüğüm rehberlerin birçoğu, zaten bu konuda tur gruplarına gerekli uyarılarda bulunuyorlar, bilgilendirmeleri yapıyorlar diye düşünüyorum. Bahsettiğim gibi ben de birebir olarak yanında olduğum rehberlerin, konuştuğum rehberlerin, bu konuda tutumlar davranışlar sergilediklerini görüyorum duyuyorum.”*

Turist rehberlerin çevresel konularda gösterdikleri çaba ve duyarlılıktan bahseden Katılımcı 10; “*Genel olarak tabii ki profesyonel turist rehberleri doğal ve tarihi varlıklarının korunması için bireysel çaba harcıyorlar, olumlu tutum gösteriyorlar.*” Görüşünü öne sürmüştür. Katılımcı 11 ise aynı konuya değinerek; “*Genel anlamda rehberlerin bu konuda bilinçli olduğunu düşünüyorum. Çünkü birçok arkadaşımızın çevreye karşı olan duyarlılığın ve sürdürülebilirliğin sağlanmasını konusunda hassasiyetine bizzat şahit oldum diyebilirim.*” görüşünü belirtmiştir. Katılımcı 14, tütün kullanan turist rehberlerinin konu hakkındaki duyarlılıklarını belirterek; “*Çevre bilinçli olan rehber bütün davranışları çevreye göre yapıyor. Örneğin tütün tüketiyorsa, ören yerlerinde kullanmıyor. Çöpünü atabileceği uygun toplama alanlarının yanında bu işi gerçekleştiriyor ve çöpünü oraya atıyor.*” ifadeleri ile deneyimlerini paylaşmıştır.

Katılımcıların turlardaki görüş ve deneyimlerini göz önüne alarak diğer turist rehberlerinin ortaya koyduğu yeşil uygulamalar hakkında paylaştıkları cevaplar, Tetik Dinç’in (2019) konu hakkında çalışmasında yer verdiği maddeler ile uyum sağlamaktadır.

4.7.2. Tavsiyeler

Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşlerinin öğrenilmesine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Tavsiyeler temasının altında; Çalışma Alanlarımızı Korumamız Gerekir ve Fikir Alışverişleri Yapılabilir kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcılar, sorulan soru neticesinde cevapları içerisinde konu hakkında çeşitli görüşlere ve tavsiyelere yer vermişlerdir. Katılımcı 17, turizmin ve turist rehberliği mesleğinin geleceğini yeşil uygulamalara bağlayarak; “*Bizim bir vazifemiz çevremizi korumak. Aynı zamanda çevre bizim ekmeğimiz. Marmaris’te deniz kirliliği olur, ormanları yok olursa bir daha oraya turist gelmeyecek. Benim mesleğim, ekonomik geçimim çevredir.*” şeklindeki söylemi ile olumsuz çevresel etkilerin turizm sektörüne büyük zararının dokunabileceği görüşünü belirtmiştir. Katılımcı 16’da aynı konuya değinerek cevabı içerisinde görüşlerine; “*Bizim otobüsten tutun müze alanı, plaj, her yer ofisimiz oluyor. Korumak gerekiyor. Korumazsan kaybedersin. Kaybedersen her şey biter.*” İfadeleri ile yer vermiştir. Bunun yanında Katılımcı 21, rehberlerin çevresel konular ile

ilgili kendi aralarında fikir alışverişleri ve tartışmalar yapmaları gerektiğine dair görüşlerine cevabı içerisinde yer vermiştir.

4.7.3. Olumsuz Durumlar

Diğer Rehberlerin Çevreci Tutumlarına Dair Görüşlerinin öğrenilmesine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Olumsuz Durumlar temasının altında; Kalabalık Gruplarda Durum Zorlaşabiliyor, Olumsuz Gözlemlerim Olabiliyor, Konu ile İlgili Ek Eğitimler Verilmesi Gerektiğini Düşünüyorum ve Yeşil Uygulamalara Yönelik Özel Tutumlara Şahit Olmadım kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Çevre bilinci ile ilgili katılımcılar, meslektaşları hakkında çeşitli olumsuz gözlemlerden de bahsetmişlerdir. Katılımcı 2 konu hakkında; *“Her rehberin bu konuya duyarlı olduğunu söyleyemem. Çünkü bazıları sadece işini yapmakla meşgul oluyor, çevre ile ilgili duyar göstermeyebiliyorlar.”* görüşünü ortaya koymuştur. Katılımcı 4 ve Katılımcı 23’te konu ile ilgili Katılımcı 2’nin görüşü ile benzerlik gösteren ifadelerde bulunmuşlardır. Katılımcı 1 ise konu ile ilgili deneyimini şu şekilde aktarmıştır: *“Rehber arkadaşlarımla çalışma kartları boyunlarında olduğu zaman bizim ekiplerden olduklarını anlıyorum. Bazılarının tütün tüketip yere attığını görüyorum maalesef. Herkes için bunu söyleyemem, ama benim gözlemlediğim kadarıyla bazı arkadaşlarımızın hiçbir çevresel uygulamaya katkı yapayım derdi yok. Bu çok üzücü bir olay. Örnek verecek olursam geçtiğimiz günlerde otelin yanında misafirleri beklerken bir bayan arkadaş geldi. Boynunda çalışma kartı yoktu. Tütün tüketti. Yere atıp ayağı ile ezdi. Elini çantasına attı ve çalışma kartını çıkartıp boynuna astı. Çok üzüldüm bizim meslektaşlarımdan birini bunu yaptığına.”*

Katılımcı 22 farklı bir noktaya değinerek, turist gruplarının kalabalık olmasının rehber üzerindeki etkisini konu ile bağlantılı hale getirerek şu şekilde aktarmıştır: *“Kalabalık grubu olan rehberler, grubuna hakim olmakta zorlandıkları, anlatımlarına odaklandıkları için çevre duyarlılığına dikkat edemeyebiliyorlar. Anlatım yapmak zaten zor bir şey.”*

Bunların yanında Katılımcı 15, “*Rehberlere bu konuda eğitim verilmeli. Bu tarz uygulamalardan haberdar olduğumu zannetmiyorum.*” şeklinde belirtmiş olduğu görüşü ile turist rehberlerinin, yeşil uygulamalar hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadıklarını ve konu hakkında ek eğitimlerin gerekliliğini dile getirmiştir. Katılımcı 14 de, Katılımcı 15 ile benzerlik gösteren görüşünü şu şekilde aktarmıştır: “*Maalesef meslektaşlarımız içerisinde çevre bilincinin çok yaygın olduğunu söyleyemiyorum. Bu konunun da eğitiminin verilmesi gerekiyor. Rehberlik mesleği sadece ören yeri tanıtımından oluşmamakta. Tur nasıl yapılır, nereden gidilir bunlar da önemli tabii ki. Ama çevre bilinci de aynı derecede önemli.*”

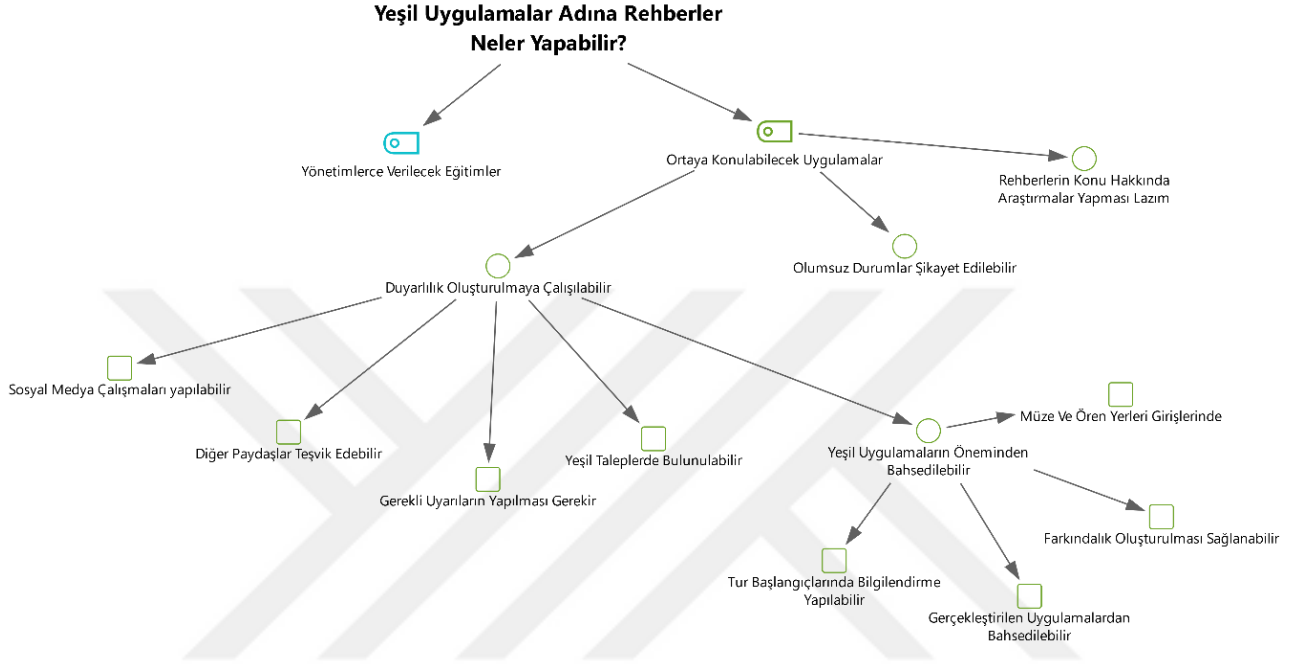
Katılımcı 5 ve Katılımcı 12 ise turlar sırasında edindikleri deneyimleri ve şahit oldukları olayları göz önüne alarak, meslektaşlarının yeşil uygulamalar hakkında turlar sırasında özel tutumlar sergilediklerini gözlemlemediklerini belirtmişlerdir.

4.8. Yeşil Uygulamalar Adına Rehberlerin Neler Yapabileceğine Dair Görüşler

Katılımcılara, Yeşil Uygulamalar Adına Rehberlerin Neler Yapabileceğine dair görüşlerini öğrenebilmek adına, “Turlarda yeşil uygulamaların daha yoğun kullanılması için sizce turist rehberlerinin ne tür rolleri olabilir (neler yapabilirler)?” sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde 2 adet tema altında 3 farklı kod ve alt kodlar elde edilmiştir. Bu temalar; Yönetimlerce Verilecek Eğitimler ve Ortaya Konulabilecek Uygulamalar olarak tanılandırılmıştır. Söz konusu tema, kod ve bu kodlardan oluşturulan alt kodlamalara Şekil 32 üzerinde yer verilmiştir.

Katılımcıların yeşil uygulamalar adına rehberlerin neler yapabileceğine dair görüşlerinden elde edilen veriler ile ortaya çıkarılan kelime bulutu Şekil 33’te gösterilmiştir. Bu kapsamda; çöp, bilgilendirme, yeşil, rehber, eğitim, müze, işletme, sürdürülebilir, turizm ve yönetim sözcükleri rehber görüşleri çerçevesinde ön plana çıkmaktadır.

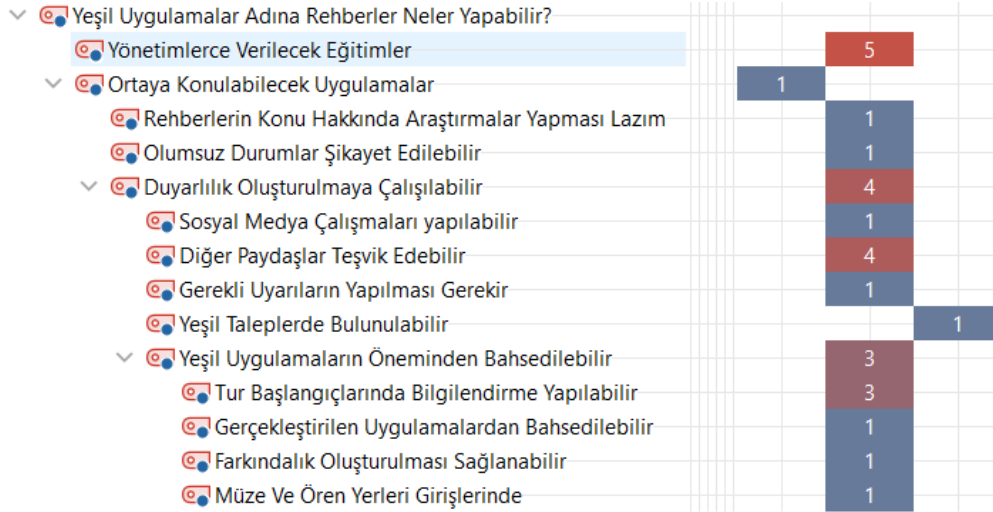
Bunların yanında, Şekil 34’te ilgili görüşlerden meydana getirilmiş olan temalar, kodlar ve alt kodlar kapsamında elde edilen verilerin sıklığı sayısal olarak gösterilmektedir. Şekil üzerinde bulunan sağdaki sütun, konu ile ilgili görüşler içerisinde geçen ifadelerin toplam sayısını göstermektedir.

Şekil 32. Katılımcıların Yeşil Uygulamalar Adına Rehberlerin Neler Yapabileceğine Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar

Şekil 33. Katılımcıların Yeşil Uygulamalar Adına Rehberlerin Neler Yapabileceğine Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu

Şekil 34. Katılımcıların Yeşil Uygulamalar Adına Rehberlerin Neler Yapabileceğine Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri

4.8.1. Yönetimlerce Verilecek Eğitimler

Rehberlerin, Yeşil Uygulamalar Adına Meslektaşlarının Neler Yapabileceğine dair görüşlerinin öğrenilmesine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Yönetimlerce Verilecek Eğitimler temasının altında; Odalar ve Birlik Tarafından Çalışmalar Düzenlenebilir kodlaması ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcılar turist rehberliği mesleği ile bağlantılı bakanlık, TUREB ve odalar gibi birimlerin çevre konusu hakkında çalışmalar, eğitimler ve seminerler düzenleyebileceği hakkındaki öneri ve görüşlerini verdikleri cevaplar içerisinde belirtmişlerdir. Konu hakkında Katılımcı 16, turist rehberleri odalarının çeşitli çalışmalar yapabileceği ile ilgili görüşünü; “*Odalar kapsamında farkındalık oluşturma çalışmaları yapılabilir.*” şeklinde aktarmıştır.

Katılımcı 3 ise konu hakkındaki görüşünü şu şekilde aktarmıştır: “*Turist rehberlerine özel belki yılda bir veya iki kere seminerler oluşturulup, eğitim ve sertifikalar verilmesi gerekir. Bunun da aynı çalışma kartımıza bir bölgeyi ekletir gibi bir prosedür ile gerçekleştirilmesi gerekir. Sürdürülebilir turizm ve yeşil uygulamalar sertifikalarıyla rehberin hem bilinçlenmesi teşvik edilebilir hem de rollerini çok iyi bilerek misafirlere ve çevresindekilere örnek olması sağlanabilir.*”

Katılımcı 14 ve Katılımcı 16 da konu hakkında diğer katılımcılar ile benzerlik gösteren görüşlerini cevaplarında yansıtmışlardır. Katılımcı 13 ise aynı konuya başka değerlendirmeler ile yaklaşmış ve şu görüşünü paylaşmıştır: *“Konu ile ilgili turist rehberleri odaları birliği tarafından ilgili bir eğitim platformu oluşturulabilir. Periyodik olarak boş sezonlarda, insanların işlerini az olduğu sürelerde çevrimiçi veya işte yüz yüze konferanslar olarak sunumlar yapılabilir. Birliğimiz ve odalar tarafından bu konuya öncülük edilmesi lazım.*

Katılımcıların konu hakkındaki görüşleri ile uyuşan çeşitli araştırmalara ilgili literatürde rastlanmaktadır (Pereira ve Mykletun, 2016; Weiler ve Kim, 2011). Weiler ve Ham (2010), turist rehberlerinin uygun eğitim programları ile sürdürülebilirlik alanında uzmanlaşmasının, ülke turizmi için yararlı olacağından bahsetmiştir. Jacobson ve Robles (1992), turizm kalkınması adına turist rehberlerinin sürdürülebilirlik konusu hakkında bilgi sahibi olması gerektiğinden bahsetmiş ve çalışmaları içerisinde bir eğitim modeli oluşturmuşlardır. Francis ve arkadaşları (2019), turist rehberlerinin sürdürülebilirlik konusundaki eğitim seviyelerinin, yeşil uygulamaların pratiğe dökülmesinde aktif rol oynadığını söylemişlerdir.

4.8.2. Ortaya Konulabilecek Uygulamalar

Rehberlerin, Yeşil Uygulamalar Adına Rehberlerin Neler Yapabileceğine dair görüşlerinin öğrenilmesine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Ortaya Konulabilecek Uygulamalar temasının altında; Rehberlerin Konu Hakkında Araştırmalar Yapması Lazım, Olumsuz Durumlar Şikayet Edilebilir ve Duyarlılık Oluşturulmaya Çalışılabilir kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcılar, turist rehberleri olarak sürdürülebilirlik adına turlarında ne gibi yeşil uygulamalara yer verebilecekleri hakkındaki görüşlerini sunmuşlardır. Katılımcı 20, turist rehberlerinin çevreci konular hakkında araştırmalar gerçekleştirme ve bilgi sahibi olma gerekliliklerini şu görüşleri ile aktarmıştır: *“Rehberlerin bu konuyu araştırması lazım. Başta yeşil konaklama ve sürdürülebilir tur konusu ile ilgili özellikle araştırmalar yapılması lazım. Uluslararası ne tür projeler var? Yerli ne tür projelerimiz var?*

Belediyeler, bakanlıklar neler yapıyor? Bunları oturup araştırmanız ve belgelememiz lazım.”

Katılımcı 2 sorulan soruya verdiği yanıt içerisinde, rehberler tarafından çevresel duyarlılık oluşturmak adına çalışmaların gerçekleştirilebileceği yönündeki görüşünü; *“Rehberlere düşen en büyük görev, çevrenin korunması ile ilgili sürekli bilgilendirme yapmaktır. Ama önce kendisi çevreyi koruyan davranışlarda bulunmalı ve bununla örnek olmalıdır.”* şeklinde aktarmıştır. Katılımcı 4, konu hakkında; *“Rehber, özveri açık açık her şeyi anlatacak. Yabancıya da anlatacak yerliye de anlatacak. Bilgilendirmelerini yapacak.”* Şeklindeki görüşünü belirtmiştir. Katılımcı 5 ve Katılımcı 1 de diğer katılımcılar ile benzerlik gösteren görüşünü verdiği cevap içerisinde bildirmiştir. Katılımcı 6, olumsuz örnekler karşısında şikayetlerde bulunulabileceğine dair görüşünü; *“Yerlere çöp atanlar için suç duyurusu yapılabilir, şikayet edebilir.”* şeklinde belirtmiştir. Katılımcı 15 sosyal medya etkinliklerinin konu hakkında fayda sağlayabileceğine kanaat getirerek şu görüşünü bildirmiştir: *“Bir komisyon, heyet veya kuruluş oluşturup bu konu ile ilgili sosyal medyada bir adım başlatabilirler. Önce sesimizi duyurmamız lazım. Bu konu hakkında bilinçlendirme yapılmalı ama bu tarz konularda ilgi çekici çabalara ihtiyaç var. Her gidilen yerde videolar çekilip koruma ve sahiplenme adı altında duyurular yapıp hızlıca yayılabilir.”*

Katılımcılar, farklı kurumlar, kuruluşlar ve paydaşlar ile ortaklaşa çalışmaların yapılarak çevresel konuların ön plana çıkarılabileceğine dair görüşlerde bulunmuşlardır. Katılımcı 5 konu hakkında; *“Bu tarz konulara dikkate eden işletmelerle ortak çalışılması konusu göz önüne alınabilir. Teşvikler oluşturulabilir.”* şeklinde görüşünü belirtmiştir. Katılımcı 9 cevabı içerisinde; *“Özellikle güvenlik ve müze çalışanlarıyla birlikte ortak bir organizasyon planlanabilir.”* görüşüne değinmiştir. Katılımcı 15 konu hakkında görüşünü; *“Levhalar konulabilir. Projeler başlatılabilir. Tesisler ile ortak çalışılmalı, diğer paydaşları da dahil etmek gerekir.”* olarak aktarırken, Katılımcı 14 ise; *“Rehberler, konaklanan işletme veya yemek yenilen restorandaki işletme sahibi veya sorumlu kişilere yeşil uygulamalar hakkında bilgilendirmeler yapılabilir.”* olarak aktardığı görüşüne cevabı içerisinde yer vermiştir.

Katılımcı 23, rehberler tarafından olumsuz çevresel durumlara karşı uyarıların uygun düzeylerde yapılması ve çevresel farkındalık oluşturulması gerekliliğine dair görüşünü şu şekilde aktarmıştır: “*Turist rehberleri olarak bizim ofisimiz aslında tarihi yerler, ören yerleri, müzeler, çalışabileceğimiz her alan bizim iş yerimiz. İş yerimizi de en güzel şekilde temiz tutmak, sürdürülebilir olmasını sağlamak bizim açımızdan bence önemli. Bu konuda en hassas olması gereken kişi yine bizleriz. Burada bize düşen rol tabii ki özellikle dikkat çekmek. Olumsuz durumların nelere mal olacağı, nasıl sonuçlar doğuracağı üzerinde durmak. Bunun altını çizmek. İnsanların bunu anlayabilmesini sağlamak. Bence bir rehber olarak en önemli görevimiz budur. Yanlış gördüğümüz bir durum olduğu zaman bunu, bu kişiyi uyarmak da yine bir diğer görevimiz, sorumluluğumuz. Bununla ilgili yanlış bir şey gördüğümüz zaman da sanki orası bizim evimizmiş gibi, çalışma ofisimizmiş gibi gerekli uyarıları yapmak bizim rollerimizden bir tanesi.*”

Katılımcı 4, turist rehberlerinin diğer işletmelere yeşil taleplerde bulunabileceğine ve bu sayede farkındalık oluşabileceğine dair görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: “*Ben sürekli olarak turlarda olduğum için tur dosyalarımı elektronik posta olarak isterim. Tur sözleşmesi gibi belgeler o posta içerisinde bulundurulur. Dosyalarımı elektronik ortamda tutmam karşısında denetlemeler ile çeşitli sorunlar yaşadığım oldu. Sürekli olarak kağıt israfından kaçınma adına bu işlemi gerçekleştirdiğimi birçok kez ifade ettim. Tartışmalar yaşasam bile dosyalarımı sürekli olarak elektronik ortamda tutmayı tercih ediyorum. Denetimcilere de gerekli işlemlerin bu şekilde yapılması gerekliliğine dair taleplerde bulunuyorum.*”

Bunların yanında katılımcılar, turların başlangıç anlarının bilgilendirme açısından önemi ve bu anlarda konu ile ilgili gerekli bilgilendirmelerin yapılmasının ve tur sürecince de bunlara devam edilmesinin gerekliliğine dair görüşlerini de aktarmışlardır. Katılımcı 19’un bu konu hakkındaki görüşü şu şekildedir: “*Benim naçizane görüşüm en temelde, tur başlangıcında gerekli bilgilendirme ve gerekli uyarıların yapılması şeklindedir. Turun ilk başlarında tanışma sırasında, aynı zamanda genel kurallar bütünü gibisinden çevrenin korumasına yönelik birkaç dakika sürecek dahi olsa ufak bir konuşmanın ilk basamakta faydasının olacağını düşünüyorum. Tur süreci boyunca da. Zaten her müze ören yerinin kendi içerisinde çeşitli kuralların gösterildiği uyarı levhaları var. Çevreci tutumlar,*

çevreci davranışlar turist rehberinin dilinden biraz daha etkili olabilir sanıyorum. Çünkü insanlar etrafi gezip görmeye bilgi edinmeye çalışıyorlar ve bazen alışık olmayanlar için bu çevreci uygulamalar gözden kaçabiliyor. Bazen hatırlatmak gerekiyor olabilir. Turist gruplarına, turist rehberleri tarafından her ören yeri ve müze girişinde, anlatımlar yapılırken araya sıkıştırılan çevreci mevzular ile ilgili birkaç dakikalık bilgilendirme faydalı olabilir.”

Katılımcı 21’in bu konu hakkındaki görüşleri; *“En etkili olarak otobüste veya tur başlangıcında grup nerede toplandıysa, orada konu hakkında uyarılar veya bilgilendirmeler yapılabilir.”* şeklindedir. Katılımcı 14, Katılımcı 11 ve Katılımcı 18 de cevabı içerisinde aynı görüşe değinmiştir.

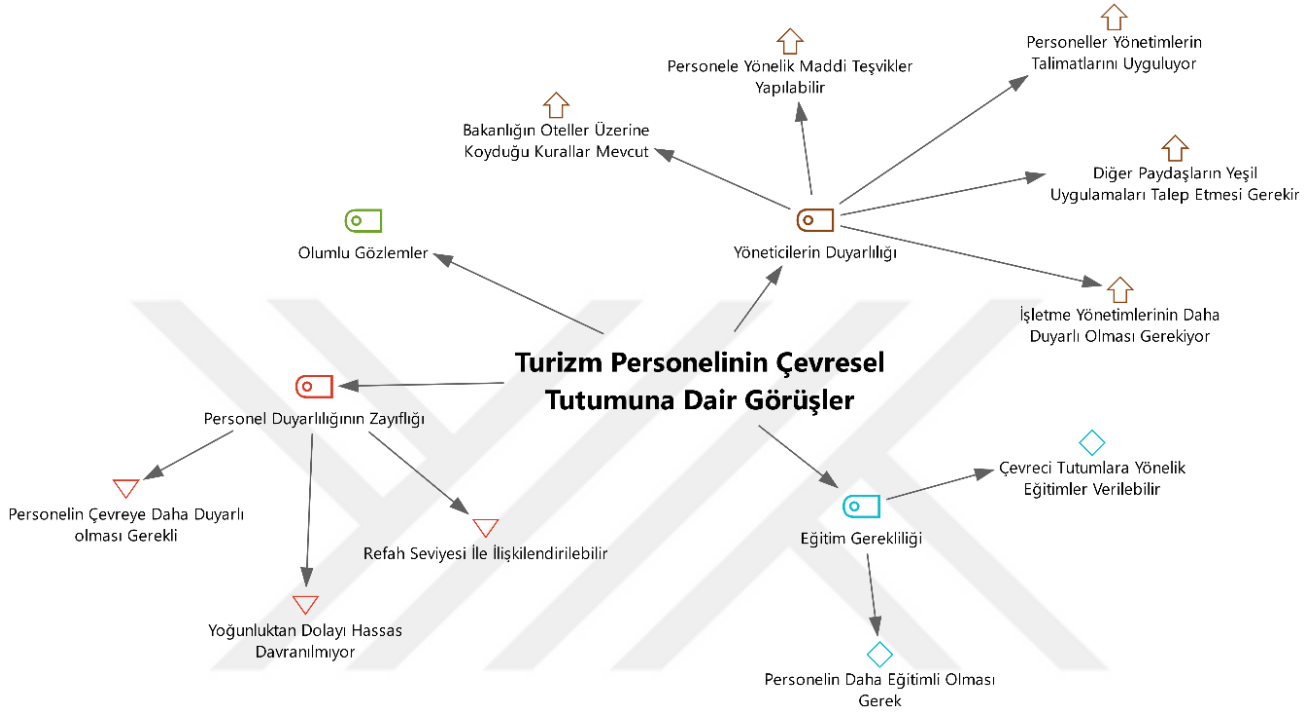
Katılımcı 22’nin görüşleri ise şu şekildedir: *“Anlatım yapmak çok güzel bir şey. Sonuçta bu rehberliğin en zevkli görevlerinden bir tanesi. Yabancı dil veya ana dilinizde bir bölgeyi bildiğini göstermek, bölge hakkında bilgi vermek çok güzel. Bu bilgileri vermeden önce grubun nereye geldiği, nasıl davranılması gerektiği, o bölgeyi koruma adına ve o bölgeyi kirletmeme ve olumsuz etkilememe adına neler yapılması gerektiğine dair küçük bilgilerden başlangıçta bahsedilmesinde fayda var. Bu küçük bir şey gibi gözüküyor. Ama çok faydalı bir şey.”*

Katılımcı 20, farkındalık oluşturulması adına yeşil uygulamalar ile ilgili konuların mümkün olan yerlerde dile getirilmesi ve turistlere aktarılması gerekliliğine dair görüşlerini şu sözler ile aktarmıştır: *“Yapılan çalışmalardan bahsedebilir. Bakın, yerel yönetimler, biz rehberler, acenteler, işletmeler olarak yeşil uygulamaları destekliyoruz. Desteklerimiz bunlar. Şu uygulamaları gerçekleştiriyoruz. Bu şekilde politikalarımız var. Avrupa Birliği bizi destekliyor. Uluslararası projelerimiz var. Bunlara rehber hakim olursa, konuyu tabii ki turistlere dillendirebilir. Turistler de kendilerini buna göre şekillendirir, daha fazla özen gösterirler diye düşünüyorum.”*

4.9. Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşler

Rehberlerin, Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair görüşlerini öğrenebilmek adına katılımcılara, “Turizm sektöründe çalışan personelin (şoför, kat

hizmetleri, garson, resepsiyonist, vb.) yeşil uygulamalara yönelik tutum ve davranışları hakkındaki görüşünüz nedir?” sorusu sorulmuştur. Alınan cevaplar neticesinde 4 adet tema altında 10 farklı kod ve alt kodlamalar elde edilmiştir. Bunlar Şekil 35 üzerinde ayrıntılı şekilde görselleştirilmiştir.

Şekil 35. Rehberlerin Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşleri- Temalar ve Kodlar

Rehberlerin turizm personelinin çevresel tutumuna dair görüşlerinden elde edilen veriler ile ortaya çıkarılan kelime bulutuna Şekil 36’te yer verilmiştir. Bu kapsamda; yeşil, eğitim, rehber, personel, kat, tasarruf, turizm, duyarlı, şoför ve konaklama sözcükleri rehber görüşleri çerçevesinde ön plana çıkmaktadır.

Bunun yanında Şekil 37’da ilgili görüşlerden meydana getirilmiş olan tema, kodlar ve alt kodlamalar kapsamında elde edilen verilerin sıklığı sayısal olarak gösterilmektedir. Şekil üzerinde yer alan sağdaki sütun, konu ile ilgili görüşler içerisinde geçen ifadelerin toplam sayısını ifade etmektedir.

Şekil 36. Rehberlerin Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşlerinden Elde Edilen Kelime Bulutu

Kategori	Oran (%)	Sayı
Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşler		
Olumlu Gözlemler		4
Personel Duyarlılığının Zayıflığı	1	10
Personelin Çevreye Daha Duyarlı olması Gerekli		1
Yoğunluktan Dolayı Hassas Davranılmıyor		1
Refah Seviyesi İle İlişkilendirilebilir		3
Eğitim Gerekliliği		
Personelin Daha Eğitimli Olması Gerek		3
Çevreci Tutumlara Yönelik Eğitimler Verilebilir		5
Yöneticilerin Duyarlılığı		
Bakanlığın Oteller Üzerine Koyduğu Kurallar Mevcut		1
Personele Yönelik Maddi Teşvikler Yapılabilir		1
Personeller Yönetimlerin Talimatlarını Uyguluyor		4
Diğer Paydaşların Yeşil Uygulamaları Talep Etmesi Gerekir		1
İşletme Yönetimlerinin Daha Duyarlı Olması Gerekliyor		1

Şekil 37. Rehberlerin Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşleri- Temalar, Kodlar ve Sayısal Verileri

4.9.1. Olumlu Gözlemler

Rehberlerin, Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşlerinin öğrenilmesine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Olumlu Gözlemler temasının altında Dikkatli Davranıldığını Gözlemliyorum kodlaması ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcılar, turizm personelinin çevresel duyarlılığı hakkındaki olumlu görüşlerine turlar sırasındaki deneyim ve gözlemlerine dayanarak cevapları içerisinde yer vermişlerdir. Katılımcı 12 konu hakkındaki görüşünü şu şekilde aktarmıştır: *“Dünya ile kıyaslandığında diğerler ülkelerin arasında birinci sıradayız diyemesem bile genel olarak olumlu gözlemlerimin olduğundan bahsedebilirim. Ben birçok ülkeye gidiyorum. Birçok ülkede turizm işletmelerini deneyimliyorum. En yüksek seviyede olmayabiliriz ama çevre duyarlılığı konusunda kaliteye sahibiz.”*

Katılımcı 22, konaklama işletmeleri hakkındaki deneyimlerini göz önüne alarak konu hakkında görüşünü; *“Özellikle housekeeping departmanının, yeşil uygulamalara özen gösterdiğini düşünüyorum. Türkiye’de bunun gayet iyi bir şekilde sergilendiğini düşünüyorum.”* ifadeleri ile aktarmıştır. Konaklama işletmeleri dahilinde deneyimlerini paylaşan bir diğer katılımcı ise Katılımcı 23’tür. Katılımcı 23 konu hakkındaki görüşlerini; *“Gözlemlerime dayanarak resepsiyonlarda genellikle en çok kullanılan gereç olan kağıt için, geri dönüşüm kutularının kullanıldığını söyleyebilirim. Bu konu hakkında bilgilendirmelere, uyarılara rastlıyorum.”* şeklinde ifade etmiştir. Katılımcı 15 de konu hakkında diğer katılımcılar ile benzer görüşlerini aktarmıştır.

4.9.2. Duyarlılığın Zayıflığı

Rehberlerin, Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşlerinin öğrenilmesine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Duyarlılığın Zayıflığı temasının altında; Personelin Çevreye Daha Duyarlı olması Gerekli, Yoğunluktan Dolayı Hassas Davranılmıyor ve Refah Seviyesi ile İlişkilendirilebilir kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcılar cevapları içerisinde, turizm personelinin çevre duyarlılığı konusundaki gözlem ve deneyimlerine yer vermiş ve konu hakkındaki görüşlerini dile getirmişlerdir. Katılımcı 1 bu konudaki görüşünü; *“Şimdi biz daha çok gemilerle, yatlarla çalışıyoruz. Maalesef burada olumsuz durumlar var. Yeşil uygulamaların pek göz önüne alındığını söyleyemem.”* şeklinde aktarmıştır. Katılımcı 3; *“Mevcut personellerin kendi istekleriyle yeşil uygulamalara katkı verdiklerini düşünmüyorum. Çok fazla gözlemlediğimi söyleyebilirim.”* görüşünü cevabı içerisinde aktarmıştır. Katılımcı 9 görüşünü *“Genel olarak yeterli duyarlılığa sahip değiller.”* şeklinde ifade etmiştir. Katılımcı 11 de benzer bir görüş ile cevabını; *“Profesyonel personel bakımından yeşil uygulamalar konusunda çok bilinçli olduğuna dair bir yorum yapamam.”* sözleri ile aktarmıştır. Katılımcı 16 turist rehberliği mesleğine başlangıcından önceki deneyimlerini de göz önüne alarak; *“Otelde staj yaptığım dönemden son çıktığım tura kadar bu konu ile ilgili bir tutumu olan personel görmedim desem yeridir.”* görüşünü belirtmiştir. Katılımcı 14, Katılımcı 13, Katılımcı 5, Katılımcı 6 ve Katılımcı 18 de konu hakkında diğer katılımcılar ile benzer görüş ve deneyimlerini paylaşmışlardır.

Katılımcı 2, turizm personelinin iş yoğunluğunu göz önüne alarak; *“Turizmde genelde yoğun çalışma ortamı olduğu için yeşil uygulamalara yönelik hassasiyet pek fazla olmuyor.”* görüşünü aktarmıştır.

Katılımcı 7, Katılımcı 10 ve Katılımcı 21 ise farklı bir noktaya parmak basarak turizm personelinin ekonomik refah seviyesini, çevre duyarlılığı ile ilişkilendirmişlerdir. Konu hakkında Katılımcı 21’in görüşü şu şekildedir: *“Çevre duyarlılığı konusunu hakkında, daha çok herhangi bir şekilde maddi sıkıntı çekmeyen, kendi özel hayatıyla alakalı sıkıntıları olmayan kişiler tarafından göz önüne alınıyor. Özelden kendilerini ilgilendiren maddi ve manevi sıkıntıları olan kişinin küresel ısınma, yeşil uygulama, etrafın kirlenmemesi veya tasarruf ampulleri kullanılmasıyla alakalı olarak bir düşünceyi dikkate alacağını düşünmüyorum.”*

4.9.3. Eğitim Gerekliliği

Rehberlerin, Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşlerinin öğrenilmesine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Eğitim Gerekliliği temasının altında; Personelin Daha Eğitimli Olması Gerek ve Çevreci Tutumlara Yönelik Eğitimler Verilebilir kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcılar, turizm personellerine çeşitli yeşil uygulamalar konusunda çeşitli eğitimlerin verilmesi gerekliliği konusunda görüşlerde bulunmuşlardır. Katılımcı 20 konu hakkında; *“Bana sorarsanız, tüm birimlerin turist rehberi de dahil tüm turizm sektörünün bu konuda kendisini geliştirmesi lazım, daha hassas olması lazım.”* şeklinde görüşünü ifade etmiştir. Katılımcı 17'nin cevabında belirttiği görüş; *“Personele eğitim verilmesi gerekiyor. Her sezon yeni başlayan veya sürekli çalışan personele konu hakkında eğitim verilmesi gerekir.”* şeklindedir. Katılımcı 18 ve Katılımcı 13 de konu hakkında diğer katılımcılar ile benzerlik gösteren görüşlerini belirtmişlerdir.

Katılımcı 19, turizm personellerinin çevre duyarlılığı konusunda kurum içi eğitimler ile bilgi düzeylerinin artırılabilmesi görüşünü şu şekilde aktarmıştır: *“En temelinde bence ilgili personel gerekli eğitimleri alırsa zaten çevre korunmasına ciddi düzeyde, olumlu olarak etki sağlayacağını düşünüyorum. Bu konuya şöyle bakıyorum; kurum içi eğitimler bu konuda önemli yer tutuyor. Konaklama işletmelerini önümüze aldığımızda, bazı işletmelerin konu ile ilgili eğitimler verdiğini gözlemliyorum. Çevreci uygulamalar, geri dönüşüm uygulamaları gibi çeşitli noktalarda personele katkı sağlıyor. Bu katkı da çevreye yönelik katkıya dönüşüyor.”*

Katılımcı 14 ise turlar sırasında edindiği deneyimlerini ve eğitim gerekliliği hakkındaki görüşünü şu şekilde ifade etmiştir: *“Çalışmaya başlamadan önce personellerin eğitilmesi gerekiyor. Bilgi verilmesi gerekiyor. Bu aşamalardan sonra daha iyi daha verimli çalışılacağına inanıyorum. Bizler rehber olarak turistten karşı karşıya kalıyoruz ve bizler bir eğitim almak zorundayız. İstedik kadar dil bil ama birdenbire rehber olamıyorsun, ilk önce eğitimini almak zorundasın. Üniversiteyi bitirmek zorundasın. Benim dönemimde bakanlığın kursunu bitirmek zorundaydık. Bu eğitimden sonra sınava giriyorduk ve sınavdan sonra belgemizi ediniyorduk. Turizmin diğer paydaşların da şoför olsun, hizmetleri olsun, garson olsun, resepsiyonisti olsun bu personelin de belirli bir*

eğitimden geçmesi gerekiyor. Özellikle şoförlük konusunda maalesef bir eğitim yok. Turizmle ilgili herhangi bir belge yok. Eğer ehliyet uygunsuzsa, taşımacılıkla ilgili belli kriterleri yerine getiriyorsa psikoanaliz- psikoteknik sınavını geçtiyse turizmde çalışabiliyor. Ama ilk önce kaptanın en azından kendini ifade edecek şekilde, turist basit bir iletişim kurabilecek şekilde dili olması gerekiyor. Artı bir de ilgili turiste nasıl davranılması gerekiyor? Çevreye nasıl davranılması gerekiyor? Aracın çevresel olarak nasıl kullanılması gerekiyor? Bu konu hakkında eğitim gerek. Bir acentanın gerçekleştirdiği, şoförlere yönelik bir seminere şahit oldum. Almanya'dan uzmanlar geldi. Araç nasıl daha verimli kullanılabilir? daha çok tasarruf nasıl yapılabilir? Bu konulara değinildi. Bu tür eğitimlerin sıklıkla yapılması gerekiyor.”

Sürdürülebilir turizm hakkında turizm çalışanlarının konu hakkında eğitim ve bilgi seviyelerinin, yeşil uygulamaların pratiğe dökülmesi konusuna doğrudan etkisinin olduğu literatürde çeşitli araştırmacılarca belirtilmiştir (McGrath vd, 2020; Hengky ve Kikvidze, 2018; Baum vd., 2016). Katılımcıların, turizm çalışanlarının yeşil uygulama örneklerine daha duyarlı davranabilmeleri adına eğitim gerekliliğine dair görüşleri literatür ile uyum sağlamaktadır.

4.9.4. Yöneticilerin Duyarlılığı

Rehberlerin, Turizm Personelinin Çevresel Tutumuna Dair Görüşlerinin öğrenilmesine yönelik katılımcılara yöneltilen soru neticesinde Yönetimlerin Duyarlılığı temasının altında; Bakanlığın Oteller Üzerine Koyduğu Kurallar Mevcut, Personele Yönelik Maddi Teşvikler Yapılabilir, Personeller Yönetimlerin Talimatlarını Uyguluyor, Diğer Paydaşların Yeşil Uygulamaları Talep Etmesi Gerekir ve İşletme Yönetimlerinin Daha Duyarlı Olması Gerekir kodlamaları ortaya çıkarılmıştır.

Katılımcılar, konu hakkındaki çeşitli deneyimleri ve görüşlerini belirterek cevapları içerisinde, yeşil uygulamalar hakkında işletme yönetimleri ve yerel yönetimlerce getirilmiş ve getirilmesi gereken çeşitli öneriler, politikalar ve kurallara yer vermişlerdir. Turizm personelinin çevreci davranışları konusuna değinildiğinde, yönetimlerin personeller üzerinde büyük bir etkisinin olabildiği katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Katılımcı 7 konu hakkındaki görüşünü; “İşletmelerin konu hakkında kurallar koyması gerekiyor.”

şeklinde aktarmıştır. Katılımcı 11; “İşletmelerin bunu bir sistem haline getirip yeşil uygulamalar hakkında personeli yönlendirmeleri, o algıyı oluşturmaları daha kalıcı ve ileriye dönük bir etki bırakacaktır.” ifadeleri ile konu hakkındaki görüşünü aktarmıştır. Katılımcı 4 cevabı içerisinde; “Müdürler ve patronlar neyi belirliyorsa personellerde onu uyguluyorlar. İş işletmenin müdüründe, patronunda bitiyor.” görüşünü ortaya koymuştur. Katılımcı 17 ise benzer bir ifade ile; “Ben rehber olana kadar otel çalışanıydım. Yaklaşık 10 yıllık bir ön büro deneyimim var. Otel işletmeleri askeriye gibidir. Her bir personelin amiri, müdürü vardır. Otel çevreye ne kadar duyarlı olur ise personel de ona göre duyarlıdır.” görüşünü belirtmiştir.

Katılımcı 23 de sorulan soru karşısında cevabında benzer görüşlere yer vermiştir. Katılımcı 14 ise konu hakkında şu görüşünü belirtmiştir: “Türkiye olarak, Türk turizmi olarak çağa ayak uydurmamız gerekiyor. Güneş enerjisi, rüzgar türbinleri yani alternatif enerji kullanmamız gerekiyor. Yeşil enerji kullanmamız gerekiyor. İşletmeleri eğitmemiz gerekiyor. Tasarruf nasıl yaparsın, yeşil enerjiyi kullanarak çevreci olarak tasarruf edebilirsiniz. Bu standartların yönetimlerce getirilmesi gerekiyor.”

Katılımcı 3 farklı bir konuya parmak basarak, yönetimlerce duyarlı personellere yapılabilecek maddi teşvikler üzerine olan fikrini şu sözler ile aktarmıştır: “Genel olarak turizm personelinin birazcık maddiyat odaklı olduğunu düşünüyorum. Nasıl bir işte başarıya ulaşmak için teşvikler yapılıyorsa, maddi teşviklerden bahsediyorum, insanların sürdürülebilir uygulamalara, yeşil uygulamalara katkı sağlaması için de tüm turizm personelinin teşvik edilmesi gerekir. Örneğin bir kişinin 1.000 TL maaş ile sürdürülebilir standartlara sahip bir otelde çalıştığını varsayalım. Otel yönetiminin belirlediği kriterleri yerine getirmesi karşılığında maaşında 200 TL artışa gidilebilir. Bu sayede personel, konu hakkında bilinçlenmek ve uygulamalarda bulunmak isteyecektir.”

Jithendran ve Baum (2000) tarafından, turizm alanında insan kaynakları yönetimi hakkında derleme bir çalışma oluşturmuştur. Söz konusu çalışma içerisinde turizm yöneticilerinin, turizm personeli üzerindeki etkisinden söz etmiş ve stratejik yaklaşımlar sonucu sürdürülebilirlik üzerine doğru yönlendirmelerin yapılabileceğini ele alınmıştır. Katılımcıların ifade etmiş olduğu görüşlerin, söz konusu çalışma ile uyum içerisinde olduğu gözlemlenmektedir.

Katılımcı 12 ise konaklama işletmelerine değinerek, yerel yönetimlerin getirmiş olduğu çeşitli standartları zorunlu olarak uygulamaya koymaları gerekliliğinden bahsetmiştir: *“Bakanlığın konu çevreci konular hakkında baskısı mevcut. Mesela beş yıldızlı bir otel standartlara uymamaktan ceza alırsa, yıldızın birini Bakanlık söküyor. Dört yıldız düşüyor. Yeniden beş yıldız olabilmesi için dört yıllık bir çalışma ve kontrol sahasında taktir alırsa beşinci yıldız öyle alabiliyor. Genel olarak personel duyarlı ama gönülden midir değil midir bu ayrı bir tartışma konusudur ama yasal olarak duyarlı olmak zorundadır. Çünkü konaklama tesisleri yıldızlarının sökülmesinden çok korkarlar.”*

Katılımcının görüşünün, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu içerisinde T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığınca ortaya konulan zorunluluklar ile uyum göstermektedir (Turizmi Teşvik Kanunu, 2023).

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Turist rehberleri, yapısal özellikleri çerçevesinde turizm sektörünün önemli paydaş gruplarından birisidir. Rehberler turizm sektörü içerisinde, turist ile sürekli olarak etkileşimde olan ve aynı zamanda turizmin diğer paydaşları ve turist arasında adeta bir köprü görevi üstlenen yegane kişilerdir. Bu kapsamda turist rehberlerinin ziyaretçilere ülkelerini temsil edilen seçilmiş kişiler olduğu söylenebilir. Araştırmacılarca liderlik, eğitici, yol gösterici, yönetici ve temsilci gibi roller tanımlanmış olan turist rehberlerinin turizm sektöründeki yerinin çok önemli bir seviyede olduğu açıkça görülmektedir.

Bahsedildiği üzere, turizmin en önemli paydaşlarından birisi konumunda olan turist rehberlerinin turizm alanında gerçekleştirilen araştırmalarda sıklıkla muhatap alındığı gözlemlenmiştir. Literatürde turist rehberlerinin çeşitli konularda verilerine başvurmuş olan birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Başta turistler olmak üzere, rehberlerin turizmin birçok farklı paydaşı ile doğrudan iletişim ve etkileşim halinde olmaları, onların görüşlerine başvurularak araştırmalar hazırlanmasının zeminini oluşturmuştur.

Literatürde, “yeşil uygulamalar” kavramına “çevreci hareketler” veya “çevreci uygulamalar” şeklinde rastlanabilmektedir. Sürdürülebilirlik kavramının bir alt başlığı olarak sayılabilen yeşil uygulamaları, çevrenin olumsuz etkilere maruz kalmasını sağlayan her türlü duruma karşı alınan önlemler olarak tanımlamak mümkündür. Son yıllarda adını farklı yayın organlarında çok kez duyduğumuz iklim değişikliğinden, küresel ısınmaya ve çevre kirliliğine kadar birçok olumsuz olay bahsedilen olumsuz durumlara örnek olarak verilebilir. Bunun yanında, israf politikalarından uyarı levhalarına, geri dönüşüm kurularından enerji tasarruf sistemlerine kadar akla gelebilecek her çeşit önlem ve yöntemle yeşil uygulamalar başlığı altında yer verilebilmektedir.

Bu araştırmada, bahsedilmiş olduğu üzere turizm sektörü içerisinde önemli bir konuma sahip olan turist rehberlerinin turlardaki yeşil uygulamalara ilişkin görüş ve deneyimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda örneklem kümesi olarak farklı

mesleki tecrübe sürelerine sahip, farklı yöntemleri ile mesleki eğitimlerini almış ve farklı dillerde hizmet sunan ülkesel ve bölgesel 23 turist rehberi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Söz konusu turist rehberlerine, yüz yüze ve sanal konferans yöntemi ile gerçekleştirmiş olan görüşmeler kapsamında dokuz adet soru yöneltilmiştir. Görüşmeye katılan rehberlerin cevaplarının tekrar etmeye başlaması ile doyum noktasına ulaşıldığı anlaşılmış ve 23 katılımcı ile araştırma sonlandırılmıştır. Ortaya çıkarılan verilerin analizler gerçekleştirilmiş ve bu süreçte tema, kod ve alt kodlandırmalar oluşturulmuştur. Dokuz adet sorudan elde edilen veriler kapsamında 33 adet tema, 96 adet kod ve birçok alt kodlandırma oluşturulmuştur ve bunlara “Bulgular ve Tartışma” bölümünde yer verilmiştir.

Turist rehberleri, yeşil uygulamaların kullanılmasının temel sebebini çeşitli görüşler ile aktarmışlardır. Yeşil uygulamaların, sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik kullanıma konulduğu görüşüne rehberler tarafından ağırlık olarak yer verilmiştir. Çevrenin ve kaynakların korunmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında yeşil uygulamaların önemine yer veren turist rehberleri, aynı zamanda çevre temizliğinin de yeşil uygulamalar ile sağlanabileceği konusuna değinmişlerdir.

Söz konusu uygulamalar sayesinde çevre duyarlılığı konusunda farkındalık oluşturulabileceği, ekonomik tasarruf sağlanabileceği ve israf oranlarında azaltılmaya gidilebileceği konuları turist rehberlerinin değinmiş olduğu diğer hususlardır. Ayrıca yeşil uygulamaların bazı işletmelerce ciddiye alınmadığı, sadece çevre politikaları kaynaklı çeşitli maddi desteklerden yararlanılabilmek adına bu uygulamaların kullanılmıyormuş gibi gösterilebildiği de ortaya çıkarılan bir başka görüştür.

Turist rehberleri, turlardaki gözlemlerine dayanarak turizm faaliyetlerinin çevre kirliliğine ve tahribatına ciddi oranda yol açabildiğine yönelik görüşlerini paylaşmışlardır. Atık kirliliği konusu, rehberlerin en fazla değindiği nokta olmuştur. Gerçekleştirilen turlar sonucu insanların arkalarında doğada yok olması ortalama bir insanın ömrünün yetmeyeceği kadar uzun zaman alan plastik ambalaj atıkları ve tütün tüketiminden meydana gelen atıklar, turist rehberlerinin özellikle temas ettiği konular olmuştur.

Turizm faaliyetlerinin zararının dokunduğu bir diğer noktanın kültürel miraslarda oluşturulabilen deformasyon olduğu turist rehberleri tarafından öne sürölmüştür. Ziyaretler sırasında insanların, kültürel miraslarda isteyerek veya istemeyerek çeşitli bozulmalara sebebiyet verebildikleri rehberler tarafından aktarılmıştır. Ayrıca turizm faaliyetlerinin doğaı yaşama doğrudan veya dolaylı yoldan zarar verebildiğine de değinilmiştir.

Turizm etkinlikleri sırasında konaklama ve yeme- içme faaliyetleri sırasında oluşan israf oranlarının yüksekliği, turist rehberlerinin görüş bildirdiği bir başka konudur. Katılımcı rehberler, özellikle su ve elektrik kaynaklarının kullanımında önüne geçilemez bir israf durumunun meydana çıktığını belirtmişlerdir. Bunun yanında turlar sırasında yeme- içme etkinlikleri sırasında da çok büyük oranda israf oluşumuna sebep olunduğu temas edilen bir diğer konu olmuştur.

Turlar sırasında ulaşım kaynaklı büyük araçlar veya ATV, Cip Safari ve motorlu su sporları kaynaklı oluşan zararlı salınımlar, katılımcıların değindiği konulardandır. Bu araçların büyük oranda çevreye zararlı salınım oranı yüksek olan dizel yakıtlar ile çalıştığını belirten rehberler, aynı zamanda faaliyetler sırasında doğaı çevreye ve bu çevre içerisinde yaşamını sürdüren varlıklara zarar verildiğini belirtmişlerdir.

Turist rehberlerinin görüşlerine göre, destinasyonlardaki ziyaretçi sayılarında yönetimler tarafından herhangi bir kısıtlamaya gidilmemekte ve çoğu zaman taşıma kapasitelerinin büyük oranda aşılmaktadır. Bu durumun sebebi olarak ölkemizin dört mevsimi yaşayan bir bölgede olması sebebi ile destinasyonlarda tatil sezonlarının farklılık göstermesi ve bunun sonucunda aşırı turizm durumlarının ortaya çıkabildiği yorumu yapılabilmektedir.

Turlarda seyahat acentalarınca ortaya konulan yeşil uygulama örneklerine hiç rastlanılmadığı görüşü, katılımcılar tarafından belirtilen en yaygın görüş olmuştur. Söz konusu yeşil uygulama örneklerine yönelik verilen en yaygın cevap ise kağıt israfından kaçınmak adına müşteriler ile tur sözleşmesi kapsamında yapılan belgelendirmelerin çevrimiçi yollar ile uygulanması ve e-ticket veya acenta kart gibi toplu bilet sistemlerinin kullanılmasıdır. Rehberlerin, seyahat acentalarının yeşil uygulamalar kapsamında tur öncesi ve sırasında çeşitli araçlar ile (broşür, turist rehberi) çevre duyarlılığı ve çevreci

hareketler hakkında bilgilendirmeler yaptığı, ekoturizm turları düzenleyen seyahat acentalarının çevre duyarlılığı konusunda daha aktif oldukları ve bu tür uygulamaları reklam amaçlı kullanılabildikleri görüşlerine sahip oldukları tespit edilmiştir.

Konaklama işletmeleri kapsamında ortaya konulan yeşil uygulama örneklerine turist rehberleri tarafından aktarılan en yaygın görüş güneş enerji sistemlerinin kullanımı yönündedir. Söz konusu işletmelerde atık ayrıştırma sistemlerinin mevcudiyeti, geri dönüştürülmüş sarf malzemelerinin kullanımı ve çeşitli enerji tasarruf sistemlerinin yaygınlığı ortaya çıkan bir diğer yaygın görüştür. Bunun yanında konu hakkında gözleme sahip olunmaması ve konaklama işletmelerinde yeşil uygulamaların örneklerinin oldukça nadir olduğuna dair görüşler oldukça yaygın olarak belirtilmiştir.

Ulaştırma işletmelerince kullanılan yeşil uygulama örneklerine dair katılımcılar tarafından belirtilen en yaygın görüş, tıpkı seyahat acentalarından da olduğu gibi söz konusu örneklere hiç rastlanılmadığına dair olmuştur. Diğer örneklere dair görüşler ise düşük zararlı salınım oranları ortaya çıkaran yeni nesil yakıtların kullanımı ve araç içi atık yönetiminin gerçekleştirilmesine yöneliktir. Turizm faaliyetlerinin kişisel olarak bireysel araçlar ile gerçekleştirilmesi yerine, fazla katılımın sağlandığı toplu ulaşım araçları ile sağlanmasının ve böylece çerçeveye daha düşük karbon salınımının verilmesinin mümkün olabileceği rehberlerin ortaya çıkan bir diğer görüşü olarak dikkat çekmektedir.

Yiyecek- içecek işletmeleri kapsamında uygulanan yeşil hareketler hakkında ortaya çıkarılan en yaygın görüş, ortaya çıkan yemek artıklarının atık durumuna düşmesini önlemek adına işletmelerce sokak hayvanları ve çeşitli diğer canlılara yem olarak sağlanması durumudur. Bunun yanında atık yönetimi ve çeşitli enerji tasarruf sistemleri hakkında yiyecek- içecek işletmelerince ortaya konulan uygulamalar bir diğer yaygın görüştür. Ayrıca açık büfe olarak yapılan yemek servislerinin, kişinin istediği gıdayı istediği ölçüde alabilmesine imkan sağlaması ve israf oluşumunun önlenmesine katkı sağlaması nedeni ile yiyecek- içecek işletmelerince ortaya koyulan bir diğer yeşil uygulama olduğu görüşü yaygın olarak katılımcılarca aktarılmıştır. Ek olarak yiyecek- içecek işletmelerinde yeşil uygulama örneklerinin nadirliğine ve hiç rastlanılmadığına dair görüşlere de turist rehberleri tarafından yer verilmiştir.

Turist rehberleri tarafından eğlence işletmelerince ortaya konulan yeşil uygulama örneklerine dair genel görüş, seyahat acentaları ve ulaştırma işletmelerinde olduğu gibi hiç rastlanılmadığı yönündedir. Yeşil uygulama örneklerine dair görüşlere ise mavi bayraklı etiketli plajlar örnek gösterilmiştir.

Müze ve örenyerlerinde ise tasarruf sistemleri kapsamında elektrik enerjisi ve su kaynaklarının sensörlü araçlar ile kullanılması, yeşil uygulamalara yönelik genel görüşü oluşturmaktadır. E-bilet, museum pass ve müze kart sistemleri ile kağıt bilet basımının azaltılması durumunun, kağıt israfına yönelik oluşturulan bir diğer önlem niteliğindeki çevreci uygulama olduğu görüşü açığa çıkarılmıştır. Atık yönetimi ve atık depolamaları konusunda da müze ve örenyerlerinin olumlu tutumu katılımcılar tarafından aktarılan bir diğer görüş olmuştur. Bunun yanında, müze ve örenyerleri içerisindeki alışveriş noktalarının nadirliğinin, çevre kirliliğinin önlenmesine yönelik bir diğer yeşil uygulama olabileceğine dair görüş ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, müze ve ören yerlerinde yeşil uygulama örneklerinin nadir olduğuna ve hiç rastlanılmadığına dair görüşler de turist rehberleri tarafından aktarılmıştır.

Katılımcılar yaygın bir görüş olarak, destinasyonlar içerisinde yaşayan yerel halkın çevre duyarlılığının ve bilincinin zayıf olduğunu belirtmişlerdir. Turistik faaliyetlerden yüksek miktarda maddi gelir elde edebilen yerel halkın, söz konusu geliri ön plana alarak çevre ile ilgili konulara kayıtsız kalabildiği yorumu ortaya çıkmıştır. Bu durumun destinasyonun bulunduğu bölgeye bağlı olarak değişiklik gösterebildiği de ortaya çıkarılan bir diğer görüştür.

Bunun yanında katılımcılar, yerel halkın içerisinde yer aldığı olumlu yeşil uygulama örneklerine de yer vermişlerdir. Bunlar, yaşam alanlarının temiz tutulmaya ve çevre düzenlemelerinin yapılmaya çalışıldığı, çeşitli olumsuz durumlar karşısında bölge yönetimlerine başvurulduğu, çevresel duyarlılık amacı güden sivil toplum örgütlenmelerinin oluşturulduğu ve destinasyona gelen ziyaretçilere çeşitli yöntemler ile çevre duyarlılığı konusunda bilinçlendirme çalışmalarının yapıldığına dair gözlemlerdir.

Turlar sırasında turistlerce ortaya konulan yeşil uygulama örnekleri hakkında katılımcılar, çevre duyarlılığının zayıf olduğu yönünde ve tam karşıt şekilde çevre duyarlılığı ve yeşil uygulama örnekleri adına olumlu gözlem ve deneyimlerin mevcudiyeti hakkında eşit oranlarda görüşlerde bulunmuşlardır. Söz konusu duyarlılığın ve çevreci hareketlerin, turistlerin eğitim seviyesine ve milliyetlerine bağlı olarak değişiklik gösterebildiği konusu aktarılan bir diğer görüştür.

Turistlerin atık konusunda duyarlılığı, kişisel atıklarının uygun bir depolama alanı bulununcaya kadar kişilerin beraberinde taşıdığı, duyarlı turistlerin olumsuz durumlara karşı tavsiye ve uyarılarda bulunabildiği ve gezilen bölge içerisindeki atık kaynaklı oluşan çevre kirliliğinin temizlenmesi yönünde hareketlerde bulunulması durumu katılımcı turist rehberlerince aktarılan diğer görüşler araların yer almaktadır.

Katılımcı turist rehberleri, turlar sırasında kişisel olarak yeşil uygulamalara katkı sağlamak amacı ile sürekli olarak turist gruplarına çevre duyarlılığı konusu hakkında bilgilendirmeler yaptıklarını, uyarılarda bulduklarını ve bu konuda tur sırasında oluşabilecek sıkıntılara sebebiyet vermemek adına öncesinden çeşitli önlemler aldıklarını aktarmışlardır. Farkındalık oluşturma adına kişisel atıkları uygun depolama alanı bulunana kadar beraberinde taşınması, tur sırasında çevre kirliliği oluşturan plastik ve çeşitli diğer atıkları toplanıp uygun depolama alanlarına bırakılması, doğal yaşam içerisinde yer alan çeşitli canlıları beslenmesi ve tur sonunda gözlemlerine dayanarak çevre duyarlılığı konusunda en dikkatli olan ziyaretçilere çeşitli ödüllendirmelerin yapılması gibi uygulamaların yapıldığı turist rehberleri tarafından aktarılan ifadeler arasındadır.

Tasarruf tedbirleri kapsamında, kağıt tasarrufu yapmak ve israfının önlemek adına oluşturulacak belgelerin elektronik ortamda sunulması yönünde işletmelere bildirilerde bulunulduğu ortaya çıkarılan bir diğer durumdur. Katılımcılar, söz konusu bildirimlerden olumlu ve olumsuz geri dönüşler alabildiklerini belirtmişlerdir.

Bunların yanında, tasarruf ve israftan kaçınma adına kişisel bakım ürünleri ve terlik gibi konaklama işletmeleri kapsamında servise sunulan sarf malzemelerinin kullanılmadığı, bunun yerine söz konusu malzemelerin beraberinde taşındığı görüşü ortaya çıkarılmıştır. Paket turlar kapsamında konaklama ihtiyaçlarını sürekli olarak söz konusu

işletmelerde karşılayan turist rehberleri için bu uygulamanın ortaya konmasının oldukça çevreci bir davranış olduğu düşünülmektedir.

Eğitim eksikliği sebebi ile yeşil uygulamalar hakkında çeşitli bilgi birikime sahip olunmaması ve bu çerçevede çeşitli eksikliklerin oluşabileceği mevzusu ortaya çıkarılan bir diğer görüş olarak aktarılabilmektedir.

Katılımcı turist rehberlerinin, diğer turist rehberleri hakkındaki düşüncelerinin genel olarak olumlu olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Turlar sırasında diğer rehberlerin çevre duyarlılığı hakkında sıklıkla bilgilendirme ve uyarılarda bulunduğu konusuna değinen katılımcılar, destinasyonlar hakkında ofis- çalışma alanı benzetmesi yaparak bu alanların sürdürülebilirliğinin sağlanmasının ülke turizminin devamlılığı ve mesleki devamlılığa büyük katkı sağladığını belirtmişlerdir.

Bunun yanında katılımcılarca, diğer turist rehberleri hakkında ortaya konulan olumsuz hareketlere ve yeşil uygulamalara dair eylemlerde bulunulmadığına dair görüşler de belirtilmiştir. Özellikle sigara kullanımı ve bu kullanım sonucu ortaya çıkan atıklar konusunda dikkatli olunmadığını belirten katılımcılar, yeşil uygulamalar- çevre duyarlılığı hakkında meslek örgütleri yönetimlerince eğitimlerin verilmesinin ve konferanslar düzenlenmesinin, turist rehberlerinin kendi içlerinde konu hakkında fikir alışverişlerinde bulunmasının ve konu hakkında araştırmalar yapılarak bilgi birikiminin artırılmasının gerekliliğine dair görüşlerini sunmuşlardır. Tur gruplarının kalabalıklığından kaynaklı olarak ortaya çıkan durumlar sebebi ile zaman zaman aceleci davranılması gerektiği ve bu telaşe halinde yeşil uygulamaların arka plana atılabildiği konusu değinilen bir diğer görüştür.

Turlar sırasında gözlemlenen olumsuz davranışların yetkililere bildirilebileceği, konu hakkında sosyal medya çalışmalarının sürdürülebileceği, sürekli olarak gruplara yeşil uygulamaların önemi hakkında bilgilendirmelerin ve uyarıların yapılabileceği katılımcılarca belirtilmiştir. Söz konusu eylemler sayesinde farkındalık oluşturulabileceği hakkındaki görüşler bu kapsamda ortaya çıkarılmıştır.

Konaklama, yiyecek- içecek, ulaştırma işletmeleri gibi çeşitli paydaşlar içerisinde istihdam sağlayan turizm personellerin çevre duyarlılığı hakkındaki kuvvetli olmayan yaklaşımları ortaya çıkarılan bir diğer görüş olmuştur. Bu çerçevede, iş yoğunluğu sebebi ile yeşil uygulamaların göz ardı edilebilindiği görüşü ortaya çıkmıştır. Bu durumun personelin ekonomik refah seviyesi ile ilişkilendirilebileceği de ortaya konulan diğer görüşler içerisinde dir.

Turizm alanında istihdam edilecek personelin eğitim seviyesine dikkat edilmesi veya istihdam sonrası belirlenmiş süreler dahilinde eğitimlerin yapılması gerekliliği katılımcılar tarafından belirtilmiştir. Bunun yanında katılımcılar tarafından aktarılan görüşler arasında, turizm personellerinin yeşil uygulamalara olan duyarlılıkları hakkında olumlu görüşlere de yer verilmiştir. Ayrıca işletme yöneticilerinin konu hakkındaki tavrı ve talimatlarının personel üzerinde doğrudan bir etkisinin olacağı belirtilmiştir. Maddi teşvik gibi çeşitli farkındalık çalışmaları ile turizm personelinin yeşil uygulamalara daha fazla özen gösterebileceği ortaya çıkarılan bir diğer görüştür.

5.2. Öneriler

Turist rehberlerinin turlardaki yeşil uygulamalara dair görüşlerinin araştırıldığı bu çalışmada ortaya çıkan sonuçlar yukarıdaki başlıkta aktarılmıştır. Bu sonuçlar kapsamında ortaya çıkarılan önerilerin ve katılımcı turist rehberleri tarafından yapılmış teklif-tavsiyelerin; diğer turist rehberleri, yerel ve genel yönetimler, işletmeler ve diğer paydaşlar tarafından gelecekte kullanıma konulacak sürdürülebilir politikalarda göz önüne alınmasının önem arz ettiği düşünölmektedir. Bu öneriler maddeler ve başlıklar halinde şu şekilde sıralanmıştır:

Eğitim kurumlarına yönelik öneriler:

- ✓ Önlisans, lisans ve yüksek lisans programları kapsamında turist rehberliği eğitimi veren kurumlarda, turizmde sürdürülebilirlik ve yeşil uygulamalar hakkında mevcut müfredat geliştirilebilir, daha geniş kapsamlı müfredat planları hazırlanabilir. Turist rehberleri adaylarına konunun süreci, önemi ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgilendirmeler yapılabilir.

Turizm Bakanlığı ve meslek örgütlerine yönelik öneriler:

- ✓ T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turist Rehberleri Odaları Birliği veya alt kuruluşları tarafından turist rehberine düzenli olarak, turizmde sürdürülebilirlik ve yeşil uygulamalar konusu hakkında sempozyumlar düzenlenebilir. Uygulama teknikleri aktarılabilir. Konu hakkındaki farkındalığın devamlılığının sağlanmasına yönelik çalışmalar ortaya konulabilir.

Turist rehberlerine yönelik öneriler:

- ✓ Turist rehberleri, sürdürülebilirlik ve yeşil uygulamalar hakkında yapacakları araştırmalarla kendilerini geliştirebilir ve birbirleri ile konu hakkında sürekli olarak fikir alışverişi yaparak mevzunun güncelliğini sağlayabilirler.
- ✓ Turist rehberleri, sürdürülebilirlik kavramına uyum sağlamış işletmeler ile çalışmayı tercih edebilirler.
- ✓ Farkındalık oluşturmak adına turist rehberleri tarafından, işletmelerden yeşil taleplerde bulunulabilir.
- ✓ Turist rehberleri tarafından tur başlangıcından sonuna kadar turistlere sürdürülebilirlik ve yeşil uygulamalar hakkında bilgilendirmeler yapılabilir.
- ✓ Turist rehberleri, sergiledikleri söylem, hal ve hareketler ile farkındalık oluşturmaya çalışabilirler.
- ✓ Turist rehberleri, israfı önlemek adına paket turlar boyunca sabun, şampuan, diş macunu, duş jeli vb. kişisel bakım ürünlerini beraberinde taşıyabilirler.

Turizm işletmelerine yönelik öneriler:

- ✓ Turizm işletmeleri tarafından sürdürülebilirlik ve yeşil uygulamalar hakkında bilgilendirme tabelaları, web sitesi içerikleri, söylem ve eylemler ile farkındalık oluşturulabilir.
- ✓ İşletme yönetimlerince israf politikaları oluşturulabilir, tasarruflu ve çevreci ürünler kullanılabilir.

- ✓ Turizm işletmeleri tarafından, turizm personeline turizmde sürdürülebilirlik ve yeşil uygulamalar hakkında kurum içi eğitimler verilebilir.
- ✓ Turizm personelinin konu hakkında teşvikinin sağlanması adına, işletme yönetimlerince çeşitli sistemler ortaya çıkartılabilir.

Yerel yönetimlere yönelik öneriler:

- ✓ Yerel yönetimler tarafından destinasyonlar içerisinde yaşayan yerli halka yönelik bilgilendirme çalışmaları yürütülebilir.
- ✓ Yerel halkın, turizmden gelir elde ederken aynı zamanda yeşil uygulama örneklerini göz önüne alabileceği alt yapı sistemleri oluşturulabilir.
- ✓ Yerel yönetimler tarafından, destinasyonların taşıma kapasiteleri dikkate alınarak aşırı turizm durumlarının önüne geçilebilir.
- ✓ Sezon dışı zamanlarda alt yapının yenilenmesi ve geliştirilmesi sağlanabilir.

Araştırmacılara yönelik öneriler:

- ✓ Bu araştırmada ortaya çıkartılmış olan temaların herhangi biri özelinde gelecek araştırmalar ortaya çıkartılabilir.
- ✓ Daha geniş bir örneklem kümesi ile konu hakkında derinlemesine analizler gerçekleştirilebilir.
- ✓ Farklı yöntem çeşitleri kullanılarak ortaya konulan gelecek araştırmalar ile konu hakkında bu araştırmada ulaşılamamış olan veriler elde edilmeye çalışılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdelrahman, R. (2018). "The Perception of Tour Guides of Diversifying Destination Images: The Case of Egypt". *Journal of Association of Arab Universities for Tourism and Hospitality*, 15(1), 63-73.
- Abdollahzadeh, G., ve Sharifzadeh, A. (2014). "Rural Residents' Perceptions Toward Tourism Development: a Study from Iran". *International Journal of Tourism Research*, 16(2), 126–136.
- Abs Hamid, M., ve Mohd Isa, S. (2020). "Exploring the Sustainable Tourism Practices Among Tour Operators in Malaysia". *Journal of Sustainability Science and Management*, 15(1), 68-80.
- Adeboye, C. (2012). "The Impact of Entertainment on the Tourism Sector: Case Study: Agency Remarc Greece". Dok. Tezi, Central Ostrobothnia University Of Applied Sciences, Unit for Technology and Business, Kokkola-Pietarsaari.
- Ahipaşaoğlu, S. (2006). *Turizmde Rehberlik*. Gazi Kitapevi: Ankara.
- Ahn, Y. H., Choi, Y. O., ve Pearce, A. R. (2012). "Sustainable Luxury: Case Study of Two Leed Platinum Hotels". *ICSDC 2011*.
- Akıncı, Z. ve Öksüz, E. N. (2022). "Local People's View on Tourism in Context Of Sustainable Tourism Principles: An Importanceperformance Analysis". *An International Journal of Akdeniz University Tourism Faculty*, 10(4), 501-529.
- Akış, S. (1999). "Sürdürülebilir Turizm ve Türkiye". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 10, 36-46.
- Akis, S., Peristianis, N. ve Warner, J. (1996). "Residents' Attitudes to Tourism Development: The Case of Cyprus". *Tourism Management*, 17(7), 481–494.

- Akmeşe, H. ve İlyasov, A.K. (2022). “Açık Büfe Servis Sisteminde Gıda İsrafi: Rus Turistler Üzerinde Bir İnceleme”. *Journal of Global Tourism and Technology Research*, 3(1), 2717-6924.
- Aksu, M. ve İpar, M.S. (2018). “Turizm İşletmelerinde Yeşil Sertifikasyon Kavramı ve Uygulamaları”. Atay, L. ve Korkmaz, H. (ed). içinde *Turizm İşletmelerinde Yeşil Uygulamalar*. (s. 23-48). Detay Yayıncılık: Ankara.
- Akyurt Kurnaz, H. (2020). “Bolu Turizm Potansiyelinin Turist Rehberleri Açısından Değerlendirilmesi”. *Journal Of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(1), 523-537.
- Alaeddinoğlu, F. ve Can, A. S. (2007). “Türk Turizm Sektöründe Tur Operatörleri ve Seyahat Acentaları”. *Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 50-66.
- Alazaizeh, M. M., Jamaliah, M. M., Mgonja, J. T., ve Ababneh, A. (2019). “Tour Guide Performance and Sustainable Visitor Behavior at Cultural Heritage Sites”. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(11), 1708–1724.
- Alazaizeh, M.M., Powell, R.B., Mgonja, J.T. ve Jamaliah, M.M. (2021). “How Does Interpretive Tour Guiding Promote Tourists’ Pro-Environmental Behaviour? Evidence from Tanzania”. *Tourism Recreation Research*.
- Alkan, C. (2015). “Sürdürülebilir Turizm: Destinasyonuna Yönelik Bir Uygulama”. *Journal of Yasar University*, 10(40), 6692-6710.
- Alzghoul, Y.A., Jamaliah, M.M., Alazaizeh, M.M., Mgonja, J.T. ve Al-Daoud, Z.J. (2023). “Tour Guides’ Interpretation and Tourists’ Pro-Environmental Behavior: Differences Across Cultural and Natural World Heritage Sites”. *Journal of Ecotourism*.
- Ap, J. ve Wong, K.K. (2001). “Case Study on Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems”. *Tourism Management*, 22(5), 551-563.

Apanaviciene, R., Daugeliene, A., Baltramonaitis, T. and Maliene, V. (2015). Sustainability Aspects of Real Estate Development: Lithuanian Case Study of Sports and Entertainment Arenas, *Sustainability*, 7(6), 6497-6522.

Arıkan, İ. (ed.) (2015). *Turizm Ulaştırması*, Detay Yayıncılık: Ankara.

Arıkan, İ. ve Ahıpaşaoğlu, S. (2005). *Ulaştırma İşletmeleri*. Gazi Kitapevi: Ankara.

Asmadili, İ. ve Köroğlu, Ö. (2020). “Turist Rehberlerinin İş Değerlerinin İşe Adanmışlık Üzerine Etkisinin Belirlenmesi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(32), 1212-1225.

Atay, L. ve Dilek, S. E. (2013). “Konaklama İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Ibis Otel Örneği”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 203-219.

Avcıkurt, C. ve Demirbulat, Ö. (2016). “Tourist Guides’ Attitude Towards Sustainable Tourism”. *Journal Of Tourism Theory and Research*, 2(2), 122-134.

Ayaş, N. (2007). “Çevresel Sürdürülebilir Turizm Gelişmesi”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 59-69.

Ayazlar, R.A. ve Ayazlar, G. (2016). “Residents’ Tourism Support Behaviour: The Role of Sustainable Tourism Attitude”. *Enlightening Tourism. A Pathmaking Journal*, 6(2), 124-149.

Baghirov, F. (2020). Sürdürülebilir Pazarlama Kapsamında Sakin Eğilimli Turistlerin Sakin Destinasyonu Yeniden Ziyaret Niyetlerinin Planlı Davranış Teorisi Çerçevesinde İncelenmesi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bal, H. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. Fakülte Yayınevi: Isparta.

- Battle-Bayer L., Aldaco, R., Bala, P., R., Jara, L., María, M., Vázquez-Rowe, I., Antó, J. M. ve Fullana-I-Palmer, P. (2020). “Environmental and Nutritional Impacts of Dietary Changes in Spain During The COVID-19 Lockdown”. *Science of The Total Environment*, Volume 748, 141410.
- Baum, T. ve Jithendran, K.J. (2000). “Human Resources Development and Sustainability-The Case of Indian Tourism”. *International Journal of Tourism Research*, 2(6), 403–421.
- Baum, T., Cheung, C., Kong, H., Kralj, A., Mooney, S., Nguyễn Thị Thanh, H. ve Siow, M. (2016). “Sustainability and the Tourism and Hospitality Workforce: A Thematic Analysis”. *Sustainability*, 8(8), 809.
- Beerli, A. ve Martín, J. D. (2004). “Tourists’ Characteristics and the Perceived Image of Tourist Destinations: a Quantitative Analysis- a Case Study of Lanzarote, Spain”. *Tourism Management*, 25(5), 623–636.
- Bıyık, Y. ve Civelekoğlu, G. (2018). “Ulaşım Sektöründen Kaynaklı Karbon Ayak İzi Değişiminin İncelenmesi”. *Bilge International Journal Of Science And Technology Research*, 2(2), 157-166.
- Black. R. (2007). “Professional Certification: A Mechanism to Enhance Ecotour Guide Performance”. *Quality Assurance and Certification in Ecotourism*, 17, 316-336.
- Bodolica, V., Spraggon, M. ve Saleh, N. (2020). “Innovative Leadership in Leisure and Entertainment Industry: The Case of the UAE as a Global Tourism Hub”. *International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management*, 1753-8394.
- Bonera, M., Corvi, E., Codini, A. ve Ma, R. (2017). “Does Nationality Matter in Eco-Behaviour”. *Sustainability*, 9(10), 1694.

- Bonneuil, C., Choquet, P. R. ve Franta, B. (2021). "Early Warnings and Emerging Accountability: Total's Responses to Global Warming". 1971–202, *Global Environmental Change*, 102386, 71.
- Bruns-Smith, A., Choy, V., Chong, H. ve Verma, R. (2015). "Environmental Sustainability in the Hospitality Industry: Best Practices, Guest Participation, and Customer Satisfaction". *The Center for Hospitality Research*. 15(3).
- Büyüktepe, H., Gökdemir, S. ve Korkmaz, H. (2019). "Turist Rehberlerinin Sorunları Üzerine Nitel Bir Araştırma: Çanakkale Örneği". *Adnan Menderes University Journal of Travel and Tourism Research*, 14(1), 94-117.
- Cansu, E. ve Tanrısever, C. (2020). Turist Rehberlerinin Yabancı Dil Eğitimleri Üzerine Bir Araştırma, *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 9(1), 26-44.
- Carmody, J. (2013). "Intensive Tour Guide Training in Regional Australia: An Analysis of the Savannah Guides Organisation and Professional Development Schools". *Journal of Sustainable Tourism*, 21:5, 679-694.
- Cederberg, C., Hedenus, F., Wirsenius, S. ve Sonesson, U. (2012). "Trends in Greenhouse Gas Emissions From Consumption and Production of Animal Food Products—Implications For Long-Term Climate Targets". *Animal*, 7(2), 330-340.
- Ceylan, S. (2022). "Rekreasyonel Amaçlı Yapılan ATV ve Jip Turlarının Göreme (Kapadokya) Üzerindeki Baskısı". *Uluslararası Kırsal Turizm ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 2602-4462.
- Chang, Y. Y. C. (2021). "All You Can Eat or All You Can Waste? Effects of Alternate Serving Styles and Inducements on Food Waste in Buffet Restaurants". *Current Issues in Tourism*, 1–18.

- Chia-Jung, C., Pei-Chun, C. (2014). "Preferences and Willingness to Pay for Green Hotel Attributes in Tourist Choice Behavior: The Case of Taiwan". *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 31(8), 937–957.
- Chung, N., Tyan, I. ve Lee, S. J. (2019). "Eco-Innovative Museums and Visitors' Perceptions of Corporate Social Responsibility". *Sustainability*, 11(20), 5744.
- Cinnioğlu, H., Atay, L. ve Korkmaz, H. (2016), "Önlisans Öğrencilerinin Yeşil Reklama İlişkin Algılarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma". *Journal of Yasar University*, 11(43), 198-210.
- Cole, L. B., Lindsay, G. ve Akturk, A. (2020). "Green Building Education in the Green Museum: Design Strategies in Eight Case Study Museums". *International Journal of Science Education, Part B*, 1–17.
- Cooper, C. ve Fletcher, J. (2008). *Tourism Principles and Practice (Fourth Edition)*. Prentice Hall: England.
- COVID-19 Pandemic: The Role Of ICT Solutions, *Energies*, 14, 893.
- Çakmak, T. (2020). "Profesyonel Turist Rehberlerinin Gözünden Karadeniz Ereğli'nin Turizm Potansiyelinin İncelenmesi". *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 157-170.
- Çam, O. ve Pamukçu, H. (2022). "Turistlerin İsraf Eğilimlerine İlişkin Yönetici Algıları." *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 24(43), 1089-1112.
- Çavuş, M., F. ve Tancı, N. (2013). "Yeşil İşletme ve Çevre Yönetim Sistemleri". *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi*, 48 (1), 73-82.
- Dahles, H. (2002). "The Politics of Tour Guiding: Image Management in Indonesia". *Annals of Tourism Research*, 29(3), 783-800.

- Dalli, A. and Bri, S. (2016). "Design of Electronic Ticket System for Smart Tourism". *12th International Conference on Signal-Image Technology & Internet-Based Systems (SITIS)*, Italy, 490-492.
- Davutoğlu, N. A. ve Yıldız, E. (2021). "Sürdürülebilir Turizm Yönetiminin Evrilleştirilmesi". *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(75), 2556-2562.
- De la Barre, S. (2013). "Wilderness and Cultural Tour Guides, Place Identity and Sustainable Tourism in Remote Areas". *Journal of Sustainable Tourism*, 21(6), 825-844.
- Değirmencioğlu, A. Ö. ve Akyurt Kurnaz, H. (2021). "Turist Rehberlerinin Gruplarına Davranış Biçimlerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (46), 200-213.
- Demir, S.B. (Ed). (2017). *Araştırma Deseni: Nitel, Nicel ve Karma Yöntem Yaklaşımları*. Eğitim Kitap Yayıncılık: Ankara.
- Demircan, M. (2007). *Profesyonel Turizm Rehberliği*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Dilek, S. ve Atay, L. (2012). "Antalya'daki Beş Yıldızlı Otellerin Yeşil Otelcilik Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma". *İşletme Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 61-90.
- Doğan, O. ve Yağmur, Y. (2017), "Yabancı Turistlerin Sürdürülebilir Destinasyon Algıları: Kemer Destinasyonuna Yönelik Bir Araştırma". *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 13(2), 487-506.
- Dönmez, D. ve Çevik, İ. (2010). "İşletmelerde Yeniliklerin Kaynağı Olarak Paydaş Diyalogları: Seyahat Acentaları Üzerine Nitel Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24.

- Dumanlı, Ş. ve Köroğlu, Ö. (2018). “Turist Rehberlerinin Stresle Başa Çıkma Tarzları ile Mizah Tarzları Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi”. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 13(52), 328-342.
- Duroy, Q. M. (2005). “The Determinants of Environmental Awareness and Behavior”. *Journal of Environment and Development*, 501, 1-26.
- Efendi, M. ve Karakaş Tandoğan, G. (2019). “Yerli Turistlerin Paket Turlarda Yaptıkları Etik Dışı Davranışlar Üzerine Turist Rehberleri Gözüyle Bir Değerlendirme”. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(1), 21-33.
- Ekmekçi, İ. N. (2005). Paket turların sürdürülebilirliğinde turist rehberlerinin rolü. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Erbaşlar, G. (2012). “Yeşil Pazarlama”. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 1(2), 94-101.
- Erik, U. ve Pekerşen, Y. (2019). “Restoran İşletmelerinde Gıda İsrafının Önlenmesi ve İhtiyaç Fazlası Yemeğin Değerlendirilmesine Yönelik Bir Mobil Uygulama Modelinin Geliştirilmesi: LUSE”. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 16(3), 418-436.
- Erkol Bayram, G. (2019). “Sinop İlinin Turizm Odaklı Gelişimine Dair Turist Rehberlerinin Roller ve Görüşleri”. *Turist Rehberliği Dergisi*, 2(2), 57-71.
- Ertaş, Ç. (2018). “Yeşil Yıldızlı Konaklama İşletmelerinin İnternet Sitelerindeki Çevresel İçerik Üzerine Bir İnceleme”. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 22, 792-820.
- Eser, S. ve Çakıcı, A.C. (2018). “Turist Rehberliği Terminolojisi”. Eser, S., şahin, S. ve Çakıcı, A.C. (ed). içinde *Turist Rehberliği*. (s.1-24). Detay Yayıncılık: Ankara.
- Eser, S., şahin, S. ve Çakıcı, C. (Ed). (2018). *Turist Rehberliği*. Detay Yayıncılık: Ankara.

- Eslami, S., Khalifah, Z., Mardani, A., Streimikiene, D. ve Han, H. (2019). "Community Attachment, Tourism Impacts, Quality Of Life And Residents' Support For Sustainable Tourism Development". *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 36(9), 1061–1079.
- Eşitti, B. ve Duran, E. (2018). "Çanakkale Turizminin Karbon Ayak İzi Üzerine Bir Araştırma". *Journal of Awareness*, 3(5), 597-608.
- Fernandez-Robin, C., Celemin-Pedroche, M. S., Santander-Astorga, P. ve Alonso-Almeida, M. (2019). "Green Practices in Hospitality: A Contingency Approach". *Sustainability*, 11(13), 3737.
- Filimonau, V. ve Gherbin, A. (2017). "An Exploratory Study of Food Waste Management Practices in the UK Grocery Retail Sector". *Journal of Cleaner Production*, 1184-1194.
- Filimonau, V., Zhang, H. ve Wang, L. (2020). "Food Waste Management in Shanghai Full-Service Restaurants: A Senior Managers' Perspective". *Journal of Cleaner Production*, 120975.
- Francis, K., Wandaka, J., Wamathai, A. ve Jilo, N. (2019). "The Role of Tour Guides in Promotion of Sustainable Tourism Practices in Kenya". *Journal of Tourism and Hospitality Management*, 7(2), 40-47.
- Gautam, V. (2022). "Why Local Residents Support Sustainable Tourism Development?". *Journal of Sustainable Tourism*, 31(3), 977-893.
- Gençler, A., Nobis, G. ve Town, P. (1983). "Food Waste From Hotels and Restaurants in the U.K.". *Waste Management & Research*, 1(4), 295–308.
- Gilg, A., Barr, S. ve Ford, N. (2005). "Green Consumption or Sustainable Lifestyles- Identifying The Sustainable Consumer". *Futures*, 37(6), 481–504.

- Ghosh, K. S. B., Bhandari, S., Poudel, S. S., Padikkal, S. ve Kumar, M. C. S. (2018). "Green and Sustainable Building Practices For Museums". AIP Konf. Proc, 2039, 020010.
- Gökdeniz, A. (2017). "Konaklama Sektöründe Yeşil Yönetim Kavramı, Eko Etiket ve Yeşil Yönetim Sertifikaları ve Otellerde Yeşil Yönetim Uygulama Örnekleri". *International Journal of Social and Economic Sciences*, 7(1), 70-77.
- Gustafsson, J., Cederberg, C., Sonesson, U. ve Emanuelsson, A. (2013). "The Methodology of the FAO Study: Global Food Losses and Food Waste-Extent, Causes And Prevention-FAO, 2011".
- Gül, M. ve Gül, K. (2022). "Destinasyon Rekabetçiliğini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Ayvalık Destinasyonu Örneği". *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(Ek.2), 2602-3008.
- Gülsever Belber, B. ve Sözbilen, G. (2017). "Yerel Halk Gözüyle Turistik Talebin Kültürel Mirasa Etkisi: Kapadokya Örneği". *The Journal of Academic Social Science Studies*, 59, 439-457.
- Güneş, G. (2011). "Konaklama Sektöründe Çevre Dostu Yönetimin Önemi". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 45-51
- Güngör, Y., Karacan, S. ve Karacan, E. (2018). "Yeşil İşletmeler Sürdürülebilir Turizm ve Kartepe". *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi*, 2(2), 225-233.
- Güzel, F. Ö. ve Köroğlu, Ö. (2014). "The Effects of the Mediation and Leadership Role of Tour Guides on the Tour Experience: A Research on Nature Tours". *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(4), 939-960.
- Hacıoğlu, N. (2016) *Seyahat Acentacılığı ve Tur Operatörlüğü*. Nobel Yayıncılık: Ankara.

- Ham, S. H. ve Weiler, B. (2002). "Tour Guide Training: A Model for Sustainable Capacity Building in Developing Countries". *Journal of Sustainable Tourism*, 10(1), 52–69.
- Harrill, R. (2004). "Residents' Attitudes Toward Tourism Development: a Literature Review With Implications for Tourism Planning". *Journal of Planning Literature*, 18(3), 251–266.
- Hashemi, N. ve Ghaffary, G. (2017), "A Proposed Sustainable Rural Development Index (SRDI): Lessons from Hajjij Village, Iran". *Tourism Management*, 59 (2017) 130-138.
- Hengky, S. H. ve Kikvidze, Z. (2018). "Tourism Sustainability in the Bogor Botanical Gardens, Indonesia". *Urban Forestry & Urban Greening*, 30, 8–11.
- Hudson, S. ve Ritchie, J. R. B. (2001). "Cross-Cultural Tourist Behavior: An Analysis of Tourist Attitudes Towards the Environment". *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 10(2-3), 1–22.
- Inskeep, E. (1991), *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. John Wiley & Sons.
- İlban, M.O. (2008). "Seyahat Acenta Yöneticilerinin Destinasyon Marka İmajı Algıları Üzerine Bir Araştırma". *Ege Akademik Bakış*, 8(1), 121-152.
- Jacobson, S. K. ve Robles, R. (1992). "Ecotourism, Sustainable Development, and Conservation Education: Development of a Tour Guide Training Program in Tortuguero, Costa Rica". *Environmental Management*, 16(6), 701–713.
- Jha, M. K., Ogallo, H. G. ve Owolabi, O. (2014). "A Quantitative Analysis of Sustainability and Green Transportation Initiatives in Highway Design and Maintenance". *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 111, 1185–1194.

- Kaganak Çelebi, S. (2019). "Turizm Rehberliği Terminoloğisi". Koroğlu, Ö. ve Güzel, Ö. (ed). içinde *Kavramdan Uygulamaya Turist Rehberliği Mesleği*. (s.27-29). Nobel Yayıncılık: Ankara.
- Kahraman, N. ve Türkay, O. (2006), *Turizm ve Çevre*, Detay Yayıncılık: Ankara.
- Kalkan, F., Şapcılar, M.C., Adabalı, M.M. ve Büyükaşalvarcı, A. (2020). "An Investigation on Waste and Wastage in Hotel and Restaurant Businesses Operating in Konya". *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 10(2), 277-304.
- Karataş, Z. (2015). "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri". *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.
- Katircioğlu, S. T., Feridun M. ve Kilinc C. (2014), "Estimating Tourism-Induced Energy Consumption and CO2 Emissions: the Case of Cyprus". *Renew Sustain Energy Rev*, 29:634–640.
- Keskin, B. ve Dedeoğlu, B. B. (2020). "Günlük Tur Deneyiminde Cinsiyetin Rolü: Kapadokya Örneği". *Journal of Tourism Research Institute*, 1 (1), 59-70.
- Kim, A. K. ve Weiler, B., (2011). "Tour Guides as Agents of Sustainability: Rhetoric, Reality and Implications for Research". *Tourism Recreation Research*, 36(2), 113-125.
- Kim, G., Duffy, L. N. ve Moore, D. (2023). "Importance of Residents' Perception of Tourists in Establishing a Reciprocal Resident-Tourist Relationship: An Application of Tourist Attractiveness". *Tourism Management*. 94(6): 104632.
- Kim, S. H., Lee, K. ve Fairhurst, A. (2017). "The Review of "Green" Research in Hospitality, 2000-2014: Current Trends and Future Research Directions". *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 29(1), 0959-6119.

- Kim, Y. ve Han, H. (2010). "Intention to Pay Conventional-Hotel Prices at a Green Hotel – A Modification of the Theory of Planned Behavior", *Journal of Sustainable Tourism*, 18(8), 997-1014.
- Koç Başaran, Y. (2017). "Sosyal Bilimlerde Örnekleme Kuramı", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(47), 480-495.
- Koçak, F. ve Balcı, V. (2010). "Doğada Yapılan Sportif Etkinliklerde Çevresel Sürdürülebilirlik". *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 2(2), 213-222.
- Korkmaz, H. ve Atay, L. (2016). "Otel İşletmelerinde Yeşil Pazarlama Uygulamalarının Rekabet Avantajına ve İşletme Performansına Etkisi". *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(38), 176-203.
- Korkmaz, H. ve Atay, L. (2017). "Otel İşletmelerinde Yeşil Pazarlama ve Çevre Sertifikalarının Değerlendirilmesi". *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(4), 113-126
- Korkmaz; H., Gökdemir, S., Göç, A. C. ve Demir, B. (2021). "Turizm Paydaşları Gözünden Turist Rehberi Meslek İmajı: Çanakkale İli Örneği". *Turist Rehberliği Dergisi (TURED)*, 4(1), 33-47.
- Kozak, M. A., Kozak, N., Ahıpaşaoğlu, H. S. ve Maviş, F. (2002). *Genel Turizm Bilgisi*, Açık Öğretim Fakültesi Yayın No: 727, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Kozak, M. (2014). "Sürdürülebilir Turizm". Taş, İ. (ed.). içinde *Sürdürülebilir Turizm*. (s.228). Detay Yayıncılık: Ankara.
- Kozak, M. (2014). *Sürdürülebilir Turizm*, Detay Yayıncılık: Ankara.
- Kozak, N., Kozak, M. A. ve Kozak, M. (2001), *Genel Turizm İlkeler Kavramlar*, 9, Detay Yayıncılık: Ankara.

- Köroğlu, Ö., Köroğlu, A. ve Alper, B. (2012). “Doğaya Dayalı Gerçekleştirilen Turizm Faaliyetleri İçerisinde Turist Rehberlerinin Rollerini Üzerine Bir İnceleme”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012 (1), 131-139.
- Köroğlu, Ö. ve Avcıkurt, C. (2014). “Turist Rehberlerinin Motivasyonu ile Performansı Arasındaki İlişkinin Belirlenmesi”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39).
- Köroğlu, O ve Güzel, F.O. (2013). “Visitor Perceptions of the Role of Tour Guides in Natural Resource Management and Sustainable Tourism”. *Romanian Economic and Business Review*, 1. 69-80.
- Kuhlman, T. ve Farrington, J. (2010). What is Sustainability?, *Sustainability*, 2(11). 3436-3448.
- Kuhn, L. (2007). “Sustainable Tourism as Emergent Discourse, World Futures”. *Journal of New Paradigm Research*, 63, 286-297.
- Küçük, C. (2019). *Kavramdan Uygulamaya Turist Rehberliği Mesleği*. Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- Kvasova, O. (2015). “The Big Five Personality Traits as Antecedents of Eco-Friendly Tourist Behavior”. *Personality and Individual Differences*, 83, 111–116.
- Lai, I. K. W., Wong, J. W. C. ve Hitchcock, M. (2022). “A Study of How LGBTQ Tourists’ Perceptions of Residents’ Feelings About Them Affect Their Revisit Intentions: An Emotional Solidarity Perspective”. *Journal of Sustainable Tourism*.
- Legrand, W. (2020). “Luxury Tourism in Remote Destinations: An Inquiry Into Sustainability”. Chen, J.S. (Ed.) in: *Advances in Hospitality and Leisure* (s. 65-81). Emerald Publishing Limited.

- Lenzen, M., Sun, Y., Faturay, F., Ting, T., Geschke, A. ve Malik, A. (2018). "The Carbon Footprint of Global Tourism". *Nature Climate Change*, 8(1), 522-528.
- Liang, H., Li, G., Zhang, W. ve Chen, Z. (2022). "The Impact of Green Innovation on Enterprise Performance: The Regulatory Role of Government Grants". *Sustainability*, 14, 13550.
- Lim, W. M. ve To, W. (2021). "The Economic Impact of A Global Pandemic on the Tourism Economy: The Case of COVID-19 and Macao's Destination- and Gambling-Dependent Economy". *Current Issues in Tourism*, 1-12.
- Line, N. D. ve Hanks, L. (2016). "The Effects of Environmental and Luxury Beliefs on Intention to Patronize Green Hotels: The Moderating Effect of Destination Image". *Journal of Sustainable Tourism*, 24(1), 904-925.
- Liu, J., Feng, T. ve Yang X. (2011), "The Energy Requirements and Carbon Dioxide Emissions of Tourism Industry of Western China: a Case of Chengdu City". *Renew Sustain Energy Rev*, 15:2887-2894.
- Lorenzini, B. (1994). "The Green Restaurant, Part II: Systems and Service". *Restaurant and Institutions*, 104(11), 119-136.
- Lorenzini, B. (1994). The Green Restaurant, Part II: Systems and Service. *Restaurant and Institutions*, 104(11), 119-136.
- Lozana, J., Arbulu, I. ve Rey-Maquieria, J. (2016). "The Greening Role of Tour Operators". *Environmental Management*, 57, 49-61.
- Mansuroğlu, S. (2006). "Turizm Gelişmelerine Yerel Halkın Yaklaşımlarının Belirlenmesi: Akseki/Antalya Örneği". *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakóltesi Dergisi*, 19(1), 35-46.

- Mazhenovaa, S., Choib, J.G. ve Chungc, J. (2016). "International Tourists' Awareness and Attitude about Environmental Responsibility and Sustainable Practices". *Global Business & Finance Review*, 21(2), 132-146.
- McGrath, G. M., Lockstone-Binney, L., Ong, F., Wilson-Evered, E., Blaer, M., ve Whitelaw, P. (2020). "Teaching Sustainability in Tourism Education: A Teaching Simulation". *Journal of Sustainable Tourism*, 29(5), 795–812.
- Mir-Gual, M., Pons, G. X., Martín-Prieto, J. A., ve Rodríguez-Perea, A. (2015). "A Critical View of the Blue Flag beaches in Spain Using Environmental Variables". *Ocean & Coastal Management*, 105, 106–115.
- Mohit V. ve Amitabh U. (2021). "Systems Approach to Design and Development of A Tourist Guide Training Program: A Case Study Of Sharjah Tourism". *Tourism Recreation Research*, 46:3, 373-389.
- Moscardo, G. (1998). "Interpretation and Sustainable Tourism: Functions, Examples and Principles". *Journal of Tourism Studies*, 9(1), 2–13.
- Newsome, D., Moore S. A. ve Dowling, R. K. (2002). *Natural Area Tourism: Ecology, Impacts And Management*, Clevedon U.K: Channel View Publication
- Nobanee, H., Al Hamadi, F. Y., Ali Abdülaziz, F., Abukarsh, L. S., Alqahtani, A. F., AlSubaey, S. K., Alqantani, S. M. ve Almansoori, H. A. (2021). A Bibliometric Analysis of Sustainability and Risk Management. *Sustainability*, 13(6), 3277.
- O'Mara, F.P. (2011). "The Significance of Livestock as a Contributor to Global Greenhouse Gas Emissions Today And in The Near Future". *Animal Feed Science and Technology*, 166-167, 7–15.
- Oflaz, M. (2021) "Destinasyon Yönetiminde Paydaşlar". İlban, M. O. (ed). içinde *Her Yönüyle Turizmde Destinasyon Yönetimi*. (s. 79-94). Detay Yayıncılık: Ankara.

- Oğuzbalaban, G. ve Albuz, N. (2019). “Tur Yönetimi Başarısını Etkileyen Konular”. Köroğlu, Ö. ve Güzel, Ö. (Ed). içinde *Kavramdan Uygulamaya Turist Rehberliği Mesleği*. (s. 369-387) Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- Ohajionu, U. C., Gyamfi, B. A. ve Haseki, M.I. (2022), “Assessing the Linkage Between Energy Consumption, Financial Development, Tourism and Environment: Evidence from Method of Moments Quantile Regression”. *Environ Sci Pollut Res*.
- Öksüz Kuşçuoğlu, G. ve Taş, M. (2017). “Sürdürülebilir Kültürel Miras Yönetimi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi*, 2 (1): 58-67.
- Özcan, H. (Ed). (2017). *Nitel Araştırmacılar için 30 Temel Beceri*. Anı Yayıncılık: Ankara.
- Özge, S. (Ed). (2006). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. Yayınodası Yayıncılık: Ankara.
- Özkurt, İ. C. ve Bilgir, B. (2022). “Türkiye’de Turizm Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: ARDL Yaklaşımı”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 18(1), 277-303.
- Öztekin, H. ve İlhan, İ. (1994). “Konaklama Endüstrisi Ve Konaklama İşletmelerinin Sınıflandırılması”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 12-15.
- Paco, A. ve Raposo, M. (2009). “Green Segmentation: an Application to the Portuguese Consumer Market”. *Marketing Intelligence and Planning*, 27(3), 364–379.
- Page, S. ve Ge, Y. (2009). *Transportation and Tourism: A Symbiotic Relationship?*. Sage Publications.

- Paritosh, K., Kushwaha, S. K., Yadav, M., Pareek, N., Chawade, A. ve Vivekanand, V. (2017). “Food Waste to Energy: An Overview of Sustainable Approaches for Food Waste Management and Nutrient Recycling”. *BioMed Research International*, 1–19.
- Patricio Silva, A. L., Prata, J. C., Walker, T. R., Duart, A. C., Ouyang, W., Barcelo, D. ve Rocha-Santos, T. (2021). “Increased Plastic Pollution Due to COVID-19 Pandemic: Challenges and Recommendations”. *Chemical Engineering Journal*, 126683, 405.
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative Evaluation and Research Methods (2nd ed.)*. Sage Publications, Inc.
- Peng, H., Zhang, J., Lu, L., Tang, G., Yan, B., Xiao, X. ve Han, Y. (2017). “Eco-Efficiency and its Determinants at a Tourism Destination: A Case Study of Huangshan National Park, China”. *Tourism Management*, 60, 201-211.
- Pereira, E., ve Mykletun, R. (2012). “Guides as Contributors to Sustainable Tourism? A Case Study From the Amazon”. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 12(1), 74-94.
- Pereira, E. M. ve Mykletun, R. J. (2017). “To What Extent Do European Tourist Guide-Training Curricula Include Sustainability Principles”. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 17(4), 358–373.
- Pereira, V., Silva, G. M., ve Dias, A. (2021). “Sustainability Practices in Hospitality: Case Study of a Luxury Hotel in Arrábida Natural Park”. *Sustainability*, 13(6), 3164.
- Phalitnonkiat, P. ve Chewwasung, K. O. (2018). “An Empirical Study of Millennial Customers' Buying Intentions for Entertainment Ticket Online Purchases According to the Technology Acceptance Model”. *Human Behavior, Development & Society*, 19(4).

- Phillis, Y. A., ve Andriantiatsaholiniaina, L. A. (2001). "Sustainability: an Ill-Defined Concept and its Assessment Using Fuzzy Logic". *Ecological Economics*, 37(3), 435-456.
- Pleissner D. (2018). "Recycling and Reuse of Food Waste1". *Current Opinion in Green and Sustainable Chemistry*, 39-43.
- Polat, A. (2022). "Nitel Araştırmalarda Yarı-Yapılandırılmış Görüşme Soruları: Soru Form ve Türleri, Nitelikler ve Sıralama". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 161-182.
- Pu, P., Cheng, L., Samarathunga, W. ve Wall, G. (2022). "Tour Guides' Sustainable Tourism Practices in Host-Guest Interactions: When Tibet Meets the West?". *Tourism Review*, 78(3).
- Randall, C. ve Rollins, R. B. (2009). "Visitor Perceptions of the Role of Tour Guides in Natural Areas". *Journal of Sustainable Tourism*, 17(3), 357-374.
- Rawat, S. R. (2015). "Impact of Age and Income Over Green Consumer". *Indian Journal of Science and Technology*, 8(S4), 13-22.
- Ren, J., Su, K., Chang, Y. ve Wen, Y. (2021). "Formation of Environmentally Friendly Tourist Behaviors in Ecotourism Destinations in China". *Forests*, 12(4), 424.
- Santos, G. (2018). "Sürdürülebilirlik ve Paylaşılan Hareketlilik Modelleri". *Sustainability*, 10(9), 3194.
- Sarıahmetoğlu, İ. ve Vatansever Toylan, N. (2020). "Yerel Halkın Sürdürülebilir Turizm Algılarının Sürdürülebilir Destinasyon Yönetimi Tutumları Üzerine Etkisi: Ayder Üzerine Bir Araştırma". *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(3), 2163-2178.

- Sezgin, M. ve Karaman, A. (2008). “Turistik Destinasyon Çerçevesinde Sürdürülebilir Turizm Yönetimi ve Pazarlaması”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 429-438.
- Sheldon, P. J. (1986). “The Tour Operator Industry”. *Annals of Tourism Research*, 13(3), 349–365.
- Sloan, P., Legrand, W. ve Chen, J.S. (2013). *Sustainability in the Hospitality Industry: Principles of Sustainable Operations*. Butterworth&Heinemann: Oxford.
- Sormaz, Ü. ve Aldemir, N. (2021). “Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Bir Asrı Aşan Tecrübe: Asırlık Restoranlarımız”. *Aydın Gastronomy*, 5 (1), 71-80
- Soyak, M. (2013). “Uluslararası Turizmde Son Eğilimler ve Türkiye’de Turizm Politikalarının Evrimi”. *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4.
- Sökmen, A. (2006). *Yiyecek İçecek Hizmetleri Yönetimi ve İşletmeciliği*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Spenceley, A. (2005). “Nature-Based Tourism and Environmental Sustainability in South Africa”. *Journal of Sustainable Tourism*, 13(2), 136-170.
- Spenceley, A. (2005). Nature-Based Tourism And Environmental Sustainability in South Africa, *Journal of Sustainable Tourism*, 13(2), 136-170.
- Stein, A. and Evans, B.B, (2009). *An Introduction to the Entertainment Industry*, Peter Lang.
- Streimikiene, D., Svagzdiene, B., Jasinskas, E. ve Simanavicius, A. (2020). “Sustainable Tourism Development and Competitiveness: The Systematic Literature Review”. *Sustainable Development*, 29, 259-271.

- Strielkowski, W., Firsova, I.; Lukashenko, I., Reudeliuniene, J. ve Tvaronaviciene, M. (2021). "Effective Management of Energy Consumption During the COVID-19 Pandemic: The Role of ICT Solutions". *Energies* 2021,14, 893.
- Stylidis, D., Biran, A., Sit, J. ve Szivas, E. M. (2014). "Residents' Support for Tourism Development: The Role of Residents' Place Image and Perceived Tourism Impacts". *Tourism Management*, 45, 260–274.
- Sulaiman, A., Ng, J., ve Mohezar, S. (2008). "E-Ticketing as a New Way of Buying Tickets: Malaysian Perceptions". *Journal of Social Sciences*, 17(2), 149–157.
- Sünnetçioğlu, Y. (2018). *Yeşil Turizm*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Şahin, S. ve Acun, A. (2015). "Turist Rehberliği Alanının Bibliyometrik Profili (Ulusal Turizm Kongreleri Bildirileri)". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(34), 213-234.
- Şanlıöz Özgen, H. K., Dilek S.E., Türksoy S.S. ve Kaygalak Çelebi S. (2016). *Sürdürülebilir Turizm Yönetimi*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Şanlıöz Özgen, H.K., Dilek, S.E. Türksoy, S.S. ve Kaygalak Çelebi, S. (2006). *Sürdürülebilir Turizm Yönetimi*. Koçak, N. (Ed). Detay Yayıncılık: Ankara
- Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık: Ankara.
- Tan, B. C. ve Yeap, P. F. (2012). "What Drives Green Restaurant Patronage Intention?". *International Journal of Business and Management*, 7(2), 215-223.
- Tanrısever, C., Bektaş, İ. ve Koç, D.E. (2019). Dünyada Turist Rehberliği Eğitimi, *Turist Rehberliği Dergisi*, 2(1), 44-56.

- Taşkın, G. A. (2020). Eylemsiz Turist Rehberlerinin Mesleklerini İcra Etmeme Nedenleri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü Turizm Rehberliği Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Tatar, C., Herman, G. ve Gozner, M. (2018). “Tourist Guides’ Contribution to Sustainability in Romania”. *Geojournal of Tourism and Geosites*, 21(1),282-287.
- Tetik, N. (Ed). (2017). *Turist Rehberliği Araştırmaları*. Detay Yayıncılık: Ankara.
- Tolunay, D. (2021). “Türkiye’de Ekosistem Tahribat Faktörü Olarak Habitat Ve Arazi Kullanım Değişiklikleri”. *Memleket Siyaset Yönetim* , 16 (36) , 279-304 .
- Tsagarakis. K.P., Bounialetou. F., Gillas K., Profylienou. M., Pollaki. A. ve Zografakis. N. (2011) “Tourists’ Attitudes for Selecting Accommodation With Investments in Renewable Energy and Energy Saving Systems”. *Renew Sustain Energy Rev*, 15, 1335–1342.
- Turan, S. (Ed). (2018). *Nitel Araştırma: Desen ve Uygulama İçeri Bir Rehber*. Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık: Ankara.
- Türk, M., Gök, A. (2010). “Yeşil Pazarlama Anlayışı Açısından Üretici İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar 32(9), 199-220.
- Tütüncü, Ö. (2012). “Rekreasyon ve Rekreasyon Terapisinin Yaşam Kalitesindeki Rolü”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 248-252.
- Ulusoy Mutlu, H. ve Avcıkurt, C. (2019). “Turist Rehberi Olmak”. Köroğlu, Ö. ve Güzel, Ö. (Ed). içinde *Kavramdan Uygulamaya Turist Rehberliği Mesleği*. (s.75-104) Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- UNWTO (2018). *Report On Tourism And Culture Synergies*. Madrid: UNWTO

- Uygur, A., Kasap, N. ve Usta, S. (2017). “Gençlere Yönelik Kültür Turizmi İstanbul Tur Planlaması Uygulaması”. *Asos Journal*, 39, 28-43.
- Vatansever Toyan, N., Tören, E., Metin, T.C. ve Ergüven, M.H. (2021). “Turizmin Destinasyon Üzerindeki Etkilerinin Paydaş Algıları Kapsamında Araştırılması”. *Turizm Akademik Dergisi*, 02, 243-258.
- Yenipınar, U. (2019). “Turist Rehberliğine Giriş”. Köroğlu, Ö. ve Güzel, Ö. (Ed). içinde *Kavramdan Uygulamaya Turist Rehberliği Mesleği*. (s.1-18) Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.
- Yeşiltaş, M., Gürlek, M. ve Kenar, G. (2022). "Organizational Green Culture and Green Employee Behavior: Differences Between Green and Non-Green Hotels". *Journal of Cleaner Production*, 343, 131051.
- Yetkin, M. ve Güzel, Ö. (2020). “Yeşil Tüketim Tutumlarında Ülkelerin Ekonomik Gelişmişlik Düzeyinin Rolü: Yeşil Oteller Üzerinde Bir Uygulama”, *Journal of Economy Culture and Society*, 62, 167-183.
- Yılmaz, E. E. ve Çeken, H. (2023) “Mavi Bayrak Farkındalığının Plaj Tercihleri Üzerine Etkisi”. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 262-277.
- Yılmaz, L. (2020). “Mersin’de Somut Kültürel Miras Bilinci ve Koruma Üzerine Bir Değerlendirme”, *Amisos*, 5/8, 156-177.
- Yuliawati, A. K., Rahayu, A., Hurriyati, R., Hadian, M. S. D. ve Pribad, I. K. N. (2016). “Preference to Visit Green Destination in Indonesia From a Stakeholder’s Perspective, Heritage”, *Culture and Society*, 569.
- Zengin E. ve Ocalir Akunal, E.V. (2017). “Green Logistics Practices in Turkey”. *Journal of Management, Marketing and Logistic*, 4(2), 116-124.

- Zeydan, İ. ve Gürbüz, A. (2020). “Turizmde Yeşil Pazarlama Uygulamaları: Mavi Bayrak ve Yeşil Yıldızın Turistlerin Konaklama Tercihlerine Etkisi”. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(1). 2147-9208.
- Zhang, H. Q. ve Chow, I. (2004). “Application of Importance-Performance Model in Tour Guides’ Performance: Evidence From Mainland Chinese Outbound Visitors in Hong Kong”. *Tourism Management*, 25(1), 81–91.
- Zhao P., Wei L., Pan D., Yang J. ve Ji Y. (2023). “Analysis of Key Factors Affecting Low-Carbon Travel Behaviors of Urban Residents in Developing Countries: A Case Study in Zhenjiang, China”. *Sustainability*, 15, 5375.
- Ziadat, A. H. (2010). “Major Factors Contributing to Environmental Awareness Among People in a Third World Country/Jordan”. *Environment, Development and Sustainability*, 12, 135-145.
- Wahnschafft, R. ve Wolter, F. (2021). " Environmental Sustainability of City Sightseeing Cruises: A Case Study on Battery-Powered Electric Boats in Berlin, Germany". *Emerald Publishing Limited*, 13., 59-77.
- Wang, Y., Chen, S., Lee, Y. ve Tsai, C. (2013). “Developing Green Management Standards For Restaurants: An Application of Green Supply Chain Management”. *International Journal of Hospitality Management*, 34, 263-273.
- Warn, S. (1999). *Recreation and Tourism: A Changing Industry*. Nelson Thorne.
- Weaver, D. B. (2012), “Organic, Incremental and Induced Paths to Sustainable Mass Tourism Convergence”. *Tourism Management*, 33(5), 1030–1037.
- Weber, N., Dyehouse, M., Miller, C. C., Fang, J., Hua, I. ve Strobel, J. (2013). “Impact of Household Location on First-Year Engineering Students’ Environmental Awareness and Resistance to Change”. *Journal of Engineering Education*, 102(4), 603–625.

Weiler, B. ve Davis, D. (1993) “An Exploratory Investigation Into the Roles of the Nature-Based Tour Leader”. *Tourism Management*, April, 91-98.

Weiler, B., ve Ham, S. H. (2002). “Tour Guide Training: a Model for Sustainable Capacity Building in Developing Countries”. *Journal of Sustainable Tourism*, 10(1), 52–69.

Wiedman, T. ve Minx, J. (2007). *Ecological Economics*. Nova Science Publishers: New York.

Wong I., A., Wan, Y. K. P. ve Qi, S. (2015). “Green Events, Value Perceptions, and the Role of Consumer Involvement in Festival Design and Performance”, *Journal of Sustainable Tourism*, 23(2), 294-315.

Wu, C. M. E. ve Teng, C. C. (2023). “Reducing Food Waste in Buffet Restaurants: A Corporate Management Approach”. *Foods*, 12(1), 162.

Anadolu Ajansı. (2023, 5 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/istanbul-havalimanlarindan-gecen-yil-95-milyonu-askin-yolcu-yararlandi/>

Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü. (2023, 10 Haziran). Erişim Adresi: <https://aregem.ktb.gov.tr/Eklenti/1069,1pdf.pdf?0>

Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü. (2023, 10 Haziran). Erişim Adresi: <http://aregem.ktb.gov.tr>

BREAM. (2023, 14 Mayıs). Erişim Adresi: <http://bregroup.com>

CPD Online Collage, Food Hygiene Practices For Buffets and Events. (2023, 25 Ağustos). Erişim Adresi: <https://cpdonline.co.uk/knowledge-base/food-hygiene/food-hygiene-practices-buffets-events/>

Disneyland Paris. (2023, 6 Haziran). Erişim Adresi: <https://disneylandparis-news.com/en/environment-at-disneylandparis/>

Finance and the Green Deal. (2023) Erişim Adresi: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/finance-and-green-deal_en

Flixbus. (2023, 12 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.flixbus.com/company/sustainability>

Green Restaurant Association. (2023, 18 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.dinegreen.com/about>

Greenly. Instute. (2023, 3 Haziran). Erişim Adresi: <https://greenly.earth/en-us/blog/company-guide/leed-certification-meaning-and-requirements>

NWES. (2023, 12 Nisan). Erişim Adresi: <https://www.abc.net.au/news/2022-11-13/brisbane-airport-set-to-be-100-renewable-by-2025/101648898>

Resmi Gazete. (2023, 11 Haziran). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071005-7.htm>

Resmi Gazete. (2023, 15 Ağustos). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/03/20170311-12.htm>

Resmi Gazete. Paket Tur Sözlęmeleri Yönetmeliği. (2023, Temmuz 21). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/01/20150114-4.htm>

Resmi Gazete. Seyahat Acentaları Yönetmeliği. (2023, 19 Ağustos). Erişim Adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/10/20071005-7.htm>

Royal Mountain Travel-Nepal. (2023, 6 Haziran). Erişim Adresi: <https://royalmt.com.np/blogs/how-sustainable-tourism-benefits-local-communities/>

T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı. 2022 Turizm İstatistikleri. (2023, 1 Eylül). Erişim Adresi:
<https://yigm.ktb.gov.tr/tr-9851/turizm-istatistikleri.html>

T.C. Cumhurbaşkanlığı. Yeşil Mutabakat Eylem Planı. (2022, 19 Ocak). Erişim Adresi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/07/20210716-8.pdf>

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Acente Kart. (2023, 18 Ağustos). Erişim Adresi:
<https://www.ktb.gov.tr/TR-234334/acente-kart.html>

TDK. (2023, Ağustos 19). Erişim Adresi: <https://sozluk.gov.tr/>

TGA. Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı. (23023, 20 Ağustos). Erişim Adresi:
<https://tga.gov.tr/surdurulebilir-turizm-programi/>

The Global Association for the Attractions Industry. (2023, 6 Haziran). Erişim Adresi:
<https://www.iaapa.org/news/funworld/successful-sustainability-methods-water-parks>

TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası. (2023, 10 Eylül). Erişim Adresi:
<https://www.emo.org.tr/>

TUREB, 6326 Sayılı Kanun, Resmi Gazete 2012. (2023, Ocak 10). Erişim Adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6326.pdf>

TUREB, Rehber Taban cretleri. (2023, Ağustos 28). Erişim Adresi:
<https://www.tureb.org.tr/tr/Page/Detail/64>

TUREB, Yönetmelik. (2023, 20 Ağustos). Erişim Adresi:
<https://www.tureb.org.tr/tr/Page/Detail/62>

Turist Rehberliği Meslek Kanunu. (2023, 15 Nisan). Erişim Adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6326.pdf>

Turizmi Teşvik Kanunu. (2023, 21 Ağustos). Erişim Adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2634.pdf>

TURSAB, 1618 Sayılı Kanun, Resmi Gazete, 1972. (2023, Ocak 10). Erişim Adresi:
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6326.pdf>

Turkish Airlines. Sustainability. (2023, 28 Ağustos). Erişim Adresi:
<https://investor.turkishairlines.com/en/corporate-governance/sustainability>

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Mevzuatı.
(2023, Eylül 2). Erişim Adresi: <https://ticaret.gov.tr/tuketici/mevzuat/6502-sayili-tuketicin-korunmasi-mevzuati>

Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Çalışmalarımız. (2023, 18 Ağustos) Erişim
Adresi: <https://turkiye.un.org/tr/sdgs>

TÜRSAB. Yönetmelikler. (2023, 22 Ağustos). Erişim Adresi:
<https://www.tureb.org.tr/tr/Page/Detail/62>

U.S. Green Building Council. (2023, 18 Mayıs). Erişim Adresi: <https://www.usgbc.org/>

WFTGA. (2023, 13 Mayıs). Erişim Adresi: <https://wftga.org/about-us/what-is-a-tourist-guide/>

WFTGA. World Federation of Tourist Guide Associations. (2022, 13 Ocak). Erişim
Adresi: <https://Wftga.Org/About-Us/What-Is-A-Tourist-Guide/>.

Word Airline Awards. (2023, 26 Ağustos). Erişim Adresi:
<https://www.worldairlineawards.com/>

EKLER

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

Sayı : E-34183927-000-00000838459

Konu : Başvurunuz Hk

Başvurunuz Hk

Sayın: Yusuf Kenan KARAŞ

“Turlardaki Yeşil Uygulamalara İlişkin Rehberlerin Görüşlerini Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma” başlıklı 2023/04-31 protokol numaralı başvuru 20.06.2023 tarihli toplantıda kurulumuz tarafından incelenmiş, Üniversitemiz İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Yönergesi'nde belirtilen etik ilkelere **uygun olduğuna** toplantıya katılan üyelerin oy birliği ile karar verilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Necmettin AYGÜN
Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurul
Başkanı

Ek: İnsan Araştırmaları Etik Kurul Kararı

İNSAN ARAŞTIRMALARI ETİK KURULUNA

ÖZGEÇMİŞ

